

COMPENDIU

DE

ISTORIA BISERICII

COPRINDENDU

ISTORIA PREPARATORORE, ISTORIA PRIMITIVA,
SECOLULU APOSTOLICU, ISTORIA VECHIE SI ISTORIA
MEDIE (1—1453).

DE

N. NITZULESCU

Dr. în filosofie, licențiat în teologie, membru al societății orientale-germane
și profesor în cursul superior la seminarul central din București.

Clerulu conservă cu mai mare sanctitate depositulu sacru încredințatu lui, când cunósce mai de aproape luptele și eroismulu credinții sante, prin cari s'a câstigatu.

O generațiune cu cât cunósce mai bine fundamentele, principiile și formele religiunii, cu atât arată mai multa respectu pentru cele sante și mai multă pietate pentru instituțiunile religioase ale străbuniloru ei.

BUCURESTI

TYPOGRAPHIA CURTII (LUCRATORII ASOCIATI)

12, Passagiul Român, 12.

1875.

Biblioteca Centrală Universitară
București
Cota 77724 Dubl
Inventor 399.193

*Exemplarele ce nu voră purta sub-semnatura mea voră fi con'e-
state și editori loră urmăriți conform legăi.*

L. A. Nizulesky

B.C.U. Bucuresti

C399193

PREFAÇA

Motul îndoit, pus pe frontispiciu, arată de îndestul nu numai ideea care m'a determinat, dar și principiile ce le am avut în vedere la lucrarea acestei cărți, rezultatul preocupărilor și fructul ostenețelor mele de mai mult timp.

Bărbați competenți, pătrunși de puterea credinței, de însemnătatea pietății pentru societate și doritori sinceri ai unui adevărat progres în *Biserică și în Cler* vor judeca — și eu aștept sentința lor — dacă în această mică lucrare am putut atinge — cel puțin în parte — scopul pe care nu trebuie să-l părăd din ochi oricel scriitor sincer și pios.

Mă voi crede fericit, dacă prin darea la lumină a acestei cărți am înlăturat — într-o cât-va — obstaculele ce întâmpinau și întâmpină încă uni profesori în predarea istoriei Bisericești, dacă am ușurat greutățile elevilor, cari sunt ținută a studia asemenea materie, dacă am umplut o parte a lacunei atât de mult simțită pînă în prezent în literatura istorică a Bisericii noastre, și dacă am putut satisface cerințele legitime ale clerului și ale acelor buni creștini, cari doresc a avea cunoștințe despre ființa și organismul Bisericii.

Junimea studioasă și oricel lector se vor convinge, sper, în urma citirii sale a studierii acestei cărți, că epocile în cari a dominat credința, sub oricel formă va fi fost, sînt splendide, sublime și productive pentru contemporani și posteritate. Din contra epocile în cari necredința, sub oricel formă va fi apărut, a câștigat asupra spiritelor un triumf oricât de însemnat, dispar înaintea posterității și se afundă în chaosul uitării, fiindcă nimenea nu voese a se turmenta să cunoască aceea ce este steril și inutil.

TABELA DE MATERII

Pag.

INTRODUCTIUNE IN ISTORIA BISERICII CHRESTINE

§ 1. Definițiunea și obiectul istoriei Bisericii	1
§ 2. Impărțirea istoriei Bisericii	2

ISTORIA PREPARATORORE A BISERICII CHRESTINE

LUMEA MAI ÎNAINTE DE CHRESTINISMU ÎN RELATIUNILE EI CU BISERICA CHRESTINA

§ 3. Prepararea salutei.	4
§ 4. Păgânismul.	5
§ 5. Iudaismul	8
§ 6. Contactul iudaismului cu păgânismul	10
§ 7. Plenitudinea timpului	11

ISTORIA PRIMITIVA A BISERICII CHRESTINE

FONDAREA SI ORGANISAREA BISERICII ÎN SECOLULU APOSTOLICU, ADECA PENA LA 100 DUPE CHRISTU

Caracterul istoriei primitive	12
§ 8. Christu Mântuitorul lumii,	12

SECOLULU APOSTOLICU

ACTIVITATEA MISIONARA A APOSTOLILORU

§ 9. Sărbătorea cinci-șecimii și activitatea misionară a apostolilor până la apostolul Paulu (30—48)	14
§ 10. Activitatea misionară a apost. Paulu (45—64).	15
§ 11. Propagarea Chrestinismului de către cei 11 apostoli (după anul 48).	16

§ 12. Organizarea Bisericii în secolul apostolic	17
§ 13. Vieața chrestină și disciplina bisericească în secolul apostolic	19
§ 14. Cultul chrestin în secolul apostolic	20
§ 15. Sectele și eresiile din secolul apostolic	21
§ 16. Baza doctrinei apostolice	23

PARTEA I.

ISTORIA VECHIE A BISERICII

PERIODA I

IN

ISTORIA VECHIE A BISERICII (100—323)

I. LUPTA SI REACTIUNEA JUDAISMULUI SI PAGANISMULUI CONTRA CHRESTINISMULUI.

§ 17. Ura și persecuțiunea din partea judeilor contra Bisericii	24
§ 18. Reacțiunea Iudaismului și a Samaritanismului contra Chrestinismului	25
§ 19. Persecuțiunile Chrestinilor în imperiul Roman	26
§ 20. Reacțiunea intelectuală a păgânismului, sau lupta sa pe terenul literar	32
§ 21. Propagarea Chrestinismului	34

II. PERICLITAREA BISERICII DIN PARTEA CHRESTINILOR, CARI ERAU NĂSCUTI JUDEI SAU PAGANI.

§ 22. Ebionitismul și Gnosticismul	36
§ 23. Ebionitismul și Gnosticismul ebionitic	36
§ 24. Gnosticismul	38
§ 25. Manicheismul	41

III. CONSTITUȚIUNEA, CULTUL, VIAȚA SI DISCIPLINA BISERICII

§ 26. Organizațiunea internă a Bisericii	42
--	----

CULTULU

§ 27. Sărbătorile	46
§ 28. Practica Botezului	49
§ 29. Celebrarea st. Cină	50
§ 30. Cetirea, predica, rugăciunea și cântările	51

§ 31. Localele pentru întrunirea Chrestinilor la serviciul divin'	
arta picturii	52
§ 32. Vieața, disciplina și ascesa chrestină	53
§ 33. Reformațiunea montanistă	56
§ 34. Schismele în Biserică	58

IV. DOCTRINA SI APOLOGETICA BISERICII.

§ 35. Scótele teologice și reprezentanți lor	59
§ 36. Doctrina Bisericii și disputele doctrinale	63
§ 37. Ipostasianismul și monarchianismul	64

PERIODA II

IN

ISTORIA VECHE A BISERICII

323 — 692

I. STATUL SI BISERICA

§ 38. Incetarea păgânismului în imperiul roman	68
§ 39. Autoritatea Statului chrestin în față cu Biserica	72

II. MONACHISMUL.

§ 40. Inceputul și respândirea monachismului, înființarea de monastiri monachale	75
--	----

III. CLERULU.

§ 41. Prepararea și calitățile cerute pentru gradele clericale	78
§ 42. Incercările de a se obliga clerul să vițuească în celibat	79
§ 43. Crearea de noi funcțiuni Bisericesci.	81
§ 44. Diaconatul și presbiteratul	81
§ 45. Episcopatul	82

IV. IERARCHIA.

§ 46. Metropoliți, Exarchi și patriarhi.	83
--	----

V. SCOLELE TEOLOGICE.

§ 47. Scóla din Antiochia	85
§ 48. Scóla din Edessa	87
§ 49. Scóla veche din Alexandria	87
§ 50. Scóla noă din Alexandria	88
§ 51. Scóla ocidentală	91

VI. CONTROVERSELE DOCTRINALI SI ERESHILE.

§ 52. Generalităţi asupra controversei trinitare (318—381) . . .	94
§ 53. Triumful prealabil al omousiilor la conciliul I ecumenic din Nicea (318—325)	95
§ 54. Triumful Eusebianismului (328—356).	96
§ 55. Triumful Omeismului (357—361)	99
§ 56. Triumful definitiv al omousiilor (361—81) şi conciliul al 2-lea ecumenic ținut la Constantinople (381)	100
§ 57. Pneumatomachi (362—81)	102
§ 58. Controversele între Origenişti (394—408)	102

VII. CONTROVERSELE CHRISTOLOGICE (428—680).

§ 59. Generalităţi asupra controverselor christologice	104
§ 60. Controversa lui Apolinare (362—81)	105
§ 61. Doctrina scolelor teologice în privinţa naturilor în persoana lui Christu (381—428).	107
§ 62. Controversa diopresopică sau nestoriană (428—44) şi con- ciliul al 3-lea ecumenic (431)	108
§ 62. Controversa monofisitică şi conciliul al 4-lea ecumenic (444—451)	110
§ 63. Incercările de unire din partea imperatorilor (451—519) .	113
§ 64. Decisiunile lui Justinian I., controversa celor 3 capitole şi conciliul al 5-lea ecumenic (527—553)	115
§ 65. Bisericele monofisitice.	117
§ 66. Controversa monoteletă şi conciliul al 6-lea ecumenic (633—680).	118
§ 67. Conciliul al 2-lea Trullan sau Quinisextu (692) . . .	120

VIII. CONTROVERSELE SOTERIOLOGICE.

§ 68. Generalităţi asupra controverselor soteriologice	122
§ 69. Controversa pelagiană sau pelagianismul (412—431). . .	125
§ 70. Controversa semipelagiană sau semipelagianismul (427--475)	127

IX. CULTULU, VIATIA, DISCIPLINA SI USANTELE CHRESTINE.

Consideraţiuni generale asupra cultului.	128
§ 71. Sărbătorea Duminicăi, Sâmbăta, Mercurea şi Vinerea. . .	129
§ 72. Timpul sărbării pastei	130
§ 73. Ciclul sărbătorilor paschale	131
§ 74. Sărbătorea naşterii Domnului şi a circumceisiunii	133
§ 75. Cultul şi sărbătorile sântilor	134
§ 76. Cultul şi sărbătorile St. Feciore Maria	138

	<u>Pag.</u>
§ 77. Cultul și sărbătorile îngerilor	138
§ 78. Venerațiunea reliquiilor	139
§ 79. Cultul imaginilor sante	140
§ 80. Misterile și numărul lor	141
§ 81. Cetirea și predica în serviciul divin	144
§ 82. Imnologia și psalmodia	145
§ 83. Liturgia	146
§ 84. Localele pentru serviciul divin	147
§ 85. Vieața chrestină	148
§ 86. Disciplina Bisericească	149
§ 87. Căsătoria chrestină	150
§ 88. Usanțele chrestine în casă de bolă, morțe și înmormântare	151

X. SCHISMELE ÎN BISERICA.

§ 89. Schisma Donatistilor (311—415).	153
§ 90. Diferențele între Biserica occidentală și cea orientală ca pre- liminari ale schisme viitoare.	156

XI. PROPAGAREA CHRESTINISMULUI.

§ 91. Răspîndirea și limitarea Chrestinismului în Orient	159
§ 92. Răspîndirea Chrestinismului între popoarele germane	160

PARTEA II.

ISTORIA MEDIE A BISERICII (692—1453)

Caracterul acestei epoci	163
------------------------------------	-----

PERIODA I

ÎN

ISTORIA MEDIE A BISERICII (692—1054).

I. ICONOMACHISMUL SAU LUPTA CONTRA ICONELORU (726—824).

§ 93. Leone Isaurul	164
§ 94. Constantin V. Copronim	167
§ 95. Irena reînființează cultul imaginilor sante, Conciliul al 7-lea ecumenic (787).	169
§ 96. Leone Armeanul (813-820)	172
§ 97. Michaelu Balbulu și Teofilu (820—829—842).	174

§ 98. Reînfințarea și triumful final al cultului icónelor sub Teodora (842)	175
---	-----

II. SCHISMA ÎNTRE BISERICA ORIENTALĂ ȘI CEA OCIDENTALĂ.

§ 99. Foțiu și luptele sale, începerea schismei	176
§ 100. Foțiu și conciliul al 8-lea ecumenic la Latini	182
§ 101. Foțiu și conciliul al 8-lea ecumenic în Biserica orientală.	184
§ 102. Schisma devine completă sub Michael Cerulariu (1054).	186

III. DESVOLTAREA BISERICII ORIENTALE FĂRĂ PARTICIPAREA CELEI OCIDENTALE

§ 103. Știința și literatura teologică.	188
§ 104. Teologi mai însemnați în timpul iconoclasmului (700—850)	190
§ 105. Teologi mai însemnați în timpul lui Foțiu (850—1050).	191

IV. CONSTITUȚIUNEA BISERICII ȘI CULTULU.

§ 106. Clerul superior	193
§ 107. Monachismul	194
§ 108. Cultul cu acesoriile sale	196

V. SECȚELE ȚREȚICE.

§ 109. Pauliciani.	198
§ 110. Alte secțe erezice în secolul al 9-lea	200

VI. CONVERTIREA BULGARILOR ȘI A RUSILOR LA CRISTINISMU.

§ 111. Convertirea Bulgarilor la Crisťinismu. Biserica Bulgară.	201
§ 112. Crisťinarea Chazarilor	201
§ 113. Convertirea Rușilor la Crisťinismu, Biserica Rusă	203

PERIODA II

ÎN

ISTORIA MEDIE A BISERICII (1054—1453)

I. ÎNCERCĂRILE DE REUNIRE ÎNTRE BISERICA ORIENTALĂ ȘI CEA OCIDENTALĂ

§ 114. Încercările de reunire pe timpul cruceatelor (1098—1261).	206
§ 115. Încercările de reunire sub Michael Paleologul (1274)	208
§ 116. Încercările de unire în secolul al 14-lea	209

§ 117. Unirea făcută la conciliul din Florența (1439)	211
§ 118. Căderea imperiului Bizantin.	214

II. ȘTIINȚA ȘI LITERATURA TEOLOGICĂ.

§ 119. Erudițiunea bizantină în intervalul de la schismă și pînă la căderea Constantinoplei (1054—1453).	215
§ 120. Teologi mai însemnați în epoca Comnenilor (1054—1250) .	216
§ 121. Teologi mai însemnați în epoca Paleologilor (1250—1450). .	218

III. STAREA INTERNĂ A BISERICII.

§ 122. Schisma lui Arseniu în secolul al 13-lea (1262—1312) .	220
§ 123. Monachismul	221
§ 124. Cultul	222

IV. EREȘII ȘI CONTROVERSE DOCTRINALE.

§ 125. Euchizi sau Entusiasti și Bogomili	223
§ 126. Controversele doctrinale în secolul al 2-lea și al 14-lea .	224

V. BISERICILE ERETICE ÎN ORIENTU

§ 127. Biserica nestoriană	225
§ 128. Biserica monofisitică	226
§ 129. Maroniți	227

INTRODUCTIUNE

IN

ISTORIA BISERICII CREȘTINE

§1. DEFINITIUNEA ȘI OBIECTULU ISTORII BISERICII

Biserica Chreștină este institutul divin fondat de Christu pentru salutea lumii. Scopul ei este ca să comunice această salute pe care Christu o distribue tuturor popoarelor și individelor genului uman, și ca fie-care să 'și o apropieze liber. Biserica 'și are existența sa concretă in societatea religioasă a acelora, cari sunt pătași acești salute și cari contribuesc, fie-care potrivit cu darul și vocațiunea sa, la respândirea și libera ei apropiere. Capul Bisericii este Christu, iar îngrijitorul ei divin St. Spiritu, care e trimis de Christu spre a o conduce la ținta și perfecțiunea ei. Mediile prin cari lucră St. Spiritu în Biserică sunt cuvântul (st. scriptură) și misterele (sacramentele).

Biserica fiind un institut, ce 'și a luat existența in timp și care se dezvoltă in sine cu timpul, are naturalmente și istoria sa. Această istorie ânsă nu presintă tot-d'a-una un progress pur, pentru că pe lângă guvernarea ce are asupra Bisericii Capul ei, și pe lângă solitudinea sântitoare a St. Spiritu, conducătorul ei, se introduc in ea, ca factori puternici, cunoștința și voința omului, cari in starea de

pecabilitate a naturii umane potu fi și perverse, și de aceea se potu opune saă contribui, impiedica saă inlesni desvolta-rea ei, amestecându progressul cu elemente impure, saă conservându-lu in limpiditatea lui și reînoindu-lu. Dar cu totă aberațiunea și perversitatea omului, domnirea lui Christu și îngrijirea St. Spiritu in Biserică se afirmă prin aceea, că veritatea și puterea divină nu sunt invinse și absorbite de aberațiunea și debilitatea umană. *Salutea divină nu dispare in răutatea omului*; ci chiar cu aceste obstacule se desvoltă continuu și lucrăză neîncetat.

Așa dar istoria Bisericească trebue să espună nu numai desvoltarea normală a Bisericii, ci și toate obstaculele ce ea a întâmpinat în mersul său, precum și rățăcirile ce s'au manifestat în intrul ei din timp în timp, intru cât acestea se raportă la desvoltarea sa.

§ 2. IMPARTIREA ISTORII BISERICESCI.

Istoria Bisericească, pentru a fi tratată cu succes, și pentru a se pute înțelege mai bine, cere neapăratu o împărțire a materii sale. Cea mai naturală împărțire și care se presintă de sine este aceea ce se face după *epoce determinate*, in cari tendințele și aspirațiunile desvoltării generale au luat o formă esențială și bine definită, deșteptându și animându noi puteri pentru o mai departe desvoltare, saă dându-le celu pucinu o altă direcțiune. Unei asemenea cerinți corespunde împărțirea istorii Bisericesci in *veche, medie și modernă*.

Linia demarcativă între istoria veche și medie este însemnată prin triumful Bisericii asupra popórelor de cultura și dominațiunea greco-romană, prin determinarea complectă a doctrinii in vechea Biserică și prin începutul unei înstreinări continue și din ce in ce crescende între Biserica orientală și cea occidentală, așa dar prin finele secolului al VII. Inceputul istorii moderne și finitul celei medii este însemnat prin cucerirea Constantinopolului și destrucțiunea imperiului Bizantin.

O subîmpărțire a fie-cării epoci in câte două perioade este

necesarie și se impune de sine prin natura faptelor istorice. Ast-felū dar vomū distinge in istoria veche :

Periodulū I. (100—323) pēnē la Constantinū celū Mare saū pēnē la triumfulū finalū alū chrestinismulū asupra păgānismulū greco-romană.

Periodul II. (323 — 692) pēnē la formularea completă a doctrinīi desvoltate in Biserica veche.

In istoria medie :

Periodulū I. (692—1054) pēnē la schisma completă intre Biserica orientală și cea ocidentală.

Periodulū II. (1054—1453) pēnē la cucerirea Constantino-polulū și sistarea ôre-cum a activitățīi literare in Biserica orientală.

In istoria modernă :

Periodulū I. (1453—1643) pēnē la aprobarea și recunôscerea confesiunii lui Petru Movilă in Biserica orientală.

Periodulū II. (1643—1875) pēnē in zilele nôstre.

Istoria fondării chrestinismulū de către Christu și Apostoli sēi se pôte considera și trata ca o parte integrantă a istorīi vechī Bisericescī , cu tôte acestea ânsē pare a fi multū mai utilū de a trata separatū acēsta parte a istorīi , considerând'o ca *Istoria priimitivă a Bisericii*.

Espunerea istorică a tutorū acestorū epocī trebue ânsē să fie precedată de *Istoria preparatôre* a Bisericii chrestine , in care se arată in ce raporturī se afla lumea antechrestină către Biserică.

ISTORIA PREPARATORIE A BISERICII CHRESTINE

LUMEA MAI ÎNAINTE DE CHRESTINISMU ÎN RELATIUNILE EI CU BISERICA CHRESTINA

§ 3. PREPARAREA SALUTII ÎN ISTORIA PRIMITIVA.

Din mâna creatorului omul iese bun și sânt, dotat cu imaginea divină, destinat și avându toate condițiunile pentru o dezvoltare liberă, ce avea să-l conducă la sântitate, la glorie și la o perfectă armonie cu D-zeu. Însă, când era să realizeze vocațiunea sa divină prin o liberă determinare, cădu, abusându de libertatea sa, în păcat, mörte și corupțiune. Îndată intră și iese loc în istorie *economia divină* 1), anunțându și preparându salutea pentru om, căruia 'i mai rămăsese încă capacitatea de a fi salvat. În genul uman prin fondațiunea economiei divine avea să se producă salutea (gen. 3, 15). Dar omul iese de astă dată o direcțiune cu totul perversă și ostilă lui D-zeu, ast-fel că a trebuit să fie împiedicat în calea sa prin o condamnare radicală (deluviul), pentru că lăsat a continua direcțiunea luată, în loc să ajungă la salute, ar fi ajuns la un rău absolut. Un bărbat însă (Noe) putu să fie scăpat din corupțiunea generală, și cu acesta începe din nou economia divină pentru salutea lumii. În dezvoltarea sa omenirea degeneră, într'adevăr, și de astă-dată, însă nu atât în cât să-și atragă o a doua condamnare; dar tot pînă la așa grad, că numai era în stare de a fi depozitarea și propagatoarea salutii. Ast-fel dar trebui și acum

1) Sub termenul : «Economia divină» se înțelege în limbajul Bisericesc planul proiectat de D-zeu pentru mântuirea lumii.

să se facă pentru a treia oară un *nou început* ală economii divine, In Abraam și descendenții săi, D-*deu* alesse și crescă un popor, in care avea să începă și să se prepare salutea in mod^u esclusiv, p^{en}ă când, ajunsă la cel^u mai înalt^u grad^u de desvoltare,¹ să p^otă fi distribuită la t^ote pop^orele pământului.

§ 4. PAGANISMULU.

D-*deu* lăsându pe cele-l-alte pop^ore să m^{er}gă calea ce'și ales-
sesse (Fapt. ap. 14, 16), nu le a părăsit^u cu totul, ci, după a sa
bună-voință, le a pus^u o țintă determinată, către care aveau să
tin^gă in desvoltarea lor^u naturală. Istoria lor^u nu p^ote fi consi-
derată decăt ca o preparare pentru chrestinism^u. Principial^u e-
sențial^u ală păgânismului era *negarea unui D-*deu* personal^u*, și
*o*rbă *incredere de sine*, că capacitățile sale naturale și înțelep-
ciunea 'i sunt^u de ajuns^u spre a fi salvat^u. Dar in starea de peca-
bilitate a naturii omenesci tendența ac^{es}ta a păgânismului nu
putu termina, de căt prin o completă desilusionare. Păgânismul^u
deși sprijinit^u in modul^u cel^u mai energic^u de puterea culturii
sale secolare și de influența insemnătății politice, cu t^ote acestea
cădea din ce in ce mai mult^u de la înălțimea demnității lui
religioase și morale, p^{en}ă ce termină cu o crisă religioasă și o
amortire morală. Esperiența trebuia să probeze definitiv^u și
incontestabil, că natura și arta, cultura seculară și înțelepciunea,
oraculele și misterile, filosofia și teosofia, politica și industria,
sensualitatea și luxul^u nu sunt^u in stare să linisc^{es}ca f^omea
și setea spiritului omului, creat^u pentru D-*deu*, și să 'i redea
pacea perdută. Esperința ac^{es}ta avu t^ote condițiunile cerute
pentru a sfărâma mândria păgânismului și a deștepta in t^ote
inimele nobile nesessitatea, dorința și susceptibilitatea pentru
salutea divină, apărută in Christ^u. Dar acea tendință a
păgânismului de a 'și prepara salutea cu propriile sale mijl^oce
și dupe al^u s^{eu} plac^u a dat^u și rezultate favorabile pentru
chrestinism^u. El^u a fost^u sforțat^u ca să pună in luptă t^ote
puterile și capacitățile naturale ale spiritului uman^u, pentru
ca să atingă cel^u mai înalt^u grad^u posibil^u de civilizațiune in
cultură și politică. Intr'adevăr^u, in privința ac^{es}ta a și ajuns^u

păgânismul la rezultate extraordinare, oferind tot de o dată și chrestinismului *forme* și *mijloce*, pentru dezvoltarea și realizarea vocațiunii sale universale.

In resumat : *judaismul a procurat Bisericii chrestine substanța sa materialul divin, iar păgânismul formele și mediile umane de progress și cultură.*

Domn peste tot ce născă puterea gigantică a timpurilor primordiale, și incunjurat de abundența și avuțiile nedesecabile ale unei naturi, ce inspira și tot de o dată captiva cu deseversire admirațiunea, omul, incredându-se prea multă puterii și capacităților sale naturale, negă pe D-zeu cel personal și mai pre sus de lume. Natura cu sorgințile ei nedesecabile de viață și plăcere, fiindu-i tot-d'a-una aprăpe și prezentă, i păru mai demnă de adorată, de cât un D-zeu personal în înălțime. Ast-fel ȳea nascere păgânismul al cărui caracter general este : *deificarea sa și adorarea naturii*, adică, *religiunea naturală* (Rom. 1, 21 sqq.). Forțele secrete ale naturii, concepute de mintea omenescă mai multă practică de cât teoretică, și dezvoltate în știință, în mistică, în magie și mantică, dupe aceea aplicate în toate fazele și relațiunile vieții umane, părură ca revelațiuni ale spiritului etern ; și ast-fel prin autoritatea și mijlocirea unor persoane distinse și prin influența diverselor proprietăți geografice și etnografice se creară diferite sisteme de religii naturale. În toate religiunile acestea există diferența între religiunea sacerdoților și religiunea poporului. Aceea este un panteism ideal și filosofic și acesta un politeism plin de fabule și ceremonii.

Cu toate acestea dezvoltarea religioasă a păgânismului n'a fost lipsită de orice element de veritate. Abstracțiune făcându de resturile de revelațiuni primitive, cari denaturate în diverse moduri au servit păgânismului de basă în formarea sistemelor sale religioase, dezvoltarea repede a religiunii naturale a făcut a se prematura ore-care verității religioase, ce pe calea revelațiunii divine putea să ajungă aci numai încet și pre târziu ; ânsă tot-d'o-dată le a ornamentat cu neadeverur și le a transformat în caricature. Ast-fel sunt teoriile despre trinitate sa încarnațiunile panteistice, dualismul sa recunoscerea realității răului și reducerea lui la principii supranaturale etc. Ast-fel sunt sacrificiile de omeni, practicate fără excepțiune în toate religiunile naturale.— Un strigăt de orăre și ore-cum profetic al omenimii părăsite de D-zeu, care strigăt avea să se transforme pe Golgota într-un imn de bucurie și mulțumire.

Adorarea naturii avu sorta oricării dezvoltări prematurate și nenaturale. Florile produse de arborul păgânismului cădură fără să fi legat fructe. Misterile și oraculele, magia și mantica deveniră forme goale, organele unei înșelătorii calculate sa unei șarlatanii ordinare. Până într'atât ajunsese că un preot al păgânismului nu putea vedea pe altul fără să nu ridă.—Necredința lua toate în derisiune, superstițiunea primi forme escentrice și visionare. Bărbații cei mai distinși ai păgânismului se încercară în van să deștepte și să reinvieze zelul și amorea pentru religiunea părinților lor.

Păgânismul era o religiune pământescă, și de aceea atribui și Deilor săi fără scrupul toate imperfecțiunile pământesci. Prin acesta ânsă perdu puterea care o înălțase din pulberea și sorditatea pământescă. Mitul, în parte imoral,

sânția sa în scusa prin exemplul Deilor cele mai grave imoralități. Impudicitatea fu proclamată adesea ca esențialul și perfecțiunea cultului divin. Ideea de umanitate în adevăratul ei înțeles lipsia cu totul în păgânism, numai cea de naționalitate era cunoscută, și virtuțile sale erau numai virtuți civice. În Orientul despotismul și în Occidentul mândria națională și presumptionă nu suferiau recunoșterea drepturilor și demnității omului, la care streinul și servul nu puteau aspira. Și fiind că însemnătatea ființei omului era măsurată numai după pozițiunea sa în politică, de aceea rolul său partea femeii în societate era necunoscut și negat. Ea era cel mult servitoarea bărbatului, și în Orient era decădută cu totul prin poligamie. Cel mai înalt grad de corupțiune morală lă ajunse păgânismul în timpurile de desfrânare ale imperatorilor Romani. Într-o astfel de stare de oribilă degenerare morală află creștinismul pe păgânism, când începu expedițiunea sa spirituală pentru cucerirea lumii.

Științele și artele păgânismului întru cât acestea au o însemnătate pentru creștinism sunt cu preferință rezultate ale activității spiritului Grec și Roman. Așa sunt filosofia, arta poetică și istoriografia. Lucrările filosofice din Orient sunt în fond numai teosofie, și au servit sacerdoților ca elemente indispensabile în formularea sistemelor religiunii naturale a poporului. O istoriografie în adevăratul înțeles, adică ca știință, n'a putut să producă păgânismul. Cultura intelectuală a Grecilor și a Romanilor a adus servicii creștinismului în două moduri: *formală și materială*. Pe de o parte ea a împrumutat creștinismului armele științei pentru espunerea și dezvoltarea teoretică a doctrinei lui; iar pe de alta a creat din observațiuni și examinări profunde ale naturii și spiritului *idei* și *noțiuni*, care se prepare calea și se curețe terenul pentru sămânța Evangheliei.

Tendința principală a păgânismului de a-și procura prin propriile mijloace și dupe a sa plăcere o salutară, implică și sfortarea către o colosală centralizare de putere (gen. 11, 4, 6). Păgânismul chiar de la început a fost împins de puterea inherentă naturii sale de a concentra și pune sub o singură voință tot genul uman, și prin el forțele naturii și produsele tuturor zonelor și țărilor, recunoscându în această voință reprezentatiunea personală și vizibilă a divinității. Dar și în această tendință către o cosmocrație absolută trebuie să se distingă căile omului și căile lui Dumnezeu, scopurile profane urmărite de om și rezultatele salutare pe care Provedența le-a smuls păgânismului. Însemnătatea acestei tendințe pentru Biserică a fost încontestabilă de cea mai mare importanță. Diversele grade și elemente de cultură ale fiecărui popor concurează prin fuziunea și imembrarea diferitelor națiuni într-un singur organism de stat la o cultură universală, și prin aceasta se prepară și se facilitează repede circulațiunea a noului singur vital, infuzie de creștinism în arteriile popoarelor enervate în privința religioasă și morală. Cudeosibită putere și cu un succes splendid a fost inaugurată această cale de Alexandru cel Mare și terminată cu glorie de puterea Romanilor. Mai înainte de toate figură aici ca factor principal cunoștința și respindirea din ce în ce mai întinsă a unei singure limbi, limba Elenă, care la ivirea creștinismului era vorbită și înțeleasă în toate părțile imperiului Roman. După cum statul păgân aspira la o centralizare a puterii, tot așa tindea industria și comerțul, împins de același principiu, către o centralizare a avuțiilor. Astfel spiritul omului deschizându prin pustii și pe mări căi comunicative pentru atingerea scopurilor sale în

comerțul universal, și unindă una cu alta prin legături comerciale cele mai depărtate țări și zone servi, fără voia și scirea sa, planurilor divine pentru propagarea Evangheliei.

§ 5. JUDAISMULU.

Abraam *singur* fu ales și chemat de D-deu (Jes. 51, 2), care ca creator deșteptă din pânțece sterilă sămânța promisiunii iar ca salvator și rescumpărător liberă poporul promisiunii din sclavia egiptică. În țara sântă se formă și se consolidă familia Abraamitică. Ânsă pentru ca familia acesta să se pôtă desvolta și deveni un popor trebui să emigreze în Egipt. Moise scôse din țara streină pe popor, 'i dete o *constituțiune teocratică, legi și cult*, ca meșii pentru indeplinirea chemării sale și ca conducători către perfecțiunea viitoare (Gal. 3, 24. Ebr. 10, 1). Eșirea din Egipt fu dîoa născerii poporului, și darea legii la muntele Sinai sântirea sa confirmarea lui de popor sânt. Iosua indeplini cea din urmă condițiune pentru asigurarea unei existenți independente, luând în posesiune o țară aptă pentru misiunea poporului, patria străbunilor lor. Teocrazia, constituită acum în forma unei curate democrații și sub îngrijirea sacerdoțiului, avea și trebuia să dea rezultate frumoșe. Epoca Judecătorilor ânsă constată, că acești doi factori nu erau de ajuns și de aceea necesitatea de alte două puteri noi: *profetismul* a cărui misiune era de a fi interpretul voinții lui D-deu și ală consciinții statului, și *regatul* pentru a asigura de aci înainte teocrazia în affară și a consolida pacea în năuntru. Prin victoriile și cuceririle lui David teocrazia câștigă în politică importanța cuvenită ei, și prin construirea templului splendid sub Solomon cultul tipic ajunse la cea mai completă desvoltare. Dar cu tâtă influență și autoritatea profetismului și a regatului, poporul, care deja începuse a se depărta din ce în ce mai mult de la ținta chemării sale, nu putu menține acest înalt rang al pozițiunii sale în afară și în intru. Schisma politică, lupta și sfașierile d'inauntru amestecul neteocratic în certele lumii păgâne și apostasia crescende atraseră după sine judecata lui Deu, prin care poporul ales fu predat tiranii

și apăsării păgânismului. Pedepsa acesta nu remase ânsă fără efect. Ciru permise exilaților reintôrcerea în patrie și organizațiune independentă. Pentru fondarea și consolidarea noii coloniî Deu acordă și profetia cât-va timp.

Pe lângă îngrijirea divină imediată, pe lângă prezența lui Deu în învățătură, pedepsă și consilierî, profetia sub toate fazele politice și sociale a lucrat ast-fel, ca promisiunea salutii viitoare să câștige increderea generală și să pă-trundă pêne în cele mai retrase unghiuri ale societății, ca o rață de consola-tiune și speranță în obscuritatea aceloră timpuri fatali. Epoca fericită din domnia glorioasă a lui David, și cea pacifică și splendidă din a lui Salomon serviră ca base pentru a se concepe și descrie forma plină de glorie și splen-dore a unei împărății messianice, ce avea să apară în viitor, pe eând apo-stasia, suferințele și umilirea poporului în epocile de decadență completară speranțele messianice prin ideea unui Messia, care avea să sufere pentru păcatele poporului și să ție asupra și miseria lui. Acum dar profetia, ter-minându edificiuul misiunii sale de altă-dată, dispăre cu totul pentru a reinvia deplin și exclusiv la împlinirea timpurilor.

Timpul sosisse, când poporul ales, lăsat liber de con-ducerea imediată a revelațiunii divine, ânsă înarmat cu re-sultatele și experiența anilor de învățătură în scôla lumii, și condus de facla pređicerilor profetice, avea să justifice și să confirme prin sine însuși vocațiunea sa. Lupta de extermini-re, pe care fanatismul păgân al lui Antioch Epifan o pregătia judaismului, fu înlăturată victorios. Sub Macabei poporul ajunsse âncă o dată la independența sa politică, care în cele din urmă fu sufocată de corupțiunea dinastii Macabeice și apoi nimicită cu totul de tactica și astuția dominațiunii Romanilor. Persecuțiunea religioasă din partea Sirilor și a-păsarea Romanilor împinseră sentimentul de naționalitate, precum și inclinarea către instituțiunile și modul de guver-nare al străbunilor pêne la exclusivism estrem, ura fana-tică și despreț pentru tot ce era strein, prefăcându speranțele messianice într'o așteptare de a fi liberați de sub jugul strein, și de a și recapeta independența politică. Adevărata pietate dispăru, înlocuindu-se prin făcărnicie.

Preoți și învățați legii alimenta cu zel această direcțiune prin o multitudine de dispozițiuni superficiale și prin o inter-pretare greșită a scripturii. Ast-fel ei făcură să se lățescă și mai mult indeferința poporului pentru spiritualitatea salutii,

ce avea să apară în viitor. Dar sub toate aceste influențe perniciose se conservă încă un rest sântu în Israel (Ioan 1, 46, 47. Luc. 1, 6, 2; 25, 38 etc.) pentru primirea salutii.

Poporul avea reprezentati și conducători săi în secta *Fariseilor*. Streinii de aspirațiunile poporului, partizani ai Erodianilor, amici ai Romanilor și adversari ai Fariseilor, era secta *Saduceilor* cu principii raționale, dar cu o practică epicureică. O a treia sectă o formau *Esseni*, o societate de bărbați cari, retrași de lume, duceau o viață ascetică și mistică. Nici una din aceste trei secte n'a contribuit cu nimic la prepararea chrestinismului, pentru că toate nu erau de cât manifestări malădive ale adevăratului Iudaism (ortodoxism, raționalism și misticism), și fle-care din ele s'a arătat ostilă Bisericii chiar de la început. *Samaritani*, născuți din amestecul elementelor israelite și păgâne în urma destrugerii regatului Israel, voiau să intre și să fie în comuniune cu colonia exilaților întorși din captivitatea Babilonică; dar fură refuzați și respinși pentru considerațiunile că erau mai mult păgâni. Deși un judeu espulsu, Manasse, le purifică religiunea de elemente păgâne, dându-i de autoritate normativă o recensiuie falsă a Pentateuchului, și le dete un templu cu cult regulat pe muntele Garizim, totuși ura judeilor crescă prin acesta și mai mult contra lor. Samaritani, fiind apărători și observatori ai iudaismului ce le predase Manasse, remaseră streinii desvoltării și denaturării iudaismului posterior. Speranțele lor messianice erau mai puține, și particularismul lor fu mai moderat.

§ 6. CONTACTUL JUDAISMULUI CU PAGANISMUL.

Cucerirea lumii de Alexandru cel Mare aduse națiunile în contact unele cu altele, și contopiră între dânsese cele mai diverse elemente de cultură ale lumii vechi. Iudaismul de din afară de Palestina (judei în diaspora) nu putu să se sustragă acestui curent al timpului.

În Egipt și mai ales în Alexandria se formase Elenismul iudaic, care adoptase cultura greacă și cu preferință filosofia platonice. Reprezentantul lui principal este judeul Alexandrin Filon. Direcțiunea acesta filosofică se înstreină cu încetul din ce în ce mai mult de iudaismul din Palestina, creează forme și expresiunile necesarii pentru desvoltarea și formularea dogmatică a doctrinei chrestine. Judei cari vorbeau limba Elenă, răspîndiți în timpul Romanilor în toate colțurile lumii cunoscute, deschiseră prin traducerea scripturii în dialectul greacă (LXX), și prin sinagoge lor calea pe care să intre chrestinismul în lumea Greacă și

Romană. În relațiuni spirituale multă mai strînse și într-o neîntreruptă comunicațiune se află judei din ostul Asii cu rabinismul din Palestina. Elementele păgâne care se introduseseră aci în teoria și practica lor religioasă ajunseră mai ales prin Talmud să devie tezaurul comun al judaismului dupe Christu.

Statul păgân se arată în genere tolerant către judaism. Alexandru cel Mare și următori săi, Ptolomei, în parte și Seleucidi, acordară judeilor libertatea cultului religios și diferite privilegii. Romani au dat judaismului drepturile unei religii permise [religio licita]. Dar cu toate acestea judei erau în genere desprețuiți și urăți de poporul păgân : chiar cei mai buni scriitori respindiau în contra lor scrieri pline de neadevăruri și de cele mai reuțăcioase calomnii (Apione).

Totuși ansă anticitatea și simplitatea credinței judaismului, însemnătatea cultului său precum și promisiunile sale messianice atrase mulțime dintre păgâni, pe cari religiunea lor nu-i mai putea satisface. Numărul *proseliților dreptății*, adică aceia cari voiau să fie incorporați cu poporul judeu prin circumcisiune era mic, ansă *proseliți porții* sau aceia cari se lepădau de idololatrie și se obligau a adora pe Iehova, fără a observa întregul ceremonial al legii mosaice, erau foarte numeroși, mai ales femei.

§ 7. PLENITUDINEA TIMPULUI.

Judaismul și păgânismul plătise fie-care în felul său tributul chiemării lor, când apară creștinismul. Păgânismul ajunsese a se convinge pe deplin de debilitatea și incapacitatea sa de a satisface cerințele religioase ale spiritului uman. Prin acesta el prepară Bisericii calea într'un *mod negativ*. În științe și arte, precum și în cultura spiritului păgânismul a obținut rezultate neperitoare, cari contribuiau în modul cel mai energic la răspîndirea Evangheliei. Ast-fel el a pregătit Bisericii calea și în *formă pozitivă*. Presentimentul că în curînd are să fie o schimbare radicală a stării sociale devenise generală între judei și păgâni. Toți adeverați israeliți așteptau mîngăierea promisă de atîta timp, uni avînd chiar speranța de a se împărtăși de dînsa (Luc. 2, 25 și 29). Asemenea și în păgânism se renăscuse speranța din cele mai vechi timpuri pentru restaurarea unei epoci de aur, și acum câștigase un nou avînt din contactul cu judaismul.

ISTORIA PRIIMITIVA A BISERICII CHRESTINE

FONDAREA SI ORGANISAREA BISERICII IN SECOLUL APOSTOLICU, ADECA PENE LA 100 DUPE CHRISTU.

CARACTERULU ISTORII PRIMITIVE.

Caracterulū distinctivū prin care diferă secolulū apostolicū (întēiulū secolū) de cele următore dă incontestabilū dreptulū, că să fie tratatū in parte ca unū întregū in istoria Bisericească. Distincțiunea intre istoria primitivă și cea antică a Bisericii este basată pe diferența ce există intre apostolici-tatea și catolicitatea Bisericii, care se raportă intre dēsele ca rădăcină către trunchiu. Posițiunea escepțională a Apostolilorū și aptitudinea particulară, cu care au fostū dotați prin puterea divină, făcură ca rezultatele activității lorū să serve de base solide pentru orī-ce desvoltare ulterioară a Bisericii. Invățătura și instituțiunile apostolice suntū ca o normă divină pentru orī-ce doctrină și desvoltare ulterioară a Bisericii; și de aceea orī-ce apreciere a instituțiunilorū și a formelorū ei pe viitorū trebuie făcută in vedere cu doctrina și practica apostolică, ca adeveratulū germenū și elementū primordialū alū Bisericii. Cu tōte acestea ānsē nu trebuie să considere cine-va secolulū acesta ca o epocă, in care s'arū fi complectatū, doctrina și practica Apostolică, și in care s'arū fi desecatū tōte puterile de desvoltare ulterioară, făcendū impossibilū saū dispensabilū orī-ce progressū mai departe. Așa dar se va considera in secolele următore ca doctrină și practica adevēratū chrestine nu numai aceea ce se găsesce existāndū in aceeași formă in timpulū Apostolilorū, ci și aceea ce se va putē demonstra și proba ca desvoltare organică, și mai departe formare a invățăturii și instituțiunilorū primordialī saū apostolice. Ast-felū se presintă epoca catoliciității Bisericii, ale cărīi organe ne mai fiindū dotate imediatū cu putere divină, pentru că nu mai era neccesitate, fură chismate a supreveghia crescerea și desvoltarea naturală a germinilorū și a planta-țiunii apostolice.

§ 8. CHRISTU MANTUITORULU LUMII.

Când a venitū plenitudinea timpului, adecă, când s'a finitū numerulū secolelorū ce trebuia să trecă pēnē când se apară Christū, atunci a trimisū D-zeu pe fiulū său nāscutū din fe-mee, nāscutū sub lege, saū supusū circumcisiunii și celor-l-alte cerințe ale legii mosaice ca orī-ce copilū Islaelitū, pentru ca ast-felū să rescumpere pe cei-ce erau supuși cerințelorū legii și să câstigāmū filiațiunea divină (Gal. 4, 4—5). In con-formitate cu pređisele profeților se nāscu la Betleem ca de-scendente din familia lui David. Dupē ce ultimulū și celū mai

mare dintre profeți vechiului aședământ, Ioan Botezătorul, 'i pregătise poporul prin predică și botezul penitenții, Iesu începu în ală 30-lea ană ală etății să'si desvôlte învățătura. care nu era de cât împlinirea legii și a profeții. Cu doi-spre-dece discupulî ce'si alesese străbătu Palestina în tôte direcțiunile, învățându despre împărăția lui D-deu, ajutându și însănătoșind pe cei bolnavi, și confirmându prin miracule și semne misiunea divină ce avea, precum și doctrina despre persôna, funcțiunea și împărăția lui. Farisei 'lă combăteau și 'lă persecutaă, Saducei 'lă desprețuiaă și poporul când 'lă aclama, când 'lă ura. După ce propagă Evangelia sa în cursă de trei ani aprôpe, intră apoi în triumfă și în aclamațiunile poporului în cetatea regală a străbuniloră sêi. Dar totă acelă popor, vedându și nimicite speranțele și așteptările sale de ună Messia politică, strigă după câte-va zile în urmă : « Restignește-lă, restignește-lă ! » Ast-felă după buna-voința tatălui Iesu suferi mórtea pe cruce pentru păcatele lumii, și câștigă, suferindă ca *omu-deu*, ună merită de ună prețu imensă și de o valôre eternă, ce garantéză fie-căruia, care și'lă aproprieză prin credință, iertare de păcate și mântuirea sufletului sêu. Dar stăpânulă vieții nu putu fi reținută de mórte, elă fărîmă porțile Iadului, frînse verigile mormântului și inviă a treia-di în *corporalitate trausfigurată*. Elă mai petrecu anchă 40 de zile pe pământă în starea limitată a ființei omenesci, promise discipuliloră sêi darulă St. Spirită și 'i sânti predicatori ai Evangelii între tôte poporele. Apoi înălțându-se la Ceră luă iarăși formă divină, de care se desbracase când s'a făcută omă, și acum șade ca *omu-deu* d'a dreapta Tatalui. Elă este capulă Bisericii și domnă peste tot ce există în ceră și pe pământă.

Cercetările cele mai serioase și cele mai pline de erudițiune pentru a determina anulă naserii și morții lui Iesu n'au dată pênă în prezentă nici ună rezultată sigură. Era chrestină calculată în secolulă ală 6-lea de Dionisiu celă Mică, aplicată apoi mai 'ntăiu de Beda Venerabilulă și introdusă oficială de Pipin și Carolă celă Mare admitu, că anulă naserii lui Iesu cade în anulă 754 după fondarea Romei. În orî-ce casă ânsă calcululă acêsta este greșită, pentru că sescie, că Erodu celă Mare a murită la finele anulă 750 sau la începutulă anulă 751 și că Iesu era deja născută, după cum afirmă datele evangelice. Mai mulți părinți Bisericesci, basându-se pe Ies. 61, 1—2 și Luc. 4, 19. reducă la ună ană timpulă cât a învățată Iesu, și prin urmăre admită (Luc.

3, 23), că elă a fostă restignitū in ală 30-lea anū ală etății sale. Ceī treī evangeliști d'intēiu spunū că Iesu in tot timpulū invățăturii sale a serbatū numai o dată (pentru ultima oră) serbatōrea Paștelui, ânsă evangelistulū Ioan (2, 13; 6, 4; 12, 12 ne incredințeză că a serbatū de treī ori, afară de acēsta a celebratū și o serbătōre a Judeilorū, (5, 1), aceea ce cu greu s'ar putē sustine că și acēsta a fostū tot o sărbătōre a Paștelui. Așa dar după acēste date Iesu avea etatea de 33—34 ani, când a fostū restignitū.

SECOLULU APOSTOLICU

ACTIVITATEA MISSIONARA A APOSTOLILORU

§ 9. SARBATÓREA CINCI-DECIMII SI ACTIVITATEA MISSIONARA A APOSTOLILORU PENE LA APOSTOLULU PAULU (30—48).

Completându-se prin sortū numărulū de doi-spre-dece Apostoli, St. Spiritū veni peste dēnși in dīoa cincī-đecimii, đece đile in urma inaltării Domnului la Cerū. Acēstă đi e *đioa născerīi Bisericii*, ai cării primī membri fură atrași în sēnulū ei de Petru, prin predica ce făcu inaintea mulțimii estasiate. Numărulū credincioșilorū creșcea din đi in đi prin stăruințele Apostolilorū (mai alesū Petru și Ioan), cari de o cam dată 'și concentrară activitatea lorū asupra Ierusalemului. O persecuțiune violentă din partea judeilorū, începēndū cu omorīrea diaconului Stefan, imprasciă pe chrestini din Ierusalem. Prin acēstă împrejurare deși Apostoli remaseră pe locū, cuvintulū evanghelii fu respinditū in tōte părțile Palestinei, ajungēndū pēnē la Fenicia și Siria. Diaconulū Filipū predica evangelia cu mare succesū in Samaria. Nu după multū timpū Petru întreprinse o călătorie prin Iudea și in urma unei invitațiuni, ce 'i se făcu in Iope printr'unū semnū cerescu, boteză pe cea d'intēiu familie păgână (Corneliu) din Cesarea. Mai in acelașū timpū și cu totulū independente de activitatea Apostolilorū in Palestina se formă la Antiochia in Siria o Biserică, compusă de judei și păgāni doritori de mântuire. Barnaba, trimisū acolo din Ierusalem, luă asupra'si a îngriji cu zelū și ardōre de

acești chrestini, măbindu și întărindu succesele sale prin concursul convertitului Paulu, care din persecutoru fanaticu alu chrestiniloru deveni printr'o arătare miracolôsă Apostolulu și propagatorulu celu mai zelosu alu evangeliu. Prin acêsta misiunea apostolică luă doê direcțiuni: una curată *judaică* conservându ca centru și punctu de plecare *Biserica mamă* din Ierusalem și alta *mixtă* avându de obiectu mai alesu convertirea păgâniloru. Centrulu ei era Biserica din Antiochia. Mai târziu Apostoli deliberându sancționară rezultatele predicării lui Paulu și Barnaba (Gal. 2. 1—9).

§ 10. ACTIVITATEA MISSIONARA A APOSTOLULUI PAULU. (45—64)

Paulu și Barnaba, aleși de St. Spiritu și sântiți din Biserica din Antiochia prin rugăciune și supra-punerea mâinilor, întreprinseră in anul 45 *prima călătorie missionară* in Asia Mică. Predica loră era secondată de semne și miracule. Cu tōtă opozițiunea și persecuțiunea factică din partea judeiloru inăspriți, Paulu și Barnaba fonda Biserici mixte la Antiochia (in Pisidia), Iconiu, Lистра și Derbe, și predicară evangelia și in alte locuri. Majoritatea membriloru acestor Biserici o formau chrestini născuți păgâni. Nu multu timp după aceea Paulu întreprinse a *doa călătorie missionară* (50—54). Barnaba insistendu să fie însoțitu de nepotulu său Marcu, care in prima călătorie misionară 'i părăsise, se despărți acum de Ap. Paulu, și se duse împreună cu densusu la Cipru, spre a predica acolo evangelia. Rezultatele misiunii loră nu sunt cunoscute. Paulu ânsă, însoțitu de Sila și Luca, iar mai târziu de Timoteu, percurse Asia Mică, și deja 'și propusese să se întorcă iarăși la Antiochia, când vocea Domnului 'lă invită, printr'o visiune nopturnă la Troa, ca să trecă in Europa. Aci fondă Biserici la Filipi, Tesalonicu, Berea, Atena și Corintu. Apoi întorcându-se prin Asia Mică, dându și pe la Efesă veni iarăși in Siria, și de aci la Ierusalem. In timpul cât ședă acum in Ierusalem avu cu Petru, Iacobu și Ioan întrevorbirea despre care menționază in epistola către Galateni 2. In anul

54 întreprinse Paulu *a treia călătorie misionară*, însoțit de Luca, Titu și Timoteu (54—58). Centrul, de unde arunca de astă-dată sămînța evangheliei, era Efesul, în care fondă o Biserică, ce număra foarte mulți credincioși. Succesul era splendid, astfel că existența păgânismului începuse să fie amenințată în Asia Mică. Alungat de aci printr'o rescălă tumultuantă a poporului păgân, Paulu făcu o călătorie prin Macedonia, pătrunse pînă la Iliria, vizită Bisericile din Grecia și se îndreptă spre Ierusalēm, pentru a-și implini un vot făcuse lui D-zeu. Aci judei, cari 'lă urmăreau în toate părțile, vedîndu-l în templu, puseră mîna pe dînsul și erau să 'lă omore; însă tribunul Romanu din Ierusalēm, intervenind cu armata, 'lă smulse din mîinile lor și 'lă trimise escortat la Cesarea, salvîndu-'i astfel viața. Din Cesarea, unde a stat aproape doi ani în carceră, apelă la Căsarul în virtutea dreptului său de cetățen Romanu. Consecința fu trimiterea sa la Roma. Aci, deși pusă ore-cum sub vegherea poliției Romane, predică cu toate acestea cuvîntul evanghelic. La anul 64 în persecuțiunea lui Nerone contra creștinilor, Paulu obținu coroană de martir prin decapitare.

§ 11. PROPAGAREA CRESTINISMULUI DE CĂTRE CEI-L-ALȚI APOSTOLI (DUPE ANULU 48)

În ceea ce privește activitatea ce a dezvoltat. cei-l-alți Apostoli pentru propagarea creștinismului, există date istorice demne de credință numai asupra celor mai eminenți dintre dînși. Iacob cel Mare, fratele evangelistului Ioan, obținu de timpuriu coroană de martir prin decapitare în persecuțiunea, ce organizase Erode Agripa I contra creștinilor (anul 44). Aceeași persecuțiune constrîns pe Petru ca să evite Ierusalēm pentru cât-va timp. Afecțiunea către judei și vocațiunea sa 'lă făcură să fie Apostolul special al acestora (Galat. 2,7—9). Petru, însoțit de Marcu, ajunse cu propagarea evangheliei pînă la Babilon, dacă numirea de Babilon aci nu este o denotare simbolică pentru Roma, centrul păgânismului.

Nu numai fără aparință de adevăr, dar cu totul eronată este tradițiunea, amplificată și generalisată mai târziu în favoarea aspirațiunilor papali, cum că Petru a păstorit ca *episcop* Biserica din Roma în timp de 25 de ani, deși este constatat că el a suferit în Roma mórtea de martir (a fost crucificat) la anul 64 în persecuțiunea lui Nerone. Filipu petrecu cei din urmă ani ai vieții sale la Ierapole în Frigia. O tradițiune foarte veche spune că Toma ar fi predicat evangeliu în Partia, Andreu în Scitia, Bartolomeu în India, și că Marcu a fondat Biserica din Alexandria. De la conciliul Apostolic aflăm că episcop al Bisericii mume din Ierusalem pe Iacob cel Dreptu, fratele Domnului, pe care Paul l'ă pune alături cu Petru și Ioan, numindu-lă una din colónele Bisericii (Gal. 2, 9). El fu omorât de judei la anul 64. Evangelistul Ioan, care între cei doi-spre-dece este cel mai apropiat de principiile lui Paul, veni după mórtea acestuia în Asia Mică și 'și alege de locuință Efesul. Aci era focarul și centrul oricărui miscări Bisericesc din acel timp. Aci se dezvoltă și ajunseră pênă la cel mai pronunțat anticrestinism doctrinele false în secolul apostolic: interpretațiunea literală și eronată a legii, fariseismul și superficialitatea ceremonială pe de o parte, iar pe de alta antinomismul, idealismul și gnosticismul. De aceea prezența unui Apostol în acest loc era indispensabilă; și nici unul din ei nu era așa capace și așa apt ca Apostolul Ioan, în al cărui caracter personal blândețea și amórea concialiatóre erau însoțite de o serioșitate aspră și riguróșă. El fu exilat de Domitian la insula Patmu în marea Egeică, dar se întórse iarăși la Efesu, unde învță încă 30 de ani pênă în cele mai adânci bătrînețe, când trecu din această vieță (sub Trajan).

§ 12. ORGANISATIUNEA BISERICII ÎN SECOLULU APOSTOLICU.

În persóna lui Christu, care este unicul și eternul mijlocitor al reconcilierii și salvării noastre, disolvându-se instituțiunea sacerdotală a *vechiului aședământ*, se proclamă

principiul unui *sacerdoțiu universal* al tuturor chrestinilor (Ebr. 4, 14—16. I Petru 2, 9. Apoc. 1, 6). Totalitatea credincioșilor sau Biserica, formându un organism sub un singur cap, Christu, urma să se edifice, să crească și să se conducă prin concursul membrilor ei (Efes. 1, 22—23. I. Cor. 12, 12—14). Ânsă darurile supra-naturale ale st. Spiritu gradă și sântiră într'unu modu escepționalu dispozițiunile naturale și vocațiunea unor membri ai Bisericii din secolul apostolicu. Intr'adevăr, fie-care chrestinu (escepțiune femeile I Cor. 14, 34. I. Tim. 2, 12) era liberu să învețe în Biserică și să edifice pe confrăți sêi. Cu tôte acestea se simți chiar de la începutu necesitatea de a se creea o *instituțiune superioară și specialu organizată*, ai cărui reprezentanți să continue a edifica și conduce Biserica sub tôte fazele timpului, și cărorali se dete dreptulu exclusiv de a menține ordinea, a înlătura ori-ce abusu ce s'ar fi ivitu, a conduce serviciulu divin al Bisericii, a prepara și distribui misterile, a predica cuvântulu lui D-đeu, a aplica măsurile disciplinare și în fine a reprezenta Biserica în relațiunile și afacerile ei esteriore; căci alt-fel libertatea, ce avea fie-care membru al Bisericii, de a învăța și edifica pe confrăți sêi ar fi degenerat mai curând sau mai târziu în licență demăsurată, în abusu și anachie.

Necesitatea creerii acestii instituțiuni cu atribuțiunile enumerate deja fu și mai mult simțită, când darurile supra-naturale ale st. Spiritu dispărură cu totul din Biserică, dupe care apoi vocațiunea internă a fie-cărui membru eclesiastic trebuia să fie moderată și menținută în exercițiulu drepturilor ei prin o altă vocațiune esterioră, adecă prin recunoscerea lui de membru superior de către toți credincioșii. Apostoli, pe cât timp se aflău prezenți în Bisericile fondate de dênși, concentrau totalmente în persóna lor dreptulu de a învăța și conduce pe credincioși.

Presbiteriatulu și Episcopatululu. — Apostoli, când se departaă din mijloculu credincioșilor alegeaă bărbați cari să continue în absență-le, a conduce Biserica mai de parte. Acești bărbați, cari i substituiaă și cari fura instituiți de dênși superiori în Biserică, se numiaă *presbiteri* sau *episcopi*. După ce Apostoli încetară din viață, dezvoltarea naturală a presbiteriatulu sau episcopatululu a adus cu sine, ca unul dintre presbiteri—se înțelege

că de o cam dată ca un *primus inter pares*— să câştige o autoritate impunătoare asupra celorl-ai. Unu asemenea presbiteru superioru, spre a fi distinsu de coegali sei, fu onoratu exclusivemente cu titlu de *episcopu*.

Diaconatulü.—O a doa instituțiune din secolulu apostolicu, subordonată änsä episcopatulu, este diaconatulü, a căru destinațiune primitivă se mărginea in a da ajutoru celoru neavuți și celoru infirmi din Ierusalem. De aci trecu instituțiunea și in cele-l-alte Biserici, conservändu änsä tot d'a-una numerulu primitivü de șapte. Peste pucin timpü änsä diaconatulü și lărgesce cerculu misiunii sale primitive; ast-felü diaconü vinü acum și in ajutorulu aceloru cari aveäu asuprä-le sarcini pastorale și predica evangeliü. Pentru a veni in ajutorulu femeilorü se instituira diaconese, cari de ordinarü se alegeäu dintre veduve, a carorü etate trecea peste 60 de ani (Tim. 5, 9.). Barbați cari se alegeäu presbiteri säu diaconü se sänțiau de Apostoli, ori de delegați lorü prin punerea mänilorü asuprä-le (chirotonia) și prin rugaciuni (Fapt. ap. 6, 6. Tim. 4, 14.).

§13. VIEATA CRESTINA SI DISCIPLINA BISERICESCA IN SECOLULU APOSTOLICU.

După preceptulu Domnulu (Ioan 13, 34—35) principiulu vieții chrestine era amórea frățescă, contrariulu egoității vieții naturale. Puterea acestii amorü chrestine nutrită de speranța că venirea Domnulu are se fie in curönd, se manifestă la începutu in Biserica mamă din Ierusalim, traducändu-se prin cea mai perfectă comunitate de bunuri, o incercare, ce in scurtu timpü se probă ca imposibilă, și de acea nici nu fu imitată in vre o altă Biserică. Din contra, Bisericile compuse din chrestini născuți păgâni, fiindü förte avute, se intreceaü neincetatü in a proba amórea frățescă prin contribuțiuni benevole către Biserica din Ierusalem, care de la începutu s'a aflatü tot d'a-una in lipsa. Prin învăătura apostolică (Gal. 3,28) și prin renascerea sucesiva a lumii vechi, cele trei plage morale, desprețulu către naționalitate streină, degredarea femeii și sclavia, cari corodeäu societatea antică, fură invinse fără a se da nascere unei lupte violinți pentru drepturile existente. Consciința de o societate organică sub unü capü in Cerü pătrundea cu sänțenie tóte relațiunile vieții pământesci. Cu tóte acelea limpiditatea Bisericii timpulu apostolicu fu turburată de mai multe ori. Făcărnicie și nemulțumiri se manifestară förte de timpuriu in Biserica mumă (fap. ap. 5 și 6.); dar aceea fu pedepsită

aspru de D-deu, și acestea liniștite prin blăndețe și cedare. În unele Biserici avute (Corintă și Tesalonică) pătrunsese voluptatea, egoismul, mândria etc; ânsă și aci prin consiliu apostolice, prin muștrări și prin persecuțiuni fură aceste rele delăturate. Aceia cari falsifică învățătura adevărată a Apostolilor săi provoca prin conduita lor scandal public erau excluși din Biserică, dacă nesocotind consiliile parintesci persistau încă în rătăcirea lor. Cei cari arătau căință de faptele rele erau reprimiți cu bucurie, dnpă ce ânsă probau de indestulă serioșitatea căinței lor. Un exemplu de asemenea măsură apostolică ne dă istoria incestului din Corintă (1. Cor, 5, 1 sqq.).

§ 14. CULTULU CHRESTINU ÎN SECOLULU APOSTOLICU.

Membri Bisericii simțiră chiar de la începută necesitatea de a creea și a avé ună serviciu divin în comună și cu ună caracter specific chrestin, spre a da o satisfacere legitimă sentimentelor religioșe, de cari erau animați într'ună gradă superioră.

Luându-se de normă cultul templului iudaic, în care se distingea partea didactică și edificatoare, și partea sacramentală, serviciul divin al Chrestinilor se organizează cu totul analogă aceluia, împărțindu-se în *didacticu-omiletic* și în *sacramentale-eucharistic*. Partea d'intău avea, ca și serviciul sinagogal, pe lângă scopul d'a învăța și edifica pe credincioși și o tendință misionară; de aceea prezența acelor cari nu erau chrestini nu numai că era permisă, dar chiar și dorită. Chrestini din Ierusalem făceau la începută serviciul divin în porticele templului, unde poporul se aduna la rugăciune (fapt. ap. 3, 11); mai târziu în case particulare săi în locale pregătite într'adinsă pentru acestă finit. Elă se compunea în partea întău din cetirea unor părți din vechiul testament, mai târziu din evanghelie și epistolele apostolice, din cuvinte sfătuitoare asupra textelor citite, din rugăciuni, cântări de psalmi și pôte chiar de imnuri compuse de Chrestini. Partea a doua a serviciului se celebra numai în cercul re-

strînsă ală credincioşiloră. Punctulă essenţială şi care forma fondulă şi vieţăa întruniriă chrestiniloră la serviciulă divină era *celebrarea santei cină* şi *frîngerea pâini* in memoria morţiă lui Iesu-Christu. Imediată urma apoi ună mică ospetă in- treţesută de rugăciuni şi cântări de imnuri, la care participaū toţi credincioşi şi care ca espresiunea celei mai perfecte fra- ternitaţi se numia *agape* (ἀγάπη). Elementele santei cină se sântiaū printr'o rugăciune de laudă şi mulţumire (εὐλογία 1. Cor 10, 16 εὐχαριστία 11, 24). După acēsta urma sărutarea frăţescă (φιλημα ἑγιον Rom. 16, 16; 1 Cor. 16, 20). Ca şi festivă chrestini din Ieru- salem observaū anchă *Sâmbata*, pe când chrestini născuţi pă- gâni din Antiochia celebraū numai *Duminica*, ca şi memo- rabilă a invierii lui Christă. Convingerea tuturoră chrestini- loră ânsă, că santitatea teocratico-legală a sâmbetei a dispă- rută in implinirea legii de către Christă (Col. 2, 16, 17), şi că insemnatatea memorii pentru mântuirea omenirii întrece cu multă pe aceea a creaţiuniă lumii, făcu in curând ca serba- tōrea Duminicii să delătura şi să inlocuiască cu totulă şi pre- tutundinea pe aceea a sâmbetii. Despre celebrarea altoră dīle in secolulă apostolică nu se găseşte nici unu indiciu certă. Este fōrte probabilă, deşi nu se pōte constata pēnă la evidenţă, că *botezarea copiiloră* este deja o practică apo- stolică (Fapt. ap. 2, 38, 39; 16, 33; 1 Cor. 7, 14). Botezulă se facea prin afundarea totală in numele santei Treimi (Mat. 28, 19). Rugăciunea şi ungerea in numele Domnului cu untă- de-lemnă sântită (maslu) erau meşii eficace pentru însănē- toşirea bolnaviloră (Iacob 5, 14—15). Confesarea reciprocă a păcateloră şi rugăciunea erau recomandate şi in par- ticulară (Iacob 5, 16). Comunicarea charismatică a st. spirită şi sântirea pentru gradele şi funcţiunile Bisericesci se mij- lociaū prin rugăciune şi suprapunerea mâiniloră din partea re- presentanţiloră Bisericii.

§ 15. SECTELE SI ERESIILE DIN SECOLULU APOSTOLICU.

Representanţi inteligenţiă păgânismului şi judaismului luară chiar de la începută diferite poziţiuni in faţă cu chrestinismulă,

când acesta începu să'și întindă prin predica apostolică cuceririle sale asupra lumii. Ast-felū uni primiaū fără scrupulū chrestinismulū, alți 'lū combăteaū cu energie și alți primindū o parte din elū voiaū să conserve tot d'o-dată și credințele lorū nechrestine. Prin acéstă fusionare de elemente eterogene se dete nascere unei ferberī doctrinalī, care deveni muma fecondă a diverselorū aberațiunī eretice. Celū d'intēiu inimicū, pe care avu să'lū combată chrestinismulū chīar in sinulū sēū, fu judaismulū fariseicū, a căruī pretențiune era ca păgāni să fie obligați a observa ceremonialulū legiī mosaice, ca condițiune indispensabilă pentru mântuirea lorū. Acéstă doctrină 'și avea origina in Biserica mama din Ierusalem, dar fu combătută și înlăturată deja fōrte de timpuriū prin măsurile luate in conciliulū apostolicū.

Apērători și susțiitori ei urmariaū cu o rēutate fanatică pe apostolulū Paulū in tōte părțile, combatēndu'i doctrina și calomniindu-lū. Lupta apostolului contra lorū a datū nascere unora din frumōsele lui epistole (cu preferință epistolele către Romani, Galateni, Corinteni). Urme ale spiritului sceptico-saduceicū, care nega imortalitatea și invierea, se găsescū deja refutate de Paulū in I Cor. 15. Dar mai periculōsă de cum erau aceste tendințe eretice se arātă unū felū de doctrină judeo-păgână, numită *gnosis*, care începuse să se amestice cu chrestinismulū. Focarulū ei era Asia Mică. Apostolulū Paulū face alusiune la ea in discursulū de plecare ținutū la Miletū (Fapt. 20, 29—30), și o combate in epistolele către Efesenī și Colosenī, precum și in epistolele pastorale, asemenea și Petru in prima sa epistolă. Doctrina gnostică apāru in diferite forme perverse : in teosofie orientală și magie, in ascesă exagerată in privința căsătorii și a mâncărilor, in teorii visionare asupra naturii și a ierarhii spiritelorū ceresci, și intr'o idealizare a învățaturii concrete a chrestinismului (Imineu și Filetu învățaū de exemplu că invierea avusese deja locū, 2 Tim. 2, 18). Când apostolulū Ioan veni in Asia Mică, sēmīnța fatală era aruncată peste totū sadulū apostolicū. In desvoltarea ei succesivă ajunse pēnē a nega realitatea naturii umane in Christū.

și culmină în celăl mai desfrînat antinomism (desprețu către legea morală).

§ 16. BASA DOCTRINEI APOSTOLICE.

Necessitatea ce avea Biserica de a posedea în *scrisă* învățătura Mântuitorului, la care apostoli fuseseră martori oculari, a dat naștere scrierilor evanghelice. Relațiunile intime și continue în cari se află acestia cu Bisericile fondate de dênși, precum și autoritatea lor de conducători superiori explică existența epistolelor.

Aceste scrieri, cari constituesc fundamentul credinței chrestine, fură răspîndite anchă fôrte de timpuriu și cunoscute de toți, prin comunicarea reciprocă ce 'și făceau Bisericile de dênsele (Col. 4, 16). Petru presupune deja (2. Petru 3, 15, 16) o cunoscință generală de tôte epistolele lui Paul. O confesiune care să serve de normă pentru *adeverata credință* nu exista anchă de o cam data, dar se făcu începutul unei asemenea pe baza celei coprinse în Mat. 28, 19, privitoare la botez. Paul punendă ca principiu al justifierii omului înaintea lui D-șeu *credința ce se manifestă în amóre*, (πίστις δι'ἀγάπης ἐνεργουμένη Gal. 5, 6), și Ioan *incarnațiunea lui D-șeu în Christu*, (1. Ioan 4, 3), indicară bazele esențiale pentru formularea unei confesiuni.

În cei trei Corifei ai Apostolilor sunt personificate cele trei direcțiuni principale ale doctrinei chrestine din secolul apostolic. În doctrina lui Ioan escelă cu preferință partea divină a persoanei lui Christu (Ioan 1, 14), în a lui Petru cea umană ca tipul unei vieți sante (1 Petru 2, 21), și în a lui Paul care e mai estensivă de cât a celorlalti doi, ca plenitudine divină și flôrea omenimii (Cor. 2, 9; 2. Col. 5, 19). Centrul și principul vital al doctrinei lui Paul este *credința*, a lui Ioan *amórea* și a lui Petru *speranța*. Aceste diferențe fondate pe individualitatea fie-căru din apostoli și sântite despiritul lui D-șeu nu se esclud, ci se completă una pe alta: ast-fel idelle doctrinale ale lui Petru și Ioan se coprind în doctrina lui Paul, care e cea mai dezvoltată și cea mai universală.

PARTEA I.

ISTORIA VECHIE A BISERICII

CARACTERULU ACESTEI EPOCI.

Spiritulă universală ală Chrestinismulă trecuse victoriosă peste marginile restrinse ale judaismului chiar la începutul secolului apostolică, și către finele lui diferențele și pretențiunile naturală și legitime, ivite între chrestini născuți judei și între cei născuți păgâni, erau aplanate și conciliate. Substanța salutii divine preparată în sênulă Judaismului fu predată acum lumii greco-romane spre a 'și o apropria și comunica și altoră popóre. Trăsura fundamentală în caracterulă istorii Bisericii din epoca acêsta este pe de o parte învingerea păgânismului greco-romană de către chrestinismă, iar pe de alta desvoltarea și complectarea doctrinii acestui din urmă în forma culturii clasice. Resultatulă la care au tinsă silințele acestii epoci și pe care l'au obținută cu sucsă a fostă *catolicitatea* Bisericii, meritulă incontestabilă și neperitoră ală Bisericii Greco-Bisantine sau Ortodoxe.

PERIODA I

IN

ISTORIA VECHIE A BISERICII

100—323

1. LUPTA SI REACTIUNEA JUDAISMULUI SI PAGANISMULUI CONTRA CHRESTINISMULUI

§ 17. URA SI PERSECUTIUNEA DIN PARTEA JUDEILORU CONTRA BISERICII.

Judaismulă în tôte nuanțele sale fu chîar de la începută

inimiculă celă mai fanatică ală chrestinismului. Fariseismul, și împreună cu dânsul masa poporului, nu putea să vadă în Messia celă crucificat, de cât derisiunea cea mai amară a speranții loră pentru ună Messia politică (1 Cor. 1, 23). Mândria națională fu leasă într'ună modă foarte simțibilă prin proclamarea *egalității* tuturoră (samaritană și păgâni) inaintea lui D-geu. Devoțiunea falsă și făcârnicia fură demascate de chrestinismă și pedepsite aspru. Pe de altă parte învățătura chrestină despre învierea morțiloră provocă saduceismulă la o luptă crâncenă contra chrestinismului (Fapt. ap. 4, 2; 23, 6). Intre Judei afară din Palestina domnia aceleași sentimente de ură. O excepțiune laudabilă făceaă judei din Berea (Fapt. ap. 17, 11). In cele din urmă erupse mânia lui D-geu asupra poporului Israelită și asupra Ierusalemului (70 d. Chr.). Chrestinii din Ierusalem urmându unei îndemnări profetice a Domnului (Mat. 24, 16), se refugiară in partea de Nord a țării in cetatea Pela dincolo de Iordan. Când ună ôre-care Bar-Cochba (care se dicea a fi Messia pređisă in Numeri 24, 17) revoltă totă Palestina contra dominațiunii Romaniloră, Chrestini, refusându a lua parte la acea revoltă și a'lă recunósce de Messia, avură a suferi cele mai teribile și sîngeróse persecuțiuni. Bar-Cochba fu invinsă (135); și Adrian aședă pe ruinile Ierusalemului o colonie Romană *Elia Capitolina*, interdîcându judeiloră cu pedepsă de mórte de a se introduce aci. Prin acesta se răpi judaismului într'adevără orî-ce ocaziune de a mai organiza cu propriile sale mijlóce persecuțiuni contra chrestiniloră; dar apoi lucră cu mare zelă pentru a irita pe păgâni la persecuțiuni contra chrestiniloră.

§ 18. REACTIUNEA JUDAISMULUI SI A SAMARITANISMULUI CONTRA CRESTINISMULUI.

Judei, perdîndă existența națională, fură nevoiți a curma cu furia și persecuțiunile brutale contra chrestiniloră; ânsă se inarmară cu atât mai bine prin interpretarea tradițională a scripturii și prin instituțiuni tendențioase, pentru a da, pe terenulă religiosă și literară, o luptă decisivă contra chrestini-

smului, ce deja câștiga din ce în ce mai multă însemnatate. Școalele superioare din Tiberia și Babilon erau centrele, unde se fabricau armele calomnii. *Talmudul*, a cărui primaparte (*mișna*) apărură în această perioadă, este rezultatul tendințelor antichrestine ale judaismului. Chiar discipuli lui Ioan Botezătorul se arătară ostili chrestinismului (Fapt. ap. 18, 24 sqq.), și formară o sectă sub numele de *emerobaptiști*. De o dată cu cele d'întîi succese ale misionării apostolice se deșteptă în samaritanism tendința de a paraliza chrestinismul în mersul său victorios, opunându-și sisteme religioase cu totul noi. Dositeu, Simon Magu și Menandru, pe cari părinții Bisericii îi numesc *eresiarchi*, încercându judaismul lor samaritan cu principii gnostice și teosofice ale păgânismului și cu arta scamatorii, se prezentară lumii cu pretențiuni de a fi Messia.

Dositeu pretindea a fi profetul promis în Deut. 18, 18. El îl cerea de la aderenți săi o severitate escentrică în privința observării sâmbetii.

Simon Magu, de origine din Ghitton în Samaria, dicea că este *puterea cea mare a lui Dumnezeu*. El fu botezat de Filip și muștrat foarte aspru de Petru de la care voia să cumpere darul comunicării st. Spirit. Scrierile *Clementine* istorisesc despre disputațiunea sa la Roma cu ap. Petru, și constituțiunile apostolice despre înălțarea la cer a proiectase și care avu de rezultat înecarea sa în mare.

Menandru era la început discipulul lui Simon Magu, mai târziu găsi de cuviință să joce singur rolul de salvator. El învăța că acela care primește botezul său n'are să îmbătrînescă, nici să moră vre-o dată.

§ 19. PERSECUTIUNILE CHRESTINILOR ÎN IMPERIUL ROMAN.

O lege a celor douăsprezece tabule interzicea religiunilor străine (*religiones peregrinae, collegia illicita*) exercițiul cultului în imperiul Roman; căci religiunea era o instituțiune exclusivă a statului, și de aceea compromiterea sau periclita-re religiunii statului era pentru Romani periclita-re statului însuși. Cu toate acestea, pentru considerațiuni politice, se permitea popoarelor învinse de a își conserva cultul lor. Chrestinismul îndată ce se desfăcu de judaism nu mai putu avea această favoare. El se presintă lumii cu decisiunea formală, de

a înlătura cu totul pe cele-l-alte religiuni, și progressul rapid al răspîndirii sale arată cât de energică era acea decisiune. Intimitatea cea mare și fraternitatea chrestinilor, precum și adunările lor separate și câte o dată chiar secrete de-teră ocaziune păgânurilor, ca să bănuască că chrestini au tendințe periculoase pentru existența statului. Pe de altă parte aversiunea lor pentru serviciile publice ale statului și pentru armată, refuzul de a sacrifica statuelor imperatorilor, constanța credinții lor care sfrunta violența și însinuările, retragerea lor din lume etc. fură considerate oficialmente ca indolență saū ostilitate contra binelui general al statului, ca tenacitate incorigibilă, nesupunere, revoltă și crime de lesmajestate. Poporul păgân vedea in chrestini nisce inimi împii și trădători ai Deilor, și religiunea chrestină care era lipsită pe atunci de temple, altare și sacrificii, trecea dreptă curatū ateismū. Calomniile inspăimîntătoare fură respîndite și acreditate, cum că chrestinii comitū in adunările lor fapte abominabile, omōră copii și mănîncă carne de omū. Pe lūngă acestea mai circula rumorea absurdă că chrestinii adōră capul unui asinū etc. Tōte calamitățile publice se aruncaū in sarcina chrestinilor, ca manifestări ale mîinii Deilor desprețuiți de ei. Sacerdoți păgâni, magi și fabricatori de statue de Deī erau tot d'a-una gata de a irita in interesul lor furia poporului. Sub ast-felū de împrejurări numai potū păré ca unū ce straniu furia și persecuțiunile poporului și statului păgânū contra chrestinilor aprobe trei-sute de ani.

Prima persecuțiune a chrestinilor avu locū sub Nerone in anul 64 cu ocaziunea unui incendiu in Roma in timpū de noēdile. Nerone intimidatū de opinia generală, care afirma într-unū modū pozitivū că elū a fostū autorulū aceluī incendiu, aruncă culpa pe chrestini. Furia poporului se vērșă cu profusiune asupra acestora, deși ei erau inocenți și streini de fapta ce li se atribuia. Cusuți in pei de animale selbatice chrestini erau aruncați căinilor spre a'i sfașia, saū unși cu cēra, păcură, și smōlă și legați de stâlpi li se da focū spre a ilumina nōptea grădinile imperiale. Persecuțiunea se mārğini cu tōte acestea numai in Roma, și ținu pēnē către finele domniū lui Nerone.

Apostoli Paulu și Petru obținură corone de martiri în această persecuțiune. Între chreștinii se răspîndise vorba că Nerone s'a retrasu peste Eufratu, de unde are să se întorcă în curînd ca *Antichristu*.

Domitian (81—96), bănuitoru și setosu de avuții, condamnă pe uni chreștinii la confiscarea averii și deportațiune. Luîndu în înțelesu politicu scirea despre împărăția lui Christu, elu ordonă să'i se aducă din Palestina la Roma doi frați ai Domnului, dar mâinile acestora, acoperite cu bășici și ulcere provenite din muncă, 'i probară de indestulă inofensivitatea loră. Imperatorulu Nerva (96—98) chieamă înapoi pe toți chreștinii exilați, și refusă priimirea ori-cării acușățiuni contra loră, dar chreștinismulu rămase cu toate acestea tot ca mai 'nainte o religiune nepermisă (*religio illicita*).

Sub Trajan (98—117) persecuțiunile contra chreștiniloră luară ună altă caracteru. Elu renoi decretulu de altă dată prin care se interdicea cu severitate adunările secrete (*eteriile*), care decretu de aci înainte fu aplicatū asupra chreștiniloră.

În virtutea acești dispozițiuni, Pliniu celu Têneru pedepsi cu môrte, în calitate de gubernatoru în Bitinia, pe aceia cari erau acușăți că sîntu chreștinii, și persistau în credința loră. Dar apoi reflectîndu asupra numărulu considerabilu de acușăți de ori-ce stare, etate și genă, precum și asupra rezultateloră cercetăriloră sale minutiöse, prin care se constată că tendința chreștiniloră era mōrală, pură și fără scopuri politice, rugă pe împăratore ca să 'i dea instrucțiuni precise, ce trebuie să facă. Trajan, aprobîndu procedarea și propunerile sale, 'i dăte ordinu ca să nu caute pe chreștinii într'adinsu, nici să nu ție în considerațiune denunțările anonime privitoare la ei, dar să pedepsescă cu môrte pe aceia cari voru fi acușăți formalu, și voru refusa cu tenacitate de a aduce sacrificii Deiloră. Persecuțiunea se întinse pêne în Siria și Palestina. Aci muri (107), în urma unei crude flagelațiuni, Simeon episcopulu Ierusalemulu, în etate de 120 de ani. Aseminea și Ignățiu, episcopu de Antiochia, fu legatū după ordinulu imperatorulu, la care ceruse o audiență în favorea chreștiniloră, tri-

misă apoi la Roma și aruncată la bestii selvatice spre a 'lă sfășia (115).

Sub domnia lui Adrian (117—138) poporul începu, cu ocasiunea unor sărbători să cêră într'ună modă tumultuantă execuțiunea chrestinilor. Pe basa informațiunilor date de proconsulul din Asia Mică, Sereniu Granianu, Adrian dete ună rescript, prin care interdicea orice manifestări agresive. Dar cu toate acestea calea legală pentru persecuțiunii rămase și de aci înainte tot deschisă. Adrian, pentru ca să împedice pe chrestini de a visita mormântul lui Christu, ordonă să se construiască pe acelă loc ună templu Venerii, și pe pētra sepulcrală să se înalțe o statuă a lui Joe.

Sub Marcu Anreliu 161—180 persecuțiunile contra chrestinilor luară o noă formă. Acestă imperator, discipul zelos al filosofii stoice, avea o ură fanatică pe chrestini, și de aceea nu numai că lăsă cursă liberă furii poporului contra lor, dar apoi introduse și sistemul de spionagiu și aplicarea torturilor, spre a-i constringe să 'și renege credința. Prin aceste măsuri ânsă pregăti pentru eroismul chrestinilor ună triumfă nemai vădută pênă aci. Justin Martirul, filosoful și apologetul chrestin, fu decapitat la Roma (166). Policarpu, episcopul Smirnei fu ars pe rogu, pentru că refusă să blasfeme pe Domnul căruia 'i servise 86 de ani. Mai generală și mai sîngerôsă fu persecuțiunea chrestinilor la Lugdunu și Viena în Galia. Episcopul Potinu, în etate de 90 de ani, 'și sfârși vieța în carceră în urma unor maltratări crude. Blandina, o sclavă, fu flagelată oribil, arsă pe ună grătar aprins, aruncată fêrilor și în cele din urmă decapitată, dar în toate torturile acestea rămase constantă în credința chrestină. La toate provocările ea răspundea : *sînt chrestină, între noi nu se comite nici ună rēu*. Tot asemenea eroism în credință arătă ună june, în etate de 15 ani, Ponticu. Corpurile chrestinilor stău în grămădi aruncate pe strade, pênă când infine fură arse și cenușa spulberată în rēul Ronu.

Dintre imperatori următori, uni aū protegiat chiar pe chrestini, dar cu toate acestea și sub dînși erau espusi câte o dată la capriciul gubernatorilor. Septim Severu (193—211),

pe care unŭ sclavŭ chrestinŭ 'lŭ curase de o bŭlă, fu la începutŭ amicŭ și protectorŭ alŭ chreștinilorŭ, dar mai târziu, bănuindu-'i de aspirațiuni politice, interzise tuturorŭ trecerea la chrestinismŭ (222). Persecuțiunile deveniră acum iarăși violente și generale, mai alesŭ in Nordulŭ Africii. In Cartagina o femeie tînără de familie nobilă, in etate de 22 de ani, anume Perpetua, deși torturată și aruncată in carceră, deși avënd in braçe unŭ copilŭ sugëndŭ ânchă, și deși părintele sêu o ruga cu lacrimi să se lepede de chrestinismŭ, cu tŭte acestea earēmase fidelă credinții sale chreștine; in cele din urmă fu asvêrlită in cŭrnele unui taurŭ sêlbatecŭ și injunghiată de unŭ gladiatorŭ.

Alexandru Severu (222—238) se ȑice că ar fi pusŭ in oratoriulŭ sêu bustulŭ lui Christŭ alături cu alŭ lui Abraam, Orfeu și Apoline din Tiana, și că s'ar fi arătatu cu mare bunăvoință către chreștini. *Filipu Arabulŭ* (244—249) 'i favorisa pe față și atât de multŭ, in cât putu trece dreptŭ chrestinŭ.

Sub Deciu, îndată ce elŭ se sui pe tronulŭ cesarilorŭ Romei, erupse din nou o persecuțiune generală, care întrecu pe tŭte cele-l-alte in cruđimă. Tŭte međiile posibile — confiscarea averii, deportatiune, torturi și decapitațiune — fură aplicate, pentru a determina pe chrestini la apostasie. Intr'adevărŭ mulți din ei deveniră renegați, dar apoi și mulți, arđëndŭ de dorința de a obtine corŭna de martirŭ, veniau benevoli cu grămada in carceră și se urcaŭ pe loculŭ de decapitare. Apostati (lapsi) fură clasificați in 1) *thurificati* sau *sacrificati*, cari aduseserŭ sacrificii ȑeilorŭ, pentru a 'și scăpa viața; 2) *libellatici*, cari cumpêrau dela magistrați câte unŭ actŭ prin care se constata că au sacrificatŭ, fără să fi făcutŭ acêsta; 3) *acta facientes*, cari dau declarațiuni false in privința credinții lorŭ chreștine, și făceau să se trecă ast-felŭ in procesele-verbale. *Confesori* (confessores) se numiau aceia cari mărturisiaŭ publică că suntŭ chreștini, și susțineau acêstă mărturisire in tŭte torturările la cari erau supuși, scăpândŭ cu viață; iar *martiri* aceia cari erau pedepsiți cu mŭrte pentru credința lorŭ.

Valerianu (253—260) fu de o cam dată protectorulŭ și favoritorulŭ chrestinilorŭ, dar mai in urma deveni prin intrigile

unui favorit al sêu persecutorul lor. În acest timp obținu corónă de martir Ciprianu , episcopul Cartagînii. Aseminea și Sixtu II, episcopul Romei , și îndată după dînsul diaconul sêu Laurentiu , un eroi între martirii chrestini , care prezentă guvernatorului rapace ca tesaure ale Bisericii pe bolnavi, săraci și orfani , și după aceea fu ars de viu pe un grătar. *Gallienu* (260—268) , fiul lui Valerian , împedica persecuțiunile și acordă Bisericii recunoscerea oficială și exercițiul liber al religiunii.

Diocletianu (284—305) la început lăsă în pace pe chrestini, dar apoi întăritat într-una de ginerele și conregentul sêu Galeriu ordonă o persecuțiune, cea mai teribilă de cât toate câte fuseseră pînă atunci. Cu ocaziunea unei întîlniri a celor doi regenți la Nicomedia în Bitinia (303), Dioclețianu ordonă să se dărime mărêța Biserică de acolo. Îndată după aceea aîpse un edictu, ca adunările chrestinilor să fie oprite, Bisericile dărîmate, scrierile sante estrădate (acea cari făceau acesta se numiau *trădători*, *traditores*) și arse, chrestinii să fie destituiți din funcțiunile publice și lipsiți de drepturile lor civice. Un chrestin rupsedictul și îndată fu omorît. Un incendiu erupse în palatul imperial, și Galeriu acusă pe chrestini, că ei 'i ară fi dat foc. Acum se începu o noă persecuțiune, care se întinse peste tot imperiul Romanu (Galia, Spania și Britania fură cruțate prin favorea Cesarului Constantiu Chloru, care domnia peste aceste țări). Toate torturile și genurile de mörte fură aplicate. Pe fie-care și se inventă și executa noi turmente, unele decat altele mai teribile. După retragerea lui Diocletianu de la puterea statului în anul 305, chrestini căpătară un inamic töt așa de furibond, pe Maximinu , conregentele lui Galeriu, care aprinse din nou furia de persecuțiuni. Ast-fel continuă multu, pînă când înfine Galeriu, îmblîndit printr'o bôlă oribilă , suspendă în anul 311 persecuțiunea și facu apel la chrestini ca sa se rîge lui D-deu pentru imperator și imperiu. Maximinu ânsă care domnia în Orient, continuă pe ascuns persecuțiunile cu aceeași rîutate. Între altele elă introduse în scólele poporului ca carte de lectură pentru junime o scriere — *acta Pilati* — plină de injurii și calomnii asupra

istorii pasiunilor lui Christu. Intre acestea Constantin Chloru murind, fiul s6u Constantin fu aclamat6u imperator6u (306—337) dec6tre armata ce se afla in Britania. Intr'o expeditiune (312) contra lui Maxentiu, care 'si 6nsu6ise domnia peste Italia 6i Africa, Constantin fu derminat6u printr'un6u semn6u ceresc6u in fav6rea chrestinismului. Acest6u eveniment6u, despre care chiar contemporani relat6z6a in diferite moduri, are in sine 6re-care incertitudine in amenuntele sale, dar in esen6ial6u este f6rte bine constatat6u. Eusebiu, care afirm6a c6 6nsu6i Constantin 'i a narat6u faptul6u cu pucine 6ile mai 'nainte d'a muri, asigur6andu-l6u prin jur6ment6u despre veracitatea lui, istoriseste in ac6st6a privin6a ast-fel6u : Constantin a v6d6ut6u 6ioa o 'cruce lumin6s6a pe cer6u cu inscrip6iunea : «In ac6sta 6vinge (τοῦτο νίκα)». Dup6a aceea Christ6u, ar6tandu-i-se in vis6u, 'ia ordonat6u s6a fac6a acea cruce stindard6u. Maxentiu fu 6nvins6a 6i Constantin, care era acum singur6u domn6u peste tot6u occidentul6u, dete 6mpreun6a cu Cesarul6u Liciniu, socrul6u s6u, *edictul6u de la Milan* (313), prin care se l6asa cu totul6u liber6a trecerea la chrestinism6u. Maximinu fu constr6ns6u de 6mprejur6ari ca s6a consim6ta 6i el6u la ac6sta. Rela6iunile amicale 6ntre Constantin 6i Liciniu 6ncepur6a a deveni dince in ce mai reci, p6n6a c6nd degenerar6a intr'o ostilitate dechiarat6a. Constantin trecu pe partea chrestinilor6u, 6i Liciniu pe aceea a p6g6nilor6u, ast-fel6u c6a resbelul6u ce se esc6a 6ntre d6n6i in anul6u 323 fu tot d'o dat6a o lupt6a decisiv6a 6ntre chrestinism6u 6i p6g6nism6u. Liciniu fu 6nvins6u, 6i Constantin r6mase domn6u peste tot6u imperiul6u.

§ 20. REACTIUNEA INTELECTUALA A PAGANISMULUI, SAU LUPTA SA PE TERENUL LITERARU.

Partisani prev6d6et6ori 6i 6nt'r'adev6r6u devota6i p6g6nismului erau deja cu totul6u convin6i, c6a religiunea p6g6n6a, pentru a put6e dura mai mult6u timp6u, avea necesitate de o reform6a radical6a, 6i de o reanimare energic6a. Incercarea se f6cu in secolul6u lui Augustu cu *neopitagoreismul6u*. Contempla6iune, asces6a, abstinan6a 6i purifica6iuni corporali, ca arme ale spiri-

tului contra materii, unite și imbibate cu teurgie și magie erau mobilele tendinților reformatorice. Representantul principal al neopitagoreismului este magul Apoline din Tiana († 96). În secolul al doilea se introduseră, ca elemente reanimatoare, cultele oculte din vechile mistere ale păgânismului. Dar toate acestea nu folosiră nimic. Un păgânism, purificat de absurditățile și superstițiunile religiei poporului, și care să satisfacă sentimentele religioase în același grad ca și chrestinismul, era dorința generală a corifeilor păgânității. De la începutul secolului al 3-lea *neoplatonismul* luă asupra și de a crea o astfel de religie. Filosofia și teosofia, religiunea sacerdoților și a poporului, teurgia și magia oferiră tot ce produsese până aci *nobil* și *bun*, pentru compunerea organică și sistematică a unei *religii universale*, în care credința și știința, teoria și practica să fie reconciliate și unite în modul cel mai perfect, și în fața cărei chrestinismul să apară ca unilateral, pauper și insuficient. Puterea magică prin care avea să fie unite organic și însuflețite membrele împrăștiate ale acestui tot era filosofia lui Platone. Spiritetele cele mai nobile ale păgânismului participară cu energie și zel la această operă, al cărei precursor este nobilul și cugetătorul Plutarchu din Gheronea († 120). Adevăratul fondator al școlii neoplatonice fu Amoniu Saca († 243). Dar toate silințele acestea precum și polemica păgână nu fură în stare să oprească chrestinismul în mersul său victorios. Scriitori păgâni, când li se presenta ocaziune, se întreceau în criticarea și persiflarea chrestinilor și a chrestinismului. Tacitu numesce pe chrestini *odium generis humani et per flagitia invisos*. Pliniu cel Tânăr caracteriză religiunea chrestină ca *amentia, pertinacia et inflexibilis obstinatio, superstitio prava et immodica*. Lucian de Samosata persiflăză chrestinismul și îl numesce nebunie (de vita Peregrini). Cel dintâi polemic expres este Celsu în secolul al 2-lea, care și dete toate silințele posibile pentru a demonstra, că religiunea chrestină este focarul tuturor absurdităților. Mai nobilă și mai demnă fu polemica neoplatonicului Porfiru († 304).

Contra unor asemenea atacuri se ridicară ca apologeti înv-

țători cei mai eminenți ai Bisericii. Ei respinseră calomniile și atacurile păgânilor, cerură o procedare legală contra chrestinilor și apărară chrestinismul, probându veracitatea și superioitatea ființei lui cu argumente trase din viața și conduita chrestinilor. Tot de o dată ei demonstrează existența chimerică și frivolitatea deilor, precum și perversitatea religioasă și morală a păgânismului.

§. 21. PROPAGAREA CHRESTINISMULUI.

Chrestinismul, cu toate persecuțiunile ce avu să sufere în acestă perioadă, se răspîndi cu o rapiditate fără exemplu în totă imperiul Roman, trecîndu departe și peste limitele lui. La Edessa în Mesopotamia găsim pe la anul 170 un princip chrestin, Abgar-Bar-Manu. Totu în același timp se află deja propagat în Persia, Media, Bactria și Partia. În secolul al 3-lea se găsește și în Armenia. Apostolul Toma, se zice, c'a predicat evangelia în India. În Arabia misionase Apostolul Paul (Gal, 1, 17). Origenu fu chemat în secolul al 3-lea în Arabia de către un episcop de acolo (ἡγουμένος τῆς Ἀραβίας), care doria să aibă explicațiuni și lămuriri asupra chrestinismului. Din Alexandria se răspîndi chrestinismul și în alte părți ale Africii. Biserica Africii proconsulare, cu capitala Catargina, sta în relațiuni foarte strînse cu Roma. În Mauritania și Numidia erau în secolul al 3-lea așa de multe Biserici, că Ciprian putu să țină la Catargina un sinod, la care luară parte 87 de episcopi. Prin colonii și învățători din Asia Mică se formară mai multe Biserici în Galia, mai ales la Lugdunu (Lion) și Viena. Mai târziu veniră aci din Italia șapte misionari chrestini, între care se afla și Dionisiu, fondatorul Bisericii din Paris.

În *Dacia* sau *Tările Române* de astă-zi chrestinismul fu introdus și răspîndit în secolul al 2-lea de către chrestini cari se aflau în număr considerabil în coloniile Romane, aduse și stabilite în aceste locuri. Cultura și civilizațiunea Romană adusă, dezvoltată și răspîndită în curînd aci de coloniști — și despre care dă probă incontestabile construcțiunile, lucrările de

artă', căile communicative etc., din cari n'aū mai rămasū de cât resturi in ruine—, precum și conservarea purității *elementului Romanū*, prin toate vicisitudinile timpului viitorū, într'unū gradū așa de puternicū ca in nici o altă parte, pe unde aū mai fostū colonii Romane, constată pênă la evidență că aceste colonii formaū unū *totū* sau unū elementū *omogenū*, *cultū* și curatū Romanū, iar nu unū aglomeratū din naționalități eterogene, luate din toate părțile imperiului Romanū. Majoritatea bărbaților și familiilor, ce compuneaū aceste colonii, obosită de persecuțiunile ce isbucniaū adesea-orī in Roma și in tōtă Italia contra chrestinilorū, din cari ei faceaū parte, delăsă patria si locurile natali și preferă pentru liniscea și pacea vieții să emigreze sub formă de colonii in aceste locuri devenite părți ale imperiului Romanū, unde nu putea să pētrundă nici să ajungă furia persecuțiunilorū.

Dela finele secolului al 2-lea captivi chrestini propagară chrestinismul intre Goți, cari locuiaū Tracia și Mesia și turburaū țările vecine prin invasiunile lorū continuī (1). In celelalte părți pe lîngă Dunăre in sus, in ținuturile Rinului și in Britania Mare cea d'intēiu sēmēnță a evangeliī fu aruncată ca și in Dacia de coloniile Romane stabilite in acele provincii, și mai alesu de către soldați Romani chrestini, cari stationaū in aceste părți. (2)

Frivolitatea și decadența păgânismului pe de o parte, iar pe de alta puterea divină a evangeliī fură factori și motori principali ai răspîndirii surprîndătoare a chrestinismului. Puterea divină se manifesta in zelulū și abnegațiunea învățătorilorū și misionarilorū chrestini, in constanța imperturbabilă, in certitudinea credinței lorū și mai înăinte de toate in bucuria cu care asteptaū mōrtea de martiri. Singele martirilorū fu sadulū Bisericiī, și nu a rare-orī executori chrestinilorū erau cei d'intēiu; cari deveniaū și ei chrestini și le urmaū pe calea suferințelorū și a martirului. In unele casuri isolate aū influențatū pōte in modu decisivū si miracule și semne, ca rēsunate ale secolului apostolicū. Bărbați ca Justin Martirulū, Tertulian și Origenū atestă acēsta, invocândū ca martori oculari chiar pe păgāni.

(1) Sozomen. Ist. ecclesiast. II. 6; Filostorg, ist ecclesiast. II, 5.

(2) Tertul. adv. Jud. c. 7; Origen. in Matth. tract. 38. Bingham, origg. eccl., t. III, p. 557.

II. PERICLITAREA BISERICII DIN PARTEA CRESTINILORU, CARI ERAU NASCUTI JUDEI SAU PAGANI

§ 22. EBIONITISMULU SI GNOTICISMULU.

Persecuțiunile fanatice, furia și ostilitatea judeilor contra chrestinilor nu fură încă atît de periculoase pentru Biserică, cum a fost o parte de Judei și păgâni primiți deja prin botez în sînul ei; pentru că acestia uni voiau se conserve și să amestice cu chrestinismul formele lipsite de spirit, rigide și mărginite ale judaismului, iar alți teoriile și practicile frivole ale păgânismului. Din silințele și lupta judaismului de a circoscrie chrestinismul în mărginile particularismului judaic răsări *Ebionitismul*, și din încercările de a fusionsa *teosofia elenă și orientală* cu chrestinismul se născu *gnosticismul*. Amîndoe direcțiunile acestea ânsă se aliară și născură un *ebionitism gnostic*, pentru care *esenismul* servise ca mijlocitor. Biserica a trebuit să 'și pună în joc tôte forțele spre a se apăra de această pernicioasă fusionare de religiuni, și spre a curăți agrul său de erburile rele și spinose. Judaismul antichrestin, intrat deja în sînul Bisericii, fu învins îndată și exclus din chrestinism. Cu o tenacitate împunătoare ânsă se susținu gnosticismul, și cu tôte că Biserica reuși a estirpa érba rea din țarinile sale, totuși se mai conservară âncă în ascuns cîte-va semînte fatali ale acelor secole, din cari răsăriră pe neașteptate saduri întregi de spină.

Din lupta acesta ânsă rezultă pentru Biserică binecuvîntare și progres; ea se alese cu necesitatea de a se inarma sciințific, cu o putere ocelită pentru luptă, și cu o vedere mai întinsă și mai liberă de cum era pînă aci.

§. 23 EBIONITISMULU SI GNOTICISMULU EBIONITICU.

După ruinarea Ierusalimului, Chrestini născuți Judei escludîndu-se neîncetat de Chrestini nascuti păgâni ajunseră a se bifurca în doă direcțiuni, din cari una era *separatistă*,

dar nu de tot eretică, și cea-l-alta *curată eretică*. Apărători și partisanii celei d'intîi direcțiuni se numiau *Nazareei*, iar ai celei de alu doilea *Ebioniți*. Ebionitismul, alimentat probabilmente de principii eseno-terapeutice, primi in sine elemente gnostice, mai alesu in secta *Elkesaiților*. Gnosticismul ebioniticu dobîndi in *doctrina pseudo-clementină* unu orizonte mai largu și o desvoltare mai amplificată.

Nazareei (cu acestu nume denotau Judeii la inceputu pe toti chrestini. Fapt. ap. 24, 5) se credea obligati a observa in continuu ceremonialulu legii mosaice, fara a sustine cu tote acestea ca neobservarea lui din partea chrestiniloru nascuti pagani ar atrage dupa sine pierderea salutei. Ei credea in *divinitatea* lui Christu, stima pe Paulu ca pe unu adevăratu Apostolu, lepadau tote institutiunile și prescriptiunile rabinice și profesa unu *Chiliasm* sensualu (asteptau fondarea pe pamentu de catre Christu a unui imperiu de o mie de ani și conformu cu credintele și ideile messianice ale Judeiloru). Basa doctrinei lor era asa numita «*Evangelia Ebreilor*», o recensiuie ebraică forte coruptă a evangheliei lui Mateu.

Ebioniți credea indispensabilu pentru salute observarea ceremonialulu legii mosaice; ei considera pe Christu de Messia, anse numai ca unu omu (fiulu lui Iosefu) dotatu cu putere divina de cand s'a botezat. Ebioniți puneau meritul mesianicu alu lui Christu in invatatura sa, prin care a amplificatu și perfectionatu legea mosaică cu precepte noi și severe. Mortea lui Christu era pentru densi unu scandalu, cu tote acestea ei se consola cu promisiunea reintorcerei sale, de la care asteptau inlinitarea unui imperiu messianicu pe pamentu. Apostolulu Paulu era injuriatu de densi și declarat de ereticu. Ebioniți aveau și ei o evanghelie a lor propriu.

Elkesaiți (părinți Bisericii derivă acestu nume de la fondatorul sectei, Elkesai sau Elchasai, pe cand ei 'lu interpreta: «*putere acoperita*») și formaseră o doctrina compusa din elemente judeo-essenice, pagane și chrestine. Legea mosaică era obligatore pentru dinși, și anume sambata și circumcisiunea. Sacrificiile erau lepădate. Elkesaiți intrebuintau spalari dese atat pentru ertarea pacatelor, cat și pentru curarea de boale. Ei celebrau *santa cina* cu paine și sare. Mancarea de carne era interdisa, dar casatoria permisă. Christu era pentru dinși fiulu lui Deu, nascutu din santa fecioră și secondatu de santulu spiritu. Elkesaiți locuia in partile de Ost ale marii Morțe.

Doctrina pseudo-clementină aparu in a doa jumătate a secolulu alu 2-lea. Basa ei este unu roman didactic, care vrea să trecă de veritate certă. Clemente Romanulu, unu june nobilu și instruitu in filosofie, se intalnesce in Orientu cu Petru, pe care 'lu insocesce in tote călătoriile lui misionare. Elementulu didacticu se coprinde in predicile și disputatiunile lui Petru, iar celu istoricu-romanticu in scenele de recunoscerea și convertirea părinților și a fraților lui Clemente. Petru este reprezentantulu chrestinismulu primitiv; antipodulu se, Simon Magu, represintă tote formele false ale chrestinismulu, mai inteu doctrina sa sau a discipulor se, dupa aceea doctrina apostolulu Paulu, că legea mosaică a incetatu prin Christu, și infine doctri-

na lui Marcion, că Deu este deosibitū de creatorulū lumii. Motivele cari au datū nascere acestii scrieri se resumă ast-felū : Petru, fundatorulū și primulū episcopū alū Romei, numesce, cu pucin timpū mai 'nainte de a muri, de sucesorū alū său pe Clemente, și 'lū însărcinează să comunice despre această lui Iazob din Ierusalem, capulū Bisericii, legitimându-se inaintea lui Romanulu pseudo-clementinū existā in mai multe recesiuni, din cari doē sūntū cele mai vechi și anume 1) *Homeliæ XX Clementis* și 2) *Recognitionis Clementis*. Basa sistemei *omeliilorū Clementine* este panteismū stoicū amestecatū cu teismū judaicū, in care se susține că Judaismulū este totalmente identicū chrestinismuluī. Autorulū recunósce ore-care adevărurī in tôte formele principale ale religiosității chrestine, judaice și eretice; dar tot de o dată și erori. Partea polemică a scrierii sale are de obiectū religiunea poporuluī și filosofia păgânilorū, sacrificiile judaismuluī, chiliasmulū ebionitismuluī, profetismulū Montanistilorū, doctrina despre trinitatea ipostatică a Bisericii, demiurgismulū, doketismulū și antinomismulū gnosticilorū. In partea conciliatoare admite din ebionitismū identitatea judaismuluī cu păgânismulū, din esenismū cerințele de abstenență, ajunare, lavațiuni dese și ne-avere, din doctrina Bisericii necesitatea botezuluī pentru ertarea păcatelorū, etc.

§ 24. GNOSTICISMULU.

Gnosticismulū 'și are origina sa intr'o miscare caracteristică și energică a spiritelorū din primulū secolū. O consciință, a cării voce nu putu fi înăbușilă, vorbia tuturorū, că lumea veche 'și sleise puterile și că numai era in stare a impedi crisa religiósă la care se aștepta. Corifei inteligenței păgâne se creșurā dar obligați a face ultima încercare, spre a reintineri pe bētrīnulū păgânismū, prin fusionarea celorū mai isolate și eterogene elemente de cultură, formāndū astū-felū unū sincretismū (amestecare de religiuni) grandiosū cum nu mai vėduse lumea. Miscarea acēsta desteptā o reacțiune contra chrestinismuluī (neoplatonismulū) care se aruncā benevolū in acea fervere, și ast-felū se formā prin o procedare particulară o sistemă de *religiune filosofică*, compusă din teosofie orientală și elenă și din idei chrestine, și care fu denotată cu termenulū generalū de *Gnosticismū*. Posițiunea gnosticilorū in față cu st. scripturā era fōrte diferită. Uni voiau să 'și bazeze sistemele lorū pe st. scripturā, interpretānd'o alegoricū; alți preferau a injuria pe apostoli ca pe nisce falsificatori ai doctrine chrestinii, care la începutū ar fi fostū curatū gnostică, sau modificaū, după cum găsiaū de cuviință, scrierile aposto-

lice. Problemele ce 'și propuneau să deslege gnostici suntă : *Origina lumii și a rēului*, precum și *obiectul*, *mijlocele* și *scopul* dezvoltării lumii. Diferitele sisteme gnostice se pot reduce mai 'ntēiū la două familii principale, după cum elementul predominant în ele este filosofia elenă, mai ales plato-nismul și misteriosofia, sau parsismul și dualismul. Cu această împărțire coincidă și clasificarea reprezentațiilor acestor sisteme în Gnostici *Egiptiani* și *Siriani*. Cu toate acestea contactul reciproc, afinitatea și contopirea doctrinilor gnostice suntă așa de variate că nu se pōte face în ele o clasificare mai precisă. Gnosticismul se găsește în flōrea sa cam în prima jumătate a secolului al doilea, principalmente în timpul lui Adrian.

Amendō direcțiunile gnostice au de comun dualismul sau recunōscerea a două principii : *Deu* și *materia* ; se distingă ânsē prin aceea că gnosticismul egiptic privesce contrastul ce există între materie și spirit ca un *ce devenitū*, pe când gnosticismul Siricū 'lū consideră ca un *ce absolutū* și *eternū*. După aceste doctrine, *mântuirea omului consistă în învingerea materii și depărtarea de ea*. Morala gnosticismului fu la început conformă cu principiile sale o *ascesă severă*. Fiind că origina rēului era materia, sântirea ca și mântuirea omului fură puse dar și căutate nu pe terenul etic, ci pe cel fizic : *combaterea materii și abținerea de plăcerile ei*.

Gnosticismul egiptic și imagina pe D-đeu ca cauza primară a totū ce există, ânsē această cauza concentrată în sine, și nepersonală (ὁ Βόθος). D-đeu eșind din acea formă sau stare obținut prin această conștiință de personalitatea sa. Din forma primitivă a divinității a emanat, dupe cum emană lumina din foc, o serie întrēgă de forme divine secundare, numite *eoni* (αἰῶνες), cari, cu cât s'au departat mai mult de sorginta primitivă, cu atât au devenit mai debili în privința naturii lor divine, pēnă când înfine s'a sleit puterea emanătoare și s'a implinit suma eonilor, numită *plenitudine* sau *pleroma* (πλήρομα). Opusă lui D-đeu și din eternitate ca și dēnsul este materia, numită *vacuitate*, *golū* sau *Kenoma* (κένωμα), o masă lipsită de viață și formă, dar capabilă de a primi forme (μὴ ὄν al lui Platone). Prin contactul și amestecarea acestor două lumi contrarii și ostili între dēnsele (plenitudinea și vacuitatea) se puse fundamentul pentru formarea lumii vizibile, și anume ast-felū : unul din cei mai din urmă *eoni*, cādēndū din slăbiciune în materie, sau o parte din plenitudine vārsāndu-se în materie și insu-

flețindu-o, dote nascere unei mixturii, din care celăl mai neînsemnată *eon* sau *Demiurgul* (δημιουργός, creatorul lumii) formă lumea vizibilă, în care se află așa dar divinită și materia (spiritul și materia) combinate. Opozițiunea violentă ce făcu materia contra spiritului a dat naștere *reului*. Pozițiunea *Demiurgului*—care adesea este considerată ca *D-zeul* vechiului Testament — în față cu evoluțiunea lumii este privită în diferite moduri, dar tot d'una inferioară. Adesea el voește ca să mântuiească sau să libereze elementele spirituale de materie, însă nu are capacitatea cerută pentru acesta; adesea iarăși, apărându cu gelosie opera sa proprie, se încercă să împedice și să paralizeze mântuirea realizată prin alți *eoni* superiori. Christul, *eonul* primitiv, trimis de *D-zeu* în lume ca *mântuitor*, s'a arătat în *corp* *aparinte* (*Doketism*), sau a intrat la botez în *Jesu*, care este *omul-messia* trimis de *Demiurg*. El amintesc sufletelor origina lor divină și le arată adevărata cale pe care să se întorcă în *plenitudine*. Fiind că Christul a avut corp *aparinte*, de aceea mărta lui pe cruce nu este de cât o amăgire optică, sau că Christul a părăsit pe omul *Jesu* când fu răstignit, și s'a întors la *D-zeu*, care 'lă trimisese. Mântuirea care o promite Christul este curățirea și liberarea sufletelor prin *lupă* continuă cu materia, care le impresoră. Sufletele curățite se urcă în *plenitudine*, cele-lalte obțin curățirea prin *metempsychosă*. În fine când toate particolele luminoase (elementele spirituale) s'a separat, atunci materia se afundă în golul ei diform.

Gnosticismul Siric se distinge esențialmente de cel egiptic prin aceea, că ăa de basă *dualismul parsă*, și ast-fel 'și imagină materia ca un imperiu etern al întunecului peste care domnesce *Satan*.

Amestecarea celor două imperii : lumina și întunecul (spiritul și materia), ocaionată printr'o luptă între densesle, este basă lumii vizibile. Mântuirea se obține mai pe aceeași cale ca în gnosticismul egiptic. *Satan* se silește să o împedice, dar cu toate acestea particolele luminoase (elementele spirituale) se separă în cele din urmă, și imperiul întunericului, mărginit de toate părțile, se consumă sau se distruge în sine prin lupte eterne.

Gnostici cel mai însemnați. *Cerintu*, pe care 'lă combătu deja Ap. Ioan, formează legătura între gnosticismul secolului apostolic și între gnosticismul egiptic.

Valentinu, un chrestin născut Judeu și învățător la Alexandria și la Roma cam pe la mijlocul secolului al doilea, a fost cel mai genial, cel mai de spirit și cel mai plin de fantzie dintre toți gnostici. Sistemul sa are un colorit poetic și filosofic demn de admirat. Ideea principală desvoltată în ea este, că *eoni* au emanat perechi perechi de amândouă genurile, conform unei legi, ce 'și are rațiunea în divinitate. O ast-fel de căsătorie sântă a *eonilor* o numește *Valentinu sizio* (συζυγία). Cu acesta el combină o altă teorie caracteristică, adevă, că cele trei catastrofe ale istoriei omenimii (creațiunea, căderea în păcat și mântuirea) se găsesc deja în formă tipică în procesul evoluționar al plenitudinii. Pe aceste principii urdește apoi o epopee grandioasă și foarte poetică având de obiect *Teogonia* și *Kosmogonia*.

Ofi în Egiptu se ocupa cu interpretarea alegorică a istoriei primitive din vechiul Testament (Genesa 1 — 3). Creatorul lumii și *D-zeul* Judeilor (*Ialdabaoth*) devine gelos de omul pe care l'a creat, și 'i interdică de a mânca din arborele cunoscinței; șarpele însă vine aci în ajutor și prin această omul începe lupta pentru liberarea sa din legăturile în care l'a arun-

cată D-zeul Judeilor. Christu a câştigat lupta, însă D-zeul Judeilor spre pedepsă l'a restignit.

Intre *gnostici siriani* se distinge *Tatian*, care la început a fost bun chrestin, mai în urmă a devenit gnostic şi fondatorul sectei *Enkratiţilor* (abstinenţi), cari interziceau căsătoria şi băutura vinului. La sânta cină ei întrebuntau apă în loc de vin, de aceea fură numiţi *aquarii* (ὕδροπαραστᾶται)

Marcion (la începutul secolului al doilea), fiul unui episcop din Sinope, era de o natură energetică şi vehementă. Ura sa fanatică contra judaismului (religiunea Demiurgului) şi a păgânismului (împărăţia lui Satan) lă determină pentru ascetă severă. Marcion, dupe ce fu escomunicat de părintele său din cauza mândrii, se duse la Roma şi aci se adăpă cu idei gnostice la *Cerdone*, un gnostic sirian. Elu puneă între *bine* (D-zeu) şi între *reu* (Satan) un principiu mediu, *justiţia* (Demiurgul). În van s'a ostenit Demiurgul ca să mântuască pe om prin legea mosaică. În Christu a apărut D-zeu însuşi pentru a mântui pe omeni prin a sa graţie. Marcion recunoscă numai pe Paulu ca Apostol. Antipodul său este autorul necunoscut al scrierilor *clementine*. Cele mai multe secte gnostice cădura încetul cu încetul în libertinism moral şi se afundară mare parte în orgii şi libertinagiu. Ei justifică asemenea necuviinţe invocându principiul, că sânt dator să se opune legii mosaice al cărui autor este Demiurgul, şi că este salutar de a şi mortifica plăcerile corpului prin abuz.

§. 25 MANICHEISMULU

În locul gnosticismului chrestin, care începuse să dispară, după ce 'şi desvoltase puterea sa creatoare prin influenţa culturii elene, se ivi către finele secolului al treilea *manicheismul*. Doctrina manicheică de şi coincide în principiu şi în tendinţă cu gnosticismul, — mai ales după cum a fost formulat de gnostici Siriani —, se distinge cu toate acestea de el prin câte-va nuanţe şi anume: manicheismul întrebunţeză cu mai multă prodigalitate ideile şi noţiunile chrestine, însă numai pentru ilustrarea teosofiei păgâne; şi fără să iewa judaismul în consideraţiune; se basază cu preferinţă numai pe dualismul persă, pe care l'ă amestecă cu idei budiste, şi infine nu voia să fie o religiune a parte numai pentru spirite dotate, ci chiar de la început pretinse a forma o Biserică proprie cu o ierarhie organizată şi cu un cult bine constituit.

Mani, începătorul şi propagatorul manicheismului, era descendetele unei familii de magi. Deşi convertit la chrestinism şi onorat cu gradul şi funcţiunea de presbiter, conservă cu toate aceste o înclinare foarte pronunţată către parsismul părinţilor săi. Ast-fel 'i veni în minte

ca să combine chrestinismul cu parsismul spre a forma o religiune universală, și a fonda o Biserică. Escomunicat de chrestini și persecutat de magi, Mani a trebuit să fugă. În fuga sa călători prin totă India și ajunsese până în China, adunându noi elemente pentru sistemul său religios. După aceea vețui cât-va timp într-o cavernă în Turkestan, unde scrisese o carte plină de ilustrațiuni frumoase, cari espuneau simbolic doctrina sa. În cele din urmă se întorse iarăși în Persia. Regele *Beram* lă constrinse să ție o dispută cu magi, lă declară de învins și ordonă să lă jupoe de viu (277). Îndată după mörtea lui Mani secta sa se respindi în toate părțile imperiului Roman.

Principiul esențial al *sistemului manicheice* este dualismul vechilor Persi. D-deu cu cei doi-spre-dece *eoni* ai săi are din eternitate ca adversar pe Satan cu demoni lui. Atras de frumusețea imperiului luminii, Satan face o incursiune în el. D-deu pune un *eon* (pe mama vieții *μῆτηρ τῆς ζωῆς*) ca păzitor al marginilor imperiului luminii. Acesta naște pe *omul-ideal*, care, însoțit de cele cinci elemente curate (foc, lumină etc), declară rebelie demonilor, dar este învins și prins captiv. D-deu lă timite în ajutor un alt *eon* pe *spiritul cel viu* (*ζῶν πνεῦμα*), însă pre târziu, fiind că deja puterile întunecului lă răpiseră o parte din lumina ființei sale (spiritul lumii sau *Jesus patibilis*). *Omul ideal* adică Christul e liberat (Jesus impatibilis) și strămutat în Sore. Prin această se face o amestecare din care *spiritul cel viu* formează lumea vizibilă. În fie-care om locuiesc un *suflet bun* și *altul rău*. Omul trebuie să asculte de sufletul cel bun și să se silască ca să învingă și să domine pe sufletul cel rău. Pentru acest finit vin în ajutor *omul-ideal* care locuiesc în sore, și spiritul cel viu care se află în eter; pe când demoni se silăsc ca să prindă în cursă sufletele oamenilor prin religiunea falsă a iudaismului și a păgânismului. În fine Christul în corp aparinte se pogoră din sore pe pământ, pentru a libera prin învățatura sa sufletele luminii. Apostoli au falsificat învățatura lui Christul, însă Mani care este mângăitorul promis a adus-o iarăși în starea d'înteu. În această calitate Mani era capul Bisericii, sub densul avea doi-spre-dece Apostoli (magistri) și 72 de episcopi, apoi presbiteri, diaconi și evangeliști. Totalitatea credincioșilor săi se compunea din *catechumeni* și *alesi* (*electi, perfecti*). Acești din urmă erau obligați la o asceză severă, abținere de carne, ouă, lapte, vin etc. și trebuiau să rămână în totă viața necăsătoriți. Botezul, săvârșit cu untu-de-lemn, și sânta cină fără vin făceau parte din cultul misterios al *alesilor*. Untu-de-lemn și pâinea erau considerate ca singurele produse curate.

III. CONSTITUȚIUNEA, CULTUL, VIAȚA ȘI DISCIPLINA BISERICII

§ 26. ORGANISATIUNEA INTERNA A BISERICII.

De la începutul secolului al doilea organizațiunea episcopală se dezvoltă din ce în ce mai repede, și în scurt timp

autoritatea episcopului în fața cu presbiteri fu recunoscută de toată Biserica. Cu toate acestea se simte în totu secolul al doilea o reacțiune presbiterială; ba chiar și în secolul al III-lea se vedu presbiteri, cari provoca schisme în Biserică. Luptătorul și susținătorul cel mai însemnat al episcopatului este st. Ignățiu, episcopul Antiochii († 115). Ignățiu vede în fie-care episcop pe Christu, și în colegiul presbiterilor pe Apostoli (1). Tendința ierarchică, imanentă sistemii episcopale, găsi un sprijin puternic în ideea unui *sacerdotiu particular*, ca în vechiul Testam., și ale căru atribuțiuni sau al cărui exercițiu să fie încredințat exclusiv conducătorilor Bisericii. Cu modul acesta se introduse, se admise și se recunosc în genere diferența între *cler* (κληρος ordo) și *laici* (λαός plebs). De o dată cu lățirea chrestinismului și înmulțirea Bisericilor se precisă mai acurată funcțiunile, datoriile și drepturile episcopilor, presbiterilor și diaconilor, creându-se funcțiuni noi pentru trebuințele și serviciul Bisericii. Ast-fel începu a se distinge în cler două clase (τάγματα) sau ordine: *clerul înalt* (ordo major) și *clerul de jos* (ordo minor).

O singură Biserică într-o cetate ajunsă în scurt timp să număi potta satisface trebuințele religioase ale credincioșilor, cari se înmulțiau considerabil din zi în zi. De aceea se înființară *Biserică filiale*, pe care le supraveghea și administra episcopul prin clerici săi. Chrestinismul se plantase și prosperase mai nteiu în cetăți și de aci se propagă și afară. Chrestini de afară veniau de o cam dată în cetate pentru împlinirea datoriilor religioase. Când ânsă deveniră numeroși, atunci formară comune proprii numite *parochii* (παροικίαι, parochiæ). Aceste comune primiau fie-care câte un presbiter (parochus, presbiter parochitanus) de la Biserica mamă din cetate, și după trebuință sau după împrejurări și câte un episcop numit *chorepiscop* (χωρεπίσκοπος). Acești chorepiscopi, deși subordonați episcopilor din cetăți, aveau cu toate acestea dreptul de a

(1) Epist. ad Trall. c. 3; ad Magnes, c. 6; ad Smyrn, c. 8; ad Ephes, c. 6; ad Philad, c. 4. Ireneu adv. hæres. 3, 3, 17: ab apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis et successores eorum usque ad nos etc. Tertull. de præscript. c. 32.

sânți presbiteri și diaconî pentru Bisericile lor. Mai târziu li se luă dreptul acesta din cauza că aspiraū a se face independent. După secolul al patrulea chorepiscopi diparură cu totul și se înlocuiră cu *presbiteri parochiali*. Cu modul acesta comunele sau Bisericile de afară și cele din cetate grupându-se și concentrându-se într'un întreg organic formară un coprins sau un ținut episcopal numit *diecesă* (διοίκησις). După cum episcopi cetăților aveau superioritate asupra chorepiscopilor, totu așa și episcopi cetăților capitale (μητροπόλεις) obținură o autoritate asupra celorl-alți episcopi din cetățile provinciale.

Unitatea Bisericii era întreținută prin comunicațiuni epistolare. Scirile de fapte însemnate ce se petreceau în vre-o Biserică le aduceau chrestini călători, cari trebuia ansă să fie recomendați de episcopi respectivi prin *epistole într'adinsu* (epistolae formatae, communicatoriae, γράμματα τετυπωμένα, κοινωνικά, ιερηνικά, συστατικά). *Sinodele* cari apărură în Biserică după a doua jumătate a secolului al doilea, contribuiră foarte mult pentru a menține o legătură strinsă între Bisericile aceleași țări, și a deschide tot de o dată calea pe care să se conserve în viitor unitatea, reprezentată deja printr'o singură persoană (episcopul) *Sinódele*, provocate de o dată de necesități locale, deveniră mai târziu o instituțiune indispensabilă pentru Biserică. Ele se repetau regulat în provincii pe fiecare an. Episcopul capitalei sau *metropolitul*, deși un *primus inter pares*, se bucura cu toate acestea de privilegiul de a invita pe episcopi din provincie, ca să constituie sinodul. Dreptul de a președe sinodul, deja constituit, lă avea de ordină tot metropolitul. Concursul său era indispensabil pentru publicarea canonelor și decisiunilor sinodale. Astfel episcopul capitalei ajunsese gradual ca să reprezinte principiul de unitate în afacerile Bisericii și pe timpul, când nu se ținea sinod. Privelegiul acesta se schimbă peste cât-va timp în dreptul de supremație. Metropoliți Biserichilor fundate de apostoli sau de discipuli lor se bucurau între cei-l-alți metropoliți de o considerațiune distinsă, și erau stimați și afară din provinciile lor. Așa erau metropoliți de Ie-

rusalem, Antiochia, Efesă, Corintu, Alexandria și Roma (Canon. 6 din 1. Concil.).

Alegerea clericilor și mai ales a episcopilor se facea la începutu, după exemplul datu de apostoli (Fapt. ap. 15) de către toți chrestini, cari compunea Biserica respectivă. Mai târziu li se mărgini acestu dreptu din ce în ce mai mult, astfel că numai le remase de cât unu veto, adesea foarte valabilu.

Din clerulu înaltu făceau parte Episcopi, presbiteri și diaconi. *Episcopulu* avea autoritate supremă în totu ce se atingea de conducerea și afacerile Bisericii. Prerogativele și drepturile sale esclusive erau chirotonia presbiterilor și a diaconilor, ungerea cu st. miru a celor botezați, absolvirea sau ertarea de păcate acelor pocăiți, *sântirea elementelor st. cină* și dreptulu de a vota în sinode. *Presbiteri* erau numai nisce consilieri și ajutore ale episcopulu, și numai cu permissiunea lui luau parte la afacerile Bisericii, la serviciulu divin, predică și împlinirea datoriilor pastorali. Abia în secolulu alu patrulea, când autoritatea episcopilor era incontestabilă, presbiteri căpătară dreptulu de a servi st. liturgie, a predică și a împlini datorii pastorali. *Diaconi*, cari erau adesea comparați cu leviți V. Test., fură priviți de episcopi chiar de la începutu multu mai bine. Ei botezau, ansă cu autoritatea episcopulu, preparau elementele pentru st. cină, împărțeau pe credincioși după terminarea serviciulu divin, și apoi se duceau de a împărțasi pe bolnavi și pe cei închiși în carcere. În Biserică ei anunțau începutulu fie-cării părți din serviciulu divin, pronunțau rugăciunile, cetiau evangelia și țineau ordinea. Cu permissiunea episcopulu pronunțau și predici câte o dată. Afară din serviciu Diaconi se afla cu episcopi în relațiuni foarte intime, i însoțiau în călătorie și adesea figurați în sinode ca delegați și lo-coțiitori lor (Constitt. ap. 2, 44).

Din clerulu de jos făceau parte *lectori* (ἀναγνώτται) sau *citeți* alu cărora serviciu se marginea în a ceti părți mai lungi sau mai scurte alese din st. scriptură (paremi, apostolul etc.). Cariera clericală începea mai târziu în genere de la gradulu de lectoru. *Subdiaconi* (ὑποδιάκονοι) cari asistau pe diaconu și de aceea trebuia să fie chirotoniți de episcopu. *Cântăreți*, (ψαλταί) cari apară în serviciulu Bisericii cam către finele secolulu alu III-lea (constitt. ap. 2, 25, 28; 6, 17; 8, 28). *Acoluthi* cari forma suita episcopulu. *Exorcisti* cari aveau datoria de a inspecta pe cei posedați (ἐνεργούμενοι, δαιμονιζόμενοι), și de a ceti rugăciunile Bisericesci destinate pentru asemenea persoane. Mai târziu, când exorcismulu se uni cu botezul, ei aveau dreptulu să inspecteze și pe catechumeni. Celu mai de jos grad în cleru lu ocupa uieri (πυλωροί janitores). Tote aceste grade în clerulu de jos, escepțiune cântăreți, erau cunoscute generalmente în Biserică după mijloculu socolulu III. (Euseb. ist. ecles. 6, 43).

Sinodulu apostolilor în Ierusalem (Fapt. 15) servi ca normă sau ca tipu pentru consultațiuni și deliberațiuni sinodale. Rațiunea pentru ce sinodele aparură așa de târziu în Biserică, după mijloculu secolulu alu 2-lea, trebuie căutată în circumstanțele timpulu de atunci. Chrestini, persecutați din toate părțile, abia puteau să se întrunescă pentru serviciulu divin, pe care ade-

sea 'lă făceaă năptea și pe ascunsă, necum să ti mai cugetatū la *intrunră solemne* saă Sinode. Formarea institutului sinodalū 'și ea origina în epoca pașifică de aprăpe 70 de anī (180—249), care începu cu Comodu, și în care Biserica putu să 'și desvolte ôre-cum liberū organizațiunea sa. Cea d'întău ocaziune pentru întrunirī sinodale a dat'o, fără îndoială, agitațiunile *Montanistilorū*, și îndată după dēnși disputele pentru serbatărea Pastelui (160—196). La începutul secolului alū 3-lea Sinodele provinciali se țineaă în Grecia regulatū pe fie-care anū (Tertull. de jejun. adv. psych. c. 13), și tot așa și în alte părți. În mijloculă acestui secolū era o regula constantă și observată de totă Biserica, ca cestiunile de unū interesū generalū să fie propuse unui sinodū, care să delibeze și să decidă asupra lorū. Exemple avemū : disputa pentru botezulū sēvărșitū de eretici, schismele ivite în Catargina și Roma etc.

Pe timpulū lūi Ciprian († 258) participaă la sinode, afară de episcopi, presbiteri și diaconi. Poporulū era liberū să asiste la deliberațiunile sinodale. Conciliulū din Nicea (325) a datū numai episcopilorū dreptulū de a vota în sinode, și de aci înainte prezența laicilorū la Sinode fu limitată din ce în ce mai multū. Decisiunile sinodale se comunicaă Bisericilorū depărtate prin *epistole sinodice*, [epistolæ synodicae]. La conciliulū din Ierusalem [Fapt. ap. 15] Apostoli începuseră decisiunile lorū cu formula : « *căci s'a părutū st. spiritū și noē.* » (ἐδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν), care formulă fu admisă apoi de Sinode.

În scrierea intitulată « *ordinile lūi Clemente și canănele Bisericescē ale st. apostolū* », care scriere a apărutū pe la începutul secolului alū treilea, se prescrie (No. 18), ca alegerea episcopului să se facă de către 12 episcopi din provinciile vecine. Ciprian (epist. 67) propune, ca alegerea și sântirea episcopului să se facă, în prezența și cu consințimēntulū credinciosilorū Bisericii respective, de către unū colegiu de episcopi, chemați din provinciile vecine. Propunerea lūi Ciprian fu admisă și practică de totă Biserica pēnē la conciliulū din Nicea (325). La acestū conciliu se dete dreptulū de a alege pe episcopū tuturorū episcopilorū din aceeași provincie, fără a se dice, dacă credincioși aū saū nu ca și pēnē aci dreptulū de a participa la asemenea alegeri. (Can. 4 concil. I din Nicea). Sântirea episcopului se făcea în acēta perioadă prin *supra-punerea mânăilor* (χειροθεσία) și rugăciune (constitt. ap. VIII, 5). După sevērșirea chirotoniī noulū episcopū ținea unū discursū de întronare (λόγος ἐνθρονιστικός Constitt. ap. VIII, 4). Regula era ca episcopulū să se alēgă din clerulū înaltū alū Bisericii respective, cu tôte acestea și din laici se alegeaă episcopi, și acestia aū datū mai adesea probe de capacitate și activitate.

CULTULU

§ 27. SERBATORILE.

Dupē încredințările ce ne daă Barnaba, Ignățiu, Justin Martirulū și Pliniu, Chrestini sērbaă deja *dioa Duminiciī* pretutindinea la începutul secolului alū 2-lea (1). Duminica, ca și de

(1) Barn. ep. c. 15. Ignat. ad Magn. c. 9. Justin. Mart. apol. I. c. 67. Plin. ep. 10, 97.

bucurie, se distingea de cele-lalte zile prin aceea, că chrestini 'și făceau rugăciunea *stându* (în cele-lalte zile o făceau în genuchi), și *n'aveau* voie să *postescă*. Din cele-lalte zile ale săptămânii *Mercurea* și *Vinerea* fură sărbate prin rugăciune în comun, prin penitență și ajunare în memoria patimilor lui Christu. Ast-felū dar în ciclulū săptămânalū se enunțară momentele principale, ce trebuiau observate la instituirea sărbătorilor chrestine și cari se desvoltară cu perfecțiune în ciclulū anualū. După analogia sărbătorilor anualū la judei chrestini născuți păgâni instituiră și dênși sărbători anuale, cu caracterū specificū chrestinū. Cea d'înteu fu sărbătore *Paștelui*, care se compunea din doē părți principale : *celebrarea morții lui Jesu* (πάσχα σταυρώσιμον) și a *învierii sale* (πάσχα ἀναστάσιμον).

Suferințele lui Christu pentru mântuirea lumii erau pe atunci recente și foarte puternice în memoria chrestinelor, de aceea sărbătorirea lorū într'o singură zi nu părea nici de cum a fi suficientă. Ele fură precedate de unū mai îndelungatū timpū de tristețā, penitență și ajunare sau postire; care timpū se fixā în cele din urmă la 40 de zile, introducându-se în ciclulū sărbătorilor sub numirea de *quadragesima* sau timpulū quadragesimalū (τεσσαρακοστή). Finitulū și punctulū de culminațiune alū zilelor și sărbătorilor din timpulū quadragesimalū 'lū forma *săptămâna mare*, ca preludiu și pregătire serioasă pentru *zīoa învierii*, ce se sërba printr'unū serviciu divinū în timpulū nopții (παννυχίς, vigiliē).

A doa sărbătore nu mai puțin însemnată pentru chrestini era *zīoa cinci decimii* (πεντηκοστή), sărbătore fondării Bisericii chrestine. Intre cele 50 de zile de la Paște și pênē la *zīoa cinci-decimii*, cari erau numai zile de bucurie și veselie pentru chrestini, escla printr'o sărbare deosebita *zīoa a 40-a*, ca *zīoa înălțării Domnului la Cerū*. Unā din sărbătorele însemnate ale Bisericii în acēstā periōdā este și *epifania* sau *botezulū Domnului*, ce se celebra în Orientū la 6 Ianuarie, ca zi în care s'a manifestatū messianitatea lui Jesu. Despre sărbarea *nasceriū Domnului* nu se găsește anchē nici unū indiciu în acēstā periōdā.

Disputa paschală. În mijlocul secolului al 3-lea se observă o practică întreită în serbarea Paștelui. Chrestini născuți judei și anume Ebioniți, creându-se obligați a ține cu strictetă ceremonialul legii mosaice, serbau Paștele tot d'a-una la 14 Nisan [și id.], și se sileau să justifice această practică susținându, că Christu — care muri în 15 Nisan — a serbat Paștele la 14 Nisan cu discipuli săi, și prin urmare chrestini trebuie să observe acesta ca o lege inviolabilă. Adeverați chrestini născuți judei, a căroră practică fusese introdusă în Biserica din Asia Mică, serbau Paștele de o dată cu judei, însă i dederă o semnificațiune chrestină, și înlăturară *cina paschală*, declarându ca faptu principale alu serbătorii *aducerea aminle de moartea lui Christu*. După opiniunea lor Christu, murindă la 14 Nisan, n'a făcută *cina paschală* în celă din urmă ană alu vieții sale. De aceea ei serbau *mórtea lui Christu*, la 14 Nisan (πάσχα σταυρώσιμον) iar la 16 *învierea* (πάσχα ἀναστάσιμον) și astfel terminău postul Paștelui *cu momentulu morții lui Christu* [la 3 ore postmeridaine], celebrându sânta cina și agape în loculă cinei paschale a judeilor. În opozițiune cu aceste două practice cu caracteru judaicu, ai căroră aderenți se numiră mai târziu *quartodecimanii* [τεσσαρεσκαίδεκαίται], se formă în Biserice compuse din Chrestini născuți păgâni [în Grecia, Egiptu, Roma Pontu și Palestina] o a treia practică, care lăsa cu totulă la o parte semnificațiunea Paștelui judaicu. În această practică 14 Nisan n'avea nici o însemnătate legală. ci numai curată istorică. Pentru ca să nu se strice însă armonia cu ziua Duminici, în care se serba de asemenea învierea, chrestini, cari urmau această practică, voiau să conserve cu orice preț și conformitatea în zilele săptămânii. Astfelă dacă 14 Nisan se întâmplă să nu cadă Vinerea, ei 'lă serbau tot d'a-una în *cea d'întău Vinere*, ce urma după 14 Nisan, și în Duminica ce venia serbau *învierea*. Afară de acesta ei priviau ziua morții lui Christu ca o zi de tristeță și terminău postul Paștelui cu *ziua învierii*.

Aceste practice existară mai multă timp fără să vie în conflictă între dăsele. La anulă 160 însă, când Policarpă, episcopulu de Smirna, se afla în Roma pentru ore-care afaceri ale sale, se puse diferența în discuțiune. Anicetu, episcopulu Romei, invoca tradițiunea Bisericii Romane, Policarpă din contra nu voia să renunțe la practica Bisericii din Asia, pentru cuvântulă că era introdusă, dicea elă, de apostolulă Ioan, cu care însuși a serbată o dată Paștele. O reconciliare nu se putu face, cu toate acestea Anicetu lăsă pe ospetelă său Policarpă să celebreze Paștele după practica Bisericii Asiatice chiar în Biserica din Roma, și acesta ca semnă de o frățescă iubire și de o neturburată unire a Bisericii. Însă în anulă 196 se escă din nou o dispută între Policrată, episcopulu Efesului și între Victoră episcopulu Romei. Victoră, ună omă cerbicosă și foarte pasionată, merse cu reutate pănă acolo, ca să întrerupă orice legături și comunicațiuni cu Biserica din Asia, dar întâmpină o desaprobare generală. Ireneu, autorisat de episcopi Galii, făcu observațiuni lui Victoră pentru atitudinea sa în această împrejurare. Conciliulă ecumenicū din Nicea (325) decise în favorea acesteia din urmă practice, care de atunci deveni generală.

§ 28. PRACTICA BOTEZULUI.

Botezul fu privit chiar de la început ca condițiune indispensabilă pentru a fi admis în numărul credincioșilor, și ca singurul mediu prin care să se pōtă câștiga mântuirea. După învățătura părinților Bisericii, *botezul* și *renascerea* sînt unite într'un mod inseparabil. De aceea practica de a boteza pe copii, de și nu devenise generală, fu recunoscută cu toate acestea necesarie și legitimă. Tertullianu singur o combate. Toți adulți cari doriau a fi botezați, trebuiau ca catechumeni (κατηχούμενοι) să se prepare pentru acest finit cu un învățător chrestin sau *catechet* (κατηχητής). Pe lîngă învățătura ce primiau de la catechet, catechumeni erau datori să se pregătescă cu rugăciune și post pentru primirea botezului, să renunțe solemn la diabolul și la toate lucrurile lui etc. (ἀποταγή), să învețe pe din afară simbolul credinței și la botez să-l rostescă public în prezența asistenților. În secolul al 3-lea se uni cu practica botezului și *exorcismul* sau liberarea de puterea diabolului. Botezul se făcea ca și în secolul apostolic, adică prin afundarea de 3 ori în apă în numele St. Treimi. Apa în care era să se afunde cel ce urma a fi botezat trebuia să se sîntescă mai nteiu pentru acest finit. Imediat urma *ungerea charismatică*, adică cu st. mir (χρίσμα) și suprapunerea mâinilor (Fapt. ap. 8, 26, sq.). Afundarea în apă fu considerată ca partea negativă a botezului (spălarea de păcate), iar ungera charismatică și supra-punerea mâinilor ca partea pozitivă (comunicarea st. spirit). În Orient era permis presbiterilor sau preoților și chiar diaconilor ca să sēvârșescă botezul și ungera cu st. mir; pe cînd în Occident numai episcopul avea dreptul de a unge cu st. mir și a supra-pune mâinele celui botezat. De aceea, unde botezul se sēvârșia numai de preoți, ungera charismatică și supra-punerea mâinilor fură separate de actul botezului și sēvârșite mai tîrziu de către episcop sub numirea de *confirmațiune* (confirmatio, consignatio). Termenile de botez mai obicînuite erau *Paștele*, mai ales *Sămbăta cea mare*, *Dioacincidecimii* și *Epifania* sau botezul Domnului. Cu introdu-

cerea botezului copiilor simți se trebuința de *nasî* (ἀνάδοχοι,) sponsores), cari rostiau simbolul credinței în numele copilului ce se boteza și garanta ôre-cum crescerea lor în spiritul chrestinismului.

Catechumenatul ca instituțiune independentă începe de la mijlocul secolului al 2-lea. Cele d'înteu indicii despre clasificarea catechumenilor se găsesc la Tertull. Elu 'i clasifică în *novitoli* și *edocti* sau *aquam adituri*. Numai acești din urmă aveau dreptul să asiste la predică și serviciul divin. Origenu de asemenea nu cunoște de cât doă grade în catechumenat. Constituțiunile apostolice ânsă menționează trei : a) *auditori* (ἀκροῶμενοι) cari puteau și erau datorî chiar să asculte predică, b) *genusflectenți* (γονυκλίνοντες) cari aveau permisiunea s'asculte și o parte din rugăciunile Bisericii, ânsă în genunchi și c) *competenți* (φωτισόμενοι) cari terminaseră cursul învățăturilor și așteptau primirea botezului.

Disputa asupra botezului s'evârșit de eretici. Intre Biserica din Asia Mică și Africa și între Biserica din Roma se născu la începutul secolului al 3-lea o controversă în privința validității botezului s'evârșit de eretici. Biserica din Asia Mică și cea din Africa negau validitatea unui asemenea botez, Biserica Romei din contra priimia în sinul ei pe toți eretici fără a'î mai boteza din nou, dacă erau deja botezați în numele st. Treimi. Obiectul unei dispute violente deveni această cestiune în mijlocul secolului al 3-lea. Stefanu, episcopul Romei, nu voia să recunoscă nici o altă practică afară de cea Romană, și se grăbi să întrerupă orî-ce comunicațiuni cu Biserica din Asia Mică (253). Ciprianu din Cartagina și Firmilianu din Cesarea în Capadocia apărau cu mult zelu practica Bisericii din Asia Mică. Trei sinode ținute la Cartagina, din care celu din urmă și celu mai solemn fu în anul 256, se pronunțară în favoarea lor. Cu toate acestea o reconciliare nu se putu obține. Practica Romană devenia din ce în ce mai generală și în cele din urmă fu legitimată la conciliul din Nicea 325 (canon. 8) și la celu din Constantinopole 381 (canon 7).

§ 29. CELEBRAREA SANTEI CINI.

În secolul apostolicu celebrarea santei cini era unită cu agapele (vid. § 14). Dar când Trajan interdisse printr'unu decretu adunările secrete (eteriile), chrestini se vedură nevoiți să întrerupă agapele, și să unescă celebrarea santei cini cu serviciul divin de Duminica. Ast-felu a rămas și în urmă după reînceperea celebrării agapelor. De atunci serviciul divin se împărți într'o *liturgie a catechumenilor* (λειτουργία τῶν κατηλουμένων, *missa catechumenorum*) și într'o *liturgie a credincioșilor* (λειτουργία τῶν πιστῶν, *missa fidelium*), de la care erau excluși toți catechumeni, penitenți și demonisați sau posedați, și a cării parte esențială era celebrarea santei cini

Elementele materiale necesare pentru sânta cină se aduceau de către credincioși (προσφοραί, oblationes). Painea era cea obi-cinuită, adică dospită (κοινὸς ἄρτος), vinul se amesteca cu apă (κράμα). Ciprianu vede simbolisată unirea lui Christu cu Bise-rica in amestecarea vinului cu apă. Biserica din Orientu și cea din Africa basându-se pe cuvintele Mântuitorului (Ioan 6, 35), permiteau copiilor, se înțelege cei botezați, ca să se împăr-tășească. In secolulă alu 3-lea se formă cu încetul o liturgie completă, care a servit ca tipu și basă pentru cele-l-alte li-turgii din secolulă alu 4-lea.

§ 30. CETIREA, PREDICA, RUGACIUNEA SI CANTARILE.

Lectura sau cetirea unor părți alese (ἀνάγνωσις lectio) din st. scriptură constituia parte fundamentală a serviciu-lui divin. Diaconi cetiau părți sau texte alese din evan-geliu, pentru care credincioși și esprima respectul prin *scularea în picioare*. Afară de scrierile canonice ale V. și N. Test. se cetiau în unele Biserici și alte scrieri morale, anume scrierile părinților apostolici (cu preferință *pastorul* lui Erma și epistola lui Clemente), actele martirilor și unele pseudepigrave. Imediat după cetirea părții alese din st. scrip-tura, episcopul, de multe ori presbiterul, diaconul sau și un catechet (ânsă acești din urmă cu autorisațiunea episco-pului) tinea un *discurs*, sau *predică* (ὁμιλία, λόγος, sermo, trac-tatus) prin care explica părțile mai dificile ale textului cetit, și făcea aplicațiuni la viața de toate zilele a credincioșilor. La fie-care parte mică sau strofă din întreaga rugăciune, pro-nunțată de episcop, presbiter sau diacon, credincionși răspundeau cu : «*Dómnne miluesce*». In fie-care parte a servi-ciului divin se coprindeau rugăciuni pentru catechumeni, penitenți și posedați. La fine vinia o rugăciune generală a Bisericii pentru toate felurile de ocupațiuni, pentru toate îm-prejurile și trebuințele in viața chrestinilor. In fine urmau rugăciunile pentru st. cină. Cântări de psalmi și imnuri cu doxologii și antifone întrețeseau deja serviciul divin chiar în secolulă apostolic. De la finele secolului alu 2-lea imnolo-

gia se înavuți și se amplifică din ce în ce mai mult. În orî-ce casă cîntarea era fôrte simplă, unisonă și în formă de recitativ. Ca compuitori de imnuri Bisericesci în această periódă se arată martirul *Atenogen* și *Nepote*, episcopu din Egiptu. Introducerea antifónelor în serviciul divin uni o atribue lui *Ignatiu*, iar alți lui *Flavian* și *Diodoru* (250), doi monachi din *Antiochia*.

§ 31. LOCALELE PENTRU INTRUNIREA CHRESTINILORU LA SERVICIULU DIVINU, ARTA PICTURII.

Tertullianu asigură că la finele secolului al 2-lea erau edificii într'adinsu construite, în cari Chrestini făceau serviciul divin. În timpul lui *Diocletianu* se înalta în *Nicomedia* chiar lîngă palatul imperial o Biserică mărêță, care întrecea prin frumosețe și splendóre acel palat, și în *Roma* se afla peste 40 de Biserici la începutul secolului al 4-lea. În privința formei și a întocmirii acestor Biserici nu se scie mai nimic cert. Constituțiunile apostolice prescriu a li se da o formă oblongă. Tertullianu și *Ciprian* vorbesc de *mese* (τράπεζα) sau altare și *străni*. În timpul persecuțiunilor Chrestini făceau serviciul divin prin pustie, pesteri și catacombe. Dia aniversară a morții martirilor care se considera ca dia naserii lor pentru viața eternă (γενέθλια, natalitia martyrurum), o sêrbau Chrestini la mormintele lor, (κοιμητήρια, cimeteria, dormitoria), unde 'și reamintiau istoria suferinților, luptei și victoriei lor, și 'și manifesta relațiunile neîntreprute cu dênși prin rugăciune și oblațiuni (*Ciprianu* ep. 34).

Aversiunea pentru orî-ce fel de imagine sau icone, pe care judaismul o infiltrase chrestinismului, ura contra idolatrii păgânismului, spiritul melancolic și fugitiv de lume pe care 'lă creaseră și 'lă alimenta persecuțiunile, precum și interpretarea literală a cuvintelor Domnului despre adorarea lui D-deu în spirit și adevêră făcură pe Chrestini să nu tolereze în Biserică nici un fel de imagină. Dar această ură a Chrestinilor primitivi nu putu să reziste mult timp simțului de artă înscut spiritului elen. Polemica fanatică a lui

Tertullianu (de idol. 7) contra întroducerii imaginilor demonstră îndestul cât de energică era reacțiunea. Cele d'întîiu producțiuni de artă cu caracteru specificu chrestinū fură *imaginile simbolice* sau *emblemele*, cari se întroduseră mai 'ntîiu in viața casnică și privată, atîrnîndu-se la pereți locuinților, sau aplicîndu-se pe vase, pachare, inele etc., după aceea intrară în catacombe, și de acolo tocmai în secolulū alū 4-lea și in Biserici. Cele mai usitate embleme chrestine erau : *monogramulū* numelui lui Christu (Χριστός), cara consista în împletitura literilor X și P. Fôrte răspîdită era imaginea pescelui, alū cărui nume ἰχθῆς era semnificativū ca *anagramū* (I. Χρ. Θεοῦ ἰχθῆς Σωτήρ), ce reamintea apa vieții și a botezului ; de asemenea imagina de *navă*, *porumbelū*, *ancoră* (Ebr. 6, 19), *pescarū* (Mat. 4, 19), *viță* (Ioan 15), *corônă* (Apoc. 2, 10), *cocoșū* (Ioan 18, 27), *mielū* (Ioan 1, 29), *păstorū* care duce pe umeri oîcea cea perdută și regăsită (Luc. 15) etc. De la embleme se păși la tipū, și ast-felū se ajunse la depingerea de fapte istorice din V. Test., de la care numai rămăsese de cât unū pasū pînă la depingerea faptelorū istorice din N. Test. Imagina lui Christū se află în acéstă periódă numai la gnostici Carpocratiani. Biserica luîndū de basă cuvintele din profetia lui Iesaia (Ies. 53, 2, 3), 'și imagina figura corporală a lui Christū nu tocmai frumósă (Clem. Alex. pædag. 3, 1. Strom. 6, 17. Tertull. de carne Chr. c. 9).

§ 32. VIEATA, DISCIPLINA SI ASCESA CHRESTINA.

Spiritulū chrestinū pîtrundîndū viața casnică și civică se imprimă în devoțiunea și pietatea privată, în facerea semnului crucii la orî-ce ocupațiune a vocațiunii și în emblemele cu care se ornamentaū locuințele, vasele etc. Căsătoria primi sîntîrea și bine-cuvîntarea Bisericii, dar validitatea ei nu fu făcută dependente de acestea. Incoronarea și însovonirea miresii fură desaprobrate ca simbole păgâne; inelulū de logodnă ânsē fu primitū fôrte de timpuriu, dîndu-i-se o semnificațiune chrestină. Arderea corpurilorū, după încetarea vieții, cum se practica în păgânismū fu desaprobată de chrestini, cari preferiră usanța ju-

daică de înmormântare. Familiile chrestine sërbaū dīoa morții repausaților lorū cu rugăciunī și oblațiuni ca semnū de perpetuarea relațiunilorū cu dēnși și dincolo de mormēntū.

Dupē regulele disciplinare ale apostolilorū eretici, apostafi și pecatoși obstinați se escludeau din sīnulū Bisericii (excommunicatio), și nu erau reprimiți de cāt după ce probau de îndestulū serioșitatea căinții lorū. Numērulū considerabilū alū apostafilorū din persecuțiunea lui Deciu dete motivū Bisericii de a formula și fixa pentru repriimirea lorū o procedură regulată, ce rēmasē în vigōre pēnē în secolulū alū 5-lea. Penitenți trebuia să percurgă 4 stadii, din cari fie-care dura după împrejurări unulū său mai mulți ani. În 1-iulū stadiu (πρόσκλησις) penitenți, îmbracați în haīne de doliu, staū d'inaīntea Bisericii și rugau clerulū și pe credincioși pentru ca să-i reprimescā. În alū 2-lea (ἀκρόασις) aveaū permisiunea să asiste la cetirea st. scripturī și la predicā, ānsē într'unū locū separatū. În alū 3-lea stadiu (ὁπίπρωσις) li se permitea să asiste și la rugăciune, ānsē în genuchī. În alū 4-lea stadiu infine (συστασις) luaū parte la totū serviciulū divinū, esceptāndū cumenecarea la care asistaū în piciōre. După aceea confesaū în publicū pēcatele lorū (ἔξομολόγησις) și căpătaū ertare (absolutio) și sārutarea frățescā pax, reconciliato). În pericolū de mōrte stadiile deveniaū mai scurte și penitenți erau tratați cu multā îndulgență. Severitatea exagerată ānsē dete ocașione a se forma o extremā contrarie. Confesori cu deosebire abusaū cāte o datā de privilegiile lorū și în detrimentulū disciplinī Bisericesci, dāndū apostafilorū epistole de recomendațiune (libellos pacis) pentru a fi reprimiți în Bisericā. Pe de altā parte iarāși uni rigoristi negau Bisericii orī-ce dreptū de a erta pēcatele la aceia cari comiseserā unū pēcatū de mōrte (1 Ioan 5, 16), precum furū, omorū, adulterū, apostasie etc.

Ascesa (ἄσκησις, ἐγκρατεία, continentia) avea de scopū de a emancipa sufletulū de orī-ce inclinare către sensualitate și de a-lū face prin rugăciune și meditațiune mai liberū și mai susceptibilū pentru o viață spirituală. Mediile sale erau limitarea completā a tuturor necesităților sensuali, și abținerea de tōte plăcerile corporali, de cari se putea cine-va dispensa fără

destrugerea organismului. Ascesa esista mai 'nainte și de o dată cu chrestinismul în păgânism și judaism (pitagoreism, stoicism, neoplatonism, terapeutism, essenism etc.); însă aci ea se bazează în genere pe un dualism, care recunoscă în materie principiul răului, în sensualitate rădăcina pecatului. Chrestinismul opuse acestei perversități libertatea spiritului, și proclamă principiul: «*Tóte sîntu ale vóstre* (πάντα ὑμῶν ἐστί· 1 Cor. 3, 21, 22).» și «*Tóte 'mî sîntu permise, dar eú nu voescu să fiu dominatú de ce-va* (πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος, 1. Cor. 6, 12)». Elú recunoscú puterea morală și utilitatea relativă a unei ascese raționate și conformă cu dispozițiunile individuale, cu trebuințele și împrejurările (Mat. 19, 12; 1 Cor. 7, 5, 7), dar fără să o încurajeze sau să 'i atribue vre-un merit óre-care. Acéstă circospecțiune apostolică se vede și la începutul secolului al 2-lea, așa de exemplu la Ignățiu (epist. ad Polyc. c. 5). Ansé de la mijlocul secolului acestuia ascesa devine din ce în ce mai lăudată și stimată ca un grad înalt da moralitate cu pretențiuni de a fi recompensată. Seriositatea sombră a împrejurărilor timporale 'i veni fórté multú în ajutorú. Unú caracterú determinatú și o basă sciințifică primí ascetica prin distincțiunea ce făcură teologi Alexandriní între *morală superióră* și cea *inferióră*. La cea d'întéiu trebuie să aspire *inteleptulú* chrestinú (ὁ γνωστικός), pe când chrestinulú ordinarú póte fi satisfăcutú și cu cea din urmă. Cerințele negative ale asceticii se resumă în a posti desú și cu perseverență și în a vețui necăsătoritú sau a se abține de intimitatea conjugală; iar cele positive în a exercita viața spirituală prin rugăciune și meditațiune. Numérulú acelorú cari credeau că aú vocațiunea pentru viața ascetică crescú din ce în ce mai mare de la mijlocul secolului al 2-lea atát între bărbați, cât și între femeí, și în curónd *asceți* (ἄσκηται) formară o clasă a parte în Biserică. O desvoltare mai amplificată primí ascetica carestină către finele acestei període prin *anachoretismú*, a căruí origină se póte data din persecúțiunea lui Deciu. Unulú din celebri anachoreți fu Paulú din Teba, care vețui aprópe 90 de ani în pustie, uítatú deja de multú de contemporani sêi. In-

dată după mörte-'i st. Antoniu 'i găsi (anulă 340) corpulă în pozițiune de rugăciune.

§ 33. REFORMATIUNEA MONTANISTA.

Cu tötă serioșitatea și severitatea moralității pe care o cerea Biserica în secolulă ală 2-lea și ală 3-lea de la membri sêi, și cu tötă riguroșitatea disciplinii la care supunea pe cei abatuți; tot se iviră în acestă perioadă secte, căroră li se părea că asemenea măsuri nu erau anchă destulă de radicali și energice. O asemenea secta fu Montanismulă, care apăru în Frigia pe la mijloculă secolului ală 2-lea. Ună *profetismă estatică* cu viziuni somnabile și cu noi revelațiuni, o *înțelegere literală* a profețiilor st. scripturi, ună *chiliasmă fantastică* și o *ascesă îngânfată* și unită cu o *disciplină de o riguroșitate fanatică* suntă criteriile principale ale Montanismuluiă, care, fără să atingă doctrina adeverată, întreprinse o reformă radicală în Biserică. După cum gnosticismulă substituise fapteloră istorice și ideiloră revelate ale evangeliă libertatea cugetării și fantăsiile imaginațiunii, încercândă de a răpi chrestinismulă ori-ce realitate obiectivă, tot ast-felă și montanismulă pretinse ca obiectivitatea chrestinismuluiă să absorbă cu totulă individualitatea omuluiă. În resumată: Montanismulă voia să transforme chrestinismulă într'ună monachismă exagerată, după cum gnoticismulă se încercase să'lă înlocuască printr'o teosofie mistică. Biserica recunoscă forțe de timpuriu perverse ale acestei secte și de aceea a lepădată-o ca pe o aberațiune eretică. Cu tôte acestea prin morala sa scrupuloasă, prin fuga de ori-ce plăceri ale lumă, prin ierarchismă și spiritualismă montanismulă atrase asupra-'și atențiunea Bisericii, și o puse în pozițiune să cugete ce are de făcută.

Montanismulă în Frigia. Pe la mijloculă secolului ală 2-lea se ivi la Pezuza în Frigia ună ôre-care Montanu ca profetă și reformatoră al chrestinismuluiă, pe care 'lă îmbrățisase numai de puțin timpă. Montanu avea viziuni, cădea într'o stare de alienațiune și începea să profetiseze despre venirea lui Christă, că are să fie în curând; în fine atacă Biserica într'ună modă violentă, acuzându-o de corupțiune. Doă femei exaltate, Maximilla și Priscilla contagiată de fanatismulă lui Montană, deveniră somnabile și începură

să profetiseze ca și densuslă. O parte din chrestini recunoscă pe Montanu de ună adevărată profetă și i admiseră învățătura (Montanisti, Pepuziani, *καταφρυγες*). Alți din contra credeau că atât el, cât și cele două femei sunt posedate și cereau să li se cetască exorcismul. Disputa între uni și alți mări între acestea exaltațiunea. Montanu era convins că în el s'a împlinită promisiunea lui Christă privitoare la trimiterea Mângâitorului, care se conducă Biserica în spiritul adevărului. Discipuli săi se credeau *privilegiați* st. spirită, și se numiau *spirituali* (*πνευματικοί*). Cei mai eminenți învățători ai Bisericii din Asia Mică se ridicară în unanimitate, combătură montanismul cu cuvântul și în scris, și lă condamnă în mai multe sinode (150). Astfel Biserica reuși să pue margini exaltațiunii.

Montanismul Occidentală. Condamnarea montanismului de către Biserica din Asia Mică fu primită și aprobată și la Roma. Ansă chrestini din Galia, cari stău în relațiuni forte strinse cu Biserica mamă din Asia Mică și cari nutriaū nisce speranțe puternice pentru chiliasm, mai alesă acum sub apăsarea persecuțiunii lui Marcu-Aureliu, nu erau dispuși să condamne așa de repede montanismul. De aceea ei trimiseră epistole Bisericii din Asia Mică și la Roma prin cari mijlociaū în favoarea lor. Chiar Ireneu, pe atunci anchă presbiteră, veni la Roma și înduplecă pe episcopul Eleuteră spre a fi indulgentă în privința Montaniștilor. Dar confesorul Praxeas, care soșise îndată din Asia Mică la Roma, ajutată și de pesbiterul Cajus, ună inimică ală doctrinii chiliastice, descrie episcopului Victoră pe montanisti astfel de rău, în căt acesta sperată pe ei și retrase epistolele conciliatōre ce voia să le trimită. Cu tōte acestea montanismul, deși Biserica din Roma se pronunțase contră lui, găsi aderenti în Occidentă, și cu preferență fu primită în Africa proconsulară. La acestă emigrare elă perdu multă din ființa sa fanatică, exaltată și eretică. Conquista cea mai splendidă o făcu montanismul în persōna lui Tertullianu (în anul 201), celă mai distinsă învățătoră ală Bisericii Occidentale în acelu timp, care oferi talentulă și energia sa, spre a i sustine principiile și a face să fie recunoscută de Biserică.

Doctrina și practica montanismului. Idea fundamentală a montanismului este, că revelațiunea divină se continuă într'ună modă gradată, de aceea ea nu se termină cu Christă și apostoli săi, ci cu timpulă Mângâitorului, care timpă a începută și a și ajunsă celă mai înaltă gradă cu Montanu. Epocă patriarhală este etate infantină a împărații lui D-deu; timpulă legii și ală profetii este etatea puerilă; cu Christă intră în etatea adolescentă și cu Montanu a ajunsă în etatea virilă matură. Perfecțiunea absolută o va atinge imperația lui D-deu în chiliasmă ce nu este departe. Cerințele principale și radicale ale lui Montanu sunt: Căsătoria de a doă-ōră este adulteriu. Mercurea și Vinerea nu trebuie să mănăce cine-va nimic. Doă săptămâni înainte de Paste să nu se mănăce de căt pâine, și să nu se bea alt ce-va de căt apă. *Escomunicați* trebuie să rămână în tōtă viața lor în stare de *penitență*. Martiriul trebuie căutată; evitarea persecuțiunilor este apostasie. Virginile să se a-rate în lume tot d'a-una acoperite saū însovnite, și femeile să renunțe la orice ornamentă și luxă. Științele și artele profane, tōte plăcerile lumesci, chiar inocente, nu suntă de căt plase cu care Satan prinde sufletele.

§ 34. SCHISMELE ÎN BISERICA.

Indulgența și rigurositatea ce se observă în admiterea penitenților aveau adesea și una și alta reprezentați sîi în una și aceeași Biserică. Fie-care din acestia căuta să predomină cu vederile și opiniunile lor. Aceste divergențe de opinii cari deveniră și mai pronunțate prin amestecul unor presbiteri și episcopi, sau prin diferențe dogmatice, avură de rezultat câte-va schisme, cari cu totă dorința generală de a se conserva unitatea Bisericii durară prin pasiuni personale mai mult timp. În această perioadă se cunosc patru schisme.

Schisma lui Ipolitu în Roma (220—235). Calist, un sclav liberat, suindu-se în anul 217 pe tronul episcopal al Romei întîmpină o opozițiune puternică din partea rigoristilor, cari 'lă acuseră că n'ar avea destulă respect pentru morala, instituțiunile și disciplina Bisericii, și că se arată cu pre mare indulgență către apostazi și păcătoși de ori-ce categorie. Pe lungă acestea 'lă mai acuseră că este partisan al erezii lui Noețiu. În capul nemulțumirilor se afla presbiterul Ipolitu, pe care partidul sa 'lă alege episcop. Sub Pontian, al 2-lea sucesor al lui Calist se reconciliară partidele exilându-se capi lor în Sardinia.

Schisma lui Felicitissimu în Cartagina avea de obiect mai mult autoritatea episcopală a lui Ciprian. Severitatea sa către cei abătuți și către apostazi era numai un pretext. Mai mulți presbiteri din Cartagina erau nemulțumiți cu alegerea lui Ciprian de episcop. Novatu se puse în capul lor și ațeseră cu forța pe Felicitissimu de diacon. Când Ciprian se retrase pentru puțin timp din Cartagina în persecuțiunea lui Deci, ei 'lă acuseră de neglijarea datoriilor sale și de lipsă de curaj. După întorcere adversarii sîi se folosiră de împrejurări și luând de pretext severitatea lui pentru cei apostazi, revoltară spiritele în contră-'i. Ciprian se pronunțase contra ușurinței cu care uni confesori dau apostazilor epistole de recomandare. Inimici sîi primiră în Biserică pe toți apostazi fără nici o cercetare și alegându-'și un nou episcop, pe Fortunat, se despărțiră de Ciprian, care în cele din urmă reuși prin silințele sale, prin prudență și firmitate se înăbusescă schisma.

Schisma presbiterului Novatianu la Roma (251) avea de basă interese presbiteriale și rigoristice. Corneliu, episcopul Romei, urmîndu practica predecesorilor sîi, se arată indulgent către penitenți, darfu combătut pentru acesta de o partidă rigoristă, condusă de presbiterul Novatianu, care fu ales de ai sîi episcop. Amîndou partidele se siliau să atragă fie-care în partea sa pe cele mai renumite Biserici. Ciprian se pronunță contra lui Novatianu și combatu principiile separatiste ale partidului sale, cari principii se resumă ast-fel: Biserica n'are dreptul să erte pe aceia cari au devenit apostazi sau cari au comis vre un păcat grav. Ea ca societate compusă numai din cei curați nu trebuie să tolereze în sinul ei pe nici un impur, și să nu admită pe nici un excomunicat, și chiar când a trecut prin toate

stadiile de penitență. Pentru aceste cuvinte Novațiani se numiau *curati* (καθαροί). Seriositatea morală a principiilor lor le atrase în favoare pe mulți episcopi, și făcu să se înființeze în mai tot imperiul Romanu Biserici Novațiane, ale căroru reste s'au conservat pene în secolul alu VI-lea.

Schisma lui Melețiu în Egiptu. Melentiū, episcopu la Licopole în Egiptu, și arogase în decursul persecuțiunii lui Deoclețian dreptul de a face chironii în eparchia episcopului de Alexandria. Tote prevenirile și consilierile nu l'u putură face să înceteze cu asemenea neregularități. Unu sinodū ținutū în Egiptu pronunță asupra 'i escomunicarea și destituirea. Cu modulū acesta se formă o schismă care se întinse peste totu Egiptulu Sinodulū ecumenicu din Nicea (325) dete amnistie la toți episcopi melețianī, și 'i asigura de succesiune la locuri vacante Mulți au primitū acestu cu bucurie, Melețiu anse și cu alți căți-va persistă în pozițiunea schimatică și trecu pe partea Arianelorū.

IV. DOCTRINA SI APOLOGETICA BISERICII.

§ 35. SCOLELE TEOLOGICE SI REPRESENTANTI LORU.

Cei d'înteu scriitorī chrestinī au fostu bărbați cari avusesse relațiuni personale imediatu cu apostoli, cari fusesse inițiați în învățatura chrestină de ei, și cari pentru aceste cuvinte se numescu cu unu termenū generalū: *părinți apostolici*. Scrierile lorū ca și ale apostolilorū au fostu produse de împrejurările timpului și de necesitățile vieții practice. Unu caracterū mai sciințificū luă literatura chrestină în lupta intelectuală la care o provocă păgânismulū și pe care trebui să o primescă. Resultatulū acestei lupte este o serie de *scrieri apologetice*, ce apărură mare parte în secolulū alu 2-lea. Tendința sciințifică a teologii chrestine se manifestă mai cu energie în lupta contra *ereticilorū* judei și păgâni în decursulū secolului alu 3-lea. În opozițiunea unanimă a Bisericii contra doctrinelorū perniciose se desvoltară de la finele secolului alu 2-lea trei direcțiuni teologice, cari se distingū prin numirea de *scōla din Alexandria, din Asia Mică și din Africa de Nord*.

Incepēndū de la finele secolului 1-iu se desvoltă și o altă ramură a activității literare de o valōre equivocă, anume *literatura apocrifă și pseudepigrafă*. Interesele parte eretice, parte apologetice și parte disciplinare au datu nascere acestei specii

de literatură, care pare a fi fostă în flăre în secolulă ală 2-lea și ală 3-lea.

Părinți apostolici. — Părinți apostolici se numeră șapte : 1. *Clemente*, episcopă ală Romei de la care există o epistolă adresată Corintenilor, pe cari 'i sfatuesce a fi în 'concordie. 2. *Barnaba* care a însoțit pe apostolulă Paulă în călătoriile misionare. De la dănsulă a rămasă o epistolă, care se caracterisă prin desprețulă ce arată către doctrina și ceremoniile V. T., dar care enunță o adevărată pietate. 3. *Erma* caruia 'i se atribue scrierea întitulată *Păstorulă*, dar ală cării autoră se presupune a fi ună altă Erma, fratele lui Piu, episcopulă Romei (150). 4. *Ignățiu* de la care a rămasă șapte epistole, scrise la diferite Biserici și una lui Policarpu. Luptă energică contra eresiloră timpului său, apărrarea și recunoscerea divinității lui Christă și insistență pentru recunoscerea episcopatului constitue coprinsulă esențială ală epistoleloră sale. 5. *Policarpu*, episcopă în Smirna, discipulă ală apostolului Ioan. De la dănsulă a rămasă o epistolă adresată Bisericii din Filipi. 6. *Papia*, episcopă de Ierapole în Frigia, asemenea ună discipulă ală apostolului Ioan. Elă făcu o colecțiune de tradițiunile privitoare la învățătura și faptele Domnului (λογίων κυριακῶν ἐκθήσεις), din care s'a conservată numai nisce fragmente incomplete. 7. O epistolă adresată lui *Diognetu* de către ună autoră necunoscută, care se numesce pe sine ună discipulă ală Domnului.

Între *apologeti* secolului ală 2-lea se distinge *Justin Martirulă*. Elă era născută la Sichem în Samaria. Căutândă veritatea în sistemele filosofice pe care le studiase, fiindă anchă păgână, nu află satisfacțiune de cât în scrierile profetiloră și ale apostolilor pe care 'i le recomandase ună respectabilă bătrînă necunoscută. În ală 30-lea ană ală elății sale îmbrățișă chrestinismulă, pe care 'lă apărră cu zelă prin scrieri și disputațiuni. Prin această ansă 'și atrase ura erudițiloră păgâni. Inimiculă său celă mai răutăciosă fu Crescentă în Roma, care întrebuintă tôte mijlocele pentru a 'lă perde, aceea ce și reuși. Sub Marcu-Aureliă în anulă 166 Justin Martirulă fu flagelată și decapitată. Din scri-

erile sale au rămasă *doe apologii*, un *dialog* cu un *ore-care Trifone Judeu* și scrierea despre *monarchie*.

Scôla teologică din Asia Mică. Acestă scôlă este fructul silinților apostolului Ioan și se caracteriză prin o tendința pacifică în întru și prin polemică vehementă contra ereticilor. Pe lângă acestea ea conservă cu fermitate doctrina biblică și profesază o credință pură. Celu mai vechi reprezentant al scôlei din Asia Mică este *Melitone*, episcop la Sarde († 170). Din numeroasele sale scrieri s'au conservat numai câte-va fragmente. Dupe Melitone celu d'înțeu locu 'lă ocupă *Ireneu*, un discipul al lui Policarp și celu mai celebru învățător al acestei scôle. Elu emigră în Galia, unde se făcu presbiter și apoi episcop la Lion (Lugdunu) în locul lui Potinu. Ireneu obținu corôna de martir (202) sub Septimu Severu. Scrierea sa renumită pörtă titlul: *adversus hæreses*. Discipulul sêu fu eruditul *Ipolitu*, presbiter și mai în urmă episcop schismatic la Romă.

Scôla din Alexandria. Cei mai mulți dintre învățători acestei scôle se distingă printr'o cultură clasică, printr'un spirit filosofic, prin liberalism și originalitate în producțiunile lor literare. Tendința lor comună era de a opune gnosticismul o doctrină științifică și adevărată Bisericească. Pepeniera acestei direcțiuni teologice era *scôla de catechumeni* din Alexandria, care dintr'un institut de instrucțiune elementară deveni un seminar teologic. Fondatorul scôlei fu renumitul *Pantenu* († 202). Discipulul și succesorul sêu fu meritosul *Clemente Alexandrinul* († 220), pe care 'lă întrecu discipulul sêu *Origen*, obiectul admirațiunii contemporanilor erudiți atât chrestini, cât și păgâni. Origen este reputat ca filosof, filolog, critic, exegetic, dogmatic, apologet, polemic etc. Posteritatea cu dreptu cuvînt 'lă onorează cu titlul de adevărat fondator al teologiei științifice în Biserică, dar tot de o dată 'lă și acuză de autorul principal al mai multor eresii. Origen fu născut în anul 185 la Alexandria din părinți chrestini. Ca copil anchă încurajă pe parintele sêu Leonida a suferi martiriul sub Septimu Severu (202). Elu îngrijă pentru existența mamei sale sermane și a șase surori orfane.

Episcopul Demetriu 'lă chiemă a fi învățătorul alu scôlei de catehumeni (203). Spre a puté îndeplini cu succesă acêsta sarcină, se puse cu mare zelul pe studiul filosofii sub conducerea lui Amoniu Saca. In vieatã elul era fôrte modestul și frugalul, și din junețã unul ascetul severul. In entusiamulul sêul pentru perfecțiunea chrestinã se castrã (înțelegendul reul versetulul din Mat. 19, 12), dar mai târziu recunoscule în acêsta o eróre condam-nabilã. Reputațiunea sa crescea din ȕi în ȕi. Pentru afaceri Bisericesci întreprinse în anulul 228 o cãlãtorie in Palestina, unde episcopul din Cesarea și celul din Ierusalem lul chirotonirã preotul. Episcopul Demetriul, gelosul de reputațiunea lui Origenul din ce crescendã, se simți prin acea chirotonire atacatul în autoritatea sa episcopalã, de aceea 'lul chiemã înapoi și acusandul-lul de eresie, mutilațiune și desprețul cãtre legile Bisericesci, lul condamnã în doel sinode ținute la Alexandria (231 și 232). Fu apoi destituitul din funcțiunea de profesorul alu scôlei de catehumeni și escomunicatul. Origenul, onoratul și protejatul de Cesarul Filipul Arabulul, se duse acum la Cesarea in Palestina, unde deschise o scolã teologicã. In persecuțiunea lui Deciu fu prinsul și aruncatul în carcerã; și la anulul 254 muri la Tirul din cauza torturilorul ce suferise cu bãrbãție. Elul a lãsatul o mulțime de scrieri în tôte ramurile teologii. Intre succesori lui Origenul la scola din Alexandria se distinge *Dionisiu Alexandrinulul*, care în anulul 248 se sui pe tronulul episcopalul. In privința sciintificã și în genialitate era inferiorul lui Origenul, dar avea talente rare pentru administrațiune. Contemporani 'lul onorarã cu epitetulul de *Dionisiu celul Mare*. Unul discipulul alul lui Origenul a fostul și *Gregoriul Taumaturgulul*, care îmbrãțișase chrestinismulul fiindul fôrte june. Mai târziu deveni episcopul în orașulul sêul natalul, Neocesarea. Pe patulul de môrte Gregoriul Taumaturgulul potul ȕice cu o sântã mândrie, cã lasã sucesorului sêul în acelu locul atâți necredincioșil, cãți credincioșil 'i lãsase predecesorulul sêul. Christini 'lul numiaul alul *doilea Moise*, și 'i atribuiaul puterea de a face miracule.

Scola din Africa de Nord formezã prin realismulul și tendința ei cu totul practicã cea-l-altã extremitate în sciința teologii. Reprezentanți ei desprețuiaul sciința clasicã și filosofia,

pentru cuvântul că ar fi seductive și pline de falsități, dar puneau mare preț pe *puritatea tradițiunii apostolice*, insistând pentru o viață sântă și ascesă severă. Celu d'înteu și celu mai eminentu reprezentantū alū e' este Tertullianu, fiulū unui centurione păgānū din Catargina, și renumitū ca avocatū și retorū. Elū era de unū caracterū impetuosū și energicū, plinū de entusiasmū pentru veritatea evangeliū și fôrte aspru atāt pentru persōna sa, cāt și pentru alți. Apărāndū ascesa și combătēndū ori-ce felū de plăceri și distrațiuni cădu victima montanismulū (in anulū † 201), în care persistā pēnē la finitulū vieții sale († 220). Alū doilea reprezentantū este *Ciprianu*, mai înteu retorū păgānū, și mai târziu episcopū la Cartagina. Formatū prin scrierile lui Tertullianu, elū sciu să se ferescā de escentricitățile acestuia. Alū treilea este *Lactantiu* († 330), profesorū de retoricā la Nicomedia și perceptorū alū principelū imperialū Crispu, fiulū lui Constantin celū Mare. Scrierile sale apologetice sūntū de o simplitate plăcută, pline de erudițiune și de o claritate esemplară. Puritatea stilulū sēu latinū și eleganța espunerii cu care întrece pe toți părinți Bisericesci 'i aū procuratū titlulū meritatū de *Ciceronele Chrestinū*.

În acēstā periōdā s'aū pusū și cele d'enttiu base pentru formarea scōlei din Antiochia, ai cării fondatori sūntū presbiteri *Doroteu* și *Lucianu*. Acestū din urmă dete scōlei chiar de la începutū o direcțiune istorică și critică în studiulū st. scripturī. În secolulū al 3^{lea}, se dīce, că ar fi existatū și la *Edessa* o scōlă condusă de *Macarin*.

§ 36. DOCTRINA BISERICIEI SI DISPUTELE DOCTRINNALI.

Desvoltarea doctrinii chrestine, care este coprinsă în scrierile N. Test., sorginta și norma cunoscinții religioase pentru toate timpurile, și ale cării puncte principali, resumate sub formă de *simbolū* (regula fidei, *κανὼν τῆς πίστεως*), fură fixate mai în unanimitate de către părinți Bisericii în secolulū alū 2-lea, deveni o cerință imperioasă și cu atāt mai simțită, cu cāt Chrestinismulū a trebuitū să probeze și să justifice în fața pagani-

smului caracterul s^{eu} științific și pretențiunile sale de *religiune universală*. Cu toate acestea dogmele creștine nu se putură formula și fixa în decursul celor d'întîiu trei secole. O asemenea lucrare trebuia să fie precedată neapărat de dezvoltarea subiectivă, liberă și variată a doctrinei creștine. Biserica în această perioadă a avut să lupte neîncetat, pentru a asigura *puritatea învățăturii* sale contra înșinuărilor anti-creștine, cum era ebionitismul și gnosticismul, cari 'i disputa drepturile. Pe de altă parte iarăși persecuțiunile nu 'i deteră timp și pace. Cu toate acestea în întru nu lipsiră nici de cum dispute și controverse, ce cu drept cuvînt se pot considera ca lucrări preliminare pentru dezvoltarea și fixarea dogmelor creștine. Așa sînt: lupta Bisericii contra montanismului, controversele paschali și cele privitoare la practica botezului. Dar cele mai semnificative și cele mai radicale fură *controversele trinitare* în secolul 3-lea.

§ 37. IPOSTASIANISMUL ȘI MONARCHIANISMUL.

Doctrina V. Testam. despre unitatea ființei divine (*μοναρχία*) conservă caracterul s^{eu} fundamental și în N. Testam. Apologeții creștini o accentuau la ocaziune și se basau pe densa în combaterea absurdității politeismului păgân. Pe de altă parte iarăși conștiința Bisericii primitive despre divinitatea lui Christ, ca esența revelațiunii creștine, trebuia menținută și conservată în toată puritatea ei. O combinare organică și științifică a acestor doctrine fundamentale era inevitabilă. În învățătura apostolului Paul și a evangelistului Ioan despre persoana lui Christ cuprindea principiile normative pentru aceasta. Cu toate acestea durară mai multe secole, pînă cînd Biserica să p^otă ajunge la *fixarea adevărului*.

Controversele trinitare 'și au punctul de plecare în *raportul lui D-deu Tatăl cu Fiul*. Raportul st. Spirit cu Tatăl și Fiul nu fu pus de o cîm dată în discuțiune. Biserica a avut chiar de la început o impresiune profundă și foarte vie despre personalitatea Fiului lui D-deu, devenit om în Christ, și de aceea ori-cît de puternice ar fi fost

consecințele monoteismului, ea nu putea să cadă în eróre. Ipostasianismul, care recunoscea *independența personală* (ipostatică) ființii divine în Christu, fu de la începutu părerea dominantă în Biserică. Necesitatea ânsă de a reconcilia această părere cu teoria monoteistică a chrestinismului produse óre-care neînțelegeri și incertitudini. Uni învățători chrestini 'și închiopiau ipostasierea Fiului nu ca unu *actă necesaru și eternu în ființa lui D-deu*, ci ca unu *actă liberu alu voinții sale sêvêrsitû în timpû*, cu altă espresiune, că *ipostasierea Fiului este condiționată de creațiunea lumii*. Ast-felû divinitatea se concentra mai multû în persóna Tatălui, adecă nu se da în aceeași proporțiune Fiului ca Tatălui *tóte attributele divinității*. În favórea acestei teorii ei invocaû chîiar cuvintele lui Christu : «*Tatálu este mai mare de cât mine* (Ioan 14 , 28)» pe care le aplicaû și la existența lui eternă. Incertitudinea era și mai mare în privința st. Spiritu. Conștiința despre personalitatea și independența lui era multû mai confusă și incertă; pe dênsulû 'lû subordinaû de a dreptulû , și funcțiunile lui proprii *sântirea și inspirațiunea* le atribuiaû și lui Christu. Printr'unu ast-felû de *ipostasianismu subordinațianû* se compromitea cu totul doctrina fundamentală despre unitatea lui D-deu și divinitatea lui Christu. De aceea alți învățători chrestini creðură că este mai prudentû să lase la o parte distincțiunea personală a Fiului și a st. Spiritu de Tatálu. Ast-felû ei 'și represintaû raportulû Fiului către Tatálu saû ca Ebioniși cari 'și imaginaû pe Christu ca orî-ce omû , dar care a fostû dotatû cu putere și înțelepciune divină într'unu gradû multû mai mare de cât profeți, de unde *monarchianismulû dinamicû* ; saû înfine credeaû — și acesta corespundea mai multû cerințilorû chrestine — că în Christu se află *tóta plenitudinea divinității*, și ast-felû identificaû pe Fiulû (λόγος) cu Tatálu, saû recunosceaû în elû numai o modalitate a activității Tatălui, de unde dar *monarchianismulû modalû*. Monarchianismulû în amêndoë formele fu declaratû de eresie ; din contră ipostasianismulû trecea de ortodoxû. Cu tóte acestea ipostasianismulû coprindea în sine unu *elementû falsû* (subordinațianismulû) și monarchianismulû modalû o *veritate* (recunóscerea consub-

stanțialității saă *ὁμοούσια* Fiului cu Tatălă). Combinarea neme-rită a acestorū doē extremități se făcu în secolul ală 3-lea în *ipostasianismulū consubstanțialū*, care abia în secolulū ală 4-lea fu recunoscutū generalmente.

Monarchiani dinamici. Din acestia facū parte : 1. *Alogi* din Asia Mică (170), cari combateau cu vehemență chiliasmulū și profetismulū montanistilorū. Ei lepădaū apocalipsulū și evangelia lui Ioan. 2. *Secta Teodoțiană*, o fracțiune a Alogilorū, alū cării fondatorū Teodotu învăța că *Christū este omū simplū*. Către finele secolului alū 2-lea veni la Roma spre a 'și face aderenți, ānsē Victorū, episcopulū Romei, 'lū escomunică. 3. *Artemon* pe care 'lū escomunică Zefirin, episcopulū Romei și succesorulū lui Victorū.

Precursorulū și forma cea mai ordinară a modalismulū fu *patripassianismulū*, a căruī doctrină este că *Tatălū însuși s'a făcutū omū și a suferitū în Christū*. *Praxeas* este celū d'intēiū și celū mai însemnatū reprezentantū alū patripasianismulū, pe care 'lū predica în Roma (190) fără să întimpine vre o opozițiune. Tertullianu ānsē, apărătorulū montanismulū și ipostasianismulū lū atacă printr'o scriere polemică, în care dete pe față neexactitățile, contradicțiunile și consecințele periculose ale patripasianismulū. Tertullianū n'a pututū înlătura cu totulū subordinațianismulū, dar cu tōte acestea a făcutū unu pasū către adeveratulū ipostasianismū. Elū admite trei grade în ipostasierea Fiului (filiatio). Intēiulū gradū este *ființa lui eternă și immanentă în Tatălū*; alū doilea gradū *eșirea lui din Tatălū* pentru crearea lumii și alū treilea *venirea lui în lume*, când s'a făcutū omū.

Din patripassiani face parte și *Noetū* din Smirna, a căruī doctrină se resuma ast-felū: *Fiulū este alū seū ēnsuși, iar nu fiulū altuia*. Discipululū seū Epigonū aduse doctrina acēsta la Roma (215), unde găsi mulți aderenți pe cari 'i conducea *Cleomene*. Presbiterulū Ipolitū se ridică contra lorū, apărăndū ipostasianismulū subordinațianū, ce pēnē atunci trecea de doctrină ortodoxă — Christū 'și are existența sa din eternitate, ānsē neseparată de a Tatălūi adecă *λόγος ἐνδίαθετος*; o existență independentă obținu elū, când s'a făcutū omū. — Calistū, episcopulū Romei, credēndū că în doctrina ambelorū părți se află *adeverū* și *erore*, propuse o altă doctrină, care, deși obscură și ore-cum incertă, formează cu tōte acestea cele d'intēiū începuturi pentru *ipostasianismulū consubstanțialū*. Ipolitū acusă pe Calistū că este Noețianū, și Calistū numia pe Ipolitū *dileistū*.

Intre patripassiani se pōte numera și *Berillū* din Bostra în Arabia, cu tōte că elū înclină mai multū către *modalismulū Sabellianū*. In contra lui se constitui în Arabia unū Sinodū, la care fu invitatū și *Origenū* a lua parte. Berillū, convinsū că doctrina sa este eronată, o retractă benevolū și cu bucurie. Toți învățătorī Bisericii pēnē aci erau de părere, că ipostasierea Fiului a fostū condiționată prin creațiunea lumii și prin incarnațiunea sa. Origenū celū d'intēiū răsturnă teoriile acēstea punēndū principiulū: *Fiulū este născutū din eternitate de Tatălū, așa dar din eternitate e persōnă saă ipostasă*. Nascerea Fiului a avutū locū nu pentru cuvintulū că fără ea nu s'ar fi creatū lumea (de către Fiulū), ci pentru că este în sine *necesarie*, fiind că lumina nu pōte fi fără splendore. Pe lungă acestea Origenū consideră nascerea ca continuāndū în eternitate. Vieața lui D-zeū nefiindū legată de nici unū timp, tre-

bue neapărată ca și obiectivarea vieții sale în Fiul să fie afară din orî-ce timp. Ea nu este un act al lui D-deu ce 'și ar fi avut loc vre-o dată ci o manifestare perpetuă a vieții sale în eternitate (ἀεὶ γεννᾷ τὸν υἱόν).

Sabellianismul. Sabelliu, un preot din Ptolemaida în Egipt, aflându-se la Roma, formă un sistem al său doctrinal, care nu era altă ce-va de cît un monarchianism filosofic, și care fu primit mai de toți episcopi din patria sa. După Sabelliu D-deu este o *unitatea indivisibilă* (μονάς) și *slentioasă* (Θεὸς σιωπῶν); esind din această stare (pentru crearea lumii) este *D-deu vorbind* sau *cuvîntul* (Θεὸς λαλῶν sau λόγος). În decursul evoluției lumii, *monada* sau *cuvîntul* se manifestă succesiv în *trei diferite forme de existență* (ὁνόματα, πρόσωπα), avîndu-le care din ele monada în totă plenitudinea ei. Ele nu sînt *ipostase* (ὑποστάσεις), ci numai nisce forme (πρόσωπα, *personae*, roluri), pe care le a luat D-deu succesiv cînd s'a manifestat în lume. Ast-fel D-deu după ce a dat legea mosaică în calitate de *Tată*, s'a reintors iarăși în starea sa primitivă sau absolută; după aceea s'a manifestat ca *Fiu* cînd s'a făcut om și s'a reintors iarăși în monadă. În fine s'a manifestat ca st. Spirit, și după ce Biserica va ajunge la o sîntire perfectă, va reintra apoi pentru eternitate în monada indivisibilă. Lucrarea această o numește Sabelliu *dilatare* (ἐκτασις) și *contractare* (συστολή). Pentru a face mai înțelegibilă o asemenea teorie, el se servi de o comparațiune cu sôrele, care are, dicea el, *forma* ca corp (Tatăl), *lumina* și *căldura* (Fiul și st. Spirit). Contra Sabellianismului se ridică *Dionisiu cel Mare* la un sinod în Alexandria (261). El se servi în combaterea acestei doctrine de nisce expresiuni al căror înțeles era proclamarea subordinaționismului. *Dionisiu* episcopul Romei, cînd se informă despre această, convocă un sinod (262, și respinse expresiunile nepotrivite ale colegului său, dîndu la lumină și o scriere (ἀντιρροπή), în care apăra contra lui Sabelliu ipostasianismul și contra lui Dionisiu din Alexandria consubstanțialitatea și nascerea eternă a Fiului. Cu o modestia sîntă revocă Dionisiu expresiunile și comparațiunile sale rău alese, și declară că împărtășește în principiu învățătura colegului său din Rom

PERIODA II

IN

ISTORIA VECHIE A BISERICII

323—692

I. STATULU SI BISERICA

§ 38. INCETAREA PAGANISMULUI IN IMPERIULU ROMANU.

Constantin, rămânându singur Domn peste totu imperiul, trecu imediat la Chrestinism, cu tôte că ținu încă cât-va titlul și demnitatea de *Pontifex Maximus*. Indată după învingerea lui Liciniu (323), garantă tuturor religiunilor o toleranță perfectă. Prerogativele sacerdoților păgâni le lăsă neatinse. De la soldați păgâni nu ceru nici de cum îndeplinirea ceremoniilor chrestine. Elu interzise numai cultele imorale ale păgânismului, și acordă chrestinilor câte-va temple ce nu erau întrebuințate. Din contra se ocupă foarte multă cu edificarea de Biserici pe care le dotă din averea comunală. Muma sa, St. *Elena*, edifică o mulțime de Biserici, cu preferință în locurile sântite ale Palestinei. Aversiunea către păgânismul ce domina în Roma prin influența familior mari 'lă făcu să 'și strămute reședința la Bisanzu sau Constantinopole (330). Constantin încurajă trecerea la Chrestinism prin totu felul de favori. Funcțiunile publice le ocupa pe cât se putea cu Chrestini. Pe când soldați Chrestini celebrau *dioa Duminică*, soldați păgâni trebuia să se adune pe un câmp înaintea cetății și să reciteze o mică rugăciune ce li se prescrisese și alu cărui coprinsu era de un *caracter deistic*. Trecerea lui Con-

stantin la Chrestinismu n'a fostu nici de cum numai rezultatul unui calcul politicu. Esperiențele vieții sale 'lă convinseseră despre veritatea Chrestinismului și falsitatea păgânismului, și această convicțiune se înrădăcinase din ce în ce mai tare în viața sa mai târziu. În cele din urmă dăle ale vieții elu priimi st. botezū prin Eusebiu, episcopulū, din Nicomedia, și apoi muri fără ca să fi pututū asista vre o dată la unū serviciu divinū completū. Senatulū Romanū 'lū puse conformū usului sēu între Deī.

Fii lui Constantin nu se arătară indulgenți și toleranți către păgânismū. Constantiu, o natură iritabilă, bănuitoare și ireconciliabilă, renoi la 341 în unire cu fratele sēu Constantū unū decretū datū de părintele lorū după învingerea lui Liciniu și rămasū neexecutatū, prin care decretū se interdiceau sacrificiile, și la 353, când remase singurū peste totū imperiulū puse ca pedepse pentru neobservarea lui confiscarea averii și pedepsa de mōrte (1). Totū de o dată ordonă închiderea templelorū. Inclinarea către păgânismū destepa în imperatorī bănueli politice. Netoleranța lorū era încuragiată și secondată de aprobările unorū fanatici atât dintre laici, cât și din clerū, cari le puneau înainte exemplulū și procedarea lui Iosua cu Canaaniti. Silințele lorū în această privință au fostū într'adeverū pline de succesū. Păgāni treceau în mulțime la Chrestinismū, se înțelege că pucini faceau acesta din convicțiune. Ordinile imperiale se executaū cu rigurosităte în toate cetățile, afară de Roma, Alexandria și Atena. Din cauza măsurilorū aspre și violente ale imperatorilorū, păgāni cei mai distinși căpătaseră contra Chrestinismului o aversiune ce crescea din ce în ce mai multū. Patriotismulū și cultura spirituluiū erau la dēnși sinonime cu devotamentulū către religiunea străbună. Într'adeverū păgânismulū 'și avea sprijinulū celū mai puternicū în aceea, că reprezentanți sēi erau susțitori și conservatori culturii clasice. Chiar Chrestini, cari doriaū să capete o cultură mai înaltă în filosofie și retorică, erau nevoiți ca să frecventeze scōlele lorū. Pucin dintre învățatori chrestini puteau să concure acum în erudițiune cu învățați păgāni.

(1) Cod. Theodos. lib. 16. tit. 10, 2, 4.

Iulian, nepotul lui Constantin cel Mare, nutria în inima sa ânche din junețe o aversiune fanatică contra chreștinismului, dar o ascundea cu mare finețe într'o devoțiune falsă. Pe timpul căt 'sî făcu studiile în Constantinopol, apoi în Nicomedia și în cele din urmă în Atena, filosofi păgâni 'i inspirară ideea, că elu este alesu și chematū de Deī pentru restaurarea religiunii străbune. Constanțiu, amăgitū de conduita lui ipocrită, 'i încredință comanda armatei contra Germanilor, cari amenințau Galia prin incursiunile lor. Prin victorii 'și câștigă devotamentul armatei, și prin administrație și justiție amorea și recunoscinta țării. Constanțiu bănuindu-lu 'i ordonă să licențieze armața, dar soldați 'lū proclamară imperatorū și Iulian 'și aruncă acum masca într'o revoluțiune dechiarată. Constanțiu muri într'o expedițiune contra lui, și Iulian deveni imperatorū (361—363). Moderatū și 'prudentū în viață, activū și justū, prevădătorū și benevolū 'și câștigă merite încontestabile pentru statū și supuși. Dar mai pe susū de toate talentele și energia sa le întrebuinta pentru executarea planurilor sale favorite, adecă restaurarea păgânismului străbunū. Pentru debilitarea și apăsarea chreștinismului Iulian nu întrebuinta violența, ci fineța, cu toate acestea spoliă clerul de avuți, punându-'i înainte cu ironie fericirea săracii evanghelice. Incoraja din toate puterile schismele în Biserică, favorisa toate sectele și pe toți eretici, interdisce chreștinilor să nu mai aibe scōle de literatură, 'i destitua din funcțiunile publice superioare, 'i făcea obiectul ironiī și alū derisiunii etc. In bătae de jocū a cuvintelor lui Christu (Mat. 23, 38; 24, 2) ordonă să se reconstruescă templul din Ierusalem, dar cutremure și flacări împrăștiară pe lucrători. In toate modurile se silia și toate mijlōcele le întrebuinta pentru ca să ridice și să înobileze păgânismul. Din chreștinismū împrumutā institutele de binefacere, disciplina Bisericescā, predica, imnologia serviciulū divinū etc., acordā sacerdoților păgâni favori și privilegii, dar în schimbū le cerea o disciplină severă. Iulian însuși sacrifca, predica ca *Pontifex Maximus* și ducea o viață aspră ascetică și de o simplitate aprōpe cinică. Nesucesulū străduinților sale 'lū amăra ânsē din ce în ce mai multū. O persecu-

țiune sîngerósă era de temutú din parte 'i, dar dupe o domnire de unú anú și optú luní muri într'o expedițiune contra Perșilorú cu vorbele : *Tandem vicisti, Galilae!*

Sucesori lui Iulian pêně la Teodosiú fură toleranți către păgânismú. Teodosiú ánsě, îndată ce aduse óre-cum puçină lámurire în confusiunile politice, dete numai de cât unú decretú (382), prin care stigmatisa de crimă trecerea la păgânismú. Monachi și clerici fanatici întăritaú poporulú la ruina-re templelorú. Libaniu adresá pentru acésta lui Teodosiú unú frumosú discursú : *despre temple*, dar nu avu nici unú rezultatú favorabilú. Imperatorulú interdise curôndú dupě aceeaa tuturorú păgânilorú ca să numai frequenteze templele, pe care ordoná de a le închide. În Alexandria se întîmplá sub episcopulú Teofilú unú conflictú sîngerosú între chrestini și păgâni, în urma căruia Chrestini înfuriați destruseră *Serapionulú* (391). Ruinarea acestuí sanctuariu fu *ruinarea păgânismuluí în Orientú*. În vanú așteptaú păgâni să se surpe Cerulú și să se scufunde pámêntulú pentru unú asemenea sacrilegiú. În Ocidentú Gratian urmá exemplulú lui Teodosiú. Mai 'ntěiu decliná titlulú și demnitatea de Pontifex Maximus, privá pe sacerdoți păgâni de imunitățile lorú, secularisá avu-țile templelorú în favórea fiscului, și ordoná ca să se desfiin-țeze altarulú *Victorií* din curia senatului la Roma. Îndată ce Teodosiú rămase singurú peste totú imperiulú (392), apărurá edicte și mai aspre. La ínrarea sa în Roma (394) ținu sena-tului o fulminantă predică de convertire. Fii sěi Onoriu în West († 432) și Arcadiu în Ost († 408) persistară în măsurile luate de părinte lorú. Sub Teodosiú alú 2-lea († 450) provin-ciile erau străbătute în tóte direcțiunile de monachi însociți de plenipotențiarí imperiali pentru sufocarea păgânismului. Ca-surí de conflicte sîngeróse nu lipsiră ; celú mai oribilú fu asa-sinarea unei nobile filosofe păgâne, Ipatia (415). Oficialú pă-gânismulú nu mai exista. Stigmatísatú deja de multú ca o re-ligiune numai a țáranilorú, de unde numirea de Păgânismú, se practica numai prin cele mai retrase unghiurí ale țării. Celú din urmă și singurulú sěú sprijinú fu scóla din Atena, pe care o ridicá Proclu († 485) la celú mai 'naltú gradú de înflorire.

Justinian (527—65) dete păgânismului printr'ună decretă cea din urmă lovire de mörte. Filosofi păgâni se refugiară în Persia. Acésta fu ora morții păgânismului în imperiul Romano-Grecu. Numai *Mainoți* din munți Peloponesului mai conservară independența politică și păgânismul străbună aprópe pêne în secolulă alu 9-lea. În insulele Italii, Sardinia, Corsica și Sicilia se află păgâni și în timpul lui Gregoriu celu Mare († 604).

§ 39. AUTORITATEA STATULUI CHRESTINU ÎN FAÇA CU BISERICA.

După cum imperatorul Romanu avusese mai 'nainte în calitate sa de *Inaltu Pontifice* inspecțiunea supremă asupra tuturoră afacerilor religiöse în păgânismu, tot așa și acum, când chrestinismul deveni religiunea dominantă în statu, începu a se forma între *Elu și Biserică* unu raportu analogu cu celu din statul păgân. Constantin celu Mare se exprimase deja o dată la unu prându în prezența episcopilor, invitați că și dēnsul *este unu episcopu pentru afacerile afară din Biserică* (ἐπίσκοπος τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας). Aceea ce exprimă Constantin cu acésta ocaziune — pôte ca unu semn de urbanitate către episcopi de faça — deveni mai în urmă o *normă* pentru totu timpul cât a trăitu. Biserica recunoscă în faptu tuturoră imperatorilor următori *jus circa sacra* ca unu dreptu incontestabilu. Numai eretici și schismatici negău statulu ori-ce dreptu asupra Bisericii. Limita demarcativă în drepturile dintre Statu și Biserică nu era anchē bine cunoscută; cu tôte acestea toți aveau convicțiunea că imperatori n'au dreptul de a decide de la sine nimic în cestiuni de credință și în afacerile interne ale Bisericii. Pentru asemenea cestiuni sau lucrări ei convocaă *adunări*, la cari trebuia să ıea parte toți episcopi din ori-ce parte a imperiulu (sinódele ecumenice sau conciliile generali), sancționaă decisiunile sinodali, le promulgaă și supraveghiaă de a fi observate și executate ca *legi* în totu imperiul. Adesea opiniunea acelora cari înconjuraă pe imperatoru avea reușita mai d'nainte asigurată, adesea iarăși imperato-

rulă 'și schimba părerea, sau o schimbare pe tronă aducea la putere partea oprimată pînă aci. În acestu timp Biserica se silea din toate puterile ca să 'și formuleze învățătura și să 'și fixeze o dată pentru tot-d'a-una dogmele sale. Mania de a dogmatiza era așa de puternică, în cât toate clasele societății erau contagiate de densa. Nu numai episcopi discutașu asupra dogmelor, dar și poporul : comercianți, lucrători etc., și cu preferență ómeni Curții imperiale. Cu cât Curtea Bisantină degenerază, cu atîta și amestecul imperatorilor în afacerile Bisericii devine perniciosu. De mai multe ori și chiar pentru unu timp îndelungat erezia cea mai evidentă a învinsu cu puterea pasiunilor personală, cu intrigă și cu forța brutală ; dar cu toate acestea păstori și reprezentanți Bisericii nu perdură credința, convicțiunea și corajul de martiră. Veritatea Bisericii era o putere, care într'adevăr căuta să cedeze momentan forții brutale, dar în fine trebuia să triumfe. În întîia jumătate a acestei perioade, când statul era forte în ființa sa, imperatori, fără să ıea în considerațiune circumstanțele, se pronunțau categoric pentru una sau pentru alta din părțile luptătoare. Mai târziu însă, când turburările și luptele interne deveniră din ȋi în ȋi mai acerbe, când pericolele de din afară insuflară temerea că statul 'și va compromite prin domnia partitelor existența, imperatori, credîndu că voru puté reconcilia între ele acele partite, decretau de la sine câte o doctrină, care implica principiile ambelor părți. Prin asemenea procedare confuziunea devenia mai chaotică, și pasiunea luptătorilor afla în această puteri noi pentru continuarea luptei. Pînă aci imperatori observară principiul, celu pucîn formalu : *ca numai sinódele să decidă prin deliberațiuni în cestiuni de credință*, dar de acum înainte ei începă a decreta de la sine *cum trebuie să credă chrestini și cum trebuie să învețe* în totu imperiul. Celu d'întîiu care 'și arogă unu ast-felú de dreptú fu usurpatorul Basiliscu (476) ; în urmele lui călcă Zenone (482), Justinian I. (527—565), Eracliu (611—638) și Constanțiu II. (648). Asemenea abusuri de a se amesteca imperatori în cestiuni dogmatice, teologi Curții sciau să le justifice din caracterul sa-

cerdotală ală persoanei imperatorului pe care lă comparaă cu persoane biblice, măi alesă cu *Melchi-Tzedek*.

Datoria imperatoriloră chrestiniă către Biserică era de a îngriji pentru menținerea și restabilirea păcii în ea, a proteja cu brață puternică ortodoxia și a îngriji de aprăpe înterele interne și esterne ale Bisericii și ale cleruluiă. Constantin celă Mare escluse deja pe eretici și schismatici de la tôte privilegiile acordate Bisericii, și credea de a sa datorie să împedice respindirea doctriniloră false. Părință măi însemnaă din secolul ală 4-lea desaprobaă măsurile aspre ce se luaă contra ereticiloră și schismaticiloră de a'i întorce cu sila în sinulă Bisericii.

La alegerea episcopiloră, măi alesă pentru capitale, imperatorulă exercita o mare influență, și măi târđiu numia și destitua după voința și placulă său. Este adevărată că clerulă se credea în virtutea caracteruluiă său sacerdotală dispensată de jurisdicțiunea civilă, dar cu tôte acestea nu refusă nici o dată de a recunósce pe *capulă statuluiă de celă măi înaltă judecatoră și a se supune* decisiunii lui pe cât timpă nu se viola prin acéstă conștiința fie-căruia. Imperatori, ca patroni puternici, acordară Bisericii o mulțime de privilegii. Cele d'înteu din acestea erau ca Statulă să ăea asupra'si grija de a întreține materialmente Biserica parte prin donațiuni și fonduri create din tesaurulă publică, parte prin punerea la dispozițiune a templeloră păgâne cu avuțiile loră. Costantin celă Mare îi recunoscă dreptulă de a primi donațiuni și legate de oră-ce natură. Avuția Bisericească nu putea fi instreinată sub nici ună pretextă. Afară de acestea Biserica și servitori săi erau scutiți de oră-ce felă de imposite și contribuțiuni către Stată. Autoritatea episcopiloră de care se bucuraseră chiar de la începută (1 Cor. 6, 1—6) se legitimă acum și clerulă fu luată de sub jurisdicțiunea civilă și pus sub cea Bisericească. Dreptulă de *asilă* trecu de la templele păgâne în Biserica chrestină, și episcopi căpătară acum și *dreptulă de intercesiune*. Clerici erau considerați ca emancipați de autoritatea paternă și nu le era permisă să figureze ca martori în processe etc, saă să depună jurământă înaintea autoritățiloră civile.

Fondatorul instituțiunii *sinodelor generale* (σύνοδοι: διοικουμενικαὶ concilia universalia s. generalia) este Constantin cel Mare. Convocarea lor era un drept incontestabil al imperatorilor. Președința o avea un episcop ales de imperator sau de conciliu. Drepturile și cerințele Statului erau apărute și susținute de un delegat al imperatorului, care cetia și decretul său mesagiul pentru deschiderea sinodului. Diurnile și transportul se dau din casa fiscului. Decisiunile sinodelor se numia în genere *definițiuni* (δῶροι). Când ele aveau de obiect *credința Bisericii* se numiau *dogme* (δόγματα) și în formă de confesiune *sim'ole* (σύμβολα). Dacă nu se reduceau de cât la constituțiunea Bisericii, la cult și disciplină, atunci se numiau *canóne* (κανόνες). Pentru dogme și simbole era indispensabil *unanimitate de voturi*, pentru canóne se cerea însă numai majoritatea de voturi. Unanimitatea, fiind că în multe cazuri nu se putea realiza așa de lesne, fu câștigată adesea prin escomunicarea minorității divergente, când acesta nu voia să se convingă de adevăr. Dreptul de a vota la sinode 'lu aveau numai episcopi, afară numai dacă erau înlocuiți prin clerici ca delegați lor. Cu toate acestea se vedea câte o dată, mai ales în sinodele provinciale atât presbiteri și diaconi, cât și laici cari ȳeau parte la deliberațiunii. Sinodele aveau și dreptul de a judeca pe episcopi acușați. Paralel cu organizarea ierarhică a clerului, se formă și o ierarhie sinodală. Cel mai jos era *sinodul provincial* care trebuia conformu usului și legii să se adune de două ori pe an (Concil. Nicen. I can. 5. Concil. Antioch. can. 20) sub președința Metropolitului. În al doilea grad era *sinodul patriarchal* sau *diecesan*, și în al treilea și ultimul grad era *sinodul general sau ecumenic*. Ca o compensațiune pentru sinodele ecumenice, care nu se puteau convoca și constitui așa de lesne, erau *sinodele endemice* (σύνοδοι ἐνδημοῦσαι) din Constantinopole, cari se compuneau din toți episcopi, câți se aflau prezenți în acel timp în Reședință.

II. MONACHISMUL.

§ 40. INCEPUTUL SI RESPÎNDIREA MONACHISMULUI, INFIINTAREA DE MONASTIRI MOMACHALE.

Mulți din Chrestini obosiți de valurile lumii, desgustați de înșălăciunile ei și înclinați către vieța contemplativă (Βίος θεωρητικός), atât de plăcută naturilor orientale, se retrăseseră în singurătate, și aci se străduiau în rugăciune și lucru, în privațiunii de tot felul și în abnegațiuni ca să câștige sântirea vieții și mântuirea sufletului, pe care, după părerea lor, nu le puteau obține în lumea cea coruptă. Cel d'înteu exemplu de o asemenea viață izolată l'a dat *Paul din Teba*. Adevăratul părinte al monachismului însă este *St. Antoniu* din Coma în Egipt. El era de origină Coptică și nu primise

În junețe nici o creștere științifică, din contra se dezvoltase într'ensulă foarte de timpuriu un spirit caracteristic și independent, inclinat foarte mult către viața contemplativă. În al 18-lea an al etății sale perdându părinți rămase stăpân pe o avere destulă de însemnată. Impresionat de cuvintele Domnului, adresate tînărului care doria să moștenească împărăția Cerului (Mat. 19, 16—25), Antoniu distribui toată averea sa săracilor și se retrase în singurătate. Mai mulți ani locui într'o cavernă d'un aspect înfiorător, și apoi 20 de ani în ruinele unui castel pustit. Entuziasmul pentru sântirea vieții și neastîmpărul tinereții în luptă furiasă între dînsul și liniscindu-se cu încetul, St. Antoniu căpătă o experiență completă în viața Chrestină. În cele din urmă și fixă locuința într'o singurătate la piciorul unui munte, unde era o sorgintă de apă, și unde se află câți-va palmieri. Oameni din toate stările societății alergau cu mulțimea la dînsul cerându-î consilii și consolațiune. Rugăciunea sa tămăduia suferințe corporale și spirituale. Chiar Constantin cel Mare și fii sîi i exprimă stima lor printr'o epistolă, la care el răspunde ca un Diogene Chrestin unui Alexandru Chrestin. Mulți, cari i împărtășiau ideile și vederile, refugiindu-se la dînsul se încredințară benevolii conducerii și îngrijirii lui spirituale. Locurile separate în cari locuiau se numără *Lavre* (λαύραι). El muri în anul 356 în etate de 105 ani, după ce mai nteiu recomandă cu multă îngrijire acelor cari se află împrejurul său, ca să nu spue nimenui unde este înmormîntat. Atanasiu cel Mare i a descris viața cu mult respect și venerațiune.

Exemplul st. Antoniu populă îndată singurătățile Egiptului cu cete de anachoreți. Amon (Amoniu) în pustia Nitrică și Marcariu cel Mare în cea Scetică fondară mai multe congregațiuni anachoretice. Cea mai însemnată dintre ele fu cea înființată de *Pachomiu* într'o insulă a Nilului, Tabenne. Prin regulile date de el viața anachoretică se schimbă într'o viață cenobială (κοινοὶς βίος). *Monachi*, conduși de un superior, numiți părinți, archimandrit sau egumenă, vețuiau în monastire, rugându-se lui Dumnezeu și lucrînd pentru a și procura cele necesarii existenței lor. Prisosul se administra de un econom

și se întrebuintă în lucrări și instituțiuni de bine-facere. Cei cari doriau să fie primiți în viață monachală trebuia să trecă mai 'nteu printr'unu noviciat de trei ani, în care să se probeze ca demni pentru o ast-fel de viață. În privința ascetriei regulile lui Pachomiu nu erau severe. Santitatea vieții cenobiale pentru uni entusiați nu păru a fi suficientă, și de aceea părăsind monastirile se retrăgeau în pustie și aci se dedau unei ascese escentrice. Imprejurul monastirii principale din Tabenne se înființară îndată o mulțime de monastiri secundare. Egiptul fu multu timp focarul și ôre-cum *scôla superiôră* a monachismului orientâl și ocindetalu. *Ilarionu*, unu discipul alu st. Antoniu înființă la Gaza în Palestina o monastire principală, de unde se împrăscie monachismul peste tâtă Palestina și Siria. Numêrul monastirilor și alu monachilor creștea în Orientu în proporțiuni considerabile. Viața monachală fu lăudată și considerată ca o *viață ingerescă*, ca o *filosofie înaltă*, și era ôre-cum o compensațiune pentru martiriu, ce nu se mai putea dobândi în acele timpuri. Origina monachismului fu redusă îndată la *profetul Elia* și la st. *Ioa n Botezătorul*. Monastirile deveniră *locu de refugiu* pentru cei apăsați și persecutați, *institute de binefacere* pentru săraci și bolnavi, și mai târziu *seminarii* pentru pregătirea la gradele clericali și episcopali. Dar cu tôte acestea corupțiunea înăvâli și aci. Nu numai dorinta pentru sântirea vieții și mântuirea sufletului, dar și ambițiunea, vanitatea, oșiositatea și cu deosebire fuga de serviciile militare, de sarcinile și contribuțiunile Statului populară monastirile. De aceea imperatorul Valente ordonă în anul 365 să purifice monastirile de nisce ast-fel de ômeni. Spre a pune margini exaltațiunii, ipocrisii, entusiasmului și fanatismului, utilizându forțele monastirilor pentru binele Bisericii prin studii sciintifice și prin o educațiune disciplinată, mai mulți episcopi eminenți ca st. Basiliu etc. luară monastirile sub inspecțiunea și îngrijirea lor particulară. În Ocidentu lumea chrestină era la începutu cu totul contra monachismului. Mai târziu ânsă Atanasiu celu Mare îi prepară calea câștigându-i aderenți numeroși. Ambrosiu, Ie-

ronimă, Augustin și alți învățători eminenți ai Bisericii lucrău fără pregetă pentru răspîndirea monachismului.

III. CLERULU

§ 41. PREPARAREA SI CALITATILE CERUTE PENTRU GRADELE CLERICALI.

Opiniunea condamnabilă, că n'ar fi nici de cum necesitate ca cine-va să se prepare științifică pentru gradele clericali, se lățise mai multă de cât s'ar fi putut aștepta de la o epocă, care recunoscuse că datoria și misiunea sa sântă erau de a *desvolta, formula și fixa dogmele credinței* Chrestine. *Știința practică pentru săvîrșirea serviciulă divină*, ală căruă rituală și ale căruă manipulațiună se puteau învăța în forțe puțin timpă, era considerată ca esențialulă cunoscințiloră teologice. Cei mai celebri părinți ai Bisericii protestaă energică contra răspîndirii ignoranței în cleră. Chrisostomă, Gregoriă de Nazianz, Basiliă, Augustină, Ieronimă și alți insistaă și demonstraă cu toți necesitatea pentru prepararea seriósă a clerului în științe și cu preferență în teologie. Uni din acești părinți aă compusă și scrieri din a căroră cetire să se pótă orienta cine-va în studiulă teologiă. Școlele teologice din Alexandria, Cesarea Palestinei, Antiochia, Edesa și Nisibe numai erau în stare a satisface cerințele Bisericii în acelă timpă; și apoi mare parte din ele fură desființate în secolulă ală 5-lea și ală 6-lea din cauza confusiuniloră Bisericesci și politice. Ocidentulă latină era lipsită cu totulă de asemenea institute. Pe cât timpă fură în flóre școlele erudițiiloră păgână, cei mai mulți tineri, cari se decideau pentru cariera clericală, veniau și frequentaă aceste școle. Aci priimiaă principiile științei pe cari le completaă mai în urmă în vieța anachoretică saă monachală prin studii teologice însoțite de exerciții ascetice; ast-felă aă făcută Basiliu celă Mare și cei doi Gregori. Uni din contra desprețuiaă știința, mulțumindu-se cu aceea ce învățau în monastire, de unde aduceau cu sine într'adeveră sentimente religiöse, zelă pentru

vocațiunea lor și experiență de viața internă chrestină, dar adesea și o modicitate de spirit, precum și o necunoștință totală de lume, de oameni și de starea lucrurilor. Alți iarăși începeau cariera clericală din junețe ca *citeți* sau *secretari* ai episcopului și 'și făceau educațiunea științifică sub înștiințarea episcopului însuși sau a altor clerici experimentați. Augustin și a câștigat un merit foarte mare pentru prepararea și formarea clerului din Africa, instituind o *societate monasterială* (*monasterium clericorum*), căria 'i imprimă caracterul unui seminar clerical, din care eșiră o mulțime de bărbați cu cunoștințe practice și științifice. Mai mulți episcopi ai Africii imită exemplul lui Augustin, și când Vandali veniră aci și 'i alungară din Biserici, ei 'și aflară refugiul în Sicilia și Sardinia, unde au fondat institute clericale. Biserica din Africa este cea d'înteu care a cerut ca aceia cari voescă să intre în cler să fie examinați cu serioșitate de episcop din toate cunoștințele teologice și din cele profane (Conc. Cartag. 397 canon. 22). În Orient se ceru foarte târziu printr'o lege dată de Justinian (novela 137), ca candidați pentru cariera clericală să fie examinați mai 'nteu de episcop. Canónele Bisericesci escludeau de la ori-ce grad clerical pe catechumeni neofiti sau de curând botezați, pe clinici, adică cei botezați pe patul de mórte, pe penitenți și pe posedați, pe actori, dăntuitori, pe cei cari jucau pantomime, pe soldați, curiali, sclavi, pe eunuchi și pe cei mutilați, în fine pe toți aceia cari prin purlarea lor scandalósă 'și atrăseseră asupra-le atențiunea lumii. *Etatea canonică* era, după analogia V. Test., *de 25 ani* pentru diaconat și *de 30* pentru presbiterat și episcopat.

§ 42. INCERCĂRILE DE A SE OBLIGA CLERULUI SA VETUÉSCA ÎN CELIBATU.

Ideea că caracterul sacerdotal obținut prin chirotonie ar fi incompatibil cu intimitatea conjugală se respîndise în perioada precedentă atât de mult, în cât sinodul ecumenic din Nicea (325) era foarte dispus de a o formula și sancționa ca lege pentru totă Biserica. Contra acestei idei se ridică epi-

scopul Egiptian Pafnuțiu, bărbat serios, confesor și ascet din junie, susținându că și *căsătoria este castitate*. Pafnuțiu dezvoltându cu înfocare principiile sale în această privință și motivându-le din st. scriptură învinse, făcându să fie admise de conciliu. Se decise dar ca să rămână cum a fost pînă aci, adică, episcopi, preoți și diaconi să nu intre în a 2-a căsătorie, și după chirotonie să nu facă nici pe cea d'întîiu (1 Tim. 3, 2. 12. Tit. 1, 6). Cât pentru căsătoria făcută mai 'nainte de chirotonie, fie-care este liber să țină sanctitatea ei ast-fel, după cum 'i dictéază conștiința, aducendu'si ânsé aminte că este responsabil de faptele sale înaintea lui D-deu. Biserica Orientală apără și susținu căsătoria clerului, cu deosebire sinodul din Gangra. Exemple de episcopi căsătoriți se găsesc multe în secolul al 4-lea și al 5-lea. Dar cu toate acestea respectul de care se bucura monachismul, și stima pentru abținerea lor influențară asupra clerului ast-fel, că necăsătoria și ascesa preponderau și obscurau știința și conduita eminentă a orî-cărui cleric.

În anul 528 Justinian impedică printr'o lege, ca să nu se mai alégă la episcopat din clerul căsătorit și la 530 interdisese preoților, diaconilor și sub-diaconilor de a se mai căsători după chirotonie, ceru de la tot clerul abținerea și declară incapabili de a intra în cler pe toți câți erau în a doua căsătorie. Conciliul *Quinisextu* sau al 2-lea *Trullanu* (692), care completă legislațiunea Bisericească în privința căsătorii clerului, cere de la episcop un *celibat absolut după chirotonie*, interdicte tuturor clericilor *căsătoria de a doua*, permite preoților și diaconilor *căsătoria întîia* cu toate drepturile ei, interdicându-le exercitarea lor numai pe timpul cât fac serviciu în Biserică (1). Legislațiunea Bisericii din Occident, relativă la căsătoria clerului luă un curs cu totul alt-fel. Canónele sinodului din Elvira (305), privitoare la celibatul clerului, fură răspîndite și recunoscute în scurt timp de totă Biserica Occidentală, deși întîmpinară opozițiune ener-

(1) Conc. 2. Truil. Canon. 3, (comp. canon. Apost. 17 și 18). Canon. 6. 12. (comp. canon. Apost. 5). Canon 13.

gică din partea clerului de acolo. Himeriu, episcopu din Tarracona, spre a declina atacurile ce i se aduceau pentru susținerea celibatului, fu nevoit să recurgă la autoritatea papală, invocându în favoarea celibatului unu decretu alu lui Siriciu, episcopulu Romei (385). Părinți cei mai eminenți ai Bisericii din Ocidentu : Ambrosiū, Ieronimū, Augustinū etc., se luptă pentru introducerea celibatului, și se silescu a imprime clerulu unu caracteru monachalū. Leonu celū Mare (440—461) obligă la celibatu și pe subdiaconi. Acéstă măsură fu aplicată cu strictetă și recunoscută mai târziu sub Gregoriu celū Mare (604). În toate casurile protestările și opozițiunile clerulu occidentalū contra introducerii celibatului au fostu puternice, aceea ce se pōte constata pēnē la evidență din repetitele reînnoiri ale legiloru pentru impedicarea căsătorii clerulu.

§ 43. CREAREA DE NOI FONCTIUNI BISERICESCI.

În *clerulu înaltu* rămaseră în acéstă periodă aceleași grade ca și în perioda precedentă ; clerulu inferioru însă primi unu adaosū prin înființarea unorū servitori Bisericesci : *parabolani* sau îngrijitori de bolnavi și *fossarii* sau înmormântatori, alu cărorū numeru se urca pēnē la enormitate în unele cetăți principale. Pentru administrarea averii Bisericesci se instituiră *economī*, cari erau puși naturalmente sub autoritatea și inspecțiunea episcopulu (1) ; iar pentru a susține pretențiunile Bisericii în cestiuni de dreptu sau în procese erau *advocați speciali* sau *sindici* (ἐνδικοι, σύνδικοι). Pentru redactarea proceselor verbali la sinode se instituiră *notari* sau *secretari* (ταλίσγραφοι) cari de ordinaru erau *citeți*, și la sinode mai mari *diaconi* sau *presbiteri*. Bisericile mai avute aveau și *archivari* (χαρτοφυλακες).

§ 44. DIACONATULU SI PRESBITERATULU.

Posițiunea și sfera de activitate a diaconiloru nu primiră

(1) Canon. 25 Concil. din Chalced. an. 451.]

nică o modificare esențială în această perioadă. Ei se bucurau și acum de încrederea episcopului ast-fel că considerațiunea și autoritatea lor era multă mai mare decât a presbiterilor, o nerugularitate, fără îndoială, pe care mai multe sinode o combatătură și o înlătură prin dispozițiuni canonice (1). În secolul al 4-lea se găsește în fruntea diaconilor un *archidiacon* cu o autoritate multă mai mare decât a oricărui presbiter. El era mâna dreaptă a episcopului, reprezentantul lui, delegatul, împuternicitul și adesea și succesorul lui pe tronul episcopal.

Episcopi acordară presbiterilor, ne mai avându a se teme acum de rivalitatea lor, independența cuvenită și exercitarea drepturilor și datoriilor de altar și pastoral, mai ales la *Bisericiile filiale* și afară din cetate, unde numai funcționau chorepiscopi. În secolul al 4-lea colegiul presbiterilor are în fruntea sa un *archipresbiter* sau *protopresbiter* (prototieru, protopop).

§ 45. EPISCOPATULU.

Autoritatea ore-cum monarchică a episcopilor în față cu celălalt cleră se dezvoltase și se recunoscuse în totală anchă din perioada precedentă. Cerințele lor de a fi considerați ca *representanți ai lui Christu și succesorii ai apostolilor* fură legitime într'un mod tacit. Titulatura lor era acum : *Fericirea Ta, Sanctitatea Ta, pre sântite Stăpâne*, (ἡ ἁγία μακαριότης, ἀγιότης, δέσποτα ὁσιώτατε). Chorepiscopi fură reduși din ce în ce mai mult în drepturile și atribuțiunile lor episcopali, și puși sub autoritatea episcopilor din cetăți, pînă când fură înlăturați cu totul în secolul al 4-lea și înlocuiți cu presbiteri sau preoți pe care 'i numia episcopul și 'i inspecta prin *visitator* (2), (περιοδεύται). Drepturile și datoriile esclusive ale episcopilor erau : *administrația superioară în afacerile Bisericii, inspectiunea parochiilor și mai târziu și a monastirilor*,

(1) Conc. I. Nicen canon 18. Conc. din Laodic. Canon 20.

(2) Canon. 57 Conc. din Laodic.

dreptul de a vota numai dînși la sinóde și chirotonirea clerului subalternă. În Ocidentă aveau și dreptul de confirmare. Veniturile episcopilor cresceau în proporțiune cu avuția Bisericii. Conciliile desaprobară și interziseră orî-ce fel de remunerațiune pentru distribuirea sântelor mistere. Inițiativa pentru alegerea episcopilor la locurile vacante o lua *collegiul episcopilor* din provincia respectivă, cari și chirotoniau pe cel *ales* (1). Pentru alegerea de episcopi la locuri însemnate intervenia adesea imperatori cu influența lor, și nu arare-ori le ocupa cu episcopi numiți de dînși de a dreptul. Permutarea episcopilor, presbiterilor și diaconilor de la o Biserică la alta fu interzisă prin lege canonică (2); cu toate acestea nici o lege Bisericească n'a fostă așa de puțin observată ca acēsta, ast-fel că Gregoriu de Nazianz, când fu acusat de permutarea sa la Constantinopole, putu dice că asemenea lege face parte din cele *abrogate prin usă* (παλαι τεθνηκότας νόμους). Fără permisiune și fără passe-portă din partea metropolitului respectiv, nici un episcop nu putea să-și părăsească diecesa, nici să se presinte la Curte, afară numai dacă era chemat (3).

IV. IERARCHIA.

§ 46. METROPOLITI, EXARCHI SI PATRIARCHI.

După ce Chrestinismul deveni religiunea statului, organizațiunea ierarhică a Bisericii întregi se conformă pe cāt s'a putut cu organizațiunea politică a statului. Constantin cel Mare împărțise totă imperiul în 4 *prefecturi*; fie-care prefectură se subîmpărți în *diecese* și diecesa în *provincii* sau *exarchii*. Peste o provincie era un *Rector* sau *Presedente*, peste o diecesă un *Vicariu* și peste o prefectură un *Prefect al pretoriului*. Acestei gradațiuni politice corespundea în ierarhia Bisericească

(1) Conc. I. Nicen. canon. 4.

(2) Conc. I. Nicen. canon. 15.

(3) Conc. Antioch. Canon. 11.

împărțirea în *Metropoliți*, *Exarchi* și *Patriarchi*. Cu toate acestea conservarea vechilor drepturi și satisfacerea noilor pretențiuni nu permisă pretutindenea o coincidență perfectă în organizarea politică și ierarhică. Exarchatul neputându-se desvolta în ierarhie ca instituțiune intermediară între Metropolit și Patriarch nu avu o durată așa de lungă.

Constituțiunea metropolitană, preparată deja în perioada precedentă, obținu acum o consistență solidă și o basă legală. Episcopi din capitalele provinciilor, numiți altă dată *episcopi întîiului scaun*, primesc acum, începîndu de la conciliul I din Nicea, titlul de *Metropoliț*. Atribuțiunile lor erau *chirotonirea și confirmarea episcopilor provinciali, convocarea sinodelor provinciale și dreptul de a le preside*. Asupra acțiunilor aduse unui episcop avea să se pronunțe sinodul provincial, iar nu metropolitul. Între episcopi de întîiul scaun se distingeau deja în secolul al 3-lea episcopi scaunilor apostolice: Antiochia, Efesu, Corintu, Roma și Alexandria. O impulsie puternică primi tendința ierarhică prin organizațiunea politică, ce dăde imperiului Constantin cel Mare. Episcopi din orașele capitale se compara cu șefi spirituali cu prefecți sau vicari imperiali ai prefecturilor sau ai diecesilor. Ast-fel ei se numiau *Exarchi*, *Archiepiscopi* sau *primi episcopi* (ἐξάρχαι, ἀρχιεπίσκοποι, πρῶτοι sau πρωτεύοντες τῶν ἐπισκόπων) și aveau dreptul să *chirotonescă* și să *confirme pe metropoliți dieceselor respective, să convóce* și să *preside sinódele diecesane*, și să *primescă reclame contra metropoliților*. Întîiul conciliu ecumenic din Nicea legitimă vechile prerogative și preponderența cuvenite episcopilor din Antiochia, Roma și Alexandria (1); și conciliul ecumenic următor (381) sustrase pe episcopul din Constantinopole de sub jurisdicțiunea metropolitului din Eraclea în Tracia, recunoscîndu-i *primul rang dupe episcopul Romei* (2). Acestor distinși episcopi li se deteră acum de aci înainte titlul de *Patriarch*, pe care episcopi Romei lă desprețuia din cauza coegalității cu dînsi, și cereau a fi intitulați: *Papa*. Conciliul ecumenic din Chal-

(1) Conc. I Nicen. Canon 6.

(2) Conc. Constantinopol. 381. Canon 3.

cedonu (451) proclamă pe episcopul de Constantinopol întru toate coegală cu cel de la Roma (1), 'i supuse Tracia, Pontul și Asia, și 'i dăde dreptul de a primi reclame contra metropoliților din toate diecezele. Tot la acest conciliu se decisă, ca episcopul din Ierusalem — căruia 'i recunoscuse conciliul din Nicea (2) o *prioritate în onoare*, dar care se afla cu toate acestea sub jurisdicțiunea metropolitului din Cesarea — să se considere ca *Patriarchă* și să aibă *superioritate absolută* peste toată Palestina. Ținutul teritorial al jurisdicțiunii episcopului se numea *parochie*, al metropolitului *provincie saŭ eparchie*, și al patriarchului *diecesă*. Distincțiunile acestea însă nu erau observate așa de scrupulos. Locul de *consilieri spirituali* ai patriarchilor 'lă ocupă *sincelli* (σύνελλοι).

Prezența a câtoru cinci patriarchi saŭ cel pucîn reprezentarea lor prin delegați era condițiunea indispensabilă pentru validitatea unui conciliu ecumenic. Trei patriarchate, adică Ierusalem (637), Antiochia (638) și Alexandria (640), cădëndu sub dominațiunea Saracinilor, rămase dar numai patriarchul din Constantinopol *singurul de rangul său* în imperiul Roman de Ost, și tot singur are să lupte acum de aci înainte, pe cât va pute, contra aspirațiunilor și pretențiunilor injuste pentru supremație în toată Biserica a colegului său, *papa din Roma*.

V. SCOLELE TEOLOGICE

§ 47. SCOLA DIN ANTIOCHIA.

Scôla din Antiochia, deși animată la început de spiritul, pe care 'lă însuflase Origenă sciinții teologice, se desvoltă cu toate acestea într'un mod cu totul independent. În fața cu esplicarea alegorică a St. scripturii și cu doctrina filosofică a scôlei lui Origenă, scôla Antiochenă urmăresce o interpretațiune gramatlico-istorică, și desvoltă o doctrină clară și liberă-

(1) Conc. Chalced. 451. Canon 28.

(2) Conc. I Nicen. Canon. 7,

de ori-ce jocu alu imaginațiunii. Scopul ce 'și propuse era cercetarea și înțelegerea sănătôsă a cuvintelor St. scripturi, și ast-felū crearea unei *teologii curat biblice*. Fugindū de totū ce era misteriosū, ea nu avea în vedere de cât concepțiunea clară a Chrestinismului și desvoltarea logică a dogmelorū. De aceea și tôte lucrările ei dogmatice nu aū altă țință de cât de a distinge cu îngrijire natura *divină* și *umană* în Christū și Chrestinismū, studiindū în parte pe fie-care din ele și asicurândū *naturii umane* importanța cuvenită ei. De mai multe ori ajunse ânse și la rezultate false. Spiritulū scôlei din Antiochia domina Orientulū. Reprezentanți ei celebri sūntū : *Diodor din Tarsū* și discipuli sêi, cei trei Antiocheni : *Teodorū*, *Chrisostomū* și *Teodoretū*. *Diodorū* era monachū și presbiterū la Antiochia, și mai târđiū episcopū la Tarsū în Cilicia († 394). Scrierile sale numerôse fură înlăturate din literatura Bisericii în urma condamnării lorū la conciliulū alū 5-lea ecumenicū (553). *Teodorū* era episcopū la Mopsuestia în Cilicia († 429), și amicū precum și conscolarū alū lui Chrisostomū. Scieile și doctrina sa fură asemenea condamnate de conciliulū alū 5-lea ecumenicū. Biserica Sirii 'lū onorā mai târđiū cu numele de *interpretū*. *St. Ioan* din Antiochia, alū căruī nume fu înlocuitū mai târđiū prin *predicatulū onorificū* : **Chrisostomū**. Mama sa *Antusa* avusese o îngrijire fôrte mare pentru crescerea lui. În junețe elū frequentā scôla de retorică a lui Libaniu, și după terminarea studiilorū îmbrățișā chiar în Antiochia, loculū sêu natalū, cariera de avocatū în care obținu rezultate încoronate de succese. După primirea st. botezū părăsi acéstă carieră, se făcu discipululū lui Diodor, și apoi monachū și presbiterū în Antiochia. Elocința sa splendidă 'lū înaltā înfine pe scaunulū patriarchalū din Constantinopole. Elū muri în exilū (407). *Teodoretū*, episcopū la Ciru în Siria, fusese discipululū lui Teodorū († 457). Elū poseda o erudițiune enciclopedică, fu celū mai productivū scriitorū alū timpului sêu, unū cercetătorū profundū și păstorū zelosū. Teodoretū, deși a ținutū tot-d'una o cale medie între partitele extreme ale timpului sêu, fu cu tôte acestea pusū între eretici de către conciliulū alū 5-lea ecumenicū.

§ 48. SCOLA DIN EDESA.

Scôla din Edesa a *Bisericii naționale* din Siria de Ost avea chiar de la început un *caracter tradițional*. Spiritul *oriental* se manifestă aci cu o libertate ilimitată : o *fantasie înaltă și însoțită de sentimente exagerate și de comparațiuni aprópe escentrice*, *înclinațiune către teosofie, mistică și ascesă*, *productivitate cu preferință în imnologie*, precum și în *desvoltarea liturgii și a ritului Bisericesc* și o *stabilitate doctrinală* sîntu caracterile esențiali ale acestei scôle. In exegesă împărtășesce cu scôla din Antiochia principiul opusă *interpretării alegorice a scolei lui Origen*, *ânsă interesul său scopul exegetic* nu este ca la Antiocheni *științific și critic*, ci *curat mistic*. In scurt, *daca scôla din Antiochia cădu în aberațiunî raționaliste*, cea din Edesa cădu în *aberațiunî antropomorfistice*. *Apropierea locală* ânsă și *relațiunile vivace între învățători și discipuli ambelor scôle* avură de rezultat o *reconciliare de principii*, ast-fel scôla din Edesa și *scôla sa filială din Nisibe* luptău în *controversile christologice* pentru dogmatica scôlei din Antiochia. *Învățători renumiți ai Bisericii din Siria de Ost sîntu*: 1) *Iacob* din Nisibe († 350), *fondator al scôlei din Nisibe*, luptător contra eresii Ariane și episcop *fórt*e distins prin *îngrijirile sale pastorale*, înfine unul din cei mai lăudați părinți ai Bisericii din Siria. 2) *Efremu Siru*, diacon și reformator al scôlei din Edesa, cel mai reputat poet, exeget și retor al Bisericii naționale din Siria. El era un apărător și un aderent *zelos* al ortodoxii Nicene. Deși *fórt*e înaintat în etate, totuși făcu o călătorie într'adins în Capadocia (372) pentru a face cunoscință personală cu Basiliu cel Mare. 3) *Iba din Edesa*, († 470), învățător și episcop la Edesa, traducător al scrierilor lui Diodor și Teodor, și condamnat ca și dênși de eresie la conciliul al 5-lea din Constantinopole.

§ 49. SCOLA VECHE DIN ALEXANDRIA.

De la disputa celor doi Dionisi *teologia Alexandrină* se bi-

furcase în două direcțiuni bine distinse între ele : *scóla veche* și *scóla nouă din Alexandria*. Scóla veche din Alexandria ținea cu tărie la principiile subordinaționale ale lui Origen, sta în opozițiune cu teologia și tradițiunea Bisericii occidentale, apăra libertatea necondiționată în cercetările științifice și se silia să 'i conserve un, orizonte cât mai larg. Cel, mai însemnat, reprezentant, al, acestei scóle este istoriograful, Bisericii **Eusebiu**, episcop, la Cesarea în Palestina († 338). El, sta în cele mai strinse legături de amicitie cu confesorul, Pamfilu, pe care 'l, numia părintele său (de aceea se și numesce Eusebiu al, lui Pamfilu), și amândoi erau devotați ideilor, și persónei lui Origen. Eusebiu se bucura în cel, mai mare grad, de încrederea împăratului Constantin cel, Mare, care 'i puse la dispozițiune toate arhivele Statului pentru studiile sale istorice. El, poseda o erudițiune vastă, și merită recunoștința și admirațiunea posterității pentru diligența sa înfatigabilă în strângerea actelor, privitoare la istoria și viața chrestină. Eusebiu precum și toți colegi săi au fost, Semiariani.

§ 50. SCOLA NOUA DIN ALEXANDRIA.

Scóla nouă din Alexandria avea la început, o venerațiune sinceră pentru persóna și doctrina lui Origen. Cu toate acestea ea înlătură estravaganțele lui nebiblice, neadmitându de cât elementele adevărat, Bisericesci ale doctrinei sale. Ast-fel, luându de basă doctrina despre nascerea eternă a Fiului, ea învinse subordinațianismul, lui Origen, se desfăcu din această cauză de scóla veche Alexandrină, și se declară în deplină înțelegere cu teoriile Bisericii occidentale. Prin înclinarea sa către tot, ce era misterios, în chrestinism, și prin aversiunea ce avea contra domnirii rațiunii în teologie se puse în opozițiune directă chiar de la început, cu scóla din Antiochia. *Unirea naturei divine și umane în Christu* 'i se pare un, mister, neînțelegibil. Ea perde tot-d'a-una din vedere natura umană, pe care o lasă a fi absorbită óre-cum de natura divină ; susține cu energie unirea înseparabilă a celor, două naturi, ánsé perde

conștiința despre diferența lor, și ast-fel cade în cea-l-altă extremitate a scôlei din Antiochia.

Representanți principali, cari se bucură de o ortodoxie nepătată sînt: *Atanasiu*, cei trei Capadoceni; *Basilii* și amîndoi *Gregori*, precum și *Didimu* cel ū Orbŭ. Cu Cirilu din Alexandria, cu tôte că și elŭ este recunoscutŭ ca ortodoxŭ, începe scôla nouă Alexandrină ca să devie inflexibilă în tendința ei și de atunci merge cu pași răpești spre a sa peire. Persôna cea mai însemnată în istoria Bisericii din secolul al 4-lea este : 1) **A-tanasiu**, numitŭ de posteritate *părintele ortodoxiilor*. Istoria vieții sale este istoria Bisericii din acelŭ timpŭ. În persôna sa vedemŭ o viață plină de eroismŭ în lupte, plină de fidelitate, energie și înțelepciune în învățatură, mare și ca învinsŭ și ca învingătorŭ ; o viață în care prudența, voința și fapta, serio-sitatea și blîndețea, sciința și credința se află în cea mai perfectă armonie. Atanasiu fu chirotonitŭ diaconŭ în Alexandria la anulŭ 319. Episcopulŭ sêu Alexan lru recunoscîndŭ talen-tele eminente ale junelui sêu diaconŭ, 'lŭ luă cu sinela concii-liulŭ din Nicea, unde începu lupta vieții sale. Nu multŭ timpŭ după aceea Alexandru muri, și Atanasiu deveni succesorul sêu (328). În timpŭ de 40 de ani fu episcopŭ, în care intervalŭ fu exilatŭ de 10 ori și petrecu aprôpe 20 de ani în exilŭ, cu deosibire în Ocidentŭ († 373). Scrierile sale cea mai mare parte aŭ de obiectŭ combaterea eresii Ariane. 2) *Basilii celŭ Mare*, episcopŭ alŭ orașului sêu natalŭ, Cesarea din Capadôcia († 379). Mama sa Emelia și bunica sa Makrina sădiră fôrte de timpuriŭ simțulŭ de pietate în inima lui Basiliu ca copilŭ. Pe cînd se afla la studii în Atena legă o amicție fôrte intimă cu patriotulŭ sêu Gregorŭ de Nazianz, în care fu priimitŭ mai târziu cu aceeași intimitate și fratele sêu Gregorŭ, episcopŭ din Nissa. Mai multŭ timpŭ Basiliu trăi în singurătate ca ascetŭ, distribui tôte avuția sa săracilorŭ și mai în urmă fu chirotonitŭ presbiterŭ și episcopŭ. Tôte viața lui respiră o credință eroică, o amorŭ plină de abnegațiune, sentimente nobile și demnitate regală. Cu puterea spiritului sêu ținu în limitele ortodoxii Biserica întregă din Orientŭ, pe timpulŭ persecuțiunilor violente ale imperatorului Valente, devotată *arianismului*. Cea mai frumoasă probă

despre sentimentele sale nobile fu *institulul Basilianu*, un spitalu grandiosu în Cesarea, pentru înființarea căru cheltuise toate veniturile sale. Basiliu și prin scrieri face parte din cei mai însemnați părinți ai Bisericii. Cele 365 de epistole ale sale suntu o oglindă fidelă a ființei lui și a timpului său foarte agitat. 3) *Gregorū de Nazianz* fu născut la Arianzu în anul 328. Părintele său, numit asemenea Gregoriu, era episcop în Nazianz. Elu fu chirotonit fără voie episcopu în locul părintelui său, dar lepădându această demnitate se retrase în singurătate. Mai în urmă fu episcopu în Constantinopole alu unei mici Bisericii «Anastasia» (aci ținea predicele sale despre divinitatea lui Christu, cari i procurară numirea de *teologu*). Teodosiu cel Mare lă înălță la demnitatea de patriarh alu Reședenței; dar peste unu an lăsă această înaltă demnitate din cauza invidii și rătății inamicilor săi, și se retrase iarăși la Nazianz, unde a stat până ce încetă din viață († 390). 4) *Gregoriu din Nissa*, frate mai ténér alu lui Basiliu cel Mare, întrecu pe fratele și pe amiculu său prin talentele filosofice și prin cunoscințele sale științifice. Elu se arată, ca și dênși, tot așa de zelos și infatigabil în combaterea arianismului. 5) *Didimū celu Orbū*., un bărbat foarte erudit. Elu fu catechetu în Alexandria, unde a stat până la finitul vieții († 395). Scrierile sale erau foarte numeroase însă numai puține din ele s'au mai conservat. Ca venerator alu lui Origenū, elu împărtăși ore-care escentricități din doctrina acestuia, dar luminat mai în urmă din luptele Bisericesci ale timpului său, dete teologii sale o direcțiune curat Bisericescă. 6) *Sinesiu*, episcopu la Ptolemaida în Egiptă, fu discipulu alu renumitei Ipatia și unu veneratoru entusiast alu filosofii lui Platone († 430). Fericit ca părinte și soțu în căsătoria sa, avut și devotat la studiulu filosofii, elu refusă de a priimi de o cam dată să fie episcopu. Cu o sinceritate laudabilă spunea tuturor, că elu împărtășesce ideile eterodoxe ale lui Origenū în privința *învierii morților*, și tot așa de sinceru declara că va continua și ca episcopu de a fi în intimitate conjugală cu soția sa. Ca episcopu dete probe frumoșe de zel pastoral și de unu coraj ce nu cunoscea nici o frică. Sinesiu este *imnologu* și autor alu mai multor scrieri filosofice. 7) **Epifaniu**, episcopu

la Salamis în Cipru. Elu era născut în Palestina din părinți judei, și fusese discipul al lui Ilarion și al monachilor din pustia Scetică († 403). Ca episcop a fost model de fidelitate și zel, infatigabil și plin de abnegațiune în îngrijirea săracilor. Dar toate calitățile lui Epifaniu erau obscurate de zelul său pentru *ortodoxia Bisericii*. Elu era un bărbat foarte onorabil, iubitor de adevăr, blând, puțin cam mărginit și fără cultură, fără nici o cunoștință de lume și de oameni, incapace de a pătrunde starea lucrurilor, puțin cam tenace și foarte credul, dar foarte diligent. Cresterea sa monachală îi inspirase o ură fanatică contra tuturor ereticilor, și adusesse cu sine din pustia Scetică o *convicțiune imperturbabilă*, că Origen este adevăratul părinte al arianismului și al tuturor ereziilor. 8) *Ciril*, patriarh în Alexandria, discipul, nepot și sucesor al lui Teofil. Natura zelotică și violentă a unchiului nu rămase fără influență regretabilă asupra formării caracterului la nepot. La sinodul ținut la *Stejar* (403) se afla împreună cu unchiul său Teofil și votară amândoi condamnarea lui Chrisostom. Este însă onest din parte îi că și recunosc mai târziu erorile și înscrise pe Chrisostom iarăși în *diptichă*.

§ 51. SCOLA OCIDENTALA.

Școala Occidentală insistă cu toată energia ca Chrestinismul să fie introdus în viață și să se traducă prin fapte; și ca dogmele Chrestine dezvoltate până atunci să se fixeze, punându-se astfel o barieră puternică contra oricărei arbitrări în doctrină. Această școală este focarul direcțiunii tradiționale. Cu toate acestea relațiunile cu Orientul fiind dese și foarte viace, ea nu putu să se sustragă acelei mari miscări din Biserica orientală și să nu primască în sinul ei câțiva gemeni fecunzi cari se dezvoltară în diferite direcțiuni. Astfel se disting aici patru grupe, cari în multe privințe coincid între ele: *Grupă occidentală genuină*, care pășind pe calea indicată de Tertulian și Ciprian dezvoltă tendințele lor cât se poate de curat și puternic. Din ea fac parte Ambrosiu, Augu-

stină și Leone I. Reprezentanții ei la început se luptă împreună cu reprezentanții școlii celei nouă din Alexandria contra Origeniștilor semiariani, precum și contra Antiochenilor înclinați către nestorianism; dar mai târziu, când această școală cădu în eres, ei făcură cauză comună cu Antiochenii susținându veritatea naturii umane în Christ. *O a doua grupă* de teologi occidentali, care fu animată și nutrită de scrierile lui Origen, o formeză Ilariu, Ieronim și Rufin. *Din a treia grupă*, care are un caracter cu totul practic, fac parte *teologi pelagiani* în fruntea cărora stă Pelagiu. Scriitorul cel mai însemnat dintre pelagiani este *Iulian din Eclan*. *O a patra grupă* înfine o compun teologi *masilien* sau *semipelagiani*, cari combină teologia occidentală cu elemente din doctrina școlii din Antiochia. Reprezentantul și fondatorul acestei școle este *Ioan Cassian*.

1) **Ambrosiu**, episcop la Milanu († 397), era guvernator al provinciei Milanese și anch nebotezat, când fu aclamat de episcop din partea poporului. El primi st. botez, distribui totă avuția sa la săraci și dupe opt zile se sui pe tronul episcopal, pe care dete cele mai frumoșe probe de un adevărat zel apostolic. Ambrosiu era un părinte al săracilor, un protector al celor apăsai, un păstor infatigabil și un luptător puternic contra eresilor și a păgânismului. Elocința sa, care pene aci obținuse în *foru* cele mai splendide succese, resună acum cu putere în Biserică. Pentru rescumpărarea captivilor el nu cruța nici vasele Bisericii. Afabilitatea și blândețea persoanei sale erau însoțite de o tărie de caracter, ce nu putea fi intimidată prin nici o autoritate personală, prin nici o amenințare și prin nici un fel de pericol. Teodosiu cel Mare 'lă respecta ca pe un părinte și spunea în fața tuturor, că *Ambrosiu este singurul*, care merită cu dreptul numele de episcop. Despre acesta dete, într'adevăr, probe într'un conflict chiar cu imperatoarea, în care nu se scie cine din amândoi merită a fi mai mult admirat. 2) **Aureliu Augustin**, născut la Tagaste în Numidia, fu inițiat în Chestinism foarte de timpuriu prin stăruințele pioșei sale mame, Monica; dar pe când studia în Cartagina, cădu în sensualitate

și plăceri libidinose. Scrierea lui Cicerone intitulată Hortensiu deșteptă într'ensul dorința pentru ce-va nobil. Ca profesor de retorică în Cartagina, Roma și Milanu duse o viață turmentată de ambițiuni și plăceri voluptose. După aceea se aruncă în brațele manicheismului, dar după un interval de 9 ani se vedu amar înșelat în așteptările sale, și ar fi desperat cu totul, dacă nu l'ar fi mai încorajat filosofia lui Platone. Predicile lui Ambrosiu îi indicară calea pe care urmându-o avea să afle pacea sufletului său. Ambrosiu 'lă boteză în anul 387, după care Augustin, renunțându la profesiunea de retor, se întorse în Africa, fu chirotonit presbiter și la 396 episcop la Ippo-Regiu în Numidia, unde și muri în anul 430. Augustin este cel mai mare și mai influent dintre toți părinți Bisericii din Ocident. Subtilitate, spirit pătundător claritate în cugetare, dexteritate în dialectică, experiență de viața chrestină, credință devotată, putere de spirit și energie în voință se află toate întrunite cu prisos în persoana sa. El a scris mai în toate ramurile teologiei, în unele făcându epocă și în altele completându și terminându ce mai era de făcut. Cu deosebire a dezvoltat doctrina despre *Trinitate*, despre *pecat* și *grație*. 3) **Leone I cel Mare**, episcop în Roma 440—461, se distinsese dejă ca diacon. Ca episcop dezvoltă o activitate încoronată de succese pentru Biserica Romei. Prin energia, tenacitatea și consecința cu care atacă ideea fatală despre primatul Romei, Leone 'și a câștigat numele de primul fondator al *primatului papal*. 4) **Ilariu, episcop la Pictaviu** (Poitiers), numit și *Atanasiu* al Ocidentului, era un luptător zelos contra arianismului, din care cauză fu exilat aproape patru ani. 5) **Ieronim**, din Stridon în Dalmația († 420), fu cel mai erudit părinte Bisericesc din acel timp. El este un propagator zelos al monachismului și apărător al asceticii. Caracterul său este obscurat pe alocurea de ore-care umbre: vanitate, ambiune, gelosie, netoleranță și polemică malițioasă. El trăia alternativ în Galia, Italia, Siria, Egipt, Palestina, Constantinopole și Roma. Episcopul Romei, *Damasius*, 'lă onoră cu o deplină încredere și 'lă însărcină să facă o *revisiune* a traducțiunii bi-

blice *Itala*. În cele din urmă Ieronimă se stabili la Betleem, unde înființă o monastire ală cărăi superioră fu pênă la mórtea sa. Lucrările sale exegetice și traducțiunea independentă a întregii Biblăi sântă cele mai însemnate scrieri, pentru cari Biserica, mai alesă cea ocidentală, 'i datoréză multă recunoscînță. *Rufinu* din Aquileja († 410), amică intimă din junețe ală lui Ieronimă lûngă care'și fixase locuința (pe muntele măsliniloră). Disputa Origenistă perverti amicitia loră într'o ură fanatică. Rufinu s'a ocupatū mai în tótă vieța cu traducerea în limba Latină a scrieriloră lui Origenă și a altoră pîrinți ai Bisericii din Orientă.

VI. CONTROVERSELE DOCTRINALI SI ERESIILE

§ 52. GENERALITATI ASUPRA CONTROVERSEI TRINITARE.

(318—381).

Controversa trinitară saă *eresia ariană* deschide seria lupteloră doctrinali!, cari se continuă fără întrerupere în tótă perioada acêsta de la începută și pênă la fine. Discuțiunea avea de obiectă *natura* și *ființa cuvîntului*, devenitū omă în Christă, precum și *raportulă lui cu Tatălă*. De la disputa celoră doi Dionisii doctrina despre consubstanțialitatea Fiului cu Tatălă găsisese mai mulți amici în Alexandria, și deja începuse a forma o nouă scólă (vide § 50). Ânsé obiecțiunile făcute de Sabelliu și de Paulă din Samssata, că recunoscerea *omousiă* saă consubstanțialității conduce la monarchianismă, erau âncă puternice și convigetóre, și făcuseră pe mai mulți învățători ai Bisericii să cadă în cursa subordinaționismului. Mai'nainte de tôte putemă numi aci scólă din Antiochia care a grupatū împrejură o mulțime de luptători contra *omousiă*. Cele doă estrimității, adecă subordinațiunea și nascerea eternă a Fiului din Tatălă se află âncă întrunite în doctrina lui Origenă. Acum se despartă una de alta. Pe de o parte se înlătură subordinațiunea, dar se ținu cu tărie nascerea eternă a Fiului, recunoscându-se ast-felă *omousia*; pe de alta din contră se re-

spinse nascerea eternă, se țină numai subordinațiunea, și ast-felū se termină în eterousie sau neconsubstanțialitate. O a treia partită, compusă cu preferință din *Origeniști*, voia să unescă cele două extremități și să le cimenteze cu unū nou materialū inventatū de dēnși, adecă cu *omiusia* sau de *asemi-minea substanță*. In decursulū disputelorū, cari agitară aprópe unū secolū întregū tótă lumea Chrestină, consecința inevitabilă a logicii puse în discuțiune și raportulū trinitarū alū St. Spiritū. In urma diferitelorū fase de luptă, în care partitele 'și disputaū triumfulū, invinse în fine doctrina despre omousia Fiului și a St. Spiritū și fu proclamată de ortodoxie inatacabilă a Bisericii.

§53. TRIUMFULU PREALABILU ALU OMOUSII LA CONCILIULU I ECUMENICU DIN NICEA.

(318 — 325).

Ariu, unū discipulū alū lui Lucianū din Antiochia și de la 313 preotū în Alexandria, învăța publică, că *Fiulū deși există mai 'nainte de orī-ce timpū, dar cu tóte acestea nu din eternitate* (ἦν ὅτε οὐκ ἦν), și că *este creatū din nimicū* (κτίσμα ἐξ οὐκ ὄντων) prin voința Tatălui (Θεοῦ κατὰ Θεοῦ), pentru ca să creeze lumea prin elū. Ca creatura cea mai perfectă a Tatălui și ca îndeplinitorū alū hotoirīrii divine la creațiune, elū nu póte fi numitū *D-deū* și *cuvéntulū*, de cât într'unū înțelesū impropriu. Doi preoți acusară (318) pe Ariu pentru doctrina sa de contestatorū alū divinității lui Christū. *Alexandru*, episcopulū de atunci, unū partisanū devotatū alū doctrinii despre *nascerea eternă* și *consubstanțialitatea* Fiului cu Tatălū, convocă unū Sinodū la Alexandria (321), care condamnă doctrina lui Ariu și 'lū și degradă din demnitatea de preotū. Dar poporulū care 'lū venera pentru zelulū și serioșitatea ascetismului sale, și mai mulți episcopi cari 'i împărtășiau ideile și vederile trecură pe partea lui luându-'i apărarea. Ariu se adresă și la episcopi însemnați din alte părți, cerându-le protecțiune, cu deosebire la conscolari sēi *Eusebiu din Nicomedia* și *Eusebiu din Cesarea Palestinei*. Celū d'întēiū se pronunță fără nici o rezervă pentru doctrina lui, celū

de ală doilea o considera celă pucin de nepericulósă. Ariu respîndise doctrina sa în poporū prin cîntece religiósse pentru tóte felurile de ocupațiuni (neguțători, corăbieri, morari etc.). Consecința fu o schismă care se întindea mai peste totū Orientulū. Disputa și neînțelegerile ajunseră în Alexandria a fi așa de pasionate, în cât păgâni le reprezentară pe scena teatrală ca obiectū alū derisiunii. Constantin celū Mare primi cu multă desplăcere înformațiunile despre acéstă mișcare generală. Elū ordonă ca să înceteze cu certele nefolositoare (ἐλάλισται Ζητήσεις). Osiu, episcopū din Cordova, duse ordinulū imperialū la Alexandria, cercetă și se incredință la fața locului despre starea și importanța disputei și întorcēndu-se convinse pe imperatorū despre necesitatea convocării unū conciliu. Constantin convocă acum unū *conciliu generalū la Nicea* (325), unde luără parte *Elū* și 318 episcopi. Majoritatea, condusă de Eusebiu din Cesarea, erau Origeniști și cercaū să facă a triumfa o doctrină medie cu care să se împace ambele partite. Partita lui Eusebiu din Nicomedia (Eusebiani) urmăria tot acestū scopū, ânsē era mai multū în favorea lui Ariu. *Omousiani* se aflaū într'o minoritate fórte redusă, dar cu tóte acestea elocința plină de entusiasmū a junelui diaconū *Atanasiū*, pe care 'lū adusese la conciliū episcopulū sēū, precum și favórea imperatorului făcură ca doctrina lorū să triumfe. Formula omousianică : *din sînța Tatălū, născutū nu făcutū, consubstanțialū cu Tatălū* (ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, γεννηθεὶς οὐ ποιηθεὶς, ὁμοούσιος τῷ πατρί), fu admisă în simbolulū credinții. Ariu fu escomunicatū și scrierile sale fură condamnate să fie arse. Toți subsemnară decisiunea conciliului afară de Ariu și doi episcopi din Egiptū Teona, și Secundu, cari fură exilați cu toți în Iliria. Eusebiu din Nicomedia și Teogne din Nicea, cari subsemnară simbolulū credinții, nu ânsē și formula de condamnarea lui Ariu și a doctrinii sale. fură de asemenea exilați în Galia.

§ 54. TRIUMFULŪ EUSEBIANISMULUI.

(328—356).

Unitatea credinții, formulată în simbolulū Nicenu, nu avu o

lungă durată. Stăruințele Constantin, și îndemnările unor episcopi reputați făcură pe împărat să vie la părerea ce avusese mai înainte despre această dispută. Ariu trimise lui Constantin o profesiune de credință concepută în termeni generali și fu chemat înapoi din exil împreună și cu cei-l-alți. Imediat după aceea împăratul ordonă ca să fie reintegrat în demnitatea sa (330). Dar Atanasie, care era deja episcop (328), declară cu fermitate că nu se supune ordinilor imperiale. Constantin lă amenință cu destituirea, însă în urma unei convorbiri ce avură amândoi personal cedă lui Atanasie. Cu toate acestea inimici lui Atanasie, mai ales Meletiani, îmboldiți de Eusebiu din Nicomedia, nu încetau cu calomniile la Curte, acuzându-l de turburător și revoluționar. În cele din urmă reușiră ca împăratul să convoce un sinod la Tiru, la care luă parte numai Ariani, spre a cerceta din nou neînțelegerile. Atanasie apelă contra deciziunii de destituirea sa pronunțată de acest sinod. Un nou sinod la Constantinopol (335) confirmă însă acea decizie și împăratul lă exilă la Trier (336). Ariu urma să fie acum primit cu solemnitate în sinul Bisericii la Constantinopol, cu toată protestațiunea episcopului de aci; dar în seara ce precedea ziua fixată pentru acea solemnitate încetă din viață printr'o moarte subită (era în etate de peste 80 de ani). Curând în urmă și Constantin cel Mare, Constantin II. acordă lui Atanasie permisiunea ca să se reintorcă la Biserica sa în Alexandria, unde fu primit cu mare entuziasm. Dar Constantin era în favoarea Eusebianilor, asemenea și Curtea precum și reședința. Episcopi orientali balanțau cu incertitudine între amândouă partile și se lăsa a fi conduși de Eusebiu din Nicomedia. Intențiunea lui și a partitei sale era de a înlătura formula o-mousianică și de a conserva cu toate acestea aparința ortodoxiei. Eusebiu, episcop deja al reședinței, muri la 341, însă partita sa continuă machinațiunile cu aceeași energie, și astfel Eusebianii reușiră a ține un sinod la Antiochia (340), la care destuiră din nou pe Atanasie, și puseră în locu'i pe un Gregoriu creștin din Capadocia, om cu conduită și manieră brutale. Atanasie fugi la Roma, unde un conciliu ținut sub e-

piscopulă *Juliu* (341) 'i recunoscă într'ună modă solemnă *ortodoxia* și *inocența* lui. Ună noă sinodă, constituită cu ocașiunea sântirii unei Biserici în Antiochia, (341) formulă unulă după altulă patru *simbôle*, în cari căută a se apropia cât se pôte de *doctrina Nicenă*, dar în cari evită cu o tenacitate rară termenulă : *consubstanțială* (ὁμοούσιος). Pentru restabilirea păcii și a concordii, *Constanțiu* și *Constanțu* înțelegându-se convocă împreună ună conciliu generală la *Sardica* (343). Dar pentru că *Ocidentalii* nu voiaă să țiea în considerațiune anatema conciliului din Antiochia, și ast-felă recunoscă lui *Atanasiu* dreptulă de a lua parte la sinodă și de a vota, *Orientalii* se separă chiar de la începută și formă ună sinodă la *Filipopolă* în *Tracia*. La sinodulă din *Sardica*, unde se recunoscă lui *Juliu*, episcopulă *Romei*, prerogative însemnate, se reînoui simbolulă *Nicenă*, și *Atanasie* fu reintegrată în scaunulă său. *Constanțiu* 'i permise să se întorcă, și Biserica din *Alexandria* primi cu mare bucurie pe vechiulă ei păstoră. După mórtea lui *Constanțu* (350), *Constanțiu* trecu pe partea *arianiloră*. Ei se adună acum în conciliu la *Sirmiu* în *Panonia* (351), unde nu atacă directă pe *Atanasie*, ci pe ună amică și devotată ală său, care într'adevără le dase cuvîntă. Episcopulă *Marcelă din Ancira*, apărândă cu multă zelă doctrina *Nicenă* despre omousia Fiului cu Tatălă căduse în *sabellianismă*. Sinodulă din *Constantinopolă* (335) 'lă destituise pentru acésta, și însărcinase pe *Eusebiu* din *Cesarea* ca să 'lă combată, cu tóte acestea elă găsisse sprijină și apărătoră în *Ocidentă* și la conciliulă din *Sardica*. De atunci unulă din discipuli sêi, episcopulă *Fotinu* în *Sirmiu*, căduse în *monarchianismă* dinamică. Doctrina sa fusese caracterisată de eresie și respinsă deja de conciliulă din Antiochia, asemenea și de ună conciliu *Ocidentală* ținută la *Milană* (346). Sinodulă din *Sirmiu* 'lă degradă cu desevêrsire și condamnă de o dată cu doctrina sa și pe a lui *Marcelă*. Dar *Eusebieni* nu se opriră aci. Prin insistența loră *Constanțiu* convocă doă sinóde, compuse mai număi din partisanii loră : unulă la *Arelate* în *Galia* (353) și altulă mai târziă la *Milană* (355), unde *Atanasie* fu din noă condamnată. Imperătorulă ordonă acum ca toți episcopi *Oci-*

dentali să subsemneze condamnarea lui. Cei cari se opuneau fură destituiți și exilați. Ună Georgiă ore-care din Capadocia, totu așa de violentă și brutală ca și Gregoriu compatriotul său, fu instalat cu forța episcopu în Alexandria. Atanasie termină cu linisce și demnitate serviciul divin și se refugiază apoi la monachi din pustia Egiptului (356). Ast-fel triumful arianismului sub forma ce-va mai fină a Eusebianismului deveni un fapt îndeplinit în totu imperiul Roman.

§ 55. TRIUMFULU OMEISMULUI

(357—361)

Eusebiani după ce triumfaseră cu doctrina lor semi-ariană se împărțiră în mai multe partite. Cea mai escentrică partită, avându de capi pe Aetiu, un diaconu din Antiochia, și pe Eumomiu, episcopu în Cizicu, exageră eresia pene într'alât, în cât declară că *Fiul nu este asemenea Tatălui* (ὁμόμοιος). Ei fură numiți pentru acestu cuvântu *Anomei* sau *Exuconțiani* (ἐξουκων). Partita adevăraților Eusebiani cari se numiau acum și *Omeusiani* sau *Semiariani* se prepară la o luptă decisivă contra Anomeilor. Ea era condusă de Basiliu, episcopu în Ancira, și avea în partea sa și pe imperatorul Constanțiu. Ânsă episcopi Curtii *Ursaciu* și *Valente*, ômeni fôrte intriganți și în inima lor cu totul arian sciură să și ajungă scopul pe căi indirecte. Ei ținură cu permisiunea imperatorului un alu doilea conciliu la Sirmiu (357), la care se decise ca termenul nebiblic *usia* (οὐσία), care a provocat atâtea discordii, să se înlătureze cu totul, asemenea tôte determinațiunile aplicate asupra finții divine, care este neinteligibilă omului, să se lepede și să se unescă cu toți pe basa formulei: *Fiul este asemenea* (ὁμοιος) *Tatălui*; de unde și numirea lor de *Omei*. Osiu din Cordova și rescumperă exilul prin subsemnarea acestei formule. Ceil-alți episcopi occidentali renoiră *simbolul Nicen* la unu sinodul ținut la Aginnu în Galia. Semiariani sub conducerea lui Basiliu din Ancira reînoiră și dênși *simbolul lor Antiochen*. Ei se întroduseră la Curte și înduplecară pe imperatoru

să convăce ună ală treilea sinodă la Sirmiu (358). Aci se confirmă din nou simbolul Antiochenă și episcopi Curții fură constrinși să sub-semneze și ei. Liberiu, episcopul Romei, obosit de miseria exilului în care sta deja de doi ani, subsemnă și dănsul și ast-fel obține permisiunea să se întorcă la Roma. Episcopi Curții dar încheară un compromis cu Semiariani în formula : *că Fiul este asemenea Tatălui întru toate după cum dicu st. scripturi* (τὸν οὖν ὁμοιον τῷ πατρὶ εἶναι κατὰ πάντα ὡς αἱ ἁγία γραφαὶ λέγουσιν). Imperatorului 'i plăcu această formulă așa de mult în cât se decise să ia dispozițiuni spre a o sancționa printr'un conciliu general. Ursaciu ânsă și Valente temându-se de o unire a Omeusianilor cu Omousiani din Ocident, întrebuintară toate mijlocele și făcură ca să se țină în loc de un conciliu doă : unul la Seleucia compus din Orientali, și altul la Rimini, compus din Ocidentali (359). Amândoă respinseră formula sinodului al 3-lea din Sirmiu. Orientali menținură simbolul lor Antiochenă, și Ocidentali pe cel Nicenă. Cu toate acestea Ursaciu știu prin cele mai rafinate intrigi să facă a se cassa decisiunile ambelor sinode. Episcopi după ce au stat câte doi ani, ca în exil, uni la Seleucia și alți la Rimini, și dupe ce delegați lor trimiși la imperator nici după o jumătate de an n'au putut obține audiență, sub-semnară în fine simbolul său formula sinodului al 2-lea din Sirmiu (357). Cei cari se opuseră (Aetiu și Eunomiu) fură urmăriți ca turburători de pacea Bisericii. Așa dar acum domnia în tot imperiul Romană *Omeismul*, ânse cu mărtea lui Constantiu (361) dispăru și dominațiunea lui impusă.

56. TRIUMFULU DEFINITIVU ALU OMOUSII (361 — 81) SI
CONCILIULU ALU 2-LEA EUMENICU TINUTU LA
CONSTANTINÓPOLE (381).

Julian permise tuturor episcopilor exilați să se întorcă înapoi, și ast-fel se întâmplă ca una și aceeași Biserică să aibă câte doi și trei episcopi de o dată. Atanasie se întorse și el la Alexandria. Pentru stabilirea ordinii în Biserică el convocă un Sinod la Alexandria (362), și primi cu multă prudență

și blândește pe toți cari căduseră în eresia ariană și acum arăta căință serioasă de rătăcirea lor. Succesele fericite ale stăruințelor lui Atanasiu determinară pe imperator ca să 'lă exileze din nou sub pretextul de turburător al păcii. Jovian, succesorul lui Julian, fiind în favoarea Omousianilor chemă imediat pe Atanasiu din exil (364), cu toate acestea se arată tolerant către Ariani. Valente însă, căruia fratele său Valentinian I. îi încredințase Orientul, era un arian zelos (364—378). El persecuta cu aceeași vehemență pe *Atanasiani* și pe Semiariani. Prin acesta făcu ca amândouă partitele să se unească oarecum. Atanasiu a trebuit să fugă, dar după patru luni avu permisiunea ca să se întorcă, și acum petrecu în pace cei din urmă ani ai vieții sale († 373). El a fost episcop 45 de ani, din cari 20 i a petrecut în exil. Între acestea Valente fu împedat în persecuțiunile sale din două părți: prin insistența fratelui său Valentinian și opozițiunea câtorva episcopi eminenți, mai ales cei trei Capadocenii. Machinațiunile imperatriei Justina, pe timpul minorității fiului ei Valentinian II., fură înăbușite prin silințele și atitudinea lui Ambrosiu.

Teodosiu I cel Mare (379—395) a dat arianismului ultima lovitură de moarte. La intrarea sa în Constantinopol (380); propuse episcopului arian, Demofil, ca să și alégă între abdicare și renunțare la arianism. Demofil alese pe cea d'înteu. În locul lui veni Gregoriu din Nazianz. La intrarea sa solemnă în Biserica principală a reședinții Gregoriu fu însoțit de imperator și trecu prin două serii de soldați, cari 'lă apărău de insultele poporului arian. Pentru restabilirea păcii și concordii Bisericești în totu imperiul Teodosiu convocă la Constantinopol **Sinodul al 2-lea ecumenic** (381). Președinția sinodului o avu la începutul brătrînului Meletiu, episcop la Antiochia. Acesta însă murind peste puțin timp, Gregoriu din Nazianz veni în locu-i. Dar fiind că propunerile sale salutari erau deconsiderate și atacate de sinod, și fiind că legitimitatea patriarhatului său fu pusă în chestiune și combătută cu multă furie de inimiile săi (fu acuzat de schimbarea episcopatului), el renunță la patriarhat, și se retrase și din Sinod. Succesorul său pe scaunul patriarhal, Nectariu, priimi și președin-

ția sinodului. *Simbolul Nicenă fu reînnoit și amplificat în privința Tatălui și a Fiului prin câte-va adaose neesențiale, și complectat cu desăvârșire în privința St. Spiritului. Acest simbol, rămas nealterat de atunci și până acum în Biserica Ortodoxă, este cunoscut sub numirea de Niceno-Constantinopolitană.*]

Ariani aveau permisiune ca să-și facă serviciul divin numai afară din orașe, și mai târziu li se luă Bisericele în toate părțile imperiului Roman.

§ 57. PNEUMATOMACHI.

(362—81)

Ariu și Ariani declaraseră că *St. Spiritul este a treia ființă pe care a creat-o Fiulul*. Uni din apărători zeloși ai omousiilor erau încerți în această privință. Simbolul Nicenă termina pneumatologia cu o expresiune foarte simplă și generală : *și în Spiritul Sânt*. Atanasie la sinodul din Alexandria (362), Didimu cel Orb și cei trei Capadocenii traseră ânsă consecința logică pentru omousia St. Spiritului, pe care o susținură prin autoritatea, influența și știința lor. Semiriani, cari deja primiseră credința coprinsă în simbolul Nicenă, conduși de Macedoniu, fost altă dată episcop în Constantinopol, se opuseră de a primi și recunoște omousia St. Spiritului; de aceea fură numiți *pneumatomachi și macedoniani*. Conciliul al 2-lea ecumenic sancționează omousia St. Spiritului, și completează expresiunea : *și în Spiritul Sânt*, cu adaosul : *Domnul de viață făcător, care de la Tatăl purcede, care împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, care a vorbit prin profeți*.

§ 58. CONTROVERSELE ÎNTRE ORIGENISTI

(394—408).

După controversele trinitare urmară ca consecință naturală și ca un progres necesar controversele christologice. În intervalul de la unele până la celelalte se escă ânsă o altă

controversă: a Oriniștilor, care 'și avea mobilul nu atât în interesele generale ale Bisericii cât în interese personale. Această controversă făcu pe Biserică să se convingă și mai mult, că Origenă este părintele eresilor.

Cei mai însemnați apărători ai ortodoxiei ca Atanasie, cei trei Capadocenii, Didimu, Ilariu etc. au avut mare respect pentru Origenă. Dar Ariani, invocându neîncetată autoritatea lui în favoarea doctrinei lor, 'lă făcură prin acesta suspect în fața unor din inimi lor, mai ales în fața Ocidentului și a monahilor din pustia Scetică a Egiptului. Aceștia aveau orore de învățătura dogmatică a lui Origenă, pe care o considerau ca sorginta adevărată a tuturor eresilor, și după ideile ce 'și făcuseră despre ființa lui D-zeu și despre lucrurile divine căduseră într'un antropomorfism (1) sensual și brut. Din contră monahi din pustia Nitrică erau veneratori zeloși ai lui Origenă, și ajunseră în viața lor contemplativă și mistică la un spiritualism exagerat. Pe când se gâlceveau între dăsele aceste două partite monachale, se aprinse disputa cu mai multă furie și răutate și în altă parte. Arena de luptă a fost mai întâi Palestina, după aceea Constantinople.

Episcopul **Ioan** din Ierusalem și cei doi occidentali cari vețuiau în Palestina: **Jeronim** și **Rufin** erau foarte devotați persoanei și doctrinei lui Origenă. Partita monachală însă anti-origenistă întărită pe **Epifaniu** asupra lor. Epifaniu veni la Ierusalem (394), și abuzându de bunătatea și politeța episcopului Ioan, care i cedase amvonul în Biserica sa, rosti o predică fulminantă contra Origenismului. Ioan ținu și el îndată o predică aspră contra antropomorfismului. Atunci Epifaniu pronunță anatema asupra antropomorfistilor și ceru ca și Ioan să pronunțe anatema asupra Origenistilor. Însă acesta refuză. Jeronim, îngrijat foarte de reputațiunea ortodoxiei sale în Ocident, trecu pe partea lui Epifaniu. Acum se escă o neînțelegere supărătoare, pe care o împacă Teofil după mai multe stăruințe (397). Rufin plecă în Ocident și începu traducerea în limba Latină a scrierilor lui Origenă. În prefața lor dăde a se înțelege, că și ortodoxul Jeronim este un venerabil al lui Origenă. Consecința fu o dispută violentă și plină de amărăciune între amândoi. Anastasie, episcopul Romei, invită pe Rufin la Roma ca să se justifice, dar el nu voi să se prezinte, și de aceea fu condamnat formal de eresia origenistă (399).

(1) Teoria după care se atribue lui D-zeu forma umană și în genere calități și acțiuni ale corpului uman.

Intre acestea Teofilu din Alexandria, unu episcopu vanitosu, tirantu și intrigant, care penă aci ținuse cu partita monachală origenistă, se despărți de amici sei, fiind că acestia 'i făceau observațiuni aspre pentru conduita sa scandalosă. Elu trecu pe partea antropomorfistilor, condamnă pe Origenu și toate scrierile lui și alungă pe toți monachi, cari nu voiau să consimtă la acea condamnare. Uni din monachi alungați 'și găsiră refugiulu la Chrisostomu în Constantinopole (401). Acesta 'i primi de o cam dată fără a'l lua cu toate acestea în protecțiunea sa, și încercă a'i reconcilia. Dar Teofilu, care ura pe Chrisostomu și ca rivalu și ca discipulu alu scolei din Antiochia, respinse cu unu disprețu insultătoru propunerile de împăcuiere. Chrisostomu hotărîse a se retrage din această afacere, însă monachi câstigaseră în favoarea lor pe imperatricea Eudoxia, care 'lu sili prin sociulu ei Arcadiu (395—408) să începă din nou mijlocirile. Teofilu fu invitat a se presenta inaintea unui sinodu la Constantinopole. Prin ipocrisie și lingusiri atrase în partea pe Epifaniu, care plinu de zel și imbiat de prejudiții alergă cu totă graba la Constantinopole. Aci cunoscă împrejurarea în adevărata ei formă și plecă indignatu cu vorbele : «Vă lasă voe Curtea și ipocrisia». Intre acestea Curtea 'și schimbase ideile. Chrisostomu supărase foarte tare pe imperatricea printr'o predică severă și prin solitudinea sa pastorală. Teofilu se folosi de acesta. Elu veni la Chalcedon cu o suită numeroasă și gata pentru lupte brutale, și constitui la domeniulu imperialu : *la stejaru* (σύνδοκος πρὸς τὴν Δρῦν, *synodus ad quercum*) unu sinodu (403) care declară pe Chrisostomu culpabilu de imoralitate, disprețu pentru Biserică și de înaltă trădare. Imperatorulu 'lu condamnă la exilu. Chrisostomu lînisci poporul revoltatu în favoarea sa și se lasă a fi condus în exilu. Unu cutremuru ce se întâmplă în noptea următoare și turburările poporulu determină pe imperatrice să facă pe Chrisostomu a se întorce din exilu. După o absență de trei zile intră în Constantinopole în aclamațiunile poporulu. Dar nu după multu timp Chrisostomu reprobă foarte seriosu inaugurarea sgomotoasă a unei statui a imperatricii și într'o predică ținută la dîoa tăerii capulu St. Ioan Botezătorulu 'i scapă vorbele (Marc. 6, 17 sqq.): «Iarăși se înfuriază Erodiada, iarăși cere capulu lui Ioan etc.» Imperatricea deveni furioasă. Teofilu cu partita sa suflă din resputeri ca să aprindă și mai bine foculu mării, și ast-felu Chrisostomu fu din nou exilat în Armenia (404), de unde întreținea pe calea epistolară relațiuni pastorale cu Biserica sa. În anul 407 'i se destină unu locu de exilu mai aspru pe marginea mării Negre, dar fatigatu peste măsură de strapatele drumulu 'și dete sfârșitul cu vorbele : «*Mărire lui D-deu pentru toate*» (Δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν).

VII. CONTROVERSELE CHRISTOLOGICE (428—680).

§ 59. GENERALITATI ASUPRA CONTROVERSELORU. CHRISTOLOGICE.

Controversele trinitare avuseseră de obiectu *preeistența Fiulu lui D-deu și natura divină a lui Christu*. Controversele

christologice avură de obiectă *existența istorică* a lui Christă, adică : încarnațiunea Fiului lui D-deă, unirea naturii divine a *Cuvîntului* cu natura umană a Fiului St. Feciôre și raportulă reciprocă ală acestoră doă naturi. Mai 'nainte de a se termina lupta contra arianismului, începuseră deja disputele christologice, în care Biserica a apărată tot așa de energică integritatea naturii umane a lui Christă contra lui Apollinare, după cum susținuse divinitatea lui absolută contra lui Ariu. Controversele christologice percurgă trei stadii. În ântâiulă stadiu, *controversa dioprosopică*, Biserica susținu unitatea persoanei lui Christă contra scôlei din Antiochia reprezentată prin Nestoriu, care separa *cele doă naturi* așa de tare, în căt resulta doă persoane. În ală doilea stadiu, *controversa monofisitică*, se combate ceea-l-altă extremitate, reprezentată de scôla nouă din Alexandria, după ale cării teorii doctrinali diferența naturiloră se absôrbe saă dispăre în unitatea persoanei. În *controversa monoteletică* în fine obiectulă luptei fu combaterea **uniunii decretate oficială** în Biserică, prin care se admitea *o singură voință în persoana lui Christă*, și ast-felă se stergea diferența dualității în natura sa, deși nominală era recunosculă.

§ 60. CONTROVERSA LUI APOLLINARE

(362—81).

Modalisti din periôda precedentă ca Berillu și Sabelliu învâțaseră că *Cuvîntulă* (λογος), când s'a făcută omă, luase *numai corpă umană*. Marcelă era de aceeași părere, precum și antipodulă său Ariu, care alt-felă ar fi trebuită să admită în Christă doă creaturi. Atanasiu ansă și cei doă Grigori susțineau doctrina lui Origenă, cum că *sufletulă umană în Christă formeză legătura necesarie între Cuvîntă (λογος) și corpă*, și este *organulă intermediuă indispensabilă care manife stă activitatea Cuvîntului prin corpă*. Prin stăruințele și autoritatea loră, mai alesă ale lui Atanasiu, doctrina acêsta fu admisă și sancționată de Biserică la conciliulă din Alexandria (362). Dar nu după

multă timp apără Apollinare, episcop în Laodicea, cu o altă doctrină, apropiată întru cât-va de acesta. Apollinare era apărător și susținător al ortodoxiei Nicene în doctrina trinitară, luase parte la conciliul din Alexandria și consimțise fără nici o rezervă la condamnarea doctrinei, care admitea, că Christul ar fi avut un corp fără suflet uman (σῶμα ἄψυχον sau ἀνόητον). Cu toate acestea el contestă integritatea naturii umane în Christul. Basându-se pe teoria trichotomică, care admite în ființa umană corp, suflet și spirit (σῶμα ψυχὴ λόγος, și νοῦς sau ψυχὴ λογική), susținea că Christul a avut ca om numai suflet (ψυχὴ ἄλογος), nu însă și spirit (ψυχὴ λογική), și că Cuvîntul (λόγος) a înlocuit pe spiritul uman (ψυχὴ λογική); căci alt-fel, dicea el, trebuie să se admită două persoane în Christul (astu-fel ar fi doi Christii în loc de unul) sau trebuie să se considere spiritul uman (ψυχὴ λογική) ca un instrument pasiv și fără voință al Cuvîntului (λόγος), sau înfine să se considere Christul ca un om divinizat (ἄνθρωπος ἐνθεος), după cum învăța Paul din Samosata (și la acesta ar putea consimți atât judei cât și păgâni). Afară de acestea, mai dicea Apollinare, admitînd integritatea naturii umane în persoana lui Christul, nu se poate înlătura pecabilitatea ei, fiind că spiritul uman (νοῦς) și-a perdut prin căderea în păcat capacitatea primitivă de a domina înclinațiunile sensuale ale sufletului animal (ψυχὴ ἄλογος) așa de puternice și de alu conduce. Ast-fel el nu găsi alt mijloc pentru a eși din acest impas, de cătu să admită că natura umană în persoana lui Christul consistă numai din corp și suflet (σῶμα și ψυχὴ ἄλογος), și că Cuvîntul (λόγος) a luat locul spiritului (ψυχὴ λογική, sau νοῦς), care nu s'a mai desvoltat conform destinațiunii lui primitive. După această doctrină unirea divinității cu umanitatea era așa de intimă în căt dispărea cu totul dualitatea naturilor, și attributele cuvenite unei naturi se puteau da și celei-l-alte (ἀντιμεθείστασις τῶν ὀνομάτων), prin urmare adorațiunea divină s'ar fi cuvenit corpului lui Christul deja pe pământ, și vice-versa, nascerea, suferințele și mórtea lui ar trebui aplicate și asupra divinității. La Conciliul, din Alexandria doctrina acesta nu se pusese în discuțiune, mai târziu însă fu combătută cu multă

energie de Atanasiu și cei doi Grigori. De la 374 fu respinsă de câte-va concilii occidentale, și în cele din urmă prin influența celor doi Gregori *fu condamnată definitivă la conciliul al 2-lea ecumenic din Constantinopole (381).*

§ 61. DOCTRINA SCOELORU TEOLOGICE IN PRIVINTA NATURILORU IN PERSONA LUI CHRISTU.

(381—428).

Teologia scôlei din Alexandria deși combătuse și chiar condamnase doctrina lui Apollinare, care nu recunosccea de cât pe jumătate integritatea naturii umane în Christu, totuși în predicțiunea ei pentru totu ce era mistică, neînțeleșibilă și subtilă împărțășia pênă la unu certu gradă această doctrină. În opozițiune cu eresia ariană ea accentuă cu deosibire *divinitatea* lui Christu, învățându o *unire fizică* (ἐνωσις φυσική) a celor două naturi. Mai 'nainte de unirea naturilor, adevă mai 'nainte de a se face Cuvîntul omă pôte fi vorba de două naturi, dar în urmă după unirea loră saă după ce Cuvîntul a devenit omă nu se mai pôte vorbi de cât de o singură natură *umano-divină*. Ast-felă învăța Atanasiu (1). Cei trei Capadocenă din contra recunoscceaă într'adeveră două naturi (ἄλλο καὶ ἄλλο), dar cu tôte acestea ei învățau că ele s'au *unită* saă s'au *amestecată* (σύγκρασις, κατάρμιξις, συνδραμεῖν εἰς ἓν), când Cuvîntul s'a făcut omă (2).

De aceea în limbagiul dogmatică și omiletică ală acestei scôle St. Feciôra era numită cu preferință : *muma lui D-deu, născetóre de D-deu* (θεοτόκος).

Teologia scôlei din Antiochia, în opozițiune cu doctrina lui Apollinare, apăra cu tóta serioșitatea *integritatea și fința neschimbabilă* a naturei umane, pe care le a avut Christu atât când s'a făcut omă, cât și în urmă. Dar ea nu recunosccea de cât o *combinare*, saă o *unire continuă* între cele două naturi (συνάρσις, ἐνωσις σπλετική). Espresiuni ca *născetóre de D-deu*,

(1) Atanas. de incarn. verbi opp. II.

(2) Greg. Naz. orat. 51. orat. 31. Greg. din Nis. contra Eunom. opp. II.

D-deu s'a născut, D-deu a suferit (θεοτόκος, θεός ἐγέννηθεν, θεός παθεν) erau considerate daca nu ca blasfemii, cel puțin ca absurdități. Teologia scôlei din Antiochia convenia de asemenea, că corpul lui Christu este demn de a fi adorat, și acesta pentru că a fost *organul Cuvîntului*, iar nu pentru că ar fi fost *părtaș* calităților divine.

Fie-care din aceste două direcțiuni teologice reprezenta o parte a adevărului : în întrunirea lor era adevărul deplin. Amîndouă scôlele deveniră ânsă inflexibile, fie-care în direcțiunea sa, și amîndouă terminară în eresii (separarea naturilor și fusiunarea lor), pe cari Biserica a trebuit să le combată pe rînd, una după alta, să le înlătore și după aceea să unescă veritatea reprezentată pe jumătate de fiecare din ele. În totu processul acesta *scôla teologică occidentală* a făcutu causă comună când cu una, când cu alta din aceste două scôle : ast-fel la începutu s'a unită cu scôla din Alexandria contra scôlei din Antiochia, și mai târziu cu aceasta contra scôlei din Alexandria.

§ 62. CONTROVERSA DIOPROSOPIKA SAU NESTORIANA (428—44) SI CONCILIULU ALU 3-LEA ECUMENICU (431).

Nestoriu, unu monachu din Antiochia distinsu prin elocința sa, fu chematū în anul 428 ca să ocupe scaunul patriarhalu din Constantinopole. Elu era unu bărbatu onestu și piosu, dar violentu și fără prudență, fără experiență de lume și ômeni, netolerantū și aspru cu eretici. Unu ôre-care Proclu, care căduse în concurență cu Nestoriu la scaunul patriarchalū din Constantinopole, aprindea foculū urii contra lui în tôte părțile, și rivalitatea patriarchului din Alexandria, care ura într'ensulū pe lîngă rivalū și pe Antiocheanu, creă neexperimentatului Nestoriu o stare foarte dificilă. Afară de acestea protecțiunea ce acordă elu Pelagianilor refugiați ațîta pe Celestinu, episcopulū Romei, contra sa. Unu preotū, Anastasiu, pe care Nestoriu 'lū adusese cu sine, se scandalisa de dеса întrebuintare a expresiunii : *Născătore de D-deu* și începu a predica contra. Poporulū și monachi se revoltară pentru a-

césta și 'lă amenințău. Nestoriu 'i luă apărarea, ordonă ca să pedepsescă cu lovituri pe monachi, cari 'lă insultaseră personală și condamnă la ună sinodă endemică doctrina adversarilor (429). Acum se ridică și Cirilă, patriarchă din Alexandria, în favórea și spre apărarea dogmaticii Alexandrine. Elă trase mai 'ntéiă în partea sa pe *Celestinu*, episcopulă Romei, pe *Memnon*, episcopu din Efesă și pe Juvenale, episcopă din Ierusalem, iar la Curte pe Pulcheria, sora imperatorului (Teodosiu II., 418—450); pe când imperatricea Eudokia și episcopi Sirii erau în favórea lui Nestoriu. Tóte încercările de împăcarea lucrurilor fură nimicite de tenicitatea celoră doi patriarhi. Celestinu ceru lui Nestoriu ca să 'și retracteze învțătura pênă în dece zile (430), și Cirilă aruncă de la ună sinodă din Alexandria (430) doé-spre-dece anatematisme (formule de retractare), pline de acerbitate asupra lui Nestoriu, la care elă respunse imediată prin alte doé-spre-dece contra-anatematisme. Prin acéstă dispută partitele deveniră din ce în ce mai pasionate. Pentru limpețirea turburării în Biserică imperatorulă convocă la Efesă *conciliulă ală 3-lea ecumenic* (431). Nestoriu avea în partea sa pe imperatoră, plenipotențiarulă imperială era amiculă său personală și o parte din guarda de onóre imperială 'lă însoțise pênă la Efesă. Dar și Cirilă veni cu o suită numerosă de episcopi și cu o gardă compusă de servitori Bisericesci și din navigatori, cari în casă de necesitate erau gata a demonstra cu argumente fórte concrete veritatea dogmaticii Alexandrine. Afară de acestea Memnon din Efesă pregătise deja de multă clerulă, pe monachi și pe poporulă din Asia-Mică contra lui Nestoriu. Delegați episcopului Romei, precum și episcopi Sirii nesusindă îndată la Efesă, Cirilă, fără a'i măi aștepta, deschise conciliulă cu 200 episcopi prezenți. *Nestorianismulă fu condamnată, Nestoriu fu escomunicată și degradată, și anatematismele lui Cirilă fură recunoscute ca normă pentru ortodoxia Bisericii*. Delegați episcopului Romei recunoscură conciliulă, plenipotențiarulă imperială nu ânsă, și episcopi Sirii sosindă ținură îndată ună contra-conciliă sub presedența lui Ioan din Antiochia și escomunicară pe Cirilă și Memnon. Nestoriu se retrase benevolă

în monastire. Între acestea poporul din Constantinople, agitat fiind de Pulcheria, se revoltă făcându manifestări în favoarea lui Ciril. Imperatorul destitui de o dată pe câte trei capi : Nestoriu, Ciril și Memnon, și confirmă o confesiune de împăciuire formulată de Teodoret, în care se recunoscea termenului : *Născătoare de D-zeu*, dar se susținea o *unire neamestecabilă* (ἐνωσις ἀσύγχυτος) a celor două naturi în Christ. Cu toate acestea Memnon și Ciril rămaseră în scaunele lor. Ei subsemnară confesiunea lui Teodoret, și Ioan din Antiochia condamnarea lui Nestoriu (433). Acesta rămase însă degradat și espus la răzbunarea inamicilor săi; înfine Nestoriu smuls din liniscea monastirii, unde și aflase refugiul, fu maltratat în diferite moduri și la anul 440 muri în miserie.

Compromisul celor doi capi : Ciril și Ioan din Antiochia întâmpină opozițiune din toate părțile. Biserica Sirii era indignată de patriarchul ei care trădase pe Nestoriu. Ioan însă și răzbună pe oposanți destituindu-i. Egiptienii cerură de asemenea socoteli scrupuloasă patriarchului lor pentru negarea ortodoxiei. Ciril se sili însă să corigă erorea sa printr'un zel excepțional pentru Biserică. El lucră neîntrerupt și cu speranța de succes ca Biserica să pronunțe anatema asupra Capilor școlii din Antiochia, și unul din partizani săi, Rabula episcop din Edessa, desființă renumita școală teologică de aci care pe atunci era condusă de escelintele presbiteri *Iba*. Teodoret și Ciril se combăteau între acestea unul pe altul prin scrieri violente. Mărtea însă închise gura celui din urmă în anul 444.

§ 62. CONTROVERSA MONOFISITICA

(444—51).

Sucesorul lui Ciril pe scaunul patriarchal în Alexandria fu *Dioscuro*. El era inferior predecesorului său în subtilitate și în înțelegerea doctrinei Chrestine, dar 'lu întrecea în furiositate, răutate și tiranie. Dioscuro lucră de la început pentru perderea teologilor Antiocheni. Ocaziunea de a reîncepe lupta

se găsi numai de cât. Un bătrîn archimandrit în Constantinopole, anume *Eutiche*, mărginit în inteligență, dar cu pretențiunii de a trece de apărător al orteodoxii Bisericii, luîndu de basă doctrina veche Alexandrină despre o *singură natură ca omul a lui D-deu Cuvîntul* (μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη), începu să învețe publică. cum că *corpul lui Christu, ca corp al lui D-deu* (σῶμα θεοῦ), *nu este de aceeași natură cu al nostru* (ἁμοούσιον), *fiind că natura umană a lui Christu a fost absorbită de cea divină, când ele s'au unitu amîndoe*. Teodoret luîndu motivu de aci compuse o scriere polemică intitulată *Cerșătorul* (Ἐρασιστής), în care combătu doctrina lui Eutiche numindu-o o *țesetură de diferite eresuri*. Acum se amestecă în luptă și Dioscuru. Elu reclamă contra lui Teodoret la patriarchul din Antiochia, Domnu, instigă pe monachi din Constantinopole spre a pronunța anatema asupra lui și acasă la imperatoru pe totă Biserica Sirii că este afundată în eresia Nestoriană. Teodosiu II. credu acestea și dete ordine aspre contra Antiochenilor, cu deosebire interdisu lui Teodoret că să nu ăsă din parochia sa. Episcopi Sirii se preparară și ei acum la o luptă decisivă. Episcopul Eusebiu din Dorileu (în Frigia) acasă într'unu sinodă endemicu ținut în Costantinopole pe Eutiche înaintea patriarchului Flavian (448), succesorul lui Proclu. Flavian, un bărbat moderat și pacific, cunoșcea foarte bine atât partita fanatică și puternică a monachilor, cât și intrigile Curții, și de aceea prevădend pericole mari pentru persoana sa, nu se putea decide a da urmare acușățiunii contra lui Eutiche. Dar Eusebiu nu voi a se îndupleca să și retragă acușățiunea. După a treia invitațiune, Eutiche se presentă înfine la sinodă. Apărarea sa fu confusă, mărginită și plină de amenințări umilitoare. Sinodul 'lu escomunică și 'lu degradă, pentru ca nu voi a 'și retracta învățătura. Eutiche apelă la unu conciliu ecumenic și tot-d'o-dată se adresă și la Leone cel Mare, episcopul Romei. Acesta din urmă o făcu și Flavian. Leone se pronunță contra lui Eutiche, și adresă lui Flavian o *epistolă* (Epistola ad Flavianum), în care desvoltă cu multă precisiune, claritate și profunditate învățătura despre *cele doă naturi în persoana lui Christu*. Imperatorul însă convocă un

conciliu ecumenic la *Efesu* (449), pe care avea să 'lă președeze Dioscuro. Flavian și episcopi de partita sa n'aveau dreptul să voteze; iar Teodoret și alți nici să asiste la conciliu. Pentru întâia oară fură reprezentați și monachi la acestu sinod. Conducătorul lor era archimandritul *Barsuma*, un amic și coleg al lui Eutiche. Doi funcționari imperiali aveau ordine ca să aresteze îndată pe orîce opozant. Conciliul procedă foarte arbitrar și tumultuar. Vocea puternică a lui Dioscuro, strigătul fanatic și demonstrațiunile amenințătoare ale partitei sale impuseră tăcere partitei contrarie. Numai delegați episcopului Romei cutesară să protesteze, dar nu fură ascultați. Conciliul *declară pe Eutiche de ortodox, condamnă diofisitismul*, escomunică și degradă pe reprezentanți sîi mai însemnați: *Flavian, Eusebiu, Domnu, Teodoret și Iba*. Când amicii lui Flavian protestară contra unora asemenea decisiuni, o dată, la chemarea lui Dioscuro, înăvăli în Biserica sinodală o mulțime de soldați și monachi. Barsuma le strigă: «Dați de 'lă omorâți». Ei se repeziră asupra lui Flavian, pe care 'lă maltratară așa de crud și neomenos în cât peste trei zile 'și dete sfârșitul.

Leone cel Mare protestă energic la imperator contra decisiunilor acestui *sinod tâlchăresc* (σύνδος ληστρική, Latrocinium Ephesinum), escomunică pe toți cari luaseră parte la el și ceru un nou conciliu ecumenic care să se țină în Italia. Aceste juste cerințe avură bun efect, câte-va circumstanțe veniră de asemenea în ajutor. Teodosiu se superă cu Eudokia, se împacă cu Pulcheria și înlătură pe ministrul său, protectorul lui Eutiche. Corpul lui Flavian fu transportat cu solemnitate la Constantinopol și înmormîntat cu onorile cuvenite. Mai mult de cât atît Teodosiu nu putu face. El muri la 450. Pulcheria se sui pe tron împreună cu soțul ei Marcian. Cea d'înteu grijă a ei fu ca să repare onora lui Flavian, și să pedepsască pe inimicii lui. Pentru acestu finit Marcian convocă în înțelegere cu Valentinian III **conciliul al 4-lea ecumenic la Chalcedon 451**. Peste 600 episcopi veniseră la conciliu, între dînșii se afla și Teodoret. Când intră dînșul în sinod, Orientali 'lă primiră cu aplause, pe când Egipt-

țiani strigau înfuriați : «Afară judeulă, afară blasfematorulă». Îndată urmă o turburare și ună strigătă selbatecū ală diferitelorū partite. Comisari imperiali abia reușiră a restabili liniscea întru atât, în cât să se pôtă continua cū cetirea actelorū. Procesulă contra lui Dioscuro fu îndată terminatū. Chiar clerulă sēu propriū ridică plângerī grave contra lui pentru imoralitate, tiranie și violențe brutale. Dioscuro fu escomunicatū, degradatū și exilatū. Tot asemenea și Eutiche. Cei-l-alți cari luaseră parte la conciliulă *tálchărescū* fură grațiați. Toți membri sinodulăi conveniră ca pentru formularea și fixarea definițiunilor dogmatice să se ȳea de basă epistola sinodală a lui Cirilă contra lui Nestoriu, precum și epistola lui Leone către Flavian, recunoscute ca *normă* a ortodoxiī Bisericesci. Confesiunea votată în unanimitate de Sinodū în a 5-ea ședință și coprinsă în *simbolulă Chalcedonicū* se resumă ast-felū : *Christū este D-deū adevēratū și omū adevēratū, după divinitate este născutū din eternitate și egalū Tatălū întru tôte, ca omū este născutū în timpū din Maria, Feciōra și Născētōrea de D-deū și egalū cu noi ómenī întru tôte, numai fără de păcatū; și că după ce s'a făcutū omū unitatea persōnei consistă în doē naturī, cari suntū unite* **nemestecatū** (ἀσυγχύτως), **neschimbātū** (ἀτρέπτως), **ânsē și neimpărțitū** (ἀδιαίρετως) și **nedespărțite** (ἀχωρίστως).

§ 63. INCERCARILE DE UNIRE DIN PARTEA IMPERATORILORU

(451 — 519).

Apărători devotați ai dogmaticiī Alexandrine părăsiră conciliulă din Chalcedon parte nemulțumiți, parte plini de supărare pentru nereușita lorū și acusaū Biserica că a cădūtū în eresia Nestoriană. De aci înainte ei fură numiți *Monofisiți*. Biserica întregă se afla într'o stare de agitațiune. Monachulă Teodosiu, secondatū de concursulă secretū ală imperatriciī — vėduva Eudokia—întărīta poporulă în Palestina la revoltă. Elū alungă pe patriarchulă *Juvenale* din Ierusalim, ȳ luă scaunulă și goni pe toți episcopi ortodoxi din țară (451 — 453). După multă vărsare de sīnge din amēndoē părțile revolta fu înăbu-

șită. În Alexandria numai pucin revoluțiunea câstigase teren. Soldați imperiali cari voiau să o împedice fură goniți de popor în Serapeu și arși de vii. Monofisiți se lepădară de noul patriarh Proteriu, sucesorul lui Dioscuro, și formară o Biserică deosebită, avându în fruntea lor pe preotul Timoteu Eluru. Când sosi la Alexandria scirea că imperatorul Marcian a murit, Monofisiți se resculară, alungară pe Proteriu din scaunul patriarhal și puseră în locu'i pe Eluru, care destitui pe toți episcopi ortodoxi și escomunică pe patriarhul din Constantinopole, Antiochia și Roma. În Antiochia se petreceau cam aceleași scene. Petru Fullone, protejat de guvernatorul de aci, organiză o opozițiune monofisitică contra patriarhului Martiriu, pe care 'lă turmentă pêne ce se retrase benevol de la scaunul patriarhal. Fullone se sui acum pe tronul patriarhal, foarte decis de a asigura monofitismului în Antiochia un triumf durabil, dar imperatorul Leone I 'lă degradă printr'un sinod și 'lă exilă.

Usurpatorul Basiliscu, spre a atrage poporul în favoarea sa, se declară pentru monofisiți și dete un *decret circular* (ἐγκύκλιον) prin care se condamna conciliul ecumenic din Chalcedon împreună cu epistola lui Leone, și se proclamă monofitismul ca singura religiune a Statului (476). Fullone și Eluru fură reintegrați în scaunele lor. Amândoi protestară acum contra prerogativelor colegului lor din Constantinopole, Acaciu, pe care 'i le recunoscuse conciliul din Chalcedon (canon 28). Acaciu însă organiză în favoarea pretendentului legitim al tronului o contra-revoluțiune, la care 'i dete mare ajutor Daniel Stilitul din Constantinopole. Basiliscu încercă a sfârîma opozițiunea prin revocarea formală a *decretului său circular*, dar era pré târziu. Zenone care déjà fusese alungat se sui iarăși pe tron (477). Tot atunci muri și Eluru. Partita monofisită alese în locu 'i de sucesor la patriarhat pe Petru Mongu. Dar Curtea numi pe un diofisit, Ioan Talaia, care prin imprudența și netactul său ofensă pe patriarhul din Constantinopole, Acaciu. Petru Mongu profită de acesta spre a urdi un plan, care să 'i asigure posesiunea scaunului patriarhal din Alexandria. El se adresă la Acaciu cu propu-

neri de împăcarea lucrurilor. Amândoi se înțelesesă asupra unui *proiect de uniune*, care fu aprobat și de Zenone și sancționat ca *lege* printr'un *edict imperial* la 482, numit **Enotikon** (ἐνωτικόν, formulă de uniune). Nestorianismul și eutichianismul se condamna, anatematismele lui Cirilu se reînnoiră, espresiunile controversate *una saŭ doă naturi* fură evitate cu îngrijire și nu se menționă de conciliul din Chalcedon, de cât în termenii îndoioși și desprețuitoari. Înainte de toate unirea trebuia să domnéască în Biserică, punctele controversate trebuia evitate în predică și învățătură, și să se țină ca unica normă a credinții *simbolul Niceno-Constantinopolitanu*.

Din amândoă părțile se iviră proteste contra acestei uniuni. Uni din monofisiți mai severi se lepădară de patriarhul Mongu. Ei se numiau acum Acefali (Ἀκεφαλοι). Din partea diofisiților se ridică Felice II, episcopul Romei, și întrerupse orice relațiuni Bisericesci cu Acaciu. Ast-fel se dete nascere unei schisme care a durat 35 de ani între Ocident și Orient (484—519). Tocmai sub Justinian I, care considera schisma ca cel mai mare obstacol pentru recucerirea Italiei, se revocă *edictul de uninne* (enotikon); aderenți și apărători lui fură destituiți, și ast-fel se restabiliră relațiunile Bisericesci.

§ 64. DECISIUNILE LUI JUSTINIAN I, CONTROVERSA CELORU TREI CAPITOLE SI CONCILIULU ALU 5-LEA ECUMENICU.

(527—553).

Justinian (527—565), când se sui pe tron, găsi partile în luptă pasionată între dênsele. Obiectul principal al preocupățiunilor sale și pe care l'a urmărită totă viața a fost restabilirea *ordoxii* pentru tot-d'a-una, și reîntôrcerea ereticilor în sînul Bisericii, mai ales a monofisiților, cari erau foarte numeroși. Dar buna-voința imperatorului, căruia 'i lipsia o vedere pîtrundătoare în cestiunile spinose ale luptelor teologice, luă de mai multe ori direcțiuni false prin șoptirile teologilor Curții și prin machinațiunile soții sale Teodora, care era în ascunsă o adevărată monofisită. Motivul pentru

punerea în lucrare a planurilor sale 'lă luă Justinian din **disputa teopaschitică**. Adaosul: *D-deu care s'a restignit pentru noi* (θεὸς ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς), pusă de Petru Fullone în trisa-gion, se introdusese pe nesimțite și în liturgia Bisericii din Constantinopole. Monachi Akimeți declară acestă adaosă de eresie, și Hormida episcopulă Romei de ună ce obscură și nefolositoră. Justinian ânsă 'lă sancționă (533). Teodora încorajată prin acăsta reușită urmă cu machinațiunile și mai departe. Antimă, ună monofisită care se înțelegea în epocrisie tot așa de bine ca și imperatricea, protectorea lui, fu înălțată de Justinian la scaunulă patriarchală ală reședinții (535). Dar episcopulă Romei Agapetă, venindă la Constantinopole în anulă 536, descoperi țesătura intrigiloră Curții și demască pe Antimă. Imperatorulă supărată fôrte tare destitui pe patriarchă și înălță în locu'i pe Menna, ună amică ală lui Agapetă (536). Menna convocă îndată la Constantinopole ună sinodă, în care se luăă mesură aspre contra monofositismulă. Tôte scrierile și cărțile monofisiților trebuiaă să fie arse, și copiatori loră pedepsiți cu tăerea mâniloră. Intre acestea la Constantinopole se urdiaă noi intrigi. La Curte se aflaă doi archimandriți din Palestina : *Domețian* și *Teodor Ascida*, cari studiaă cu multă zelă scrierile lui Origenă. Ei erau monofisiți, dar sciaă să se arate imperatorulă ca partisană călduroși ai conciliulă din Chalcedon. Justinian asculta de multe ori consiliile loră în afaceri Bisericesci. Reprezentanți diofisitismulă, în fruntea că- rora se afla patriarchulă Menna, consiliară pe imperatoră, ca să condâmnă printr'ună *edictă* pe Origenă și scrierile sale, cre- dândă că prin acăstă măsură voră aduce în disgrație pe cei doi archimandriți. Ceva mai multă âncă, ună sinodă endemică, presedată de Menna (543), pronunță 15 anatematisme contra lui Origenă, și imperatorulă invită pe toți episcopi să le sub-semneze. Menna aștepta ca cei doi archimandriți să refuze de a sub-semna, dar s'a înșelată. Domețian și Ascida sub-sem- nară fără a obiecta ce-va, și astfelă rămaseră și de aci înain- tea în favorea Curții. Dar cugetaă în secretă cu Teodora la mijlocele de răsbunare contra diofisiților.

Justinian și aruncase de multă privirile asupra Egiptului,

și credea că trebuie să facă ceva spre a liniși această țară aprópe monofisită. Teodora 'lă încredință, că monofisiți ară fi satisfăcuți, dacă împăratul s'ar putè decide ca să condamne de o dată cu scrierile lui Teodor, părintele eresii nestoriane, și scrierile polemice ale lui Teodoretu contra lui Cirilă, precum și epistola lui Iba adresata lui Mare (cele trei capitole, tria capitula). Împăratul făcu acesta printr'ună edictă dată în anulă 544, invitându pe toți episcopi să consimță și să subsemneze. Orientali se supuseră, Ocidentali ânsă nu, și ast-felă se dete nascere disputei violente a celoră **Trei Capitole**. Vigiliu episcopulă Romei, o creatură a Teodorei, promisese pe ascunsă concursulă sêu, dar nu avu curajulă să se încerce a potoli furtuna în Ocidentă, și așa nu putu să 'și țină cuvântulă. Justinian ordonă să'l aducă la Constantinopole, unde 'lă consrtînse să dea o *declarațiune scrisă (judicatum)*, în care găsia de bună condamnarea celoră Trei-Capitole. Episcopi Africană escomunicară pe sucesorulă lui Petru și luptară cu bărbăție pentru dreptulă și onórea părințiloră injuriați. Justinian convocă în fine la Constantinopole ală 5-lea **Conciliu Ecumenic** (553), care sancțiônă tóte decretelă imperială. Vigiliu trimise împăratulă ună actă (*constitutum ad imperatorem*), în care respingea doctrina celoră Trei-Capitole, dar refusa condamnarea persóneloră și a autoriloră loră. Justinian ordonă pe de o parte conciliulă ca să'l escomunice pentru acésta, iar pe de alta ca să'lă pună în carceră. Vigiliu se îmmueă acum de suferințe, sub-semnă actelă conciliulă și obținu permissiunea de a se întórce la episcopatulă sêu pe care nu'lă vêduse de 7 ani. Pe drumă ânsă muri la Siracusa (555). Sucesorulă sêu Pelagiarecunoscu formală actelă conciliulă ală 5-lea.

§ 65 BISERICILE MONOFISTICE

Justinian cu tóte mijlócele întrebuintate nu'si putu ajunge scopulă propusă. Manofisiți persistă în schismă, pentru că doctrina conciliulă din Chalcedon urma să fie recunoscută. Persecuțiunile îndurate de monofisiți din partea Bisericăi or-

todoxe a Statului nu fură așa de periculose pentru dênși, după cum aũ fostũ discordia și schismele în întrulũ Bisericii lorũ. Mai 'nteiũ se desbinarã între dênși cei doi Capĩ ai monofisiților : *Julianu* și *Severu*. Severiani numiți și Ftartolatri (φαρτολάτραι) învățau că corpulũ lui Christu a fostũ supusũ stricãciunii (φθόρα) ; Iulianistii sau Aftartodokeți (ἀφάρτοδοκῆται) negau acesta. După acestã bifurcațiune mai urmarã anchẽ o mulțime altele. Din urã către Biserica Ortodoxã a Statului scõserã limba gręcã din ritualulũ Bisericescũ și 'și aleserã unũ patriarchũ alũ lorũ. Cucerirea Egiptului (640) fu înlesnitã de ei Saracinilorũ, cari dreptũ recunoscintã pentru așa serviciũ alungarã pe patriarchulũ ortodoxũ. Din Egiptũ se răspîndi monofisitismulũ în Abissinia. Armenia se lãsase deja (536) a fi cuceritã de Persi, cari se arãtarã bine-voitori către monofisiți, ce fuseserã persecutați pênẽ aci. Iacob Zanzalu numitũ *el Baradai* scãpã din peire prin stãruințele sale Biserica monofisitã din Siria și Mesopotamia. După dênsulũ se numirã **Iacobiți** monofisiți din Siria. Patriarchulũ lorũ resida la Guba în Mesopotamia. În fruntea monofisiților armeni era patriarchulũ de la Astarog cu titlulũ de catolicũ. Biserica din Abissinia era condusã de unũ metropolitũ intitulatũ **Abbuna**.

§ 66. CONTROVERSA MONOTELETA

(633—680).

Uniunea cu Monofisiți era cu atãt mai de doritũ, cu cãt starea politicã a imperiului Bisantinũ devenia din zi în zi mai complicatã. Imperatorul Eracliu (611 — 641) fu consiliatũ ca sã încerce a împãca amẽdoẽ partitele în formula : *Christũ a mântuitũ lumea prin manifestarea unei singure voințe divino-umane* (μὴ ὁ Θεανδρικὴ ἐνεργεία). Mai mulți episcopi ortodoxi nu vëdurã nimicũ compromițetorũ în acestã formulã, întrebuintatã deja în scrierile lui Pseudo-Dionisiu. Patriarchulũ Sergiũ din Constantinopole și patriarchulũ Ciru din Alexandria încheiarã (633) pe basa ei unũ *actũ de împãcuiure*, în virtutea cãruia cei mai mulți Severiani se întõrserã la Biserica ortodoxã a Statu-

lui. Onoriu episcopul Romei consimțise de asemenea la acea formulă. Monachul Sofroniu, care la 634 se sui pe scaunul patriarhal al Ierusalimului, combătu cu energie această uniune, care conducea la monofisism. Dar cucerirea Ierusalimului de către Saracini (637) 'lă puse îndată afară din arena luptei.

Imperatorul Eracliu dete (638) un *edict* numit **Edict de credință** (ἐκθεσις τῆς πίστεως), prin care pe de o parte urma să se pună capăt disputelor, iar pe de alta să se admită și să se legitimeze doctrina monofisiților (ἐν θελήμα). Maximu, cel mai erudit teolog al timpului său, combătu cu multă energie și cu succes acest *edict*, prin care se înlătura ortodoxia. El se duse în Africa, unde zelul pentru doctrina conciliului din Chalcedon se conservase în totă tăria și puritatea lui, și de aci în unire cu Africani fulmina prin scrieri polemice *edictul de credință* al imperatorului. Adevăratul scop al *uniunii*, adică conservarea Sirii și a Egiptului, fu nimicit prin cucerirea acestor țări de către Saracini; cu toate acestea Curtea, pentru onórea ei, ținea încă la această uniune.

Nevoia creștea însă din zi în zi. Africa și Italia se aflau în revoltă Bisericească și politică. Atunci se determină imperatorul Constanțu II. (642 — 668) să suspende *edictul de credință*. După aceea dete în anul 648 un alt *edict dogmatic* numit **Tip** (τύπος), prin care ordona ca Biserica să se țină de doctrina celor 5 concilii ecumenice și să înceteze ori-ce discuțiune despre o voință sau două voințe în persoana lui Christu. Martin I. condamnă cu cele mai tari expresiuni într'un conciliu ținut la Roma atât *edictul de credință*, cât și *edictul dogmatic* (ἐκθεσις și τύπος), precum și pe autori lor, trimițându-l imperatorului și actele conciliului. Olimpiu, exarchul din Ravenna, priimi ordinul ca să trimită pe curajosul Papă legat la Constantinopole, dar nu se supuse. Succesorul său însă trimise pe Martin în lanțuri la reședința imperială. Aci fu acuzat de înaltă trădare și exilat la Cherson, unde muri de foamete după o suferință de șase luni. O sortă și mai teribilă avu Maximu. El fu flagelat cu crușime, după aceea 'i se tăie limba și mâinele și fu exilat pe marginile Pontului Euxin, unde muri

în etate de 80 ani (662). În fața unor asprimi așa de barbare amuți ori-ce gură pentru cât-va timp. Dar sub imperatorul următor, *Constantin Pogonatu* (668 — 685), se preparară partidele pentru o nouă luptă. Atunci imperatorul, determinându-se a pune capăt șirului de intrigi, cari desonora Biserica și imperiul, convocă la Constantinopole (680) *conciliul alu 6-lea ecumenic*, numit și *conciliul I Trullanu* (pentru că a fost ținut într'o sală a palatului imperial numit Trullu). Conciliul discută cu tact și cu multă maturitate doctrina controversată și în cele din urmă formulă și fixă ca dogmă a credinții : *Doă voințe corespundându celoru doă naturi și unite între dênsele nedespărțit, neschimbat, neîmpărțit, neamestecat, nu contrarii una altia, ci voința umană urmându și supunându-se voinții divine.* (δύο φυσικά θελήματα ἀδιαίρετως, ἀτρέπτως, ἀμερίστως, ἀσυγχύτως, οὐκ ὑπεραντία ἀλλὰ ἐπόμενον τὸ ἀνθρώπινον καὶ ὑποτασσόμενον τῇ θείῳ). Conciliul găsi de cuviință—se înțelege ca un act de urbanitate—ca să trimită episcopului Romei un referat asupra deliberațiunilor sale, propunându-i a confirma actele. Dar în dulcêța coprinsului acestui referat, conciliul turnă și o bună cantitate de amărăciune. Intre reprezentanți eresii monotelete conciliul condamnă în termeni mai aspri pe papa Onoriu ca pe un eretic blasfemator.

De la acest conciliu în cōce doctrina dioteletismului a rămas dominantă în totă Biserica. Numai într'un colț al Asiei, unde brațul protector al Statului nu putea ajunge, se mai conservă un mic rest de monoteletism. Aderenți sêi împrasciați se adună împrejurul monastirii St. Marone în Liban, și recunosc de Cap al lor Bisericesc pe superiorul acestei monastirii. De atunci ei se numără *Maroniți* și și apară independența lor Bisericescă și politică cu armele în mână contra Bizantinilor și a Saracinilor.

§ 67. CONCILIULU ALU 2-LEA TRULLANU SAU QUINISEXTU.

(692).

Conciliul alu 5-lea și alu 6-lea ecumenic, ocupându-se cu desbateri și decisiuni curat dogmatice, nu hotărîse nimic în

privința disciplinii și a usurilor, ce deja reclamau o legitimare Bisericească. De aceea Justinian II, fiul și succesorul lui Pogonatu, convocă **conciliul al 2-lea Tuillană**, (692), pentru ca să completeze disciplina Bisericii. Acest conciliu se numește și *quinisextu* (σύνδος πενθέκτη), adică conciliul pentru completarea conciliului al 5-lea și al 6-lea, și de aceea canónele sale sînt considerate ca canónele conciliului al 6-lea. El are un caracter ecumenic. Episcopul Romei a participat la lucrările lui prin delegați, cari au și sub-semnat actele sinodale. Intre numeroasele dispozițiuni disciplinare, ce compun 102 canone, ale acestui conciliu, sînt unele cari lovesc direct în practica Bisericii Romane, și anume: 1) conciliul admise și recunosc *tóte canónele apostolice* în număr de 85, pe cînd Biserica Romană nu recunoscea de cît pe cele d'înteu 50, afară de acesta, la enumerarea sorgintelor valabile pentru dreptul Bisericesc, nu se făcu mențiune mai de nici unul din conciliile latine, precum nici de *Decretalele papale*; 2) practica Bisericii Romane, prin care se constrîngea preoți și diaconi de a trăi în celibat, fu declarată de injustă și condamnată ca neumană; 3) se interzise postirea în ziua sîmbetei pe timpul postului celui mare sau în quadragesimă; 4) canonul 28 al conciliului din Chalcedon, care stabilește o egalitate perfectă între patriahul de Constantinopol și episcopul Romei, fu repetit și sancționat din nou; 5) se sancționează proibițiunea levitică ca valabilă pentru Chrestini, adică să nu se mănânce carnea animalului sufocat în sîngele său (moriăciune), aceea ce permitea Biserica Romană; 6) se interzise cu severitate de a se mai face imaginea lui Christu în formă de miel (obiceiul acesta era foarte răspîndit în Occident). Sergiu, papa Romei, opri publicarea actelor acestui conciliu în toate Bisericile din Occident. Imperatorul Justinian II ordonă ca papa să fie prins și trimis la Constantinopol, dar armata se revoltă în favoarea papei. Indată după aceea Justinian fu detronat (695).

VIII, CONTROVERSELE SOTERIOLOGICE.

§ 68. GENERALITATI ASUPRA CONTROVERSELORU SOTERIOLOGICE.

Obiectul principal al controverselor soteriologice este *doctrina despre păcat și grație*. În dezvoltarea și fixarea acestei dogme a avut o influență mai multă sau mai puțin importantă cestiunea despre *origina sufletelor*. Opiniunile învățătorilor Bisericii se împart în această privință în trei direcțiuni. Unii admit și susțin *preexistentianismul*, după a căruia teorie sufletele sunt create deja toate de la începutul lumii și se unesc cu corpurile, destinate lor, în urma procreațiunii. Alții dau preferență *creatianismului*, susținându că la fie-care procreațiune D-deu crează imediat un suflet. Alții înfine admiteau *generaționismul* sau *traducianismul*, după care sufletul se procrează de o dată cu corpul. Această din urmă teorie susținută de Tertullian se răspîndise cu deosebire în totu Ocidentul, pe când în Orient se da preferență celorlalte două teorii d'intîiu.

Biserica recunoscuse chiar de la început pecabilitatea naturii umane, și necesitatea grației divine în Christu pentru mîntuirea de păcat; dar cu toate acestea se afla în incertitudine și nu se pronunțase încă într'unu modu determinat, dacă *libertatea morală a omului este împușcată sau pierdută prin păcat, și întru cât acesta, precum și în ce raportu stă fapta omului cu grația divină*. Învățători Bisericii din alu 2-lea și alu 3-lea secolu, combatîndu pe basa st. scripturi teoriile *gnosticismului* și *manicheismului*, privitoare la pecabilitatea creată de odată cu omul, accentuară pe cât le a fostu cu puțință libertatea morală, și, o dată puși pe această cale, terminară prin a nega pe lîngă pecabilitatea creată și pe cea *înnăscută* naturii umane. Teoriile creaționismului și preexistentianismului au contribuitu foarte multu pentru a se ajunge la asemenea rezultate. Învățătura acesta era răspîndită cu deosebire de scôla veche Alexandrină ai cărui reprezentanți se aflase în contactu imediatu cu gnosticii. Scôla nouă Alexandrină se

silia ca să pună în legătură păcatul lui Adam cu înclinările spre păcat ale omului, dar n'a putut stabili un asemenea raport. În soteriologie persistă în *sinergism*, care era doctrina tradițională. Școala din Antiochia recunoscea concursul voinței umane și necesitatea grației divine, ânsă reducea păcatul original la un rău original. Așa, de exemplu, Chrisostom susține că Adam cel muritor p^ote nasce numai copii muritori, nu ânsă că păcătosul p^ote nasce numai păcătoși. Cei d'înteu ômenî au adus corupțiunea în lume, noi constatăm și reinnoim^ă acesta prin propriile noastre păcate. Omul, în puterea voinței sale morale, face aceea ce este al^u s^{eu}, grația divină de asemenea face aceea ce este al^u ei. În fine t^otă Biserica orientală este contra predestinațiunii.

Biserica occidentală adoptase învățătura lui Tertullian, în această privință, adevă *traducianismul* sau *generațianismul* (tradux animæ tradux peccati), ast-fel^u prepară doctrina despre păcatul original și prin urmare *monergismul*. Mai târziu Augustinu duse p^{en}ă la extremitate consecințele *monergismului divin*, al^u căror^u rezultat^u fu predestinațiunea, pe când Pelagiu perverti *sinergismul* învățătorilor Bisericesci de mai 'nainte într'un^u *monergism uman*, care făcea inutilă venirea lui Christ^u pe pământ.

Învățătura lui Augustinu. În înt^{ea} perioadă a vieții sale chrestine, Augustinu considera credința ca o determinare liberă a voinței omului și de aceea credea că concursul uman în convertire este necesar p^{en}ă la un^u certu grad. Ast-fel^u el^u atribuia omului un^u merit^u ôre-care la actul^u convertirii lui. Dar experiențele vieții sale atât de mult^u agitată l^u făcură se recunoscă într'un^u mod^u irevocabil, că omul^u din natura sa este incapace pentru or^{ice} faptă bună, și că credința împreună cu convertirea lui depindă cu totul de grația lui D-eu. Conflictul cu eresia pelagiană sili pe Augustinu ca să desvolte și să complete sub t^ote punctele de vedere această teorie.

Principiile fundamentale și caracteristice în sistemul doctrinii lui Augustinu s^{un}t următoarele: Omul^u a fost creat liber și după imagina lui D-eu, av^{ând} capacitatea și destinațiunea pentru nemurire, sănțire și fericire, dar și posibilitatea de a păcătui și muri. În virtutea libertății sale omul^u trebuia să se determine de la sine. Dacă el^u s'ar fi determinat conform^u voinței lui D-eu, atunci capacitatea de a nu păcătui și a nu muri s'ar fi schimbat în imposibilitate de a păcătui și a muri (posse non peccare et mori ar fi devenit non posse peccare et mori). Dar înșelat^u fiind^u de Satan, omul^u cădu în păcat și prin acesta în imposibilitatea de a nu păcătui și a nu muri (non posse non peccare et non mori); ast-fel^u a pierdut^u t^ote prerogativele asemănării sale cu

D-deu, ne rămânându-i de eat o dreptate formală (justitia civilă) și capacitatea de a fi mântuit. In Adam ânsă a păcătuită totă omenimea, pentru că elu era întrăga omenime. Natura lui Adam, ast-felū după cum a fostū in urma căderii in păcatū, s'a transmisă la totă posteritatea cu păcatū și mörte, dar și cu capacitatea de mântuire. In aceea ce a mai rămasă omului din asemănarea sa cu D-deu, adecă in capacitatea și necesitatea de a fi mântuită, se introduce și începe lucrarea sa grația divină, care numai ea singură lū pöte mântui. De aceea grația este absolutamente necesară, ea este începutul, mijlocul și finitulă vieții chrestine. Ea se dă omului nu pentru că crede, ci pentru că să credă, căci și credința chiar este o lucrare a grației lui D-deu. Mai întâi grația divină destăptă conștiința de păcatū și dorința de mântuire, după aceea conduce pe omū prin cuvintulū evangelicū la credința in Christu (gratia praeveniens), efectua prin credință iertare de păcate și întăresce pe omū cu puteri divine prin primirea lui in numărul credincioșilor (prin botezū). Ast-felū voința liberă a omului pentru lucrarea binelui (gratia operans) se restabilește manifestându-se apoi prin caritate într'o viață sântă. Cu tôte acestea și omul renăscutū are încă înclinațiuni către păcatū; dar elu se luptă contra lorū, ajutatū fiindū fără încetare de grația divină (gratia cooperans). Celū din urmă actū alū grației divine, la care nu pöte să ajungă omulū in această viață, este sufocarea totală a plăcerilorū seles (concupiscentia) și transformarea într'o asemănare perfectă cu Christu prin înviere și viața eternă (non posse peccare et mori). Acestă teorie despre natura umană și grația divină o exageră ânsă Augustinū prin desvoltările sale atât de multū, in cât ajunse la doctrina despre o *predestinatiune absolută*. Esperiența constată, dice elū, că nu toți ömeni se convertescū și se mântuescū. Cuvântulū pentru ce se întâmplă ast-felū nu trebuie căutatū in capacitatea omului de a se determina, ci in voința lui D-deu saū, mai bine disū, într'o hotărîre a sa din eternitate și irevocabilă (decretum absolutum), in virtutea cării elū a decisū, ca să scape pe uni din perderea la care e condamnatū genulū umanū (*massa perditionis*), iar pe alți să lase in pedepsă meritata. Cei mântuiți sântū spre glorificarea grației lui D-deu, iar cei rămași condamnați pentru mărirea justiției lui. Motivulū acestei alegeri este buna-plăcere a voinței divine, credința omului nu contribuie cu nimicū la acestū actū, pentru că și ea nu este de cât unū dar alū lui D-deu. Dacă se dice ânsă: «D-deu vrea ca toți ömeni să fie mântuiți» acesta nu pöte însemna de cât: «Toți, cari sântū predestinați». După cum cei *respinsi* (reprobati) nu potū in nici unū modū să și aproprieze gratia, tot așa și cei *aleși* (electi) nu sântū in stare ca să se opună ei (gratia irresistibilis). Semnulū sigurū și unicū, că cine-va este alesū, consistă așa dar in a stărui neîntreruptū in posesiunea grației (donum perseverantiae). Augustinu escludea de la mântuire pe păgânū, chiar și pe cei mai nobili și distinși dintre dênși (făcea ânsă o diferență între gradele condamnării ce-i asteptă), precum și pe copii, cari morū nebotezați.

Pelagiu și învățătura sa. Morgan saū Pelagiu, unū monachū de origină din Britania, era unū bărbatū eruditū și de o moralitate scrupuloasă, dar lipsitū de inteligență pëtrundătoare și de talente sciintifice. Vëtuindū departe de luptele și furtunile vieții, fără tentațiunī și fără înclinațiuni către păcate grave, necunoscëndū și neurmărindū altū idealū de cât pe acela alū asceșii monachale, elū și formase o teorie despre natura umană și grația divină cu totul contrarie doctrinei lui Augustinū. Aversiunea ce avea Pelagiu contra doctrinei lui Augustinū despre corupțiunea naturei umane și incapacitatea ei de a

da vre unŭ concursŭ la convertirea ŝi sântirea omului fu mărită ŝi împuternicită de experiența, că mulți ômeni abusa de această doctrină, dându-se la nepăsare ŝi lenevie morală. De aceea, dicea elŭ, e multŭ mai salutarŭ, ca să se predice ômenilorŭ o morală care comandă ŝi ale cării cerințe îndeplinite de o voință seriôsă ar putea înlocui cu succesŭ grația divină. În anulŭ 410 aflându-se în Roma, Pelagiu începu să respîndescă învățătura sa prin scriere ŝi oralŭ. Principiile esențiali ale sistemŭi sale doctrinalŭ se resumă astŭ-felŭ : D-deu a creat pe omŭ muritorŭ chiar de la începutŭ, ŝi pedepsa pecatului nu este mórtea timporală, ci cea eternă. Căderea în păcat a lui Adam, ne schimbându nimicŭ în natura umană, n'a avutŭ ŝi nu are nici o influență asupra posterității. Fie-care omŭ se nasce ast-felŭ cum a creatŭ D-deu pe primulŭ omŭ, adecă fără păcat ŝi fără virtute. În virtutea libertății sale, care nu este întru nimicŭ alterată, se determină pentru bine saŭ pentru rău. Generalitatea pecatului consistă în a se supune tentațiunii, a se deprinde rău ŝi a imita exemple rele. Cu tôte acestea se află ŝi ômeni fără de păcatŭ, chiar s'a ŝi aflatŭ deja asemenea ômenŭ. Grația divină înlesnesce ŝi ajută pe omŭ spre a'ŝi atinge scopulŭ. Ea nu este absolutamente necesară, ci numai relativŭ din cauza generalității reale a pecatului. Grația consistă în luminarea omului prin revelațiune, în iertarea pecatelorŭ ca manifestare a indulgenței divine, ŝi în fortificarea puterii nôstre morale prin promisiunile vieții eterne. Grația lui D-deu este destinată pentru toți ômeni; dar omulŭ trebuie să se arate demnŭ de dēnsa prin practicarea virtuțilorŭ. Christŭ s'a făcutŭ omŭ, pentru ca prin învățătura sa perfectă ŝi prin exemplulŭ vieții sale sante să ne dea unŭ stimulentŭ puternicŭ spre îndreptare ŝi prin acesta spre mîntuire. După cum imitămŭ pe Adam în păcatŭ, tot așa trebuie să imitămŭ pe Christŭ în virtute. Botezulŭ, dicea Pelagiu, este necesariŭ pentru iertarea pecatelorŭ viitoare, mai alesŭ la copii.

§ 69. CONTROVERSA PELAGIANA SAU PELAGIANISMULU

(412—431)

De la anulŭ 409 Pelagiu locuia în Roma. Aci trase ŝi câștigă în favôrea doctrinii sale pe Celestiu, care 'lŭ întrecea prin agerimea minții ŝi prin sciință. Prin zelŭ pentru moralitate ŝi ascasă 'ŝi câștigase ŝi unulŭ ŝi altulŭ o stima generală, ast-felŭ că în propagarea doctrinii lorŭ nu fură atacați de nimenea. În anulŭ 411 se duseră amēdoŭ la Cartagena în Africa, de unde Pelagiu trecu în Palestina. Celestiu remase în Cartagina ŝi stăruia pentru a obține gradulŭ de presbiterŭ. Cu această împrejurare se dete pe față învățătura sa eretica. Diaconulŭ Paulinu din Milan, aflându-se tocmai atunci în Cartagina, ridică contra lui o acușațiune formală. Unŭ sinodŭ provincialŭ ținutŭ în anulŭ 412 'lŭ escomunică, pentru că refusă de a'ŝi retracta în vătătura. Tot în acestŭ anŭ apăru în contra lui ŝi scrierea po-

lemica a lui Augustin *despre meritul și iertarea păcatelor și despre botezul copiilor*, (De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum Ll. III. ad Marcellinum). Pelagiu trecuse în partita Origenistilor. Ieronomu, devenit deja inamicul acestora, se ridică contra lui combătându-și doctrina și numindu-lă odrasla eresii origeniste (1); tot atunci și un presbiter din Ispania, Paulu Orosiu, îl acuză la un sinod ținut în Ierusalem (415) sub presidența episcopului de acolo Ioan. Orientali ânsă, cari erau cu toți sinergisti, nu puteau înțelege ce pericol ar putea fi în doctrina lui Pelagiu, și de aceea nu deciseră nimic contra lui. Totu asemenea rezultată avu și un alt sinod ținut la Diospole (415), sub presidența lui Eulogiu, episcopul din Cesarea, unde Pelagiu fusese acuzat de către doi episcopi din Galia. Augustinu demonstră prin o scriere (de gestis Pelagii) episcopilor din Palestina, că Pelagiu îi a amăgit cu învățătura lui.

Biserica din Africa puse acum din nou în discuțiune învățătura pelagiană. Doi sinode, la Mileve și în Cartagina (416), reînnoiră condamnarea ei, și se adresară la episcopul Romei, Inocențiu I, cu plângere contra lui Celestiu și Pelagiu. Inocențiu aprobă procedarea Africanilor. Pelagiu trimise o confesiune a sa, concepută în termeni generali și cam neînțeleasă, iar Celestiu apără chiar în persoană la Roma. Dar mai înainte de a sosi Celestiu, Inocențiu murise deja. Zosimu, sucesorul său, dispus prin însinuările lui Celestiu în favoarea doctrinei Pelagiane făcu observațiuni aspre Africanilor, contra cărora ei protestară cu energie. Tot atunci dete imperatorul Onoriu un rescript (sacrum rescriptum) contra Pelagianilor, și un sinod general ținut la Cartagina în anul 418 îl condamnă din nou. Mai mulți episcopi din Italia, între care era și Iulianu din Eclanu, cel mai ager și cel mai inteligent apologet al pelagianismului, refuseră de a sub-semna condamnarea doctrinei pelagiane și fură exilați. Ei își aflară refugiu în Constantinopole la Nestoriu, cari îi primi cu multă bună-voință. Episcopul Romei, Celestinu, indignat de ace-

(1) Ep. ad Ctesiphontem,—Dialog. c. Pelag. Ll. III.

sta făcu cauză comună în lupta christologică cu partita opusă lui Nestoriu; și ast-felă conciliulă ală 3-lea ecumenicū din Efesu (413) condamnă împreună cu Nestoriu pe Pelagiu și pe Celestiu, fără ca să fi decisă cu toate acestea ce-va pozitivă în privința acestei dogme. Cu unū zelū infatigabilū lucrase pentru obținerea acestui rezultatū Mariu Mercatoru, unū laicū foarte eruditū.

§ 70. CONTROVERSA SEMIPELAGIANA SAU SEMIPELAGIANISMULU.

(427 — 475).

Pelagianismulū fusese condamnatū și înlăturatū cu desăvârșire, ânsă escentricitatea predestinațiunii în doctrina lui Augustinu provocă dispute și lupte noi. Monachi monasteriī Adrumetu din Africa de Nord, deducândū consecințele predestinațiunii, căduseră uni în turburare sufletescă și disperare, alți în nepăsare pentru mântuirea lorū; și alți, spre a evita și una și alta credeau că este necesarū a se atribui și omului unū meritū ôre-care la actulū convertirii și mântuirii sale. Superiorulū monastirii, îngrijatū de o asemenea stare de lucruri ce se petreceau între monachi sēi, se adresă pentru esplicațiuni la Augustinu, care respunse prin doē scrieri (De gratia et libero arbitrio și De correptione et gratia), silindu-se a înlătura temerile monachilorū și înțelesulū falsū datū doctrinei sale. Ânsă în acelașū timpū se ridică în Galia de Sud o scōlă întregă teologică, care combătea predestinațiunea și susținea necesitatea de a recunósce libertății umane în actulū convertirii și mântuirii unū concursū ôre-care alături cu grația divină. Conducătorulū acēstei scōle era Ioan Cassianu, unū discipulū și amicū alū lui Chrisostom, fundatorū și superiorū alū monastirii din Massilia. Aderenți sēi se numiră Massilienī sau semipelagianī. Cassianu combătuse deja învățătura lui Augustinu fără să 'lū fi numitū, tot așa făcuse și Vicențiu din monastirea Liriniu. Dar și Augustinu avea în Galia amici și aderenți devotați doctrinei lui. Aceștia 'lū înștiințară despre ceea

ce se petrecea în patria lor , îndreptă apoi contra Massilienilor și elu două scrieri intitulate : *despre predestinatiunea credincioșilor* și *despre darul de a stăruî în credință* (De praedestinatione sanctorum și De dono perseverantiae). Mărtea însă puse pe Augustinu afara din arena luptei (430) , pe care o continuară Ilariu și Prosperu. În cele din urmă semipelagianismul fu sancționat la unu sinodă ținut la Lugdunu în anul 475.

IX CULTULU, VIEATIA, DISCIPLINA SI USANTELE CHRESTINE

CONSIDERATIUNI GENERALI ASUPRA CULTULUI

Prin devenirea Chrestinismului religiune dominantă în Statu , cultulu , scăpând de apăsarea și persecuțiunile la cari fusese espusu pene atunci , începuse să desvôle o avuție estraordinară în forme și ceremonii și să abunde în pompe și în splendore. Doctrina și cultulu suntu cele două terene în cultivarea cărora perioada acesta s'a arătat foarte productivă și cărora le-a dat dezvoltarea cea mai profundă, avută și întinsă, conform cu meșile și forțele grandioase ale vechii culturii. Desvoltările și formele cultului în ceea ce privește profunđitatea și avuția lor nu suntu mai pe josu de cât cele doctrinali; în întindere însă și varietate le întrecu pe acestea. Într'adevăr, antea linie a luptei este ocupată în această perioadă de disputele și dezvoltările doctrinei, dar acesta trebuie să se considere ca unu bine , pentru că influența lor asupra cultului indică acestuia calea normală și prin urmare este mai bine-făcătoare de cât influența cultului asupra dezvoltării doctrinei. Cultulu se perde în abnormități acolo, unde precede doctrinei. Este de regretat cu toate acestea, că dezvoltările cultului n'au fostu ca acelea ale doctrinei obiectulu desbaterilor și decisiunilor generali, pentru că atunci originalitatea și puritatea spiritului comunu alu Bisericii s'ar fi fixat prin decisiuni sinodali, și astfel s'ar fi pus o barieră degenerărilor posteroare. Acele dogme cari au fostu obiectul disputelor și luptelor generali s'au dezvoltat și fixat cu atata puritate și veritate, în cât ori-ce progresu animat și condus de spiritulu evanghelii nu este în stare a se abate cătuși de pucinu de la ele , pe când acele dogme cari s'au dezvoltat afara din arena luptelor Bisericesci au luat direcțiuni neevangelice. Luptele doctrinali au ocupat așa de multu spiritele, în cât n'a mai fostu timp de a se lămuri în acelașu mod prin foculu luptei și dezvoltările cultului, astfel că acestea au rămas a se determina de spiritulu timpului , de naționalitate, de catacterulu poporulu și subiectivitate. De aceea vedem nu numai în Bisericile din deosebite provincii, dar și în acelea din aceeași provincie că există diferențe însemnate în formele cultului, cari diferențe suntu fondate pe trebuințele naționali, locali și pe catacterulu personalu alu poporulu respectiv. Direcțiunea principală în dezvoltarea cultului este esențialmente aceeași în toată Biserica, și contopirea, precum și disparițiunea diferențelor primitive ale unor Biseric locale și provinciale se esplică parte din contactulu continuu și vivace în care au stat Bisericile provinciali între densesle,

parte din conformitatea doctrinei, care a influențat asupra formării cultului. În privința acesta este normativ timpul lui Ciril din Alexandria. Cu densul doctrina Bisericească, care trecuse victoriosă prin atâtea pericole și lupte, începe să se manifeste în forme concrete și în cult. Expresiunea Născătoare de D-deu (θεοτόκος) devenise cuvântul de credință al Bisericii. Ea a salvat mărgăritarul pe cari uni voiau să-l calce în picioare, și ast-felul cultul avea acum să ajungă la o adevărată perfecțiune.

§ 71. SERBATORIA DUMINICEI, SAMBATA, MERCUREA SI VINEREA.

Dumineca, ca și în care se serbeză reaminterea învierii lui Christu, se distinge și în această perioadă de cele-l-alte zile prin aceea, că Chrestini 'și făceau rugăciunea în Biserică *stând* și *n'aveau voie să postescă*, (1). Conștiința religioasă, legitimată de Stat și Biserică, reclama imperios obligațiunea, ca în ziua Duminicii să fie interzisă or-ice ocupațiune a vocațiunii civice. Constantin cel Mare decretă deja în anul 321 o lege (2), prin care se punea îndatorire tuturor autorităților administrative și judiciare, precum și tuturor cetățenilor ca să se repauseze Dumineca de ocupațiunile lor, dar tot de odată se permitea excepționalmente cultivatorilor de pământ și vii ca să lucreze și în această zi, dacă timpul era favorabil cultu-rei, și dacă nu se putea suferi întârziere. Ceva mai târziu interzise Constantin și exercițiile militare în ziua Duminicii (3). Din contra ordonă și acesta cu ore-care semnificațiune simbolică ca emanciparea servilor să se facă tot-d'a-una Dumineca (4). Valentinian I (368), condus de aceeași idee, ordonă ca strângători de contribuțiuni să lase pe Chrestini în pace Duminecă. Dispozițiunea acesta fu aplicată de Valentinian II, și Teodosiu I (386) și asupra datoriiilor private (5). Tot acești

[1] Conc. Nicen (325) canon. 20. Canon. Apostolic 65. Conc. din Gangra canon 18.

[2] Lex Constantini [321], Cod. Iust. L. III, Tit. 12, 3.

[3] Euseb. vita Constantini 4, 19, 20.

[4] Cod. Theod. L. II, Tit. 8, 1.

[5] Cod. Theod. 1, 8, 8, 3.

imperatorii opriră prin o lege și spectacolele în ziua de Duminică (1). Ziua Sâmbetei se serba în Orient în mai multe locuri mai cu aceeași solemnitate și în același mod ca și Duminica. Conciliul din Laodicea (340 — 360), aprobându această practică numai în ceea ce privește serviciul Bisericesc : *rugăciunea* și *nepostirea*, interzise repausul și încetarea de la ocupațiuni în ziua Sâmbetei (2). Din contra în Biserica Ocidentală, mai ales în Roma, se postea Sâmbăta. Această usanță fu legitimată formal de papa Inocențiu I. (416). Biserica Orientală persistă în practica ei tradițională, pe care o sancționează din nou la conciliul al 2-lea Trullanu (692), stigmatizându tot de o dată usanța Bisericeii din Roma de abatere, și interzicându postul și în sâmbetele quadragesimei (postul cel mare) (3). Mercuria și Vinerea, consacrate a reaminti suferințele lui Christu, se serbeză în această perioadă ca și în cea precedentă.

§ 72. TIMPULU SERBĂRII PASTELUI

Neînțelegerile ce se iviseră deja în perioada trecută în privința *timpului și a modului de a se serba Paștele*, și cari se continuă până în perioada aceasta, erau considerate de Constantin cel Mare ca unu ce foarte scandalos în Biserică. De aceea trebuie a se recunoște ca unu merit al său punerea lor în desbaterea serioasă a conciliului din Nicea (325), care respinse practica *quarto-decimană* a Orientalilor și sancționează pe cea *romană* ca valabilă pentru totă Biserica. Desbaterile urmate asupra acestei cestiuni atât de însemnată nu s'au păstrat. Cu toate acestea se știe din epistola sinodală și din circulara imperială adresată episcopilor cari nu fuseseră prezenți, că conciliul a decis să se admită ca 14 Nisan ziua în care va fi lună plină după ecinopțiu de primăvară, și Paștele să se serbeze în Duminica ce vine după această zi; în oră ce casă dănsă să

(1) Cod. Theod. 15, 5, 2.

(2) Conc. Laod. canon. 16, 49, 51, 29.

(3) Concil. 2 Trull. can. 55. comp. can. Apostol. 66.

se evite o coincidență cu sărbătorea Paștelui la Judei. Episcopul din Alexandria, unde se cultiva cu zel și cu multă serioșitate studiile astronomice, fu însărcinat, ca să calculeze cu precizie timpul când cade Paștele și să înștiințeze Biserica întregă în fie-care an despre acesta. El comunică Bisericeștilor rezultatul calculului său printr-o *epistolă circulară* (liber paschalis) pe care o trimitea la sărbătorea Epifanii sau Bobotează, și în care adesea-ori desbătea și cestiuni Bisericești ce păreau a avea o importanță oarecare în acel timp. Practica quartodecimană, care se mai ținea încă în câte-va locuri din Orient, fu stigmatizată de eresie (1). Dar și în Biserica ortodoxă nu domnia încă, conform cu deciziunea conciliului Nicenu, o armonie perfectă în privința timpului de a serba Pastele.

Biserica din Roma diferă sub mai multe puncte de vedere în calculul astronomic de cea din Alexandria (ea adoptase un *ciclu* de 84 de ani, iar nu de 19; lua ca ziua ecinopțiului de primăvară pe 18, iar nu pe 21 Martie, și, dacă luna plină cădea sâmbăta nu serba Pastele a doua-zi, ci peste opt zile), astfel că în anul 387 diferența a fost de cinci săptămâni, și în anul 444 de patru. Acesta dăde ocaziune la noi desbateri între episcopi ambelor Biserici; însă nu se putu obține o conformitate perfectă în principiile calculului, ci numai o aproximație. Dionisiu cel Mic introduse mai târziu în Occident teoria calculului Alexandrinu, pe care lă adoptă mai întâi Biserica Romei și apoi și celelalte Biserici. Dar și acest *ciclu* suferă de oarecare inexactități, cari provin din calculul astronomic al *anului Iulianu*, și pe care le a înlocuit *Calendarul Gregorian* (1582).

§ 73. CICLUL SERBATORILOR PASCHALE

Pietatea creștină recunoscuse încă din perioada trecută ne-

(1) Conc. Antioch. (341) can. 1. Conc. Laodic. can. 7. Conc. 2. ecum. (381) can. 7.

cesitatea ca s rb t rea Pastelui să fie precedată de un  timp  mai  ndelungat  de întristare, penitență  i post , care timp  se numi *quadagesima* (τεσσαρακοστή), pentru că avea de principiu fundamentală postul  de 40  ile al  M ntuitorului. Cu t te acestea  ncertitudinea asupra începutului, duratei  i intensit  ii postului quadagesimal  dură mai mult  timp . Cu începerea quadagesimei  nceta  cu des v r ire, mai ales  în ora e, t te petrecerile  i distrac iunile publice  i private, sgomotul  pe strade  i în pie e se modera, o linisce solemn   i seri s  domnia în t te p r ile, Statul  suspenda examinarea cauzelor  criminali, pedepsele corporali  i  nfr na prin legi aspre pe turburători liniscii.  n ora ele mai mari se făcea servici  divin  în t te  ilele.  nv  tori Bisericesci  ndemna  pe Chrestini la cetirea continuă a st. scripturi, la rugăciune, la fapte bune etc. Celebrarea căsătorii era inter is . Punctul  culminativ  al  postului quadagesimal  'l  forma s pt m na din urmă numit  *S pt m na Mare*.  n ac st  s pt m n  se observa postul  cu mai multă seriozitate, ocupa iunile în Stat   nceta  cu totul , cea mai perfectă linisce domnia în t te p r ile, în t te  ilele diminea a  i s ra se făcea serviciu divin  în t te Bisericile. S pt m na Mare începea cu Duminica *Floriiilor * ( ορτή τ ν βατ ων, *dominica palmarum*), în care se serbeză întrarea triumfală a lui Christ   n Ierusalem.  ntre cele-l-alte  ile ale săptămânii Mari se distingea : *Joi* cea *Mare*, în care se reamintesce ultima cină a lui Christ   i instituirea St. Cumenec tur , *Vinerea*,  ioa morții lui Christ   i S mb ta,  ioa repausului s u în morm nt . O însemnătate deosebită avea s pt m na Mare pentru aceia cari se prepara  a primi St. Botez  :  n Duminica Floriiilor  li se preda simbolul  credinții, Joi trebuia să'l  spun  pe din afară  i S mb t  primia  St. Botez .  n s ra S mbetei celei Mari înceta seriozitatea postului  i începea bucuria. To i Chrestini se aduna  n ptea în Biserica respectivă la serviciul  divin , care se prelungia în cântări, rugăciuni  i citirea St. Scripturi p n  în zorile dimine ii Pastelui. O bucurie  nesprimabil  umplea inimele tuturor . Cu salutarea de bucurie : « *Christu a  nviat * »  i cu responsul  : « *adev rat  a  nviat * » se  mbr   sau uni pe alți în amóre fr t sc . Ast-fel 

se începea serbatorea Pastelui, cea mai splendidă și cea mai plină de bucurie sêrbătore a întregii Chrestinătăți. Optă zile de a rîndulî ținea veselia Pastelui. Ea se manifesta în serviciul divin quotidian, în fapte ale amôrei chrestine și la popor adesea în licență și nemoderațiune în alimentele interdise în post. Sêrbătorea Pastelui se termina cu Duminica ce urma, adecă în opta-di. Aceia cari fuseseră botezați în Sâmbăta cea Mare erau primiți acum în sînul credincioșilor, cu care ocaziune îmbrăcau pentru ultima ôră vestmentul alb primit la botez, de aceea și Duminica acêsta fu numită *Duminica albilor*.

Bucuria festivă a Pastelui nu înceta în a opta-di ca sêrbătorea ênsăși, ci se prelungia peste tot timpul pênă în ziua **Cinci-decimei** (πεντεκοστή sau quinquagesima). În acest interval de 50 de zile postul era oprit și rugăciunea trebuia să se facă *stîndu*, adecă ca în ziua Duminicei (1). *Daya a patru-decea*, însemnată în periôda precedentă prin aceea că în ea se reamintia înălțarea lui Christu la Ceru, precum și *daya cinci-decimei*, ca sêrbătore a descensiunii St. Spiritu, se celebrau în acêstă periôdă ca sêrbători *Marî*. Ele începeau printr'unu serviciu divin de nôptea (vigiliae). Sêrbătorea cinci-decimei se termina în a opta-di, adecă Duminica viitoare, care deja în timpul lui Chrisostom pörtă numele de *Duminica tuturor sântilor martirî*.

§ 74. SERBETOREA NASCERII DOMNULUI SI A CIRCUMCISIUNI

Cele d'înteu date sigure despre sêrbarea *nasceri* Domnului (ἡμέρα γενέθλιος, γενέθλια, natalis et natalitia Christi) se găsesc în a doa jumătate a secolului alu 4-lea, și anume în Biserica Romană (360) (2). Din Ocidentu sêrbătorea fu introdusă în Orientu, unde în curînd se respîndi în mai multe locuri. În Antiochia fu în-

(1) Conc. Nicenu (325) can. 20.

(2) Ambros. de virginib. 3, 1.

trodusă în anul 377 (1); în Alexandria ânsă ce-va mai târziu (430). Celebrarea ei fu pusă chiar de la început în ziua de 25 Decembre, care se considera în toate părțile ca adevărata zi a nașterii lui Christu. Instituirea așa de târziu a acestei sărbătorii se esplică din pușina însemnătate ce da Biserica veche acestei zile, care e începutul vieții pământesci a lui Christu, în vedere cu importanța, ce punea pe ziua *morții lui* (πάσχα στανρωσιμον) pe care o considera ca nașcerea și începutul unei vieți mai înalte. Cu toate acestea Chrysostom numesce deja sărbătorea nașterii Domnului : *metropola tuturor sărbătorilor*, Introducerea pe nesimțite, dar cu toate acestea repede și în toate părțile demonstră pênă la evidență, că instituirea ei 'și are rațiunea nu în motive exterioare, ci în cerințele interne ale Bisericii, cari o dată desteptate într'unu modu ôre-care a trebuit să fie recunoscute și satisfăcute în toate părțile. Sărbătorea începea, ca și cele-l-alte sărbători mari, printr'unu serviciu divin de nôptea, basatū fără îndoială pe fapte evagelice (Luc. 2, 8 sqq). Ea termina în a opta zi, pe care Biserica o transformă în secolulū alū 6-lea în *sărbătorea circumcisiunii*. Tot în acestu secolū sărbătorea nașterii Domnului era precedată, ca și sărbătorea Pastelui, de unū timpū de preparațiune și postire, care începea în Biserica Orientală cu 14 Novembre, iar în cea Ocidentală cu a 4-a Duminică înainte de nașcerea Domnului.

§ 75. CULTUL SI SERBATORILE SANTILORU

În sânta scriptură a N. Test. toți Chrestini suntu numiți *sânți*; dar de la secolulū alū 3-lea în cōce, numele de *sântū* s'a datū cu preferință numai acelorū *Chrestini repausați*, cari în viața lorū pământescă au fostū datū probe suficiente și incontestabile despre eroismulū credinții lorū și despre o pietate adeveratū chrestină. Afară de acēsta se mai întrebuintă predicatulū de *sântū* ca *titlu* alū episcopilorū și sinodelorū. Pentru *sânți* secolului alū 2-lea și alū 3-lea *martiriulū* era principiulū

(1) Chrysostom. in diem natalem Christi T. II.

fundamentală în virtutea căruia li se recunoscea sântitatea. A-fără de Sânti biblici (patriarhi, profeți, apostoli etc) fură recunoscuți ca sânti toți *martiri* și *confesori*. După ce încetară persecuțiunile — și cu ele ocasiunea de a se mai obține sântitatea prin martiriu — atunci principiul după care se orienta Biserica în admiterea Chrestinilor repausați în numărul sântilor se basa pe pietatea eminentă din viață, pe energie distinsă în ascesă și pe merite escelente pentru Biserică. O autoritate ad-hoc care se pronunțe sântitatea sa să *canonizeze*, nu exista, și nici că a existat vre-o dată în Biserica orientală ortodoxă. Vocea generală a poporului declara de *sânt*, și Biserica respecta și admitea vocea poporului ca vocea lui D-zeu. Ast-fel se adăoga din an în an numărul sântilor, completându-se tot de o dată catalogul lor. Germenul pentru desvoltarea unui cult special al sântilor se găsește deja în perioada precedentă în adunările Chrestinilor pe la mormintele martirilor (συνάξεις τῶν μαρτύρων), unde celebrau serviciu-divin și agape. În perioada acesta ânsă venerațiunea martirilor deveni cu atât mai mare și mai generală, cu cât generațiunea presentă se simția mai inferioară în puritatea chrestină și mai sterilă în probe de credință în față cu mulțimea martirilor de mai 'nainte. Dilele în cari ei încetaseră din viață (γενέθλια, natalitia) deveniră adevărate sărbători, a căroră celebrare era aprópe ca a Sărbătorilor Mări sau Domenicale. Aceste sărbători erau în secolul al 4-lea atât de generale și atât deenerate, în cât conciliul de la Gangra amenință cu anatemă pe aceia cari nu le da respectul covenit (1). Pe mormintele martirilor se zidiau Biserici (numite μαρτύρια), sau se transportau reliquiile lor sante în Biserici deja existente. Bisericile zidite din nou se sântia pe numele lor. Aseminea și aceia cari priimia St. Botez lua numele martirilor. Predicatori și poeți Bisericesci se întrec în cuvinte și în cântări spre lauda lor. Fie-care provincie și fie-care oraș celebra cu o pietate deosebită memoria martirului

(1) Conc. din Gangr. can. 20.

saŭ a sântului ale căruî reliquiî avea fericirea să le posedă, și pe care 'lŭ venera ca *patronŭ*. Sărbătorea celorŭ mai diștiŭși Sânti nu se mărginia asupra unui orașŭ saŭ provincii, ci era generală în tŭtă Biserica. Credința, că martiri saŭ sânti participă, imediatŭ după mŭrte, la gloria lui Christu în apropierea căruia se află, și că ei aŭ pentru Biserica luptătore pe pământŭ o solitudine particulară, pe care o manifestă în rugăciunile și mijlocirile lorŭ către D-deŭ, a fostŭ sădită cu putere în conștiința Bisericii chiar de la începutŭ. Cu tŭte acestea invocarea martirilorŭ încetați din viață nu există în cultulŭ chrestinŭ mai 'nainte de secolulŭ alŭ 4-lea. Lipsia anchē fundamentulŭ dogmaticŭ pentru acestŭ finitŭ. Secolulŭ alŭ 4-lea găsi acestŭ fundamentŭ în credința, că sânti participă la *a totŭ-sciința* și la *omnipresența divină* prin aflarea lorŭ în contactŭ imediatŭ cu Christu. De atunci sânti fură recunoscuți și invocați ca mijlocitori între Christu și Biserica. Incepēndŭ de la mijloculŭ secolului alŭ 4-lea toți învățatori distiŭși ai Bisericii : Basiliu celŭ Mare, cei doi Gregori, Efrem, Chrisostom etc. în Orientŭ, Ambrosiŭ, Ieronim, Augustin și alți în Ocidentŭ recomandă cu o stăruință rară invocarea Sântilorŭ, și poporulŭ priimi cu entusiasmŭ acēstă formă a serviciului divinŭ (1). Cultulŭ martirilorŭ și alŭ Sântilorŭ a avutŭ ca punctŭ de plecare *ideea de a li se perpetua memoria pentru ca grația lui D-deŭ, care a lucratŭ puternicŭ în ei să se glorifice și pentru ca viața lorŭ sântită lui D-deŭ în luptă și în triumfŭ să serve ca modelŭ demnŭ de imitare*. Acestŭ principiu s'a avutŭ în vedere și mai târziu, când s'a adăogatŭ și cea-l-altă idee : *invocarea sântilorŭ*. Intr'adeverŭ în teorie s'a observatŭ acēsta. Biserica și cei mai eminenti învățatori ai ei aŭ trasŭ o linie demarcativă fŭrte pronunțată între cultulŭ lui D-deŭ și alŭ sântilorŭ și aŭ protestatŭ tot d'a-una cu energie contra confundării saŭ schimbării adorațiunii lui D-deŭ cu invocațiunea sântilorŭ (λατρεία și δουλεία), din cari cea d'intēiu se cuvine numai lui D-deŭ. În practică ânsē nu se observa mai nici de cum aceste

(1) Basil, hom. in LX, Mart. § 8. Greg. de Nazianz orat. 17 in laud. Cypr.

diferențe. Poporul, mai ales cel convertit de curând la Chrestinism, nu se putu abține de a nu sădi pe noul teren al religiosității sale ideile, deprinderile, datinele și usanțele superstițiunii păgâne de mai 'nainte. Dar chiar și acolo, unde nu s'a putut arunca nici un germin al superstițiunii păgâne, și unde s'a recunoscut în înțelesul Bisericii și s'a observat diferența între *adoratiune* și *veneratiune*, cultul sântilor a trecut adesea peste limitele trase de învățători serioși ai Bisericii.

Numerul sântilor crescându din ce în ce mai mult, ȝilele anului nu mai ajunseră pentru a se reserva fie-căruia din ei o ȝi spre reamintirea numelui său. De aci dar necesitatea inevitabilă de a se serbă de o dată și într'o singură ȝi memoria mai multor sânti. Sărbătorile sântilor și ale martirilor fură aședate cu preferință de Biserică în ciclul sărbătorilor domenicali, spre a esprime prin acésta și mai clar legătura intimă de cauză și efect, ce există între dênsele. Ast-fel în secolul al 4-lea se celebra a 2-a ȝi după nascerea Domnului sărbătórea protomartirului Stefan, ca cel d'întéiu fructu al triumfului între Chrestini. În a 4-a ȝi se sărbătória martiriul pruncilor din Batleem. La finele ciclului paschal se institui sărbătórea apost. Toma, și la terminarea ciclului *cinci-decimii* sărbătórea tuturor sântilor martiri. Mai târziu se stabili principiul, ca la aședarea sărbătorilor în anul Bisericesc să se observe progressul istoric în desvoltarea împărății lui D-deu. Între sărbătorile martirilor, cari se celebra în totă Biserica, se puse și o sărbătóre din v. Testament : sărbătórea Macabeilor în memoria celor șapte frați și a mumei lor, cari au suferit pentru credința străbună mórtea de martir sub Antioch Epifaniu. Aversiunea Bisericii de a serba ȝioa aniversară la sânti fu învinsă numai pentru o singură sărbătóre : nascerea st. Ioan Botezatorul. Instituirea și fixarea acestei sărbători a fost dependentă de fixarea ȝilei nasterii Domnului. (Luc. 1, 26). În secolul al 5-lea se serba deja ȝioa tăerii capului St. Ioan Botezatorul (29 August). Sărbătórea celor doi Corifei ai apostolilor : Petru și Paulu, insti-

tuită în memoria martiriului lor, se celebra de totă Biserica (29 Junie) cu o pietate deosebită.

§ 76. CULTULU SI SERBATORILE ST. FECIOARE MARIA

Direcțiunea ce luase desvoltarea spiritului chrestin în Biserica veche, atrase după sine ca consecință naturală cultul St. Feciore, a cărui venerațiune formeză punctul culminativ în cultul sântilor. Cele d'întîi secole preparaseră terenul pentru acest cult. Deja istoria evangelică, în care se descrie origina Davidică a St. Feciore, pare a impune o venerațiune deosebită pentru persoana ei sântă. Archangelul Gabriel o salutase : «bine-cuvîntată între femei», și ea plină de St. spirit profetizase despre sine : «Iată dar, de acum înainte mă voru ferici toate generațiunile.» Puținele indicii ce presintă istoria evangelică au fost suficiente pentru a recunósce în St. Feciore cel mai nobil ideal sau prototip al genului feminin în reîntărirea chrestină. Invățătura apost. Paulu, care pune în față unu cu altul cele două puncte cardinale ale economiei divine : Adam și Christu, atrase după sine naturalmente o analogie opusă : Eva și Maria.

Cea mai veche dintre sêrbătorile St. Feciore este fără îndoială **Buna-vestire**, care se celebra în secolul al 5-lea pretutindinea. Principiul instituirii acestei sêrbători este coprins în evanghelie (Luc. 1, 26 sqq), iar motivul în controversa nestoriană al cărui rezultat a fost recunóscrea St. Feciore ca *Născătoare de D-zeu*. Din cauza cutremurilor și a epidemiilor teribile Justinian I decretă în anul 542 instituirea sêrbătorii : **întîmpinarea** (Luc. 2, 24 sqq). Peste 50 de ani mai târziu Biserica orientală celebra la 15 August și sêrbătorea : **Adormirea St. Născătoare**, care fu introdusă în curînd și în Ocident. Către finele secolului al 7-lea se sêrbătoria la 8 Septembrie : **nascerea St. Feciore**.

§ 77. CULTULU SI SERBATORILE INGERILORU

Cultul îngerilor se desvoltase de o dată cu acela al Sân-

țiloră în cele d'intăiă patru secole, ânsă de atunci sistându remase naturalmente în urma acestuia. Deja în secolulă ală 2-lea era fôrte respîdită și acreditată ideea despre *îngerî protectorî*, cari vină la trebuință în ajutorulă popóreloră, Stateloră și orașeloră (1), precum și în ajutorulă ómeniloră (2). Principiile elementare pentru desvoltarea cultulă îngeriloră se găsescă în scrierile lui Justin Martirulă și în Origene. În secolulă ală 4-lea acestă cultă era generală în Biserică, și în unele locuri degenerase într'o adorațiune idolatră, asupra cării conciliulă din Laodicea pronunță anatema (3). După secolulă ală 5-lea Biserica institui sərbătórea Archangeliloră Michael și Gabriel la 8 Novembre.

§ 78. VENERATIUNEA RELIQUIILORU

Venerarea reliquiilor (*λειψανα*, reliquiae) stă în legătură intimă cu cultulă martiriloră și ală sântiloră. Ea se bazează pe ună sentimentă de pietate, sadită profundă în vieța naturală a omulă, de aceea se găsesce și în cele-l-alte religiuni afară de Chrestinismă. Imputarea ce s'a făcut Bisericii, că ar fi luată din păgânismă venerațiunea reliquiiloră este cu totul nefondată. Cu tóte acestea venerațiunea reliquiiloră are punctulă sêu de plecare principalmente în stima cea mare ce da Biserica deja în secolulă ală 2-lea martiriloră ei. Chrestini aă voită să protégă restele eroiloră credinții loră de orî-ce brutalitate a profanațiunii păgâne, și ast-felă le-a conservată ca ună monumentă ală martiriuluiă, ca mediū de o perpetuă reamintire a virtutiloră, ca o îndemnare la imitarea exemplulă dată de ei și ca o garanție prețiosă despre unitatea Bisericii luptătóre cu cea triumfătóre. Venerațiunea reliquiiloră a începută de o dată cu serviciile divine, ce făceaă Chrestini pe la mormintele martiriloră, unde se adunaă cu atât entusiasmă, în cât autoritățile păgâne de mai multe orî le interdise acăsta cu asprime. Cu în-

(1) Deut. 32, 8 LXX; Daniel 10, 13, 20; 12, 12.

(2) Mat. 18, 10; Act. ap. 12, 15.

(3) Conc. Laod. can. 35.

cetarea persecuțiunilor ea deveni și mai mare. Se zidiau Biserici și Capele pe mormintele martirilor, se transferau re-
stele lor în Biserici deja făcute și se distribuia părțile din
acele reste la diferite alte Biserici. Locul convenit pentru țin-
nerea reliquiilor era altarul. Mai târziu nu se mai putea zidi
sau sfinți o Biserică fără reliquii. În multe locuri se aservau în
Biserică în cutii și în sicrii lucrute cu multă preț și se ară-
tau pentru venerațiune numai la timpuri determinate.

§ 79. CULTUL IMAGINILOR SANTE

Ura și aversiunea ce aveau Chrestini primitivi contra artei
picturei dispăru cu încetul în secolul al 3-lea. Incepând
cu reprezentațiuni simbolice și tipice, ei pășiră la depingerea
de fapte din istoria apostolilor și a martirilor; ast-felul ima-
ginile trecură din case în katacombe și de aci în Biserici. Te-
merea de a depinge persoana lui Christu precum și fapte evan-
gelice a durat însă mai mult timp. Imaginile religioase fură
introduse generalmente în Biserică cam către finele secolului
al 4-lea. În secolul al 5-lea se găsesc *imaginii autentice*,
ale lui Christu, precum și ale St. Fecioare și ale apostolilor,
parte zugrăvite de contoporani, parte apărute într'unul mod
miraculos (ἐκόνες ἀχειροποίητοι). Cu dânsese începu adevărata ve-
nerațiunea a imaginilor (προσκύνησις τιμητική). Numărul imagini-
lor lui Christu, St. Fecioare și sfinților, zugrăvite mai ales
de monahi, devenise enorm. Tote Bisericile și cărțile Bise-
ricesci, evangeliile etc., palatele imperatorilor și casele cetă-
tenilor erau pline de imagini religioase.

Acușațiunea de iconolatrie (adorarea imaginilor) ce adu-
cea uni contra Bisericii fu respinsă de învățători Bisericesci
cu indignațiune ca calomnie infamă și revoltătoare. Stima ce se
dă imaginilor sante nu este, diceau ei, **adorațiune**, ci **venera-
țiune**; ea nu are de obiectul imagina, ci persoana aceluia, care
este reprezentat prin imagine. Cu toate acestea nu se pôte
contesta, că entuziasmul exagerat cu care poporul și mo-
nachi îmbrățișaseră această formă a cultului n'a trecut adesea

peste limitele cu care Biserica a circonscrisă acestă cultă. În fața escentricităților ce se iviau din când în când în cultul imaginilor se opunea principiul : *abusul nu suspendă adevăratul usă*. În genere cultul imaginilor era multă mai răspândit în Orientă, de cât în Ocidentă.

§ 80. MISTERILE SI NUMERULU LORU.

În ceea ce privește definițiunea și numărul misterilor (μυστήρια), Biserica n'a fixată anchă nimic în această perioadă. Învățători Bisericesci se pronunță asupra acestui punctă cu multă incertitudine și rezervă. Espresiunea saă terminulă *misteră* se aplica atât la învățătura chrestină, întră cât înțelegerea ei covirșese mintea omului, cât și la operațiunile sante prin cari se comunică credincioșiloră mântuirea într'ună modă neînțeligibilă (1). Acestă din urmă semnificațiune deveni de la secolulă ală 5-lea încôce din ce în ce mai generală și rămase ôre-cum dominantă în limbagiulă Bisericescă. Anse, fiind că ea nu s'a desvoltată și formulată cu claritate și precisiune în dogmă, s'a aplicat și la operațiunī simbolice, căroră li se da numirea de mistere. *Botezulă* și *cumenecătura* aă fostă considerate chiar de la începută ca misterele principalī, necesari și suficiente pentru câstigarea mântuirii. În secolulă ală 3-lea *chrisma* și *supra-punerea mănitoră* constituiaă ună misteră independentă de boteză. Ideea despre ună sacerdoțiă specială, ca instituțiune divină, puse *chirotonia* saă *ordinațiunea* în numărulă misteriloră. Augustin, acusată în Pelagianī că prin învățătura sa despre păcatulă originală și concupiscență degradă căsătoria ordonată de D-deă, punându-o în numărulă acteloră păcătoșe, declară bine-cuvântarea Bisericescă a căsătorii de misteră, invocându în sprijinirea acesteī teoriiă cuvintele apost. Paulu din epistola către Efesenī (5, 32). În întăia jumătate a secoluluiă ală 6-lea, Dionisiu Pseudo-areopagitulă numeră șase mistere : *Botezulă*, *Chrisma*, *Cumenecătura*, *Chirotonia*,

(1) Chrysost. homil. 7 in 1 ep. ad Cor. opp. XI.

Sânțirea monachilor și ungerea cu unt-de-lemn sântit (maslu) (1).

Botezul și Chrisma. Ritul botezului se dezvoltase în perioada precedentă atât de complet, în cât adaosul ce se făcu acum a fost foarte însemnat și neesențial. Instrucțiunea Chatechumenilor termina cu un fel de examen public înaintea superiorilor Bisericesci (scrutinium). Catechumenii în timpul preparației lor stău la serviciul divin cu capul acoperit, la dăoa botezului însă descoperit. La exorcismu se adăose ceremonia *sufărării* (Ioan 20, 22), *însemnarea frunții și a peptului cu semnul crucii*. Neofii priimiau la botez un nou nume, prin care se exprima intrarea într-o nouă viață. În momentul abrenunțării acela care urma a fi botezat se întorcea cu fața la Apus și dicea vorbe; *mă lepădă de tine, Satana, și de totă adorarea ta* etc., apoi întorcându-se cu fața la Răsărit dicea : *mă unesc de tine, Christe*, etc. Botezul se săvârșea prin afundarea totală de trei ori în apă. Termenile cele mai obișnuite pentru botez erau Sămbăta cea Mare, sărbătorea Cinci-decimeii, și în Orient și Epifania. Instituțiunea *nașilor* deveni generală, și legislațiunea lui Justinian I stabili între *nași* și *flni* o afinitate spirituală, care împiedică căsătoria între ei. Mulți din catechumenii temporisau priimirea st. botez parte din ineficiență, parte din o temere falsă și din prejudicii dogmatice. Învățători cei mai distinși ai Bisericii desaproba conduita unor asemenea oameni. Necesitatea botezului pentru dobândirea mântuirii legitima în decursul timpului și botezul săvârșit de laici și moșe în pericol de moarte. Botezul prin aspersiune sau stropire cu apă în loc de afundare se făcea numai cu cei bolnavi (baptismus clinicorum).

Dogma st. cinii sau cuminecătura n'a fost nicădată obiectul dezbaterilor sinodali. Toți părinții Bisericesci numesc st. Cină *misterul cel pre sântu și înfricoșător* (φρικτόν, tremendum), și cred că pâinea și vinul se schimbă supranaturalmente în corpul și singele lui Christu. Însă schimbarea aceasta uni și o închipuiesc că este *spirituală*, adică ca o acțiune dinamică a corporalității transfigurate a Domnului asupra elementelor pămâtesci : pâinea și vinul cari o reprezintă ; alți din contra — și aceștia sînt cei mai mulți — că este *reală*, adică că corpul și singele se comunică substanțial pâinii și vinului. Terminul general sau expresiunea tehnică pentru această faptă miraculoasă a atot-puterniciei lui Dumnezeu este *metabole* (μεταβολή, transfiguratio). Teoria spiritualistă era profesată de majoritatea Origenistilor, cu preferință de Eusebiu din Cesarea Palestinei, nu atât de mult însă de Atanasie și Gregoriu de Nazianz (2). Teoria realistă se împarte în *diofisitică* (consubstanțială) și în *monofisitică* (transsubstanțială). O înclinație foarte pronunțată către teoria monofisitică sau transsubstanțială se vede la Ciril din Ierusalim, Chrysostom Ambrosiu și Ilariu din Pictaviu (3). Gregoriu de Nissa se exprimă cu totul

(1) De hierarchia eccles. C. 2—7.

(2) Euseb. Demonstr. evang. 1, 10. Atanas. ep. 4 ad Serapionem. Greg. de Nazianz orat. 1. p. 38. Orat. 7. p. 273.

(3) Cyril. de Ierusal. Cat. 22, 4. Chrys. hom 45 ad Ioh. 6, 54. Hil. de Pict. de trinit. 18, 3. Ambros. de myst. c. 9.

caracteristică în această privință. Elă dice: «După cum mâncarea și băutura s'a transformată prin asimilațiune în corpul și singele lui Christu pe timpul vieții sale pământesci, tot ast-felū se transformă acum pâinea și vinulū cu atât puternicia lui Dumneđeū prin consecrațiune în corpulū transfiguratū alū lui Christū și se asimilēză prin primirea st. cumenecături corpulū nostru» 1).

Diferența între aceste teorii luă unū caracterū distinctivū în decursulū controversii nestoriane.

Triumfulū diofisitismulū la conciliulū din Chalcedon nu putu înlătura cu desēvēșire tendința unorū învățătorī Biresicescī de a subtilisa umanitatea lui Christū făcēndu-o să dispară în divinitate. Tendința acēsta contribui fōrte multū ca teoria transsubstanțială să devie din ce în ce mai generală, așa că la fazele perīodei presente este ore-cum singurā dominantă în Biserică

Partea practică în st. cină. Diferența între liturgia catechumenilorū și a credincioșilorū dispăruse de când s'a introdusū botezulū copiilorū. Cumenicarea copiilorū rămase ca o tradițiune legitimată în Biserica Orientală și în cea din Africa de Nord, Biserica Occidentală ānsē basāudu-se pe 1 Cor-11, 28, 29, interđise acēstū usū. Cumenecarea sub o singurā formă, adecā numai cu pâine, era considerată ca eresie manicheică. Elementele materiali pentru sēvarsirea St. cinī se aducū și acum ca și în perīoda precedentă de către credincioși. Pâinea era din cea obicinuită, adecā dospită. Biserica Orientală persistă în acēstă tradițiune apostolică, pe când cea Occidentală în-locui. pentru considerațiunī simbolice, pâine dospită cu azimă. Colōrea vinulū era indeferentă, mai târđiu ānsē se prefera vinulū albu, fiind că celū roșū depune resturī colorate.

Amestecarea vinulū cu apă era o cerință esențială, care și are rațiunea n faptulū evangelicū (Joan 19, 34), saū în esplicarea simbolică a celorū doē naturī în Christū. Pâinea se frīngea. Elementele sântite, adecā pâinea și vinulū se numiaū *bine-cuvīntare* (εὐλογία, 1. 16, 16). Prisosulū din oblațiunile neconsacrate se distribuia la credincioși (ἀντίδορα-anaforă), după ce mai n-tēiū eraū bine-cuvēntate.

Chirotonia. Chirotonia (Χειροτονία, καθιέρωσις) saū ordinațiunea fu pusă pe aceași linie cu botezulū. După cum botezulū imprimă Chrestinulū caracterrulū sacerdoțiulū generalū, tot așa și chirotonia 'ī imprimă caracterulū sacerdoțiulū particularū prin transmiterea acelorū darurī ale St. Spiritū, cari 'lū facū demnū pentru prepararea și distribuirea st. mistere. Biserica recunoscēndū validitatea botezulū sēvirșitū de eretici, a trebuitū să recunoscă și chirotonia sēvirșită în regulă de către dēnși și schismateci. (2). Dreptulū exclusivū de a chirotoni era alū episcopilorū, ca uni cari posedă într'o mēsură mai mare darurile St. Spiritū. Celū care urma a fi chirotonitū trebuia să se supună la unū examenū rigurosū 3). Principiulū: *Nimenca să nu fie chirotonitū fără Biserică anume determinată* (ne quis vage ordinetur) a fostū recunoscutū de valabilū în Biserică chiar de la începutū 4]. Chirotonia pen-

(1) Greg. de Nyssa Or. Cat. 37.

(2) Conc. Nicenu (325) can. 8.

(3) Conc. din Carthag. (397) canon. 22.

(4) Fapt. ap. 14, 23. Tlt, 1, 5. Concil. Chalced. canon. 6.

tru gradele mai înalte nu se putea da după legile Bisericesci, de cât după primirea gradelor de jos. Episcopul, asistat de preoți, săvârșia chirotonia prin supra punerea mâinilor și rugăciune.

§ 81. CETIREA SI PREDICA IN SERVICIULU DIVINU.

Indoiala despre autenticia mai multor scrieri ale N. Test., pe care Eusebiu le numise antilegomena (ἀντιλεγόμενα) dispăru cu încetul. Bănuelile ânsă în privința apocalipsului durară multă timp, fiind nutrite prin deconsiderațiunea ce 'și atrăsese chiliasmul; dar către finele secolului al 4-lea dispărură și acestea. Catalogul cărților canonice, enumerate în canonul 60 al conciliului din Laodicea și în canonul 36 al conciliului din Ippone (393), deveni normativ pentru toată Biserica, cu toate că n'a fostă nici o dată adoptată și sancționată formal de vre un conciliu general. Prelegerile Bisericesci din cărți necanonice fură interdise (1) sau limitate, se permise ânsă cetirea actelor martirilor în zilele, când se sărbătoria reamintirea lor. *Cetirea continuă*, adică de la început și până la fine a unei cărți întregi din St. scriptură, era usitată în serviciul divin până în secolul al 5-lea. Episcopul alegea, după cum găsia de cuviință, cartea ce trebuia să fie cetită. Cu toate acestea âncă de timpuriu se făcuse încercări, după exemplul practicii sinagogale, spre a se împărți în capitole determinate pentru cetit (ἀναγνώσματα, περιχοπαί) cărțile N. Test. Eutaliu, un diacon din Alexandria, este cel d'intîiu care se încercă a înălătura citirea continuă prin împărțirea stichometrică a cărților N. Test. Această încercare a dată cu încetul nascere interpunțiilor.

Predica urma după textului respectiv din st. scriptură. În Biserica episcopală dreptul de a predica era al episcopului care adesea însărcina cu acesta pe vre-un preot sau diacon. În Bisericile parohiale predica preoți. În casu de bôla

(1) Conc. Laod. canon. 59. Conc. Carthag. (397) canon 47.

sau de împrejurări împredicătore se cetia de către citețu o predică streină.

§ 82. IMNOLOGIA SI PSALMODIA.

Psalmi biblici, imnurile și doxologiile formaū partea esențială în cântările liturgice. Succesul pe care lū obținuseră Gnostici, Ariani, Apolinaristi și Donatisti prin poesia și musica religiōsă, prin ajutorulū căroră respîndiaū în poporū învățătura lorū, fu paralisatū de Biserică în doē moduri : pe de o parte fură înlăturate din serviciulū divinū tōte imnele făcute de particulari, iar pe de alta se recunoscū necesitatea de a opune cântărilorū și imnelorū eretice cântări și imne ortodoxe de unū culoritū mai frumosū și de o vervă poetică multū mai mare.

Efrem din Edessa († 378), Isak celū Mare, preotū în Antiochia și Iacob din Sarug, episcopū la Batne în Mesopotamia († 521) suntū cei mai productivi și lăudați compuitori de imne în limba Sirică. Introducerea în serviciulū divinū a imnelorū făcute de dînși nu întîmpinā aci nici unū obstaculū. Gregoriu de Nazianz și Sinesiu compuseră imne pentru Biserică, ânsē dispozițiunea canonică a conciliului din Laodicea (canon. 59) interđise de a se introduce în serviciulū divinū asemenea cânturi.

Cântarea *simfonică*, care fusese în usū chîar de la începutū în Biserică, încetā de la instituirea cântăreșilorū clericali, și conciliulū din Laodicea o interđice cu totulū. Multū mai bine fu primită în serviciulū divinū cântarea *antifonică*. În fața exclusivismului clericalū resistā numai cântarea *ipofonică*, care consistā în responsurile date de credincioși la intonațiuni, cetiri și rugăciuni pronunțate de clerū. Cetirea *cantando* a rugăciunilorū, a părșilorū alese din st. Scriptură și a formulorū pentru consecrațiune începe în secolulū alū 6-lea.

Cântările erau la începutū simple, fără artă și în formă de recitativū. Mai târđiū rivalitatea ereticilorū constrînse pe poeți și pe cântăreși Bisericii ortodoxe ca să iew în considerați-

une cerințele artei musicale. Forma din ce în ce mai splendidă a ceremoniilor în serviciul divin imprimă cântărilor peste cât-va timp un caracter mundan. Deja Chrisostom combate asemenea abusuri. Cântarea corală este necunoscută în această perioadă.

§ 83. LITURGIA.

Diferitele liturgii ce se găsesc în Biserică prin secolul al 4-lea și mai în urmă au un tip fundamental și comun tuturor în liturgia din a 8-a carte a constituțiunilor apostolice. Ele se împart mai întîi în *liturgii orientale și occidentale*. Din cele d'întîi fac parte : *Liturgia Ierusalemică*, ală cărei autor se crede a fi apostolul Iacob. *Liturgia Alexandrină*, care are de autor pe evangelistul Marcu, fondatorul Bisericii din Alexandria. *Liturgia Bisantină*, compusă de st. Basilii, prelucrată și prescurtată de Chrisostom. Acastă din urmă susținută de superioritatea reședinții și a patriarhului ei înălțură de la secolul al 6-lea încôce pe toate celelalte liturgii din Biserica orientală. Intre liturgiile occidentale se disting prin vechime și însemnătate : *liturgia Milanesă*, compusă de st. Ambrosiu, cea *Romană* și *liturgiile Galice*.

Liturgia Bizantină presintă în totalul ei o dramă religioasă consistîndu din trei părți : vespera (vecernie), matutina (utrenie), și liturgia propriu zisă, în care dramă se espune istoria economii divine de la creațiune și pînă la înălțarea Domnului la Ceru. In aprinderea și stingerea lumînărilor, în închiderea și deschiderea ușilor la altar, în tămâere, în îmbrăcarea succesivă a diferitelor vestminte liturgice, în mer-sul și în diferitele pozițiuni corporali ale clerului din serviciu, în operarea cu elementele st. cinii etc. se represintă actele principali din economia divină. Intonațiunile, răspunsurile, rugăciunile, cetirea și cântările au o semnificațiune secundară și forméză esplicarea curentă a liturgii.

Biserica occidentală ânsă a dat liturgii un caracter dogmatic. Aci nu se represintă într'un mod obiectiv econo-

mia divină, ci mijlocele prin care fie-cine poate dobîndi mîntuirea.

§ 84. LOCALELE PENTRU SERVICIULU DIVINU.

Forma templelor păgâne, cari serviseră numai pentru conservarea statuelor diferiților Deî, nu putea conrespunde în nici-o privință cu scopul Bisericii creștine. — Din contră *Basilicele judiciare* ale Romanilor prezentară un model foarte nemerit pentru arhitectura Bisericească. De aceea se luă, — se înțelege cu ore-cari modifi cațiuni — nu numai forma, dar și numele lor, ânsă cu o semnificațiune particulară și relativă la regele etern Christu. Tipul fundamental al Basilicelor era un edificiu oblung în direcțiune de la West către Ost. Lărgimea sa era împărțită în trei spații sau sînurî prin două rînduri de colone, ast-fel că spațiul din mijloc era cel puțin de două-ori mai larg de cât celelalte două laterali. Acest spațiu termina într'o formă de semi-cerc ridicat, numită *concha*, *absida* (κόγχη, ἀψίς), ce era despărțită printr'un grilagiu (κρίκλιδες) și printr'o perdea. (καταπέτασμα) și care se numia altar (βήμα), fiind că era mai sus cu câte-va trepte. De la secolul al cincilea nu se mai puseră colonele pînă la extremitatea de Ost și ast-fel se câștigă un spațiu transversal, care unit cu sînul din mijloc și cu absida dete forma crucii, tipul fundamental al Bisericilor.

În West la intrare se afla un vestibul de o lărgime egală cu Basilica. Ast-fel dar totu edificiul se compunea din trei despărțituri. Altarul era rezervat clerului.

Tronul sau scaunul episcopului se afla la perete în mijlocul absidei, ridicat ce-va mai sus, iar scaunele preoților la dreapta și la stînga *st. mese* pe lîngă peretele absidei. Spațiul oblung (*navis*) era destinat pentru laici, unde fie-care ocupa un loc cuvenit cu sexul, etatea și pozițiunea sa socială. La Bisericile din Orient se afla la ambele laturi câte-o galerie destinată pentru femei. În sînul din mijloc și aprîpe de grilagi se afla ambonul. Vestibulul era locul desti-

nată pentru catechumeni și penitenți. La edificiile cu cupolă se conservă forma principală a Basilicelor, ânsă peste sînul din mijloc al Bisericii, se ridică în formă de boltă cerescă, rezimată pe colone mari unite între dênsele prin arcuri, cupola principală. Alături cu dênsa se înălțau și cele-l-alte semi-cupole. Cea mai celebră lucrare în stilul acesta a fost Biserica st. Sofii din Constantinople, dupe a cărei terminare Justinian I (537) a putut esclama : « Te am învinsă, Salomon ! »

§ 85. VIEATA CRESTINA.

După chreștinarea Statului, Biserica primindă în sînul ei mulțime de ômeni, neconvinși âncă de veritatea evangelică sau neconvertiți și necăutând în Chreștinism de cât folose pămîntesci, vieța chreștină în genere a pierdut fôrte multă din serioșitatea, energia, sinceritatea și puritatea ei, cu cari învinsese lumea veche păgână. Lumea și Biserica se asimilază și se conformază între dênsele din ce în ce, disciplina Bisericească devine mai puțin severă și în aplicarea ei fără efect, și decadența morală face progrese gigantice. Luptele pasionate, desbinările și schismele între episcopi și între clerici umplură lumea chreștină cu partite, rēutate și certe pasionate ; demoralizarea Curții învenina prin exemplele ei Capitala și provinciile. Invasiunile pustiitoare ale barbarilor favorisară ferocitatea și desfrinarea. Fațarnicia și bigoteria înlocuiau adesea pietatea la aceia cari aspiraū la ceva mai înalt, pe când massa poporului se consola cu prejudiciul : că nu fie-care se pôte sânti. Dar cu tôte acestea Chreștinismul conservă tot-d'a-una forța aluatului său moral. Spiritul chreștin pătrunsesse în Stat, în justiție și legislațiune, în filosofie, în vieța familiilor și în usanțele poporului. Cerințele umanității și drepturile omeniei fură recunoscute, sclavia fu din ce în ce limitată, jocurile gladiatorilor și spectacolele imorale dispărură, bariera egoismului național se ridică. poligamia încetă, se proclamă și menținu cu tărie santitatea căsătorii, sexul feminin și recăpătă drepturile pe care societatea îi le ne-

gase atâta timp, institutele de bine-facere înfloriră și plăgile bătrînului păgânism nu mai putură fi considerate ca cerințe legitime și manifestațiuni naturale în viața Statului și a poporului. Chiar păgânul, care, de și convertit la Creștinism, rămânea în sine fidel religiei străbune, trebuia să îndeplinească formele și cerințele Bisericii și să se conforme cu disciplina și usanțele ei.

§ 86. DISCIPLINA BISERICESCA.

Rigorismul novațian, care ridicase escômunicațiilor orice posibilitate de a fi reprimiți în Biserică, fusese declarat deja de eresie în perioada precedentă. Disciplina severă prescrisă penitenților fu observată cu scrupolitate și în decursul secolului al 4-lea, de atunci însă începu a fi slăbită prin influența împrejurărilor, cari reclamau indulgență și considerațiuni particulare. O greutate mai mare presenta menținerea disciplinei vis-a-vis de imperatori și gubernatori. Dar istoria cunosce numeroase exemple de episcopi curajoși, cari au știut să își îndeplinească fără cruțare datoriile sante ale funcțiunii chiar în cele mai delicate și dificile împrejurări.

Pe timpul controversii cu Novațiani disciplina Bisericească primi o amplificațiune prin instituirea de *preoți penitențiar* sau *duchovnici* (πρεσβύτερος ἐπὶ τῆς μετανοίας, presbyter penitentiarius). Instituțiunea și are origina în Ocident și de aci s-a propagat și în Orient. Preoți penitențiar aveau datoria de a arăta mijlocele prin cari să și recapete liniscea sufletului aceea, cari se simțiau apăsați de păcate grele și ascunse și cari veniau de bună-voie a le spune înaintea lor, cerându-le consiliu și consolațiune. Preotul penitențiar, care era obligat a păzi tăcere asupra celor ce i se spunea, asculta mărturisirea păcatelor secrete și prescria după aprecierea sa pastorală aceea ce ce i se părea salutar și necesar pentru îndreptare: post, rugăciune etc. Patriarchul Nectariu desființă în anul 371 instituțiunea preoților penitențiar din cauza unui scandal care se întâmplase în Biserică din Constantinopol. Exemplul

său fu imitată de mai multe Biserici din Orient. De atunci espiarea păcatelor secrete a rămasă o cestiune de conștiință în Biserica orientală, fără ansă a fi esclusă mărturisirea benevolă și darea de consilii.

De la secolul al 6-lea saū al 7-lea apărură mai multe cărți penitențiale în care se aflaū adunate regulile privitoare la espiarea păcatelor mărturisite. Cea mai veche carte penitențială în Biserica orientală este făcută de patriarchul din Constantinopol Ioan Iejunator († 595) intitulată: regula și rânduială celor cari se mărturisesc.

§ 87 CASATORIA CHRESTINA.

Stima exagerată către celibat, care a ajunsă în entuziasmul pentru monachism cel mai înalt grad, atrase după sine, ca o consecință inevitabilă, deconsiderațiunea căsătorii, care sub influența unor asemenea idei nu putea fi privită de cât ca obstacolul la orice silință pentru o pietate mai înaltă, saū cel puțin ca un rău necesariu, ce nu se putea înlătura și de aceea era scusabilă, dar nu și recomandabilă. Cu toate acestea instituirea divină a căsătorii, semnificațiunea ei religioasă în Chrestinism (Efes. 5) și importanța ei incontestabilă pentru societate erau în contradicțiune cu ideile despre celibat.

De aceea atât Biserica cât și Statul erau egalmente interesate de a găsi mijlocele pentru a paraliza teoriile desprețuitoare căsătorii, alt-fel tolerate și aprobate. Dacă spiritul ascetic al timpului minase instituțiunea sântă a căsătorii, atunci neapărată silințele tuturor a trebuit să aibă în vedere de a i da un fundament și sprijin cu totul nou. Acesta se vede în ideea din ce în ce mai generală, că căsătoria chrestină primesce prin bine-cuvântarea Bisericească un caracter sacramental (Efes. 5, 32). În epoca următoare se completează și se fixează această idee. Statul chrestin care acum n'avea nici voința, nici puterea de a înfrîna ascesa exagerată și desprețul către căsătorie, saū cel puțin de a le ține în limitele cuve

nite, a trebuit să admită părerile Bisericei în această privință și să le aibă de normă în legislațiunea sa. Ast-felă contradicțiunea în faptă ce exista în privința ideilor religioase și morale despre căsătorie remase nereconciliată. Cu toate acestea sanctitatea ei fu respectată și protejată energic contra consecințelor periculoase ale ascese monachale. Legislațiunea Bisericească și civilă desvoltă și fixă principiile fundamentale ale sanctității ei. Necesitatea monogamiei fusese recunoscută deja în legislațiunea păgâno-romană. Spiritul chrestin n'avu de cât să tragă consecințele acestui principiu, adecă recunoscerea unei coegalități perfecte a femeii cu bărbatul în căsătorie. Difamarea căsătorii a 2-a de către Montaniști fusese stigmatizată de Biserica ca aberațiune eretică, (1) ânsă aversiunea sa contra ei dură âncă. Ea împunea o penitență de unu pêne la doi ani acelor cari se căsătoriau de a doa ôră. Motivul legitim pentru divorț era numai adulterul. Legislațiunea imperială admise acest principiu, și Biserica orientală 'lă observă cu scrupulositate. Pedicile ce se opunea la căsătorie erau *consanguinitatea, affinitatea, adopțiunea și rudenia spirituală*, formată prin botez. Căsătoriile mixte adecă cu păgân, judei șieretici erau interdise (2). Condițiunea esențială pentru sêvêșirea unei căsătorii legitime era consimțimentul reciproc al părților ce voiau a se căsători, și aprobarea din partea părinților, iar condițiunea validității sale juridice *bine-cuvântarea Bisericească*.

§ 88 USANTELE CHRESTINE IN CASU DE BOLA, MORTE SI IMMORMENTARE.

Biserica și clerul, cari probase de îndestul sollicitudinea sa pentru chrestini bolnavi prin înființarea de spitale etc. nu putu trece cu vederea obligațiunea spirituală către ei, Consolațiuni pastorali, unite cu rugăciunea și cu darea St. cumenecă-

(1) Conc. Nicen (325) canon. 8.

(2) Cod. Theod. III, 7, 2 și Justin I, 9, 6. Conc. 2. Trull. can. 72.

turi erau mijlocele obicinuite ale îngrijirii spirituale. Ungerea bolnavilor cu unt de lemn sântit (Marc. 6, 13. Iacob 5, 14), care pînă în secolul al 5-lea se consideră ca mijloc charismatic pentru însănătoșirea corporală, fu pusă acum în numărul misterelor (εὐχέλαιον).

Biserica recomanda și avea pentru repausați tot d'a-una cea mai mare solitudine, pietate și respect. Ceremonia funebră chrestina avea în vedere trei principii: continuarea relațiunilor spirituale în Domnul cu cei repausați, trecerea lor din Biserica militantă în cea triumfătoare și învierea corpurilor lor putredite. Inchiderea ochilor la repausați presenta mórtea ca un somn, din care aveau să se deștepte în dimineața învierii. Obiceiul de a se da repausatului sărutarea sântă era un simbol al unirii frățești în Domnul. Biserica Orientală a păstrat această usanță, cea ocidentală a desființat-o. În mormânt se da mortului o pozițiune cu fața în sus și cu capul îndreptat către Ost. Fiind ca mórtea nu era considerată ca o nenorocire și ca o despărțire pentru eternitate, de aceea era oprite jălirea peste măsură și doliul exagerat etc. Cu toate acestea învățători Bisericesci erau departe de a desaproba o intristare abandonată de speranța învierii, sau de a cere o apatie stoică în asemenea durerose împrejurări. Ceremonia funebră era obiectul unui serviciu divin, de aceea și locurile de înmormântare sau *cimenterii*. (κοιμητήρια) erau locuri sântite.

În secolul al 4-lea cimenterii fură puse imediat împrejurul Bisericii. Exemple de înmormântări în Biserică sînt foarte rare (numai imperatori și episcopi se înmormîntau în Biserică). Către finele secolului al 4-lea celebrarea agapelor pe la morminte fu înlocuită cu cuspete în memoria morților (pomană), pe cari le desaprobau învățători Bisericesci din cauza deselor abuzuri ce se întîmplau. Constituțiunile apostolice (cartea 8, 42) prescriu o ceremonie religiósă (parastasă) a 3, 9, și 40 și după înmormântare, precum și la împlinirea unui an.

X. SCHISMELE ÎN BISERICA.

§ 89. SCHISMA DONATISTILORU.

(311—415).

În Africa de Nord, unde se mai conservase încă un rest de exaltațiune montanistă, mulți chrestini, fără să aibă nevoie, învăliau benevoli la martirism, pentru care găsea ocaziune destul de favorabilă în persecuțiunea lui Dioclețian. Mensuriu, episcop în Cartagina, se opuse cu energie la acest fanatism, și ast-fel și făcu o mulțime de inimi. În timpul persecuțiunii cerându-i-se cărțile st. scripturi, el dăse în locul lor cărți eretice. Acesta a fost de ajuns pentru ca inimi să-l stigmatizeze de trădător. Mensuriu muri la 311, și partita sa alese cu grăbire în locu-i pe archidiaconul Cecilian, care era de aceleași păreri cu dânsi. Spre a pune capăt machinațiunilor partitei contrarie, ei creșură că este bine ca Cecilian să fie sântit cât mai curând de episcopul Felice din Aptunga, lăsându ast-fel la o parte pe episcopi Numidi și pe primatul lor, Secundu din Tigise, cari într'adevăr tot-d'una asistaseră la ordinațiunea primatului din Cartagina. Partita contrarie avea în capul ei o femeie văduvă, avută, bigotă și intrigantă, Lucila, care nu cruța nimic spre a resturna pe Cecilian, de către care, dicea ea, ar fi fost superată foarte tare. Ea reuși — și acesta i a fost lesne — ca să tragă în partita sa pe episcopi Numidi, cari, pe lângă ca se simțeau lezați în drepturile lor, erau mai toți de principii rigoristice. Ei declarară pe Felice de trădător și prin urmare ordinațiunea sêvșită de el nevalabilă. Secundu veni la Cartagina cu 70 de episcopi din Numidia, între cari cel mai rigorist era **Donat** din Casenigre și constitui un sinod, care chemă pe Cecilian la răspundere. El nu voi să compară și fu escomunicat. Tot de odată sinodul alese pe citețul Majorin (un amic al văduvei Lucila), care lăsa îndată de sucător pe Donat (313). Schisma se propagă din Cartagina peste tota Africa. Țărani, cari erau apăsați de dări peste puterea lor și de angarale, îmbrățișară cauza lui Donat (pars Donati).

Imperatorul Constantin cel Mare, care se considera ca episcop în afacerile de din afară ale Bisericii, credea că trebuie să se amestice în schisma Bisericii Africane. Fanatismul Donatistilor lăsa să fie în defavoarea lor. Într'un edict din anul 313 prin care se acorda Bisericii Africane oarecare privilegii, partita Donatistilor fu exclusă de la acele beneficii. Ei vădându-se condamnați fără a fi ascultați se adresară la imperator cu petițiune, cerându să li se cerceteze plângerile contra lui Cecilian printr'o autoritate imparțială. Constantin delegă trei episcopi, cari sub presedința episcopului din Roma, Melchiade, și împreună cu alți 15 episcopi să cerceteze împrejurările. Cecilian și câte 10 episcopi din fie-care partită fură invitați. În capul Donatistilor se afla Donat. Sinodul declară pe Cecilian inocent în fața acușățiunilor ce ridica asupra partita Donatistilor. Donat fu degradat ca autor al schismei, iar cei-l-alți episcopi fură asigurați de pozițiunea și drepturile lor, dacă se voru întorce la Biserica ortodoxă. Donatisti se plânsă iarăși la imperator, cerându ca cauza lor să fie din nou cercetată la fața locului, unde se pot produce martori și documentele necesare, și apoi pe baza rezultatelor dobândite prin cercetare să se pronunțe un sinod. Comisari imperiali veniră în Cartagina, cercetară cu de amănuntul starea lucrurilor și trimiseră rezultatul anchetei la un sinod ad-hoc din Arelate spre a decide (314). Cercetarea la fața locului descoperise că plângerile Donatistilor erau nefondate, și că Felice din Aptunga nu este trădător. Pe baza acestor date sinodul declară pe Cecilian de episcop legitim și pronunță din nou principiul — care fusese recunoscut deja în controversa botezului sêvșit de eretici — că validitatea unei lucrări sacramentale nu depinde de demnitatea aceluia, care o sêvșesce. Prin acêsta opozițiunea Donatistilor era condamnată în principiu. Dar ei nemulțumiți apelară direct la imperator, care, deși supărat de insistența lor, le primi apelațiunea, cită pe Cecilian și acusători săi la Milan și ascultându și pe unui și pe alți declară pe Donatisti de calomnatori (316). Imperatorul se pronunțase și de aci înainte opozițiunea Donatistilor nu putea fi considerată de cât ca crimă de lese-maje

state. Dar acesta nu intimidă pe schismatici. Donat aprinse prin elocința sa pasionată pe partizanii săi, 'și 'i întărită contra împăratului. Acum se luă măsuri aspre contra lor, episcopi Donatisti fură exilați și bisericile lor închise.

Prin acesta fanatismul crescuse și mai mult. Constantin a trebuit să se arate acum îndulgent către ei. În anul 321 dăde un edict prin care se acorda toleranța și libertatea credinței și a cultului.

Sub Constantin Donatismul luă o fașă periculoasă. Asceți fanatici, cari în mare parte eșiseră din drojdiile poporului, numindu-se *militari lui Christu*, furnicău cerșetorind prin țară, întărită pe țărani la revoltă, predicau libertatea și fraternitatea, jăfuiău și ardeau. Răscularea politică se contopi cu cea religioasă. Un corp de armată imperială înăbuși revoluțiunea. Împăratul distribui ajutoare bănești Donatistilor cari suferău lipsa. Însă Donat respinse cu despreț ajutoarele acordate și rebeliunea se reînnoi. Măsuri severe fură luate contra capilor, toate bisericile li se închise sau li se luară. Julian însă le restituă și chemă înapoi și pe episcopi exilați. Donatisti comiteau acum impuniți violențe contra catolicilor. Succesul lui Julian dăde ordine severe contra sectei Donatiste care acum se bifurcă în partide. Către finele secolului al 4-lea începu Augustin să 'i combată cu cuvântul și cu scrierea, însă Donatisti evitau orice disputațiune cu dânsul, fiindu-le temă de el. Împăratul Onoriu 'i constrânse în cele din urmă ca să primescă o disputațiune formală la care se adunară în Cartagina 279 de episcopi Donatisti și 286 catolici, conduși de Augustin și subpreședinta unui comisar imperial (411). Acesta declară pe Augustin de învingător. Donatisti apelară la împărat, însă acesta confirmă sentința legatului său și pedepsi pe toți renitenți cu confiscarea averii și exilul. În anul 414 fură privați de toate drepturile politice și civile și li se interzise sub pedeapsă de moarte orice întruniri religioase. De atunci Donatisti disparură cu încetul. Pretențiunile lor erau puritate absolută a membrilor Bisericii, escomunicațiunea necondiționată a tuturor celor abătuiți, severitate fanatică în disciplina pentru penitenți și separarea totală a Bisericii de stat.

Eficacitatea misterilor o făceau dependente de demnitatea aceluia care le săvârșia.

§ 90. DIFERINTELE ÎNTRE BISERICA ORIENTALA ȘI CEA OCIDENTALA CA PRELIMINARII ALE SCHISMEI VIITOARE.

Diferința între spiritul poporului Grec și Roman, caracterul național, împrejurările politice, gradul de cultură și civilizație și în parte conflictul intereselor ierarhice opuse au imprimat dezvoltării Bisericii din Occident și Orient o direcțiune caracteristică și sub mai multe puncte de vedere divergentă, care nu au avut efect de cât a înstreina și a depărta cele două Biserici din ce în ce mai mult una de alta, până când în perioada viitoare ajungă la o schismă completă și ireconciliabilă. Diferențele doctrinale au existat tot d'a-una între Orient și Occident, dar ele n'au fost puse de o cam dată în discuție și n'au devenit obiectul neînțelegerilor, necum motiv ca amândouă Bisericile să se acuze una pe alta de eresie și să arunce sămânța schismei. Dacă diferențele doctrinale au fost puțin numeroase, acesta se datorează conciliilor ecumenice, cari, ca organe recunoscute de întreaga Biserică, au decis în ultima instanță asupra tuturor dogmelor controversate, și au menținut unitatea dezvoltării doctrinale în aceea ce părea a fi fundamental ambelor Biserici. O schismă radicală între Orient și Occident se făcu pe timpul *uniunii oficiale* în controversa monoteletă, însă după 35 de ani încetă cu desăvârșire. Însuși controversa monoteletă luase un caracter periculos și era aproape să împartă lumea creștină în două, dar și aci pericolul amenințător fu înlăturat cu succes. O divergență radicală și ireconciliabilă creă Occidentul în *adaosul filioque* la dogma despre purcederea St. Spirit, care *adaos* fu făcut independent, contra învățăturii St. scripturi și fără consimțământul Bisericii orientale.

Diferențele în constituție, disciplină și cult erau mai numeroase, de cât în doctrină, dar cu toate acestea conștiința despre unitatea dogmelor fiind neturburată, și vederile Bise-

ricii de atunci avându un orizont mai liber, concordia nu fu sfâșiată, și relațiunile de intimitate nu fură întrerupte din cauza acelor diferențe, deși ele erau fundamentale. La finele perioadei prezente conciliul al 2-lea Trullan relevă mai multe puncte de diferență, dându-le o importanță atât de mare în decisiunile sale, în cât pot fi considerate, cu drept cuvânt, ca un început pentru sfășierea unității Bisericești între Orient și Occident.

Pretențiunile papale de supremație în Biserică. Conciliul din Nicea (325) recunoscuse episcopului Romei o superioritate intelectuală asupra celorlalte provincii suburbicane, adică Italia centrală și de sud cu insulele Sardinia, Corsica și Sicilia. Intinderea aceasta fusese delimitată atunci de pozițiunea politică a Romei. O însemnătate mai mare câștigă Biserica Romei în Occident prin aceea că era singurul scaun apostolic și muma tuturor Bisericilor de acolo. Când se ivia neînțelegeri relative la învățătura, tradițiunea și disciplina apostolică, părțile disputante se adresa la Roma, cerându-i instrucțiuni. În asemenea cazuri episcopii Romei răspundeau prin epistole didactice, cari deși în secolul al 4-lea schimbă tonul didactic în acela al ordonanțelor (epistolae decretales). Până la anul 343 nimeni n'a cugețat, că Roma trebuie să aibă o autoritate oarecare asupra Orientului. În acest an însă gravitatea împrejurărilor forță pe conciliul din Sardica (343) să decidă, ca episcopul Romei, **Juliu**, care dase probe că este un adevărat reprezentant al ortodoxiei, să aibă dreptul de a primi din orice parte a imperiului apelațiunile ce i vor adresa episcopi condamnați, și dacă le va găsi motivate să numescă judecători, cari să se pronunțe în ultima instanță. Anse deciziunea această sinodală a fost valabilă numai pentru persoana lui Juliu. Ea nu fusese de cât un expedient momentan al unei minorități foarte apăsate, și de aceea în scurt timp fu uitată cu totul. Numai Roma nu o uită. **Inocențiu I** (402—17) fondându-se pe acea deciziunea sinodală, ceru ca toate cauzele importante (causae majores) să fie supuse la constatarea, aprecierea și deciziunea episcopului Romei. Dar și o asemenea pretențiune nu era făcută de cât din punctul de vedere al autorității omenesci (jure humano). **Leone cel Mare** (440—61) a basat pentru întreaga oră pretențiunile papale de supremație pe st. scriptură (Mat. 18, 18), în instrucțiunile date trimișilor săi la conciliul din Efes (449). Părinți și învățători Bisericești din secolul al 4-lea și al 5-lea: Gregoriu de Nissa, Chrisostom, Ambrosiu, Ilariu, Ieronim și Augustin. ba chiar și Inocențiu I aplică, după exemplul lui Ciprian, (1) promisiunea dată lui Petru asupra tuturilor Apostolilor și prin urmare episcopilor; și sub dicerea *petra* (2) (πέτρα) înțelegeau când confesiunea lui Petru, când persoana lui Christu. Leone I aplică acea promisiune numai asupra lui

(1) Cypr. de unitate eccles. c. 5. comp. epist. 55, c. 29.

(2) Vide Suiceri thes. ecclesiast. s. v, πέτρα.

Petru și asupra episcopului Romei. Se înțelege de sine că părinți din Efesu n'au suferit a 'li se impune o asemenea interpretare, și cu atât mai puțin cei din Chalcedon (451), cari 'i și răspuseră prin canonul al 28-lea, unde se stabilește o perfectă egalitate între episcopul din Constantinople și cel din Roma. Leone însă fu mai norocit cu pretențiunile sale în Occident; și când episcopul Ilariu de Arelate 'i făcu opozițiune, el se adresă în anul 445 la imperatorul Valentinian III, care dăde un rescript ca nimeni să nu cuteze a se opune sau a ataca primatul papal, care este o instituțiune divină. Episcopi suburbicari ai Italiei se supuseră benevoli; dar cei din Italia de Nord: metropolitul de Aquileia, Milan și Ravena se opuneau cu energie pretențiunilor papale și conservară mult timp autocefalia scaunelor lor. Părinții Bisericii din Africa de Nord cu totu respectul ce aveau pentru Biserica Romei nu recunoscău episcopului ei de cât o supremație de onoare, și respingău cu indignațiune ori-ce pretențiuni de supremație ierarhică asupra-le. Gregoriu cel Mare (590—604) recunoscău cu sinceritate că patriarhul din Alexandria și cel din Antiochia 'i sânt coegali. Titlul de episcop eumenic pe care Justinian 'lă dăde episcopului de Constantinople (1), Gregoriu cel Mare nu voi a 'lă primi.

Decisiunile conciliului al 2-lea Trullan prin cari se semnalăză abaterile Bisericii Romane sânt următoarele: 1) **Can. 2** în care se recunoscău ca unicele sorginte valabile ale dreptului canonic cele 85 de canoane apostolice, canoanele conciliilor din Nicea (325), Ancira (314), Neocesarea (314), Gangra (360) Antiochia (341), Laodicea (340—360), Constantinople (381), Efesu (431), Chalcedon (451), Sardica (343), Cartagina (348, 390, 397, 398, 419) și Constantinople sub Nectariu (394), canoanele episcopilor Alexandrină Dionisiu cel Mare, Petru, Atanasie, Timoteu și Ciril, ale lui Grigoriu Taumaturgu, ale celor doi Grigori de Nissa și Nazianz, ale lui Basiliu cel Mare, Amfilochiu din Iconiu, patriarhul Genadiu din Constantinople și în fine ale lui Ciprian din Cartagina. Tote decretalele papale și toate canoanele sinodelor latine, excepțiune ale sinodelor din Cartagina, fură lăsate pe din afară. Pe lângă acestea mai e de notat că Biserica Romană recunoscuse din canoanele apostolice numai pe cele d'inteu 50. 2) **Can. 13** prin care se condamnă ca ilegală și neumană practica Romană de a constrânge pe preoți și diaconi la celibat. 3) **Can. 25** prin care se interdice postul în sâmbetele quadregesime. 4) **Can. 36** în care se reînnoește și se confirmă din nou canonul 28 al conciliului din Chalcedon, unde se recunoscău patriarhalul din Constantinople o coegalitate perfectă cu episcopul său papa Romei. 5) **Can. 67** care sancționează ca valabil pentru Chrestini proibițiunea levitică de a nu se mânca carnea animalului sufocat. 6) **Can. 82** interdice de a se face imaginea lui Christ în formă de melu.

(1) Cod. Just. 1, 1. 7; nov. 3. 5. 6. 7. etc.

XI. PROPAGAREA CHRESTINISMULUI

§ 91. RESPINDIREA SI LIMITAREA CHRESTINISMULUI IN ORIENTU.

Activitatea religioasă a Bisericii orientale a fost absorbită cu deseîrşire de luptele continuu ale controverselor doctrinale; şi ast-felū dar nu s'a putut produce ce-va însemnatū pe terenulū misiunii Chrestine. Biserica a contribuitū aci fôrte pucin la propagarea Chrestinismulū. Comercianţi şi captivi duseră cuvântulū evangeliū peste limitele imperiulū Roman. Bisericile eretice, mai alesū Nestoriani, lucrară de aseminea la începutū cu mare succesū pentru respindirea evangeliū. Prin islamismū ânsē Biserica orientală per du din teritoriulū sēu mai multū, de cât coprinsese prin misiune. Biserica care se ocupă cu misiunea în acēsta perîodū este Biserica Ocidentală. Tendinţa ei cu totul practică, unitatea şi contactulū cu diferitele popóre emigrante 'i favorisau escepţionalmente silenţile în acēstă privinţă.

În **Armenia** Chrestinismulū fu propagatū cu multū succesū de Grigoriu Iluminatorulū. Elū converti pe regele Tiridate şi fondă o multime de Biserici şi scôle Chrestine. În secolulū alū 5-lea Miesrob dotă limba Armeană cu unū alfabetū propriu ei şi cu o versiune a st. scripturī. În **Arabia** Chrestinismulū era împedicatū în mersulū sēu de opoziţiunea ostilă şi continuă a Judeilorū, cari erau fôrte respindiţi acolo. Unū june arabū, Teofilu din Diu, care fusese la Constantinopole ca ostaticu, fu preparatū aci pentru c ariera clericală şi după întorcere propagă evangelia în Arabia şi India. Simeon Stilitulū contribui fôrte multū la respindirea Chrestinismulū în Arabia. În secolulū alū 6-lea unū Judeu Du-Nowas, care usurpase tronulū principelū din Yemen, organisă contra Chrestinilorū o persecuţiune fôrte sângerôsă. În secolulū alū 6-lea află Cosma Călătorulū Biserici Chrestine în Indiile Orientale. O sclavă Chrestină, Nunia, converti la Chrestinismū familia princiară în Iberia pe ţermurile mării Negre. Nestoriani din Persia respindiră Chrestinismulū pēnē în China. Frumenţiu şi Edesiū, doi junī scăpaţi din naufragiu, fondară în secolulū alū 4-lea Biserici în Abisinia, de unde Chrestinismulū se întinse apoi în Etiopia şi Nubia.

Abul Kasem Muhamed din Mecca apăru în anulū 611 cu pretenţiuni că este profetū trimisū de Deu, şi fondă o **religiune noă**, consistēndū din elemente judaice, chrestine şi sabeice, amestecate cu unū monoteismū inflexibilū şi cu unū eudemonismū sensualū. Muhamed câştigă autoritate în faţa unora din patrioţi sēi, când se refugiază la Yocireb (Medina), după ce fusese angatū din Mecca (**Hegîra**, 15 Iulie 622). Elū cuceri la 630 Mecca, sânti ca

templu principalu alu noei religiuni (Islam și de aci Moslem) vechiul templu Kaaba și compuse **Koranulū**, care consistă din 114 sure, adunate de socrulū sēu Abu-Bekr. La mōrtea lui Muhamet Arabia îmbrăcișase deja noa religiune. Elū impuse credincioșilorū sēi ca datorie sântă de a propaga noa religiune cu puterea armelorū, și ei, imbibați de unū fanatismū feroce, pe care pretinsulū profetū sciuse să 'lū l'inspire, răpiră una după alta imperiulū Roman și Bisericii chrestine mai multe provincii. Arabi cuceriră în anulū 639 Siria, la 640 Palestina și Egiptulū, la 651 Persia, la 707 Africa de Nord și la 711 Ispania. Mai departe nu putură petrunderi de o cam dată. De doē ori înconjură în vanū Constantinopole (696—697 și 717—718), și Carol Martellu 'i bātu așa de tare la Turone (732), în cât perdură ori-ce speranțe de a se intinde mai departe. Ansē Biserica întrēgă din Asia se afla acum apăsată daca nu amenințată, și trei patriarchate, Alexandria, Antiochia și Ierusalem trebni să se supună la capriciile urmașilorū noūlū profetū. Chrestini, supuși la totū felū de persecuțiuni fanatice și brutali, fură tolerați în țările cucerite, cu obligațiunea de a plăti fie-care pentru acēsta o contribuțiune personală, ansē timiditatea lașă și speranța unorū beneficii materiale aruncă în brațele islamismulū mulțime de Chrestinū cu numele numai. Insemnătatea și pozițiunea islamismulū în planulū providinții divine constitue una din cele mai dificile probleme ale filosofii istorii.

§ 92. RESPINDIREA CHRESTINISMULUI INTRE POPORELE GERMANE.

Relațiunile politice cu imperiulū bisantinū aduseră Chrestinismulū mai 'ntēiu la Goți și anume într'unū timpū, când arianismulū era religiunea Statulū. De la dēnși arianismulū trecu la Vandalī, Burgundī, Suevī și Longobardī. La Franconī Chrestinismulū fu introdusū de la începutū ast-felū cum a fostū în Biserica Romană. Ei se credeaū că sūntū chieamați de Țeu spre a pune capetū eresii ariane prin cucerirea țărilorū în cari dominaū. De de o parte temerea ce inspiraū Franconi, iar pe de alta superioritatea culturii romane determină triumfulū finalū alū confesiunii catolice asupra barbarii ariano-germane. Biserica din Britania propagă Chrestinismulū la vecinī Irlandesī și de la acestia la Picți și Scoțianī. Antipatia națională ansē o impedică ca să 'lū propage și la Anglo-Saxonī, cari invadaseră aci. Acestia fură convertiți de o principesă Francesă și de misionari Romani. Intre Biserica Britano-Irlandesă și cea Rōmano-Anglo-Saxonă există cât-va timpū o desarmenie ostilă, care găsi unū echo puternicū și între misionari din

amându-și părțile. Biserica din Britania nu voia să recunoască supremația Romei și făcea opozițiune energică contra ritului botezului, tonsurei, celibatului și contra practicii de a celebra Pastele. Dar în cele din urmă a trebuit să cedeze și să se supună cerințelor și regulilor Bisericii Romane. Multime de monahi din Britania, Irlanda și Scoția, căroră Patria le devenise detestabilă, emigrară acum pe continent, spre a propaga Chrestinismul și a introduce instituțiunile Bisericesci din patria lor în Germania cea păgână. Dar misionari Anglo-Saxonii îi urmăreau pas cu pas, și astfel lupta între Biserica Britanică și cea Romană se renoi pe teritoriul german, unde fini cu triumful Romei. **Bonifaciu**, adevăratul apostol al Germaniei, este unicul care termină această luptă și puse Biserica germană în relațiuni directe cu scaunul Romei.

În secolul al 2-lea Goții se aședară la marea Năgră, și în secolul al 3-lea primiră credința evanghelică propagată de captivi chrestini. La consiliul din Nicea (325) luă parte un episcop got. Episcopul Ulfilă le a dat (360) un alfabet și o versiune a st. scripturii. Imperatorul Valente permise West-gotilor alungați de Huni ca să se așede la Dunare, dacă vor primi confesiunea ariană. De la densi arianismul fu transmis cu încetul la Ost-gotii, Vandali, Burgundi, Suevi și Longobardi și astfel cât-va timp fu dominant în Ispania, Africa, Italia și Galia. Vandali persecutară în Africa de Nord pe chrestini până când Belisar scăpă țera din mânele lor (533). Ost-Gotii rămaseră ariani până la distrugerea imperiului lor (553). West-Gotii împreună cu regele lor Reccared se lepădară de arianism la sinodul din Toledo (589). Suevi și Burgundi erau deja de multă vreme Bisericii Romane. Longobardi primiră mult mai târziu confesiunea catolică. Franconi erau păgâni încă, când năvăliră în Galia. Regile lor Clodvig fu convertit la Chrestinism de către socia sa Chlotilda și botezat de episcopul Remigiu din Rheims. Exemplul regelui fu urmat de toți Franconi.

În **Britania** Biserica chrestină fu apăsată și împedicată în mersul ei de la anul 409 prin invasiunile Pictilor și Scoțianilor păgâni, și mai în urmă de la 445 de către Angli și Saxoni, pe cari Britani îi chemaseră în ajutor. Biserica din **Irlanda** se afla pe acest timp într-o stare înfloritoare și a lucrat foarte mult pentru răspândirea chrestinismului prin numeroasele monastiri și școli chrestine ce fondase acolo. Ea este opera unui Britan **Patriciu**, numit apostolul Irlandezilor, care cu o amare nedesecabilă și cu o insistență infatigabilă și a sacrificat totă viața (+ 460) pentru prosperarea Bisericii Irlandeze. Columban (+ 597) un monah irlandez predică evanghelia între Picti și Scoțiani. Eptarchia Angliilor și a Saxonilor fu chrestinată cu încetul prin misionari Romani. Gregoriu cel Mare, care cugeta cu multă seriozitate la convertirea acestor popoare, trimise în Engletera îndată după căsătoria lui Edilbert de Kent cu prințesa Berta o misiune de 40 de monahi în

capulă cărora se afla abatele romană, Augustin (596). Edilbert se botează în anul 597.

Coloniile militare romane fondaseră în **Germania** mai multe cetăți organizate în spiritulă culturii romane, și deja în secolulă al 3-lea și ală 4-lea se menționează episcopi de Colonia, Trier, Lüttich, Mainz, Worms, Strassburg și Basel. Misiunea între germani începe însă cu irlandesul Columban, care în anulă 590 se aședă cu doi-spre-dece monachi în Vogesi și fondă acolo mai multe monastiri. Dar fiind că elă și colegi săi voiaă o Biserică liberă, ca cea irlandesă, și independentă de Roma și fiind că prin sinceritatea lor ofensase curtea, nobilimea și clerulă Franconilor fură alungați (610) și se îndreptară către Elvetia, unde **Gallu**, discipululă lui Columban, fondă monastirea St. Gallu. În ținutulă de pe lăngă Basel misiona monachulă irlandesă **Fridolin**, și pe lăngă Wurzburg compatriotulă său **Kilian**. De la Passau și pënë la Viena missionase, începândă de la 450, **Severin**, însă fructele ostaneliloră sale fură nimicite de împrejurările timpului. În Bavaria fu predicată chrestinismulă pe la începutulă secolulă ală 7-lea de misionari Franconi. Episcopulă Emmeran din Aquitania lucra pe la 650 în ținutulă de pe lăngă Regensburg, Episcopulă Ruprecht din Worms († 18) înființă episcopatulă din Salzburg, și eremitulă Corbinian pe celă din Freisingen. La Frisi, Chrestinismulă fu dusă de misionari Franconi. Amandu († 79), secondatū de Elegiu, înființă ună episcopatū în Maastricht. Pe urmele lor veniră misionari anglo-saxonă, conduși de Wilfrid și Wigbert. Adevăratulă apostolă al Germaniă este **Bonifaciu**, nascutū la Kirton în Englitera la anulă 680. Elă finesce în secolulă ală 8-lea cu convertirea Germaniă.

PARTEA II.

ISTORIA MEDIE A BISERICII

(692—1453)

CARACTERULU ACESTEI EPOCE.

Timpul, când Biserica orientală și cea occidentală mergeau împreună pe calea progresului, trecuse deja. De acum înainte fie-care din ele urmăze o cale independente și proprie lor. Ocidentul deveni prada ordelor Germane, care 'lu inundaseră și 'lu devasta, ănsă și ele deveniră prada Bisericii occidentale, care le conduse spre cultură și civilizație, reînviindu-se ăre-cum într'ensele și începându o noă epocă de dezvoltare. Alt-fel sunt împrejurările în Orient. Imperiul roman de Orient se menținu aproape o mie de ani mai mult de cât cel de Ocident, și ast-fel Statul bizantin și Biserica, care era așa de strinsă unită cu el, urmăze ăncă mult timp calea pe care o parcurseseră pene aci în dezvoltarea lor. Istoria Statului și a Bisericii în epoca medie bizantină nu are un început nou. Ea este numai o continuare a istoriei vechi, care merge înainte în aceeași direcție, în același spirit și sub influența aceluiași factori. Pentru această rațiune istoria medie a Bisericii occidentale trebuie tratată în istoriografie dintr'un alt punct de vedere de cât aceea a Bisericii orientale. Aci este o continuare în vechea cultură și un progres neîntrerupt, ănsă lipsit de putere și vigoare, fără originalitate și productivitate. Acolo o rupere totală cu trecutul și începutul unei lupte titanice pentru a pași de la barbarie spre civilizație. Așa dar vom considera epoca medie în Biserica orientală ca finalul culturii vechi, iar în cea occidentală ca începutul civilizației moderne.

În istoria medie a Bisericii orientale se prezintă mai întâi procesul separării ei totale de Biserica occidentală. Baza comună în dezvoltarea lor pene la această epocă este așa de mare și puternică, și conștiința despre unitatea originii lor așa de profund înrădăcinată, în cât o totă înstreinarea reciprocă, care se începuse din perioada precedentă și se termină în cea prezentă printr'o schismă completă, tot se găsesc amândouă Bisericile lucrându împreună în cestiuni de interes general Bisericesc. Ast-fel este mai întâi controversa iconoclastică, în care amândouă Bisericile luptară pentru menținerea unei forme a cultului, ce deja era sancționată de amândouă părțile, și după aceea istoria neînțelegerilor cari se transformă în schismă, precum și încercările inutile de reconciliere.

PERIODA I

18

ISTORIA MEDIE A BISERICII

(692—1054)

I. ICONOMACHISMULU SAU LUPTA CONTRA ICONELORU (726—842).

§ 93. LEONE ISAURULU.

Imperiul Roman de Orientă începuse a păși spre decadență la începutul secolului al 8-lea. După detronarea lui Iustinian II (695), tronul ajunsese prada usurpatorilor, mare parte mișei, cari nu aduceau cu dinși pe acel tron de călășitate și crușime în loc de energie și prudență. Saraceni se preparară acum sub Kaliful Soliman I. la un atac decisiv contra Capitalei. Atunci se sui în fine pe tronul desonorat al imperiului un bărbat, care repară de îndestul onorea numelui bisantin și gloria armelor bizantine. Acesta este **Leone III. Isaurulu**, care prin energie, coraj și talente militare se ridicase din cea mai de jos stare socială pînă la gradul de general. Doi luni mai târziu după suirea sa pe tron apărură Saraceni cu o flotă puternică înaintea Constantinopolii. Asediul dură aproape un an întreg. Prudența și bravura militară a lui Leone, secolate de teroarea focului grec, triumfă contra Saracenilor: flota lor fu distrusă și imperiul bizantin scapat. Imperatorul învingător și îndreptă acum privirile asupra afacerilor interne ale Statului. Între Iudei din Asia se arătase un pseudomesia și provocă o mare agitație (722). Leone dete acum un edict (724), prin care îndatora pe toți Iudei din imperiu, ca să se facă imediat Chrestini. Mai multe mii primiră bolezul, se înțelege, fără să fi fost convertiți. Tot atunci imperatorul constrînse pe eretici montaniști, cari se mai aflau, ca să se întorcă în sinul Bisericii ortodoxe, dar cei mai mulți din ei preferară să se

arădă împreună cu Bisericile lor. Acum veni rîndul și la Biserica ortodoxă. De la secolul al 5-lea cultul imaginilor sante prinsese rădăcini puternice în Biserică, și atât în cultul public, cât și în viața privată se ramificase în toate direcțiile. În această formă a cultului, pe care monahi și poporul o îmbrățișaseră cu entuziasm și în care nu lipsiau exagerații și abuzuri, Leone nu vedea de cât superstițiune și idolatrie. Ea era contrarie planurilor și calculelor sale politice, precum și convicțiunii lui. El nu voia să scie, că cultul imaginilor sante este basat pe necesitatea sentimentelor religioase; cruțare și respect pentru convicțiunea religioasă a altora îi era ce-va strein. Leone luă motiv pentru determinarea sa contra cultului imaginilor sante din expedițiunea de convertire, ce întreprinsese contra Judeilor. Pe Judei îi constrinsese să se facă Chrestini; acum voia să constrîngă și pe Chrestini, ca să lepede aceea ce Judei, după părerea sa cu dreptă cuvînt, considera ca scandal sau ca idolatrie. Consilieri săi principali în cestiunea iconomachică erau episcopul Constantin din Nacolia în Frigia și un renegeat anume Besser, care ocupa o funcțiune înaltă în Stat.

Leone, deși decisese ca imaginile sante să se dea afară din toate Bisericile, totuși fu nevoit să întrebuițeze prudență și să pășască cu circumspecțiune spre a și ajunge scopul. Patriarchul Germanu, un bătrîn de 90 de ani, îi se opuse cu o energie la care soldatul imperator nu se așteptase. Circumspecțiunea era dar cu atât mai necesară, de aceea cel d'întău edict imperial din anul 726 interzise numai închiderea pînă la pămînt sau prosternarea înaintea sântelor imagini, ca un ce cuvenit numai lui Dumnezeu. Tot de o dată imperatorul ordonă ca mai multe imagini, care erau foarteenerate, să fie ridicate mai sus, pentru ca poporul să nu le mai pōte sāruta sau atinge. Patriarchul nu se opuse acestei mēsuri, deși el înțelegea prosternarea cu totul altfel de cât imperatorul. Dar mai mulți episcopi, între cari și Constantin din Nacolia, se arătară foarte prevenienți dorințelor imperiali și începură să dea afară imaginile sante din Bisericile dieceselor lor: Poporul se turbură pentru

asemenea fapte, și în insulele Cicladice nemulțumirea se transformă în revoluțiune. Ună oare-care Cosma se proclamă imperator, porni cu o flotă la Constantinopole, dar fu învins și decapitat. O puternică opozițiune se ridică ânsă din alte două părți și imperatorul nu fu în stare să o sfărâme. Monachul **Ioan Damascen**, cel mai mare și cel mai pios teolog al timpului său, îndreptă una după alta contra iconomachilor trei scrieri fulminante, în cari apăra cu spirit, aptitudine și sagacitate legitimitatea venerațiunii imaginilor sante, și prin cari convinse și mai mult pe veneratori lor că măsurile luate de imperator în această privință n'au altă fundament, de cât impietatea și frivolitatea. Al doilea adversar era episcopul **Gregoriu II** din Roma, cel mai energic și cel mai capace papă (714—31) din acest secol. Când ajunse în Italia edictul lui Leone contra imaginilor sante, îndată erupse o revoltă. Papa nu numai că se opuse dispozițiilor acelui edictu, dar merse cu curajul pînă acolo de a trata pe imperator, în epistolele ce 'i adresă, cu expresiuni tari, numindu-l *Copilul desmățat*. În Orient ânsă împrejurările erau cu totul alt-fel. Imperatorul sfărâmasse opozițiunea, și dete în anul 730 un al doilea edict prin care se ordona ca să se dea afară din Biserică toate imaginile mobile, iar cele imobile să fie spoite spre a nu se mai vedea. Patriarchul Germanu refușă consimțimântul său la o asemenea faptă și fu destituit († 733). Pe tronul patriarchal fu pus acum un curtesan flexibil **Anastasiu**, care pînă aci fusese secretarul lui Germanu. Indată fură date afară din Biserică toate icónele, și episcopi cari nu voia să face acesta perdură scaunele. Oameni imperatorului, însărcinați cu executarea edictului, procedară în multe părți cu o ferocitate fanatică, și de mai multe ori a trebuit să înăbușescă prin lupte sângeroase tumultele poporului. Asupra porții palatului imperial se afla o magnifică icóna a **Mântuitorului Christu**, ce era obiectul venerațiunii generale. Un soldat primi ordin să o dea jos. Poporul se adună în masse murmurând și vociferând. Când soldatul puse mîna profanătoare pe st. imagină spre a o desloca, nise femeii, ce se afla acolo, 'i traseră scara de sub picioare.

Soldatulă cădujos și în omorîtă. Guarda imperială alergă îndată și alungă mulțimea adunată făcându să curgă sîngele în sirioie pe strade. În loculă imaginii Mîntuitorului se puse o *cruce*. Furia poporului creștea în ascunsă din ce în ce, dar nu mai făcu nici o esploziune pe cît timpă fu Leone pe tronă. Ioan Damascen compuse și împrăștiă a doa și a treia scriere a sa pentru apărarea cultului imaginilor sante; tôte Bisericele din ținuturile Saracenilor întrerupseră relațiunile cu Bisantini și papa Gregoriu II. ținu ună sinodă la Roma (731) care amenință cu escomunicare pe toți icomonachi. Leone, după mai multe încercări inutile de a pedepsi pe papa, muri la 741.

§. 94. CONSTANTIN V. COPRONIM.

(741—75)

Fiulă și succesorulă lui Leone, **Constantin V.**, pe care monachi 'lă numiră **Copronim** și **Cabalin**, a fostă tot așa de bravă ca soldată și de energică ca imperatoră, ca și tatălă său, și în lupta contra imaginilor sante mai pucin circospectă și mai radicală de cît dînsulă. Veneratori icóneloră nu puteau spera ce-va bună, după mórtea lui Leone, de aceea folosindu-se de oportunitatea împrejurăriloră și de absența lui Constantin din Capitală se revoltară. Artabasdu, cumnată de soră ală imperatorului, se puse în capulă revoluțiunii. Patriarchulă Anastasiu 'lă încoronă de imperatoră în aclamațiunile poporului; monachi eșiră din tôte locurile, unde 'și găsiseră apărare de furia lui Leone, și icónele fură puse din nou în Biserică. Pe când se petreceau acestea Constantin strînse o armată puternică și devotată cu totulă planuriloră sale; dură ansă doi ani și jumătate pênă ce să pótă domoli revoluțiunea și coprinde Constantinopole (743). Elă 'și resbună apoi cu prisosă contra adversariloră săi. Lui Artabasdu și la mai mulți capi ai revoltei li se scóseră ochii. Mulți fură decapitați. Patriarchulă Anastasiu fu pusă călare în sensă inversă pe ună asină și purtată pe stradele Capitalei, cu tôte acestea ansă fu menținută în scaunulă său, pentru că ună ast-felă de sufletă

servilă putea fi întrebuințată pe viitor în multe împrejurări. Imperatorul se determinase deja ca să estermine radicalmente cultul imaginilor sante. Dar prudență era și acum necesară. De aceea elu decise a legitima iconomachismul priutr'unu sinodul **ecumenic**. Anse abia peste dece ani convocă acestu sinodul la Constantinopole (10 Februar 754). La conciliu luară parte 338 de episcopi, între ei nu s'a aflatu nici unu patriarchu. Sinodul care se considera pe sine alu *șaptelea* ecumenic rēmasē constituitu aprōpe șapte luni. Elu declară că introducerea și întrebuințarea artei reprezentative în cultu este unu ce păgānu, cită din părinți vechi ai Bisericii o mulțime de passage contra cultului icōnelor, recunoscea st. cină ca unica și legitima imagină a Mântuitorului Christu, pronunță anatema asupra tututor lucrătorilor de imagini sante și asupra acelor, cari le venerau, justifică anse invocarea sântilor și a st. Feciōre, Născētōre de D-eu și termină dāndu de trei-orī anatemei pe Ioan Damașcen ca trădătoru alu Bisericii și imperiului. In cea din urmă ședință alese și sânti de patriarchu alu Capitalei pe episcopul Constantin din Sileu.

Clerul sub-semnă fără scrupul actele conciliului iconoclastic. Monachi trebuia să le sub-semneze și ei, anse fōrte pucini se găsiră cari să se pōtă decide a face acēsta. Mulți fugiră în țările coprinse de Saraceni, și pucini cari mai rēmaseră amenințau sinodul și pe imperatoru. Unu monachu Andree, supranumit Calibitu, injuriă pe imperatoru și fu flagelat pēnē ce muri. Gubernatori provinciilor declarară acum imaginilor sante unu resbelu exterminatoru, în care nu lipsiră acte de o ferocitate fanatică. Uni comiteau absurdități necredibile, ordonāndu a se depinge pe pereți Bisericilor peisage, arbori fructiferi, scene de vēnătōre etc, în locul imaginilor sante din istoria evangelică. Icōnele a trebuit să dispară și din casele private. O conjurațiune se organiză, anse imperatorul o împrastiă prin decapitarea capilor ei.

Chiar patriarchul Constantin pare că favorisa în secret miscările reacționare. Elu fu exilat și după doi ani mai târziu și decapitat. Intre monachi reacțiunea se transformă într'unu fanatismu escentric. Imperatorul, căruia numele de

monachū 'i era așa de urîtū , în cât nu tolera să fie pronunțatū în prezența sa, se decise ca să desființeze tótă ordinea saū tagma monachală. Mii de monachi fură flagelați, incarcerați, deportați, saū constrinși să se căsătorască. La uni li se scóseră ochii, saū li se tăiară nasulū și urechele. Execuțiunile erau evitate, dar se întrebuintară tóte mijlócele de a espune pe monachi la dasprețulū și derisiunea poporului. Monastirile fură desființate și transformate în casarme și grajduri de cai. Prin asemenea măsuri imperatorul ajunse a face în curónd ca să nu se mai vedă nici unū monachū și nici o imagine sântă în totū imperiulū. Chronografulū Teofane (767) spune, că reforma imperială se întindea și asupra cultului sântilorū și reliquiilorū. Invocarea st. Fecióre și a sântilorū fu interdisă, reliquiile martirilorū erau ridicate cu forța din Biserici și parte se ardeaū, parte se afundaū în mare.

§. 95 IRENA REINFIINTÉZA CULTULU IMAGINILORU SANTE. CONCILIULU ALU 7-LEA ECUMENICU (787).

Dupē mórtea lui Constantin V. se sui pe tronū fiulū sēu **Leone IV. chazaru** (775—780), care împărtășia pe deplinū ideile și principiile părintelui sēu. Armata care acum ajunsese prin victoriile sale a fi mândria și sprijinulū imperiului, ardea de entusiasmū pentru reforme. Statulū, puternicū înăuntru și inspirindū temere în afară, ajunsese la unū așa de mare gradū de putere cum nu mai avusese de 400 de ani. Toți aveau convicțiunea, că reformațiunea Bisericii și regenerațiunea Statului se raportă între dênsele ca cauză și efectū. Cu tóte acestea Constantin chiar pe patulū de mórte ducea grija, că rezultatele silințilorū întregii sale vieți potū fi înmormîntate împreună cu dênsulū. Cedrenu istorisese, că imperatorul în ultimele momente ar fi chematū lúngă sine pe socia fiului sēu, pe **Irena**, și ar fi pus-o să 'i jure pe corpulū și sîngele Domnului, că nu va favorisa nici o dată cultulū icónelorū. Irena ânsē, care era din deprindere și convicțiune devotată cultului imaginilorū sante, neținēndū în seamă jurămēntulū datū,

puse în jocă toate mijloacele și influența sa, spre a deschide pe nesimțite cale cultului icoanelor. Monachi cari pînă atunci se făcuseră nevăduși eșiră la lumină. Episcopatele vacante fură ocupate cu episcopi veneratori ai imaginilor sante. Toate mergeau după dorința Irenei. Imperatorul din natura sa blîndu, cedătoru și urîndu măsurile violente nu făcea opozițiune. La anul 780 muri patriarchul Capitalei. Pe scaunul vacantu fu nălțat unu ôre-care Paulu. Imperatorul credu că este necesarū să se asigure de consimțimîntulū noului patriarchu la decretelē date deja contra cultului icoanelor, făcîndu-lū să i depună unu jurămîntu solemnū pentru acestu finitū. Patriarchulū se învoi la acēsta. Peste pucin Leone încetă din viață prin o môrte subită (780).

Irena luă regința pentru fiulū sēu minorū **Constantin VI**. Condușă de o istețime naturală, ea începu a introduce încetū și cu prudența cultulū imaginilor sante. În curîndu se populară iarași monastirile. Monachi furnicaū în toate părțile spre a deștepta în poporū vechile simpatii. Reliquiile St. martire Eufemia, cari fusese afundate în mare după ordinulū lui Constantin V., apărîndu acum la suprafața apei, fură aduse cu mare solemnitate în Capitală și espuse venerațiunii poporului. Patriarchulū Paulu, care pînă aci, fidelū jurămîntulū sēu, ținuse cu iconomachi, simțîndu greutatea pozițiunii sale, se retrase în monastire spre a face penitență. Pe scaunulū patriarchalū se sui **Tarasiu**, care pînă atunci fusese secretarū alū imperatricii. Conform usulū elū refusă mai multū timpū de a priimi o așa de înaltă demnitate. Motivulū refusulū, dicea Tarasiu, este schisma existentă : elū nu pôte păstori o Biserică condamnată de eresie de către cele-l-alte Biserici ortodoxe. Imperatricea i promise într'unu modū solemnū, că 'și va pune toate silințele, ca să înceteze schisma și să reînființeze ortodoxia. Tarasiu primi atunci (874). Causă schismeī fusese conciliulū din anulū 754. Motivulū de a declara nulitatea aceluī conciliu se putea găsi lesne în faptulū, că nici unulū din cele cinci patriarchate nu fusese reprezentate acolo. Dar acum trebuia îngrijitū cu atât mai multū ca noulū conciliu să nu fie atacatū cu aceleași arme. De aceea se începură mai 'ntîiu ne-

goțierile cu Roma. Papa Adrian (772—95) se îndoia de reușita planului, cu toate acestea promise concursul și participarea sa. Mult mai mari dificultăți se opunea la participarea celorlalte trei patriarchate. Tarasiu trimise într'adevăr sciință la cei trei patriarhi, dar trimiși sêi abia trecuseră frontiera, și mulțime de monahi le eșiră înainte încredințându-i, că le va fi peste putință de a 'și îndeplini misiunea, care n'ar putea aduce de cât rêu Bisericii orientale. Resultatul obținut în urma mai multor deliberări fu, că monachi delegară din mijlocul lor pe doi—cari pretindeau că au fost mai înainte **sinceli** la patriarhi orientali—spre a reprezenta pe acestia la conciliu. dându-le un act prin care justificău expedientul. Conciliul fusese convocat la Constantinopole pentru înteu August 786. Episcopi din toate părțile imperiului se prezentară în număr mare. Ansă în majoritatea erau iconomachi, și conveniseră în întrunirile lor secrete ca să facă opozițiune în acest sens. Tot de o dată se ridică și guarda imperială, care se compunea din veterani ai armatei lui Constantin, și ocupă cu amenințări intrările în Biserică. Tarasiu nu se spăimântă de acesta și deschise conciliul. Dar când se cetiră actele pretinsilor imputerniciți din partea patriarhilor orientali, episcopi iconomachi protestară cu energie; guarda imperială amenință cu mörte. Tarasiu se vedu dar nevoit, să ridice ședința. Imperatricea înțelese atunci că spre a'și ajunge scopul trebuie să useze și de stratageme. Ea ordonă ca să se recruteze o armată în cele mai depărtate provincii. După aceea făcu să circule noutatea, că Saraceni ar fi făcut invasiuni în provinciile din Asia-Mică. Guarda trebuia să plece dar la teatrul resbelului. Când soldați se imbarcară, li se ceru armele sub pretextu de a fi transportate pe alte vase, și când fură trecuți de cea-laltă parte a mării primiră ordin că sunt liberi, ne mai avându imperatricea necesitate de serviciile lor. Acum se convocă un nou conciliu pentru Septembrie 787 și a nune la **Nicea**. Aci se adunară apröpe 350 de episcopi. La acest conciliu se află și episcopi iconomachi, dar în minoritate. În ședința a 7-a se condamnă în unanimitate sinondul din anul 754, ca eretic și blasfemator. După aceea

se justifică venerațiunea icónelor (ca salutare și venerațiune respectuôsă, ἀσπασμὸς καὶ τιμητικὴ προσκύνησις) prin passage din st. scriptură și din tradițiunea istorică, și se pronunță anatema asupra tuturor aceloră, cari desprețuesă sântele imagini. Tarasiu raportă îndată imperatricii despre succesele splendide obținute în conciliu, și ea invită pe toți episcopi în Capitală, unde ținură a 8-a ședință, în care se dete confirmarea oficială la toate actele de pênă: aci ale sinodului și la un număr de canóne Bisericesci. Irena fu detronată în anul 802, dar sucesori ei numai atacă cultul icónelor.

Intre cele 22 de canóne ale conciliului al 7-lea, canonul al 3-lea și al 4-lea merită o atențiune particulară. Prin canonul al 3-lea se statuază din nou *alegerea canonica a episcopilor*, înlăturându orî-ce amestec al puterii laice. Prin canonul al 4-lea se interzice orî-ce fel de simonie (fapt. ap. 8, 18).

§. 96. LEONE ARMEANULU

(813—820)

De la mórtea lui Copronim nu se mai vorbea de triumful stindardelor bizantine. Armata iconoclastică vedea în această disgrăție a cerului contra imperatorilor veneratori ai icónelor. Nemulțumirea armatei erupse într'o revoluțiune, după ce fu invinsă cu desăvîrșire într'o luptă contra Bulgarilor (813). Ea proclamă de imperator pe **Leone V. Armeanul**, cel mai capace general al ei. Leone împărtașia ura soldaților contra icónelor, dar împrejurările îi dictau și îi impuneau prudență și circumspecțiune. Mai mult timp afectă ca cum n'ar fi iconomachă, ânsă, ținendă seamă de agitațiunea armatei și a poporului doria a se pune o restricțiune cultului icónelor. Patriarchul Niceforu care, ajutat de talentele și încorajat de autoritatea monachului **Teodor studitul**, devenise stîlpul ortodoxiei nu putea fi câștigat cu nici un preț pentru planurile imperatorului; de aceea Leone însărcină de o cam dată pe eruditul gramatic Ioan, ca să facă o colecțiune de probe patristice contra cultului icónelor. Dar asemenea preparative temporisau, după opiniunea armatei, atingerea scopului.

Irena pusese la locu asupra porții palatului imperialu icóna Mântuitorului, care fusese dată jos sub Leone Isaurulă. In anulă 814 cu pucine zile mai 'nainte de nascerea Domnului se adună înaintea palatului o mulțime de soldați și începură a arunca cu petre în icóna. Imperatorul ordonă ca să o dea jos sub cuvintu de a o apăra de alte profanațiuni și mai scandalóse. Indată după aceea dete contra icóneloră unu edictu, care trebuia să fie sub-scrisă de toți episcopi. Patriarchulă adună la sine nóptea pe cei mai însemnați reprezentanți ai cultului icóneloră, spre a delibera în secretu asupra celoră ce ar urma să facă în fața acelu edictu. Imperatorul află de acésta și trase pe patriarchu la responsabilitate. Elu se presentă însocitu de capi partitei sale, între cari se afla și Teodor Studitulă. Toți declarară că nu se voru supune măsuriloră luate de imperatoru, și Teodor trimise o epistolă circulară la tóte monastirile, invitându pe monachi să se supună mai bine lui D-eu, de cât imperatorului. Leone avusese pêne aci timpă destulă, spre a medita cu maturitate planurile sale iconoclastice. Patriarchulă fu destituită și exilată, în loculă lui fu pusă unu funcționară ală Curții, Teodotu Cassitera (815). Veneratori icóneloră împreună cu Teodor nu recunoscără pe noulă patriarchu. Teodor era infatigabilă în apărarea cultului icóneloră, elu ținea adunări, scria epistole în tóte părțile și încoraja pe cei slabi. La Duminica Floriilor făcu împreună cu toți monachi o processiune prin stradele Capitalei purtându sântele imagini și cântându imnuri spre lauda lor. După Pasti patriarchulă ținu unu sinodă, care anulă decisiunile conciliului din Nicea (787) și condamnă cultulă icóneloră. La acelu sinodă fuseseră invitați monachi și episcopi cari susțineau cultulă icóneloră, dar Teodor 'i consiliă printr'o scriere circulară ca să nu ıea parte, fiind că nu este convocată de patriarchulă legitimă, Nicefor. Tot de o dată rupse ori-ce relațiuni cu ómeni partitei imperiale. Teodor fu trimisă în exilă, toți episcopi, cari nu se supuseră, fură destituiti și monachi alungați. Dar monachulă Studitu cu tóte turmentele și maltratările exilului nu incetă de a lupta fără pregetă contra iconoclastiloră. Din carceră scrisse mulțime

de épistole în toate părțile imperiului, se puse în relațiuni cu papa și patriarhi din Alexandria, Antiochia și Ierusalem și compuse contra iconomachilor mai multe scrieri polemice, cari coprind tot ce a putut fi mai de spirit și mai genial pentru apărarea cultului icónelor. În toate părțile veneratori imaginilor sante se asociau și cu puteri unite faceau opozițiune guvernului iconoclastic. Dar apoi și imperatorul lua măsuri din ce în ce mai radicale. Ori-ce semn de respect arătat icónelor se pedepsia cu flagelațiune și exil. Imnurile vechi fură scose din serviciul divin și se introduseră altele noi. Se compuseră cărți de scôlă cu principii iconoclastice și ast-fel se inspira copiilor în scôle cea mai mare aversiune contra imaginilor sante. Cu modul acesta agitațiunea creștea din zi în zi pînă la resturnarea lui Leone.

§ 97. MICHAELU BALBULU SI TEOFILU.

(820—529—842).

Cu suirea lui **Michaele Balbulu** pe tron, veneratori icónelor așteptau din parte-i o revocare formală a tuturor măsurilor iconoclastice, luate de predecesorul său, dar se înșelau. Imperatorul era decis ca să le menție. Într'adevăr pozițiunea sa 'lă constrînse să facă ore-care concesii, dar aci s'a măr-ginit totu. Patriarchul Nicefor, pe care 'lă exilase Leone ceru reintegrarea sa în patriarchat. Mihael se arată bucuros la acesta, daca ex-patriarchul s'ar obliga să recunoscă starea Bisericii ast-fel cum se afla. Nicefor n'a voit să primescă asemenea propuneri. Teodor Studitul fu alungat acum din Capitală din cauza limbajului său violent. În anul 821 în-cetându din viață Teodot Cassitera, imperatorul ridică pe scaunul patriarchal pe episcopul **Anton** din Sileu, un iconoclast declarat. Voința imperială era, ca de aci înainte să înceteze ori-ce dispută pro și contra icónelor, să nu se facă nici o mențiune despre sinódele ținute sub Copronim (754), Irena (787) și Leone Armeanul (815), și se recunoscă ca valabile numai cele șase concilii ecumenice de mai înainte. Prin o re-

voltă a generalului Toma (822), imperatorul fu silit să cedeze cât-va timp. El intră în tratări și cu Teodor, dar acesta i puse nise condițiuni pe cari Michael nu le primi. Revoluționarul Toma peri (823) și imperatorul încetă de a mai face concesiuni. Când veneratori imaginilor sante reînnoiră relațiunile cu Roma, Michael trimise la imperatorul Ludovic Piosul o legățiune cu daruri prețioase spre a se plânge de intrigele adversarilor și a justifica măsurile luate de guvernul bisantin. În urma arătatărilor legățiunii se țin la Paris un sinod (825), care se pronunță contra venerațiunii icónelor. Teodor, vedându-și acum nimicite cele mai frumoase speranțe ale sale, se retrase, curbat de bătrînețe și superare, în singurate și încetă din viață la 826. Teodor Studitul este într-adevăr o persoană care impune stimă și respect, distinsă prin pietatea sa serioasă și sinceră și în timpul său unic prin superioritatea spiritului și energiei, prin tărie și presistență în calea adevărului, Imperatorul Michael muri peste trei ani mai târziu. Pe tron i urmă fiul său Teofilu (829—842), un monarh tot așa de capace și energic ca și părintele său, dar mai decis și mai radical în cestiunea icónelor. El se arată indulgent către veneratori imaginilor sante, pe cât timp acestia tăcură. Icónele trebuia să dispară acum și din casele private. Cei cari se opunea erau flagelați cu cruțime și aruncați în carceră. Peste pucin timp Teofilu muri (842), însă imperatricea și tutori fiului său a trebuit să i jure la patul de mörte, că nu vor reînființa nici o dată cultul icónelor, și că vor menține în scaunul său pe actualul patriarh Ioan Gramaticul.

§ 98. REINFIINTAREA SI TRIUMFULU FINALU ALU CULTULUI ICOANELORU SUB TEODORA (842).

Regința pentru sucesorul tronului, Michael III. (842—67), rămasă în etate numai de opt ani, o conducea muma — imperatrice, Barda, fratele ei, Manuel, fratele repausatului imperator și cancelariul Statului Teoctistu. Clerici și monachi

exilați se întorseră înapoi. Teoctistu voia să reînființeze cultul icônelor în totă întregimea lui, dar întâmpină opozițiune în prevădătorul Manuel, care se temea de o rescălă a iconoclastilor, și în Teodora pentru care era unu ce sacru suvenirea și voința repausatului ei soțu. Manuel, convinsu de monachi cu ocasiunea unei maladii grave, 'și schimbă părerile. Teodora se înduplecase de asemenea. Cea d'intăiu faptă a lor fu destituirea și exilarea patriarhului Ioan. Scaunul patriarhalu 'lă ocupă monachul Metodi, care suferise multu ca apărătoru alu ortodoxii icônelor sub guvernul trecut. Imperatricea era cu toate acestea indecisă din cauza că ea scia, că veneratori icôneleru au să condamne pe toți iconomachi și prin urmare și pe împărătoarele, soțul ei. De aceea ea propuse iertarea lui ca condițiune principală. Patriarhul Metodi ânsă o făcu să înțelegă, că Biserica numai atunci ar pute ierta pe eretici decedați, când s'ar constata, că ei s'au căit de greșalele lor mai 'nainte de mörte. Teodora dar se decise să asigure că defunctul împărătoru a manifestat în această privință părerea sa de rău. Cu modul acesta se înlătură și cel din urmă obstacol. Idată se adună unu *sinod* endemic, care recunosc validitatea decisiunilor conciliului din Nicea. În Duminica următoare, care fu cea d'intăiu în postul quadragesimalu (19 Februar 842) icônele fură introduse în Biserici cu cea mai mare solemnitate, și se decise ca această zi să fie sêrbată în fie-care an spre reamintirea eternă a *triumfului finalu alu ortodoxii* (πανηγυρις τῆς ὀρθοδοξίας). Toți episcopi iconolastici fură destituiți și exilați.

11 SCHISMA INTRE BISERICA ORIENTALA SI CEA OCIDENTALA.

§. 99. FOTIU SI LUPTELE SALE. INCEPEREA SCHISMEI.

Pe timpul împărătorului Michael III. (842—67), se petreceau la Curtea bizantină fapte de o imoralitate revoltantă. Barda, unchiul junelui împărătoru, le încoraja și chiar el

trăia în relațiuni incestuoase cu nora sa, deja văduvă. Pe scaunul patriarhal se afla de la 846 Ignațiu, fiul fostului imperator Michael I. Rangabe (811—813). Nascerea nobilă, pietatea și zelul său pentru venerațiunea icónelor l'au ridicaseră la această înaltă demnitate. Ignațiu avu curagiul să respingă pe Barda de la cumenecare, pentru ca toate consiliile date de a înceta cu scandale nu'i folosiseră nimic. Din această cauză Barda jură să l'au restorne de pe scaunul patriarhal. Ignațiu n'avea în favoarea sa la Curte de cât pe imperatricea Teodora, care din cauza pietății devenise nesuferită. Mai înteu trebuia ca dânsa să fie înlăturată. De aceea patriarchul primi invitațiune să o călugărescă. Elu refușă și fu destituit. La scaunul patriarhal se alese acum **Foțiu**, care pênă aci fusese comandant alu gardei imperiale. Elu era cel mai erudit om alu timpului său, se bucura de o ortodoxie nepătată și se trăgea dintr'o familie, care arătase mare zel pentru venerațiunea icónelor. Singura obiecțiune ce se putea ridica contra alegerii lui era starea de laic. Acesta fu înlăturată, trecându în cursu de șase zile toate gradele ierarhiei clericale. Foțiu și atrase ca favorit alu lui Barda și complice la destituirea și persecutarea lui Ignațiu ura și despretul partitei acestui pios bărbat. Elu înțelese dificultatea pozițiunii sale, și de aceea se oferi a împarte autoritatea patriarhală cu Ignațiu, și a nu face nimic fără consultarea și consimțimântul lui. Ignațiu nu voi să primescă asemenea propuneri, nici partita sa să recunoscă pe Foțiu de patriarch. Barda și vărsă cu profusiune furia contra lor. Ignațiu fu încarcerat și maltratat în modul cel mai crud. Devotați lui fură flagelați și la mulți din ei li se tăiară limba. Pozițiunea lui Foțiu deveni prin acesta și mai dificilă.

Fiind că Ignațiu refușase propunerile reconciliatôre ce i se făcuse, Foțiu ținu în anul 859 unu sinod, care legitimă destituirea lui și l'au și escomunică. Episcopi adunați aci erau nise creaturi ale Curții. Sentința lor nu putea naturalmente să schimbe opiniunea publică și să sfărâme opozițiunea adversarilor. O singură cale mai rămăsese deschisă lui Foțiu spre a se întări în pozițiunea sa, adecă consimțimântul și

recunoșcerea din partea confratelui său, episcopul Romei. Pentru acestă finită imperatorul trimise la Roma în anul 859 o legățiune cu daruri prețioase, rugându pe papa să binevoiască a da concursul său pentru împăcarea neînțelegerilor, cari au avut de consecință destituirea meritată a lui Ignațiu. Foțiu făcu cunoscută papii suirea sa pe tronul patriarhal, rugându-l a i acorda amoroarea frățească, și a 'și aduce aminte de dânsul în rugăciunile sale, căci acesta numai l'ar pute mângăe și întări în purtarea sarcinei, ce 'lă curbază la pământ. Pe scaunul papal se afla atunci **Nicolau I.** (858—67), care pretindea o supremație absolută peste totă Biserica, ca un drept exercitat și recunoscut încă de mult episcopul Romei. El era bine informat asupra celor petrecute în Constantinople; cu toate acestea trimise aci doi episcopi spre a cerceta lucrurile la fața locului. Ei aduseră imperatorului o epistolă detaliată, în care papa se plângea, că fără consimțimentul său s'a ținut sinod și s'a destituit Ignațiu. Lui Foțiu i răspuse că recunoșcerea lui depinde de la rezultatele cercetărilor legăților săi.

Legăți papali, Rodoald din Porto și Zacharia din Anagni, sosiră la Constantinople în toamna anului 860. Venalitate și intrigă paralisară misiunea lor. În anul 861 se constituî în Capitală sub președența lui Foțiu un sinod, compus de peste 300 episcopi, mai toți creaturi ale Curții. Epistola papii adresată imperatorului fu citită într'o traducțiune inexactă în limba Grecă. Ignațiu fu invitat să compară înaintea sinodului. El întrebă cum să se presinte, adevărat ca acuzat sau ca condamnat. «După cum ești demn», i se răspuse. El se presentă încunjurat de suita sa și în îmbrăcămintea patriarhală. Imperatorul 'lă primi cu vorbe injurioase, ordonă să 'lă desbrace de ornat și să alunge suita lui. Ignațiu ceru escluderea lui Foțiu din numărul judecătorilor săi și apostrofă pe legăți papali, că sînt cumperași. Toate încercările de a 'lă face să abdice benevol la scaunul patriarhal n'aură nici un efect. În fine sinodul pronunță în cea din urmă ședință a sa destituirea lui Ignațiu, pentru că alegerea lui la scaunul patriarhal se făcuse contra legilor Bisericesci

numai de puterea laică! — Actele conciliului fură trimise la Roma, pentru ca să le recunoscă și papa. Foțiu le însoți cu o epistolă—modelu de fineță în arta diplomatică—plină de expresiuni de amóre, umilință și docilitate, dar care lasă a se înțelege, că papa va ave a face cu unu adversaru periculosu și bine-armatu, daca va fi vorba de luptă. Tot atunci trimise în secretu și partita lui Ignațiu la papă o legațiune. In anul 863, papa ținu la Roma unu sinodū, care degradă pe cei doi legați ai sêi, recunoscū pe Ignațiu de patriarchu legitimu și declară pe Foțiu, precum și pe toți clerici instituiți de densusu ca degradați din demnitățile lorū clericali. Acum se începu între Bizanțu și Roma o corespondență epistolară plină de amărăciune și pasionată, în care și papa și Foțiu se tratau reciprocamente cu expresiuni injurioase. Intre acestea se ivi unu casu, care indignă foarte tare pe imperatoru. Bulgari, inimiți periculoși imperiului orientalu, fuseseră pe la începutul anului 860 convertiți la Chrestinismu de către monachi bizantini. Dar regele Bulgarilor, **Bogoris** — numitu Michael după botezu — se temea că Biserica bulgară, rămânendu subordinată scaunului patriarchalū din Constantionpole, pôte să aibă de consecință perderea in dependenței politice a regatului sêu. De aceea elū preferă, ca să trecă sub jurisdicțiunea Bisericii occidentale. Papa Nicolau i trimise după cerere misionari Latini, cari să organizeze totă ființa Bisericii bulgare după modulū celei romane. Imperatorul înțelese spiritulū și importanța calculelorū papali și se pregăti ca să dea o lovire decisivă cutezatorulū papă. Foțiu era singurulū bărbatu, care putea să conducă și să câștige acestă luptă. La începutul anului 867 elū trimise la toți patriarchi orientali o epistolă circulară saū **enciclică**, în care semnală toate ereziile în care cădu-se Biserica Romei și anume : a) *ea ordonă să se postescă sâmbăta*, b) *permite să se mănânce lapte, untu și brânză în cea d'înteu șeptemână a postului quadragesimalu*, c) *nu recunoscce necesitatea căsătorii clerului laicū*, d) *susține că numai episcopi potū da ungerea charismatică la botezu, declarându de nevalabilă ungerea săvârșită de preoți*, e) *ea a falsificatu simbolulū credinței prin adaosulū, că st. spiritū purcede și de*

la Fiulă, prin care teoria a stabilită doă principii și prin urmare a cădută în dualismă. Cu ast-fel de eresii a infectat acum papa și pe poporul bulgar, convertit de curând la Chrestinism. Afară de acestea aroganța și tirania papii merge atât de departe, în cât chiar episcopi Italieni vin și imploră contra lui protecțiunea și ajutorul patriarhului de Constantinopole. De aceea el (Foțiu) chiamă pe toți patriarhi la o luptă comună în favoarea ortodoxii periclitată și contra tiranii pernicioase a papii, invitându-i să ia parte la un conciliu general, care să se pronunțe în vederea acestor abateri și tiranice aspirațiuni. Tot d'o dată imperatorul trimise la regele Bulgarilor o epistolă plină de imputări pentru Roma. Conciliul anunțat de Foțiu se ținu la Constantinopole chiar în același an (867). Patriarhi de sub dominațiunea Saracenilor necutezându a lua parte la conciliu fură reprezentați de către trei monachi. Conciliul pronunță anatema asupra tuturor, cari voru mai sta în relațiuni cu Biserica Romei. Câți-va episcopi fură trimiși în Italia, spre a duce la cunoștința clerului de acolo actele conciliului. Papa, care se credea pe sine de cap absolut al Bisericii și succesorul lui Petru, fu stigmatizat acum cu ferul blasfemiei eretice și al tiraniei de către partea cea mare și bătrână a lumii chrestine. El se vedu nevoit a se justifica de această lovire neasteptată înaintea clerului galican, rugându-l de a respinge pe calea polemice atacurile bizantine. Papa Nicolau I muri în același an. După dănsul urmă Adrian II. (867—872).

Epistola lui Foțiu către Nicolau I. începe cu o laudă a amorii chrestine. După aceea arată că primirea patriarhatului i a fost impusă; și astfel dar nu merită imputări, ci compătimire frătească. Alegerea sa la scaunul patriarhal, aflându-se încă laic, nu e contradisă nici de cum de st. canone. Biserica din Constantinopole nu cunoște asemenea canone. Mulți din cei mai pioși episcopi ai Bisericii orientale și uni din cea occidentală (Ambrosiu, care nu era nici botezat) au fost în același mod înălțați la demnitatea episcopală.

Numai canoanele conciliilor ecumenice sunt obligatoare, alt-fel fie-care Biserica și are regulile și usurile ei, conservându-și unitatea credinței. Espune apoi într'un lung catalog legile și usurile, prin care se deosebesc Biserica occidentală de cea orientală, celibatul clerului, regulile monachilor, tonsura monachală, rugăciunile la st. Cină etc. Cu toate acestea ul-

timulă sinodă spre a complăce papii și a i da o probă de amăreă frătească a decisă, ca de aci înainte nici ună laică să nu măi fie ridicată la gradulă de episcopă. În ceea ce privesce cererea papii pentru înapoierea provinciloră ilirice, elă, patriarchulă, este tot d'a-una gata spre a i îndeplini bucurosă această dorință, căci ori-ce micșorare a diocesiă ar fi o ușurare a sarciniă sale, și prin urmare o bine facere pentru dănsulă. Dar aprobarea nu depindă de la elă, ci de la imperatoră. În cele din urmă ebservă, că capi Bisericiă trebuie să aibă o deosibită îngrijire, de a observa punctualmente legile Bisericesci. Există însă o lege veche Bisericescă, ca episcopi streini să nu primăscă credincioși din ținutulă altuia, de cât numai când voră presenta epistole de recomandățiune de la autoritatea loră spirituală. Papa pare că n'a observată această lege, fiind că greci fugari suntă tot d'a-una bine primiți în Roma și fără asemenea epistole.

Învățătura despre purcederea St. Spirită de la Tatală și de la Fiulă începuse a se respindi în Ocidentă din timpulă lui Augustin. Lupta continuă contra Arianiloră Germani favorisă generalisarea ei. Mai alesă în Ispania, unde lupta era măi animată, toți voiaă fixarea simbolică a dogmei, și această se realisă adăogându-se la vorbele simbolulă Niceno-Constantinopolitan : Si în Spiritulă sântă, Domnulă de viață facetoră care purcede de la Tatală» formula : «**și de la Fiulă**». Adaosulă fu legitimată pentru întăia-ora într'ună modă formală de *sinodulă ținută la Toledo în anulă 589*. Mai în acelașă timpă apără în Ocidentă și *simbolulă Atanasianu*, în care se afla și expresiunea : «și de la Fiulă.» Într'alte părți însă ale Ocidentulă clerulă nu voia să primăscă, fără consimțimăntulă întregi Biserici, ună asemenea adaosă în simbolulă Niceno-Constantinopolitanu. Biserica Orientală, fondându-se pe de o parte pe st. scriptură (Ioan 15, 26) iar pe de alta temându-se să nu cadă în dualismă, evită ori-ce desvoltare a acesteia dogme, preferându a se pronunța, că Spiritulă purcede de la Tatală prin **mijlocirea** (μεσιτείαν) Fiulă. Ast-felă învață Gregoru de Nissa 1). Asemenea și Ioan Damascen 2) : «*Spiritulă Fiulă nu purcede de la dănsulă, ci de la Tatală printr'ănsulă ; căci Tatală este causa unică* (ὁ θεὸς δὲ πνεῦμα, οὐκ ὅς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἰεὶ ὁ πατήρ). Maximu Confessor spune într'o epistolă a sa (opp. II. 691), că monotești din Constantinopole aă fostă cei d'ântău în Biserica orientală, cari s'au scandalisată de expresiunea ocidentală, în urma unei păreri enunțată în sensulă acesta de papa Martin (650). Biserica din Galia primi adaosulă și de la Fiulă» după ce Paulinu din Aquileia justifică această la sinodulă din Friaul (791) în modulă următoră : «După cum conciliulă ecumenicu din Constantinopole (381) a fostă în dreptă să amplifice prin adaose simbolulu Nicenu, tot așa este în dreptă ori-ce sinodă se facă în simbolulă Constantinopolitan ori-ce adaose în sensulă ortodoxiă (Mansi XIII, 836). Dogma fu pusă din nouă în discuțiune acum pe la începutulă secolulu al 9-lea. Monachi latini, cari locuiaă pe muntele Oliviloră la Ierusalem, erau deprinși ca să reciteze la serviciulă devină simbolulă cu adaosulă și de la Fiulă. Monachi Greci le cerură cuvintă pentru această. Ei se a-

1) Greg. de Nyssa opp. II, 459 Ed. Paris.

2) Expos. fidei orthodox. 1, 8.

dresară la papa Leone III (1795—816), justificându-se cu practica Bisericii galice. Papa comunică împrejurarea lui Carol cel Mare, care o supuse la aprecierea unui sinodul ținut la Aix-la-chapelle. Conciliul trimise mai mulți delegați la Roma, ca să se înțeleagă cu papa în această împrejurare. Papa aprobă învățătura Bisericii galice, dar nu și schimbarea simbolului. Din contra, el puse să se sape în limba greacă și latină pe două tabule de argint simbolul fără adaos, și apoi le aședă în Biserica St. Petru din Roma cu inscripțiunea :

«Eu Leone am pus aceste pentru amorea și paza credinței ortodoxe (haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei)» (1).

§. 100 FOTIU SI CONCILIULU ALU 8-LEA ECUMENICU LA LATINI

Barda fusese depărtat de la putere și omorât înch de la 866, dar locul lui fu ocupat de un alt camarad al desfrînărilor imperiali, **Basiliu Macedon**. Imperatorul Michael se decise a se desface de dînsul, dar Basiliu 'lă assassină și se sui pe tron (867—86). Pozițiunea sa, la început foarte nesigură, avea necesitate de un sprijin puternic, pe care 'lă găsi în partita lui Ignățiu. Foțiu fu destituit și Ignățiu reintegrat. Relațiunile cu Roma se restabiliră și Adrian II ținu în prezența delegaților bisantini la Roma (868) un conciliu, care condamnă pe Foțiu și sinodul său, promițendă ansă grație partisanilor lui, dacă vor arăta căință. După cererea și dorința papii Basiliu convocă la Constantinopole un conciliu ecumenic (869), la care se aflară prezenți pe lîngă delegați papali și trei preținși reprezentanți ai patriarhilor de Alexandria, Antiochia și Ierusalem. După afirmarea lui Foțiu (ep. 118) și a conciliului din anul 879, acestia erau nisce comercianți saraceni deghisați, pe cari 'i tocmise și 'i învățase cele cuvenite adversari lui Foțiu. Ori-ce episcop legitim spre a put lua parte și vota în conciliu, trebuia să sub-semneze mai 'nteu condamnarea lui Foțiu. Conciliul se deschise numai cu 12 episcopi, și ultima ședință nu numera mai mult de 102 membri. Majoritatea episcopilor Greci arată acum o constanță neobicinută și un devotament neașteptat pentru

(1) Anast. lib. pontif. ed. Vignoli II, 297.

patriarchul de pênă aci. Conduita acésta le fu dictată de aroganța ilimitată a papii și de umilirea ierarhii bizantine. Foftiu se presentă de doă ori la conciliu, avându o ținută impuitoră și plină de demnitate. În ședința a 8-a fu repetită anathema asupra lui cu espresiunile cele mai pasionate. Ședința a 10-a încoronă opera. O asemenea umilire injuriósă a Bisericii orientale și chiar a Curții bizantine nu putea să nu dea o contra-lovitură. La conciliu nu fusese luată în discuțiune cestiunea spinósă cu Bulgarii, ea trebuia să fie obiectul unei deliberațiuni și decisiuni a parte. În acésta cestiune 'și asigurate deja abilitatea și fineța bizantină unū triumfū, care putea ôre-cum să contra-cumpănescă umilirea sinodală. Diplomația bizantină reușise, ca să facă pe Bulgarii a se lepêda benevolî de scaunul papalū. După trei zile de la închiderea conciliului, delegați papali fură invitați la o deliberare asupra afacerii bulgare. Afară de imperatorū, patriarchul Ignățiu și preținși reprezentanți ai patriarchilor orientali se aflaū de față și delegați bulgari, cari rugară pe reprezentanți presentî ai întregii Biserici, ca să fixeze o dată pentru tot d'a-una scaunul sub care are să fie Biserica lorū. Cei trei preținși Vicari ai patriarchilor orientali luară cuvântul ca judecători imparțiali și se pronunțară naturalmente în favôrea scaunului bizantinū (1). Indată după plecarea legaților papali. Ignățiu sânti pentru Bulgaria unū arhiepiscopū, care alungă din țară pe toți preoți latini. Adrian II aștepta sciințe autentice despre rezultatul conciliului. Legați sêi, cari căduseră la întôrcere în mâinile piraților slavi, ajunseră la Roma abia pe la începutul anului 871. Informatū de cele petrecute, elū trimise mai multe epistole amenințătore la Bizanțū. Succesorul sêu Ioan alū VIII (872—82) continuă cu demonstrațiuni amenințătore, dar nimeni nu le lua în considerațiune nici la Constantino-pole, nici în Bulgaria. Ignățin muri în anul 877.

(1) Anast. biblioth. in vita Hadriani II. 1. 59.

§. 101. FOTIU ȘI CONCILIULU ALU 8-LEA ECUMENICU IN
BISERICA ORIENTALA.

Foțiu în urma condamnării sale de conciliul în anul 869 fu închis într'o monastire, unde avu a suferi multe. Nicî unul din amici sîi nu putea obține voie să-l vadă; în casuri de bôle periculose 'i se refusa ajutorul medical. Crușimea inamicilor merse atît de departe, în cît 'i răpi și ultima consolățiune — cărțile sale. — Dar imperatorul Basiliu 'lă predase răutății adversarilor lui, nu pentru că 'lă ura personal, ci fiind că avusese necesitate de sprijinul partitei lui Ignațiu, spre a se puté întări pe tronul usurpat. Scopul acesta o dată ajuns, Foțiu putea reuși lesne ca să-și atragă favoarea imperatorului. Elă era bărbatul celă mai erudit ală timpului, și imperatorul stima erudițiunea; afară de acésta era diplomatul celă mai întrepid, celă mai abil și celă mai fin. Dacă trebuia să fie ștersă cu desăvêșire insulta adusă Corónei și Bisericei bizantine de conciliul de la 869, apoi numai unul era capace de a face acésta, și acéstu unu era Foțiu. De aceea Basiliu chiemă pe expatriarchă la Curte anchă de când se afla Ignațiu în viață și 'i încredință crescerea principelui imperial. După mórtea lui Ignațiu, Foțiu se sui pentru a doa-óră pe tronul patriarchal, și acésta dată fără a întimpina opozițiune. Dar asupra lui plana anchă anatema unui conciliu, pe care numai ună altă conciliu iarăși putea să o ridice, și spre acéstu finită avea necesitate de concursul celor-l-alti patriarchi. Acestia se arătară benevoli, celă pucin trimiseră din parte-le delegați și epistole, a căroră autentie n'a fostă atacată. Multă mai dificilă era de a îndupleca pe papa Ioan VIII. Dar Foțiu reuși și aci, ajutat fiind de împrejurările politice ale timpului. Papa declară că este gata a 'lă deslega de blasfemă și a 'lă recunósce de patriarchă, dacă arătândă căință va cere iertare înaintea conciliului și va renunța la Bulgaria. Sperândă că tóte acestea aū să fie încuviințate, Ioan VIII trimise lui Foțiu *palliu*. Conciliulă fu convocată în anul 879 la Constantinopole în Biserica st. Sofii.

Foțiu primi pe legați papii cu cele mai căldurose îmbrățișări ; dar președința conciliului 'și o rezervă sieși. Metropolitul Zaharia din Chalcedon deschise sinodul printr'un discurs plin de entuziasm și de laude la adresa patriarhului. Vorbi cu violență contra inamicilor săi răutăcioși , cari auză să denigreze înaltele lui virtuți și să arunce facla discordii în Biserica bizantină. Acești mișei arău fi invocat tot d'una autoritatea papii în acele triste împrejurări. Spre a pune capăt unor asemenea neorîndueli, imperatorul a convocat conciliul de față și a ordonat și papii să participe prin delegați , spre a se pute apăra contra gravelor acușățiuni de cari s'a făcut culpabil. Conciliul primi cu aplause discursul acesta. Legați papali rămaseră înmărmuriți. În ședința a doua fură cetite epistolele celor trei patriarhi orientali și epistola papii. Patriarhi descoperiau în acele epistole înșălăciunea, pe care o comisesse conciliul din anul 869, punându de la sine reprezentanți pentru scaunele lor, și pronunțau anatema asupra acelu conciliu. Epistola papii se ceti în traducțiunea grăcă cu ôre-care modifiățiuni ale originalului, cu omiterea pasajelor privitoare la Bulgaria și cu adaosul că elă condamnă conciliul din 869. Legați săi, cari, neînțelegându grecesce, se serviau de un interpret, nu făcură nici o obiecțiune la cele cetite. Intrebările lor repetite, ce se face cu Bulgaria, fură înlăturate cu observațiunea, că în acea afacere numai imperatorul singur pôte decide. Foțiu dicea , că dacă cestiunea bulgară ar depinde de dănsul, este gata să cedeze papii și mai mult de cât cere, căci amôrea nu caută ale sale. Conciliul din anul 869 fu condamnat ca blasfemator și mincinos , și se pronunță anatema asupra fie-căruia, care ar cuteza să facă vre-un adaos în simbol. Legați papali subsemnară, fără a face cea mai mică opozițiune. Papa primi acum plata cuvenită ambițiunilor sale tiranice și egoistice. Anatele fulgerătoare pe care le trimise după aceea la Constantinopole nu fură de cât o resbunare foarte slabă. Imperatorul Basiliu muri 886. Fiul și sucesorul său Leone VI. filosoful (886—91) destitui din nou pe Foțiu, ânsă de asta-dată pentru a ridica pe scaunul patriarhal pe fratele său Stefan,

unŭ june în etate de 16 ani. Foțiu, albitŭ în lupte și vicitorii, câștigase o reputațiune autoritară, ce putea fi neplăcută imperatorului. Foțiu încetă din viață la anulŭ 891. Elŭ are meritul incontestabilŭ, că a adusŭ la cunoscința întregii Biserici orientale erorile dogmatice și rituale în care căduse Biserica Romei, strigându-’i cu o voce puternică, să fie atentă asupra ortodoxii sale și să respingă orî-ce ambițiuni antichrestine de supremație din partea papii.

§ 102. SCHISMA DEVINE COMPLETA SUB MICHAEL CERULARIU (1054)

Sub imperatorulŭ **Constantin Monomachulu** (1042—54), Normani amenințau să coprindă toate possessiunile bizantine din Italia de josŭ. Imperatorulŭ, spre a se puté opune barbarilorŭ cu succésŭ, intră în relațiuni cu papa Leone IX (1048—54). Patriarhi din Constantinopole sciau deja din experiență, că în asemenea împrejurări greutatea cade asupra lorŭ. De aceea patriarhulŭ de acum **Michael Cerulariu** se decise ca să strice de astă-dată combinațiunile imperatorului. Exemplulŭ lui Foțiu ’i arăta calea, pe care putea să ajungă sigurŭ la scopŭ. Luându înțelegere dar și unindu-se cu metropolitulŭ Bulgariii, Leone din Achrida, elŭ trimise episcopuluiŭ Ioan din Trani în Apulia o epistolă în care semнала Latinilorŭ ereziiile în cari căduseră și invita pe toți episcopi occidentali ca să le abjure. Tot de o dată închise și luă toate Bisericile și monastirile din coprinsulŭ imperiului bizantinŭ, în care se practicaŭ ritulŭ latinŭ. La abaterile eretice ale Bisericii occidentale, enumerate în enciclica lui Foțiu, Cerulariu mai adaoase în epistola sa încă câte-va, adevă *întrebuințarea painii nedospite sau azimă la st. cumenecătură, mîncarea cărnii de la animalele sufocate și necântarea alleluia în postŭ*. Lovirea era bine calculată. La Trani se afla atunci, ca legatŭ alŭ papii, cardinalulŭ *Humbert*, unŭ bărbatŭ foarte pasionatŭ, gâlcevitorŭ și apărătorŭ fanaticŭ alŭ privilegiilorŭ preținse de scanulŭ papalŭ. Elŭ duse la Roma cu toată graba o copie după epistola

lui Cerulariu. Leone IX, cunoscându de îndestulă gravitatea acuşaţiunilor meritate, respunse patriarchului printr'o epistolă conciliatorie, în care evită de a se apăra sau de a combate abaterile imputate Bisericii occidentale. Din contra — şi aici se concentrau toate preocupăţiunile papali — relevă cu multă îngrijire poziţiunea privilegiată a Bisericii Romane, fondarea ei de apostolul Petru etc., îndemnându Biserica bizantină să lase calea periculoasă, pe care s'ar afla şi care o conduce la revoltă contra scaunului papal ! Patriarchul Cerulariu, informat cum că papa este de aceleaşi părere cu dânsul şi că doreşte din sufletu a se înlătura ori-ce neînţelegeri şi abateri din cauza cărora Biserica occidentală a devenit suspectă, se grăbi a îi răspunde imediat că el nu are în vedere de cât armonia în doctrină şi tradiţiune şi pacea Bisericii. Imperatorul se superă foarte tare de răspunsul precipitat al patriarchului. Cu toate acestea, dorind şi el pacea pentru scopuri politice, propuse papii să trimită la Constantinople delegaţi din parte-i pentru împăcarea neînţelegerilor. Acesta se făcu. În fruntea delegaţilor se afla cardinalul Humbert. Ei aduseră imperatorului şi patriarchului din partea papii epistole în care acesta laudă pe imperator pentru silinţele sale de împăcarea lucrurilor, şi impută lui Cerulariu că se întitulază *patriarchu ecumenicu*. Humbert prezintă imperatorului pe lângă epistola papală şi o scriere compusă de dânsul prin care apăra pe occidentali de ereziile în cari căduseră. Atitudinea pucini cuviincioasă şi provocătoare a delegaţilor papali în Constantinople indignă pe patriarchu atât de tare, în cât el nu mai voi a trata cu dânsi. Imperatorul se abţinu de a întrebuinta violenţă contra patriarchului pentru că se temea de o resculare a poporului în favoarea lui. Nu credu însă că este necesară să aibă o conduită tot aşa de prudentă şi către amiculu şi conluptatorul patriarchului **Niceta Pectoratulă**, superiorul monastirii Studiu. Acesta trimisese episcopului de Trani o scriere polemică contra Occidentalilor, pe care Humbert o combătu printr'o scriere specială. El fu constrâns să retrac-teze ideile sale înaintea imperatorului şi a legaţilor papii şi să 'şi arunce singur cartea în foc. Acesta nu făcu însă

nici o senzațiune asupra patriarhului. El rămasese ferm în rezoluțiunile sale, evită orice contact și orice relațiuni cu delegați papali, considerându-i deja ca escomunicați. În ziua de **16 Iulie 1054** la începutul liturgiei, delegați papali intrând în Biserica st. Sofii și trecând printr-o mulțime compactă de credincioși, cariasista la serviciul divin, înaintară pînă la altar și depuseră anatema *contra patriarhului și contra tuturor cari vor fi cu dînsul*; după aceea părăsiră Biserica și peste două zile se făcură neveduți din Constantinopol. Imperatorul trimise după dînși curieri ca să-i întorcă înapoi, sperînd că constituind un sinod va putea înfrînge cerbicia patriarhului. Dar toată populațiunea Capitalei se resculă armată voind să o liniscască fu alungată, și astfel fu zdrobită acum nu puterea patriarhului, ci a imperatorului. Cerialariu ținu imediat un conciliu, care fulgeră cu anatemă pe delegați papali, după aceea invită pe patriarhii orientali a consimți la cele făcute de dînsul. Ei consimțiră. Imperatorul Constantin muri în curînd.

Intrebuințarea pâinii nedospite la săvîrșirea St. cumenecături se găsește la Alcuin (ep. 75. ed. Froben 1,107). Mai înainte de secolul al 8-lea nu se află nici o urmă despre acesta; chiar Foțiu nu știe nimic despre o asemenea ereză. Din contra se găsesc mai multe date pozitive pentru întrebuințarea **Pâinii dospite**: 1) în secolul al 4-lea Biserica romană numea **dospitura** (fermentum) pâinea destinată la celebrarea st. Cumenecături, pe care o trimitea Biserica episcopală la Bisericile filiale; 2) în scrierea despre sacrameinte (l. 4, 4.) atribuită lui Ambrosiu se dice, că pâinea pentru consacrațiune este din cea **obîcînută**; 3) St. cumenecătură se săvîrșea cu pâinea pe care o aduceau credincioși ca ofertă, și această pâine a trebuit să fie din cea obîcînută, prin urmare nu nedospită; 4) în st. scriptură se dice, că instituirea st. cumenecături s'a făcut cu pâine (ἄζυρος) iar nu cu azimă sau pâine nedospită.

III. DESVOLTAREA BISERICII ORIENTALE FARA PARTICIPAREA CELEI OCIDENTALE

§. 103. ȘTIINȚA ȘI LITERATURA TEOLOGICĂ.

Iconomachismul său lupta contra icónelor, care a durat mai mult de un secol (726—842), a fost tot de o dată și

o luptă contra erudițiunii, științei, artei și culturii în genere. Iconoclaști erau soldați feroci și masse ale poporului de jos, cari nu aveau nici cel mai mic simț pentru știință și artă, din contra le purtau o ură fanatică, căci ele fusesse motorul principal pentru îngrijirea și prosperarea cultului icônelor. Monachismul trebuia exterminat din tot imperiul; — dar cu monachi despărură și cultivatorii artei, possessori erudițiunii, învățători scóloror, copiatori cărților. Monastirile fură pustiite sau ruinate, scólele persecutate și bibliotecile risipite în mare parte sau distruse. În al doilea stadiu al iconoclasmului, adică de la Leone Arménul (813) destructori imaginilor sante se arătară mai circumspecți în realizarea planurilor iconomachice; imperatorul puse acum erudițiunea în serviciul cauzei contra icônelor, însărcinându bărbai învățați ca să caute în bibliotecile Bisericeilor și ale monastirilor probe patristice contra cultului imaginilor sante. De la mijlocul secolului al noulea însă cultura bizantină se ridică de o dată din decadența în care se afla și desvoltă o activitate de necredut în acel timp, tindend a progresa și a se generalisa în acelaș raport în care degenerază viața Statului și a poporului. După controversa manofisitică dispăruse mai de tot studiul luteraturii păgăno-clasice, căria învățători Bisericesci Alexandrini, Capadocieni și Antiocheni datora cultura și aptitudinea lor științifică. Bizantini decăduți începă acum să 'și aducă a minte de moștenirea ce le lăsase străbuni, ca fruct al unei lupte intelectuale în decursul a o mie de ani. Ei scot la lumină acest tesaur din obscuritatea și pulberea bibliotecilor, și lu cultivă cu atâta diligență, entusiasm și mândrie, în cât cine-va este estasiat, când cugetă, că acesta activitate n'a avut existența unui fenomen trecător, ci a durat cu o intensitate din ce în ce crescendă aprópe 600 de ani. Cu toate acestea nu trebuie să aștepte cine-va, că teologia creștină are să tragă din studiul reînosit al clasicilor aceleași beneficii, pe cari le produsese epoca lui Atanasie și Chrisostom. Degenerarea poporului și a Statului, cristalizațiunea ființei Bisericesci erau pré înaintate, pentru ca să pótă fi posibilă o asemenea

regenerare. Obiectul culturii posterioare la Bizantini n'a fost de a crea și produce, ci de a primi și a conserva. *Apropria-rea și înțelegerea vechilor producțiuni era scopul silințiloră tuturoră.*

§ 104. TEOLOGI MAI INSEMNAȚI ÎN TIMPULU ICONOCLASMULUI

(700—850)

Secolulă ală 8-lea din epoca medie în istoria Bisericii orientale este atât de sterilă în producțiuni literare și teologice, în cât cu dreptă cuvântă pōte fi numită *Secolulă obscură* ală acestei epoci. Intr'ună intervală de 150 de anī se potă numi numai trei teologi : Ioan Damascen, Teodor Abukara și Teodor Studitulă, dar cari suntă destulă de însemnați spre a proba, că secolulă loră nu merită numirea de obscură, de cât numai în comparațiune cu secolī trecuți și cei următori ai istorii Bisericii orientale, iar nici de cum ca o paralelă a timpului ce se numesce în Ocidentă *seculă obscură*.

Ioan Damascen fu născută către finele secolului ală 7-lea la Damascu, unde părintele său Sergiu ocupa o funcțiune însemnată sub Califulă Abdulmelik. Cosma, ună monachă Italian pe care Sergiu lă rescumpersese din sclavie inițiă și perfecțiōnă pe junele Damascen în studiulă teologii. După mōrtea parintelui său, elă intră în funcțiune în loculă lui. Pe timpulă acesta deține Leone Isaurulă edictulă contra imaginiloră sante. Damascen, pusă la o distanță unde furia Imperatorului nu lă putea ajunge fulmină de îndată prin scrieri polemice pe blasfematorulă celoră sante, și continuă lupta și sub Constantin Copronim. Posițiunea sa de funcționară sub autoritatea moslemică pare că i a desplăcută cu timpulă, căci peste pucin lă găsimă ca monachă și apoi preotă în monastirea St. Sabba la Ierusalem, unde a vețuită pēne ce încetă din viață în anulă 760. Patriarchulă Ioan din Ierusalem în secolulă ală 10-lea i descrie viața într'ună modă cam aventurosă. Numeroșele sale scrieri aū fostă și suntă fōrte stimate nu numai în Biserica orientală, dar și în cea ocidentală, pentru că învățătura sa despre purcederea St. Spiritū este espusă în termīni așa de pucin precīși în cât pōte fi ore-cum interpretată și în favōrea doctrinei ocidentale (vide § 99). Scrierea principală, care i a adusă o glorie neperitōre și care a căstigată în Biserica ortodoxă o autoritate nomartivă este intitulată **Fontăna cunoscinții** (πηγή γνώσεως). Ea se împarte în trei : 1) *prologomena* (κεφάλαια φιλοσοφικά); 2) *istoria Dogmeloră* (περὶ αἰρέσεων); 3) *espunere concisă a credinții ortodoxe* (ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως). Partea întēiu conține esplicarea terminiloră și definițiunea ideiloră după învățătura părinților Bisericesci și în forma dialecticii lui Aristotele. Partea a

doa prezintă o expunere de toate ereziile ivite în Biserică până la iconomachismul inclusiv, fără ca să intre și în combaterea lor. Ea este o lucrare neindependentă și estrasă nu din cele mai bune sorginte. Expunerea ereziilor vechi este luată verbalmente din Epifaniu. Partea a treia înfine expune învățătura ortodoxă a Bisericii, basată pe St. scriptură și pe tradițiune. Ea este *prima lucrare completă și sistematică a dogmaticii în Biserica ortodoxă*. Dintre parinți Bisericesci, cei trei Capadocenii au procurat aci cel mai mult material. Pentru unele părți, p. es. pentru teoria ordinilor ingeresci, Damascen a imprumutat mai tot de la Areopagitu. Acestă dependență însă nu 'i se poate reproba, nici considera ca lipsă de spirit; pentru că planul său n'a fost de a scrie o dogmatică a sa proprie ci de a da, după cele mai bune și acreditate sorginte, o expunere completă a credinței Bisericesci, și acesta a realizat-o cu destul succes. Cartea resumă rezultatele dezvoltării dogmatice ale Bisericii orientale în cursul a 800 de ani, expunându-le cu fidelitate, claritate și concisă. Biserica a recompensat silința autorului dându-i sale o autoritate normativă. A doua lucrare teologică a lui Damascen este scrierea: *Cuvinte apologetice către defăimători St. imaginii* (λόγοι ἀπολογητικοὶ πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας). Dintre celelalte scrieri ale sale mai însemnate sînt: *dialogul contra manicheilor*, îndreptat însă contra Paulicianilor — *Conversațiunea unui Saracenu cu un Chrestiniu*, o apologie a Chrestinismului în față cu Islamismul. *Despre draconi și strigoii*, o persiflare a credinței populare în existența unor asemenea ființe. — *Despre santa Treime*. — *Despre santele posturi*. Mai multe scrieri polemice contra nestorianilor, monofisiților și monoteletilor; *canonul paschal*; *despre cei adormiți în credință, întru cât le sunt de folos binefacerile și liturgiile ce se fac în favoarea lor*. — *Paralele sacre*, un fel de lexicon, care coprinde în ordină alfabetică materiile principale dogmatice și morale, explicate prin sentințe biblice și patristice — Înfine un număr de imnuri Bisericesci. Lui Damascen 'i se atribue și un roman sub titlul «Barlaam și Iosafat» care coprinde istoria convertirii unui principe Indian *Iosafat* de către eremitul Barlaam.

Teodor Abucara, discipul al lui Damascen, a compus o mulțime de scrieri polemice în limba greacă și arabă contra Iudeilor, Muhamedanilor, Nestorianilor, Iacobitilor etc. El a tratat în disertațiuni speciale mai multe cestiuni dogmatice și morale.

Teodor Studitul († 826) 'și a sacrificat totă viața și activitatea sa unei neobosite lupte contra iconoclasmului. El ocupă un loc însemnat între scriitori teologi. Lucrările sale teologice (disertațiuni, cuvinte și epistole aprópe 376) au de obiect special lupta contra iconomachismului. Teodor a fost și poet.

§. 105. TEOLOGI MAI INSEMNAȚI ÎN EPOCA LUI FOTIU

(850—1050)

Persoana lui Fotiu este așa de însemnată și influența lui asupra studiilor clasice și teologice atât de energetică și dura-

bilă, în cât toate silințele pe câmpul științei în secolul următor pot fi considerate ca efecte posterioare ale acelei influențe. De aceea vom numi cele două secole următoare pînă la suirea pe tron a dinastiei Comnenilor (1057) *epoca lui Fotiu*, deși el n'a veșuit și n'a lucrat de cât în cei d'intîiu 50 de ani ai ei. Afară de Fotiu, cel mai eminent erudit în amîndouă secolele, se mai pot numi ca cei mai însemnați teologi: Bartolomeu din Edessa, Petru din Sicilia, Leone VI, imperatorul teolog, Simeon Metafrastu, Ecumeniu, Simeon, superiorul monastirii St. Mama în Constantinople și Niceta Pectoratu.

Între scrierile ce au mai rămas de la Fotiu cea mai prețioasă este **Biblioteca** sa (μυριόβιβλον) sau după cum o numia el însuși: *înscrierea și enumerarea cărților cunoscute noă* etc. Ea cuprinde referate asupra cărților, pe cari le a cetit Fotiu în timpul cât a avut o misiune de îndeplinire în Asia, și a fost compusă în urma dorinței exprimate de fratele său Tarasiu. Fotiu avea în cuget să continue această lucrare, dar înălțarea sa mai în urmă la scaunul patriarhal și luptele ce au rezultat pentru dînsul din această, i au absorbit tot timpul necesari unei asemenea lucrări. Numerul cărților despre cari se vorbește se urcă la 279, mai toate scrieri teologice, pre pucine și din celelalte ramuri ale literaturii (istorie, geografie, filosofie, retorică, gramatică, matematică, medicină etc). În esunere nu este nici ordina, nici metodă. Autori chreștini și păgâni, vechi și noi sînt amestecați și tratați, după cum i s'au prezentat din întîmplare. Meritul și valoarea acestei scrieri consistă în aceea, că dă informațiuni despre un număr mare de scrieri, cari de atunci s'au pierdut. A doua scriere însemnată a lui Fotiu este *amfilochia* (ἀμφιλοχία) explicațiuni asupra a 808 cestiuni teologice, propuse autorului de Amfilochiu, episcopul din Cizicu.

Bartolomeu din Edessa a scris o refutare a Muhamedanismului, în care dă pe fața, ansă într'un mod exagerat, absurditățile credinței musulmile în pretinsa divinitate a profetului lor și a învățăturii sale.

Pentru din Sicilia a compus o scriere *contra Paulicianilor* după cercetările făcute de el însuși, și consultând scrierea cu același titlu a lui Fotiu.

Imperatorul Leone VI. (886—911), supranumit **Filosoful**, fiul lui Basiliu Macedone, și câștigă merite mari pentru cultivarea științelor, și se distinsese chiar el însuși ca scriitor. Afară de ore-cari lucrări despre arta resbelului și despre știința dreptului, el compuse mai multe scrieri teologice, între cari 33 de predici și omilii. Cea mai renumită lucrare a sa este apologia Creștinismului *contra Mahomedanismului*, cuprinsă într-o epistolă către Califul Omar, care trimisese o legățiune cu scopul de a converti pe imperator la islamism.

Simeon Metafrastu, a trăit probabilmente în mijlocul secolului al 10-lea, și a ocupat, se dîce, sub imperatorul Constantin Porfirogenetul, înalta funcțiune de secretar al acestui imperator, care l'a îndemnat la

compunerea scrierii sale despre *viata sântilor*, o lucrare cu totul dependentă. Simeon a culesă narațiunile ce s'au găsit în deosebite scrieri și în gura poporului despre sânti și pe acelea, cari i s'au părut folositoare pentru edificare și învățătură, le a prelucrat și le a metafrastat (de unde și numirea de metafrastu), înlăturându din ele faptele exagerate și escentricitățile și dându-le o formă plăcută și atrăgătoare.

Ecumeniu, episcopu la Tricca în Tracia în secolul al 10-lea, este autorul unui comentariu în istoria apostolilor, epistole și în apocalipsă.

Simeon, superioru în monastirea St. Mama la Constantinopol, și a dezvoltat activitatea literară în întreaga jumătate a secolului al 10-lea. Elu s'a bucurat înaintea contemporanilor săi de o așa de mare autoritate, în cât fu comparat cu Gregoriu de Nazianz. Simeon este cel mai eminent oratoru al Bisericii în epoca medie.

IV CONSTITUTIUNEA BISERICII SI CULTULU

§. 106 CLERULU SUPERIORU

Imperatori bizantină erau deprinși încă din vechime ca să se amestice direct în toate afacerile Bisericii, impunându adesea voința și vederile lor ca normă unică. Ungerea cu St. Miru le da un caracteru sacerdotal și dreptul de a se intitula : *Santitate*. Afară de acesta cei mai mulți imperatori posedau cunoștințe în teologie, și astfel se credeau a fi în stare să vorbească cu orice autoritate și în afacerile interne ale Bisericii. Curtea numia acum pe patriarhi și — după capriciu — îi destitua. De aceea și cei mai mulți din ei au fost bărbați cari țineau mai mult la favoarea Curții, de cât la îndeplinirea sântelor datorii, ce li se reclama de înalta lor demnitate. Cu toate acestea istoria iconomachismului ne arată, că au fost și patriarhi, cari au știut în față cu imperatori să menție demnitatea scaunului, și să persiste în convicțiunea lor cu serioșitate și tărie, preferându martiriul de cât abaterea de la datorie. Demnitatea de patriarh, când venia în mâinele unui adevărat bărbat, era tot d'una o putere, pe care imperatori trebuia, cu drept cuvânt, să o respecte. În asemenea cazuri dificile patriarhul găsea sprijin puternic în ordinea monachilor, desfăcută de orice legături cu lumea, și prin ei în popor. Clerul subaltern, fiind prin interesele sale pre-

dependinte de puterea laică și în genere pré umilită, nu putea fi de vre ună ajutoră pentru patriarchă. O autocrație perfectă a imperatorilor în afacerile și în ierarchia Bisericească ar fi fostă posibilă, numai după estermnarea totală a ordinei monachale. De aceea Leone Isaurulă a urmărită chiar de la începută această idee, și Constantin Copronim era aprôpe să o realizeze. Dar schimbarea imediată a stării lucrilor reînfință puterea de mai 'nainte a monachismulă. În timpulă luptelor iconoclastice se formase în monachismă o partită curat Bisericească, care lupta din resputeri, ca să scape cu ori-ce preț independința Bisericii. Ea lupta contra amestecului Statului în afaceri curat Bisericesci, contra ocuparii funcțiunilor clericali prin puterea laică, contra simonii etc. Sucesele acestei lupte se vëdă sancționate la conciliulă ală 7-lea ecumenic (can. 3. și 4). Mai târziu Teodor Studitulă deveni sufletulă acestei partite. Ânsă tôte beneficiile câștigate prin atâtea străduințe, nu fură de cât trecătore. Legislațiunea Bisericească primi acum ună adaosă nouă atât prin decisiunile sinodeloră din ani 787 (cf. § 95.), 861 (cf. § 99.) și 879 (cf. § 101), cât și prin reformele legistătore ale imperatorilor Basiliu Mace lone și fiulă sêu Leone Filosofulă în secolulă ală 9-lea, în cari reforme aū atinsă și organizațiunea Bisericească. În fruntea legistiloră în dreptulă canonică se află în acestă timpă Fotiu ală căru **nomocanon** este basa dreptului Bisericescă de mai târziu, ce a avută mai mulți comentatori și epitomatori.

Legislațiunea lui Basiliu și Leone (*Βασιλικαὶ διατάξεις* în 60 de cărți) saū *Basilicalele* coprindea și legile Bisericesci. Mai în acelașă timpă patriarchulă Fotiu fieu, după exemplulă lui Ioan Scholasticu, o colecțiune de canône sub titlulă *syntagma canonum*, și după aceea unu *nomocanon*. La această lucrare a lui Fotiu aū făcută comentarii prețioșe istoriografi **Ioan Zonara** (1120) și diaconulă **Teodor Balsamon** (1171). Esracte și manuale după aceste sorginte aū făcută **Aristenu** (1130), **Simeon Metafrastu**, **Arseniu** (1225), **Constantin Armenopulu** (1350) și **Mateu Blastare** (1335).

§. 107 MONACHISMULU.

După ce încetă iconomachismulă, în care ordinea mona-

chală era să fie aprópe exterminată, monachi se înmulțiră iarăși și într'unu modu înspăimântătoru. Dar cu cât ei se respîndiau mai multu, cu atât perdiau din forța primitivă și degenerau. Monachismulu orientálu 'i lipsi în acestu timpú importanța istorică, pe care a avutu-o monachismulu occidentalú în evulu mediu. În orientu Statulu și împreună cu densuslu Biserica și monachismulu mergu acum spre decadență; în occidentu ânsé Statulu și în genere popórele se emanicipeză din ce în ce din legăturile barbarii, și monachismulu avea misiunea de a le ajuta în sfortările lorú spre civilisațiune. În această muncă elú se oceli, reîntineri și se înobili pe sine însuși, tot de o dată fu preservatú de estravagante și degenerațiune, la cari conducú oțiositatea și inertia. Acestă muncă și cu densa puterea vitală lipsi monachismulu orientálu. Mai târđiú starea sa devine și mai critică. Ipocrisie, mândrie și îngânfare spirituală, brutalitate în cugetare și în conduită, avariție și câstigú degradatú caracterisau adesea pe bărbați, pe cari poporul 'i considera deja ca sânti pentru înalta lorú pozițiune. Mare parte din monachi erau din poporulú de josú, ignoranți, urându sciința, artele, studiulu și orí ce erudițiune. Se înțelege de sine ânsé, că acestea nu se potú dice de toți monachi. În monastiri intrau bărbați și chiar din familia imperială și multe monastiri erau focarulú culturii și erudițiunii. Ast-felú este de exemplu monastirea **Studiu** din Constantinopole, care menține multu timpú reputațiunea și autoritatea sa; mai târđiu se distinseră sub multe puncte de vedere monastirile din muntele **Atone**.

În secolulú alú 9-lea, pe când armele imperatorulu Basiliu Macedone chrestină și eleniză Grecia, inundată de popóre slave și devenită păgână, unú archimandritú din Constantinopole. **Ioan Colobu**, zidi cea d'ântéiu monastire la piciorulú muntelu Atone, și după cererea sa imperatorulú dăruí totú muntele să fie proprietatea ei. Sur patronagiulú acestei monastiri se umplu îndată totú muntele cu anachoreți. Așădarea Saracenilorú ânsé în insula Creta și pirateriile lorú pustiirú în secolulú alú 10-lea tóte localitățile litorale și speriară și pe cuviosi din Atone, făcendu-i să 'și părăsescă locuințele și să fugă de acolo. Dar după ce imperatorulú Nicefor Foca strică cuibulú piraiilorú musulmani din Creta, archimandritulú **Atanasíu** duse (940) o colonie de monachi din Constantinopole la muntele Atone și fondă o noă monastire marétă, ce primi numirea de **St. Laura** (λαύρα). Monachi luí Atanasíu 'și pe-

treceaă vieața în lucru și rugăciune, se ocupaă cu crescerea viteloră, plantaă, semănaă, lucraă viile, țeseaă, și făceaă îmbrăcăminteă etc. Dar ună monachismă productivă pe câmpulă agriculturii și ală industrii nu putea fi de căt ună adevărată scandală pentru anachoreți muntelă Atone, cari nu dispăruseră cu totulă și cari se aflaă acum într'ună numără considerabilă. De aci gâlceviri și scene regretabile între monachi și anachoreți. Acestia trimiseră în anulă 970 o delegațiune la imperatorulă Ioan Tzemiske, cerândă cu strigăte fanatice stricarea monastirii, pustiirea grădiniloră, a viiloră etc. Imperatorulă însă îmbrățișă cauza monachiloră și constrinse pe anachoreți să se conforme cu regulele monachale. Ei se supuseră cu încetulă, cu tôte acestea neînțelegerile continuară încă căt-va timpă. Imperatorulă Constantin Monachulă trimise în fine (1050) la muntele Atone o comisiune spre a împăca animositățile. Ea luă în considerațiune și pretențiunile anachoretiloră. Industria monachiloră fu limitată. Nici o ființă de genulă feminină numai fu tolerată de aci înainte în coprinsulă muntelă Atone, nici ună felă de animală domestică nu se mai vedea afară de cătări, totă ce putea face larmă și turbura liniscea cuviosiloră fu înlăturată și alungată. De atunci locuitoră muntelă Atone se împărțiră în patru clase. Doă clase de anachoreți: uni cari vețuiaă singuri în locuințele loră, și alți câte doi; și doă clase de monachi: uni organizați după sistema monachică și alți după cea democratică. Acestia și alegeaă ei însuși pe superioră după majoritatea voturiloră, însă numai pentru ună ană. Fiecare monachă primia din magazia monastiriiă porțiunea cuvenită pentru susținerea sa, alt-felă și avea separat în monastire casa, menagiu și masa sa. Comună era numai serviciulă devină și cimeterulă. Monastirile loră se numiaă *monastiri unde se vețuesce într'ună modă particulară* (μοναστήρια ἱδιόφυμα). In cea-l-altă categorie de monastiri numite **Genobii** (κοινοβίαι) era superiorulă pe vieață și cu putere ilimitată. Nimenea n'avea ce-va propriu ală său. Orice câstigă întra în casa comună: îmbrăcăminteă era uniformă, masa comună și munca împărțită regulată.

§. 108 CULTULU CU ACESORIELE SALE.

Serviciulă divină ajunsese în periôda precedentă la celă mai naltă punctă de desvoltare. In epoca presentă, care și imagineză, că principiulă de a conserva cu fidelitate aceea ce i s'a transmisă consistă în a nu trece peste aceea ce există, și care, incapace de a crea și produce ce-va, consideră ca inovațiune eretică orice progressă, cultulă nu putu să primescă de căt adaose neessențiale. Architectura Bisericescă atinsese punctulă său culminativă în timpulă lui Justinian. Bisericile construite în urmă sântă imitațiunii numai, fără forță și genialitate artistică, și daca se depărtéză în formele loră de la vechiulă stilă, acesta provine din incapacitatea artei de a se men-

ține la acea înălțime. Cu toate acestea cine-va trebuie să fie mulțumit, că după stingerea simțului artistic s'a conservat cel puțin o dexteritate tehnică până la căderea imperiului. Pictura se afla exclusiv în mâinile monahilor, și nu era întrebuințată, de cât în facerea de icoane. Acestea erau partea cea mai mare copii după icoane vechi. Ele erau lucrate cu o scrupulositate escesivă, de aceea fără spirit, într'un colorit greoi și obscur, încărcate de costume pompoase și aurite. Pictura în *mosaică* însă a înaintat ce-va, pentru că nu cerea de cât o abilitate tehnică. Biserica interzice în pictura religioasă ori-ce nuditate, fie parțială sau totală, permite numai bustul și găsește inadmisibilul a se depinge ființa lui D-eu-Tatăl. Arta plastică nu fu primită de Biserica orientală nici o dată în cult. Aceste cerințe însă n'a fost observate și în Biserica occidentală. Organul întrebuințat deja în musica profană, precum și ori-ce muzică instrumentală n'a fost primită în Biserică (cea orientală). Silințele cântăreților clericali au avut în genere de obiect desvoltarea cântărilor chorale. Aversiunea pentru imne particulare (ψαλμοὶ ἰδιωτικοί) dispăruse, și astfel se compuse o mulțime de imne și cântări în lauda St. Feciore și a Sântilor, ce fură introduse în serviciul divin, în care se află până în prezent. Liturgia, care se completase și se fixase deja în perioada precedentă, primi acum numai puține amplificări, devenite necesari prin adăogarea de noi Sânti. În privința numărului misterilor domnesce încă incertitudine. Conciliul al 7-lea ecumenic (787), precum și Ioan Damascen susțin *prezența reală a corpului și a sângelui Domnului în st. cumenecătură*, și a nume prin transformarea substanței pâinii și a vinului în aceea a corpului și a sângelui domnului. Numărul sărbătorilor fu mărit prin sărbătoarea ortodoxiei și a mai multor sărbători ale Sântilor.

Imnologia capătă în perioada prezentă o sancțiune Bisericească : Secolul al 8-lea, în care luă un caracter determinat Bisericesc, este tot o dată și epoca ei de înflorire. În acest secol au trăit cei trei mari imnografi ai Bisericii: **Ioan Damascen**, **Cosma** din Ierusalem și **Teofane** din Nicea, pe cari Biserica i a onorat cu numele de cântăreți sânti (ᾄδοι μελοδοί) Afară de ei mai esclară tot în secolul al 8-lea **Andrea**, arhiepiscop în Creta și patriarchul **German** I, în secolul al 9-lea **Teodor Studitul** și

Iosef inmografulu, diaconu în Constantinopole și compuitorū a 40 de imne spre laula St. Fecióre. Cântările de cari s'ū ocupatū cu preferință inmografi Greci sūntū **canónele**, în cari se laudă și se mărescū prin epitete splendide persónele sântilorū.

Numerulū misterilorū nu este anchē determinatū in acēstā periódā. Ioan Damascen tratēzā sub titlulū: *despre sántele și pré curatele mistere ale Domnului* (Cart. IV, c. 14) numāi despre Botezu și St. cumenecăturā. Teodor Studitulū inumerā dupē exemplulū lūi Areogagitulū șase mistere; *Botezulū cumenecătura, chrisma, sántirea preotilorū, sántirea monachilorū și despre cei adormiți într'unū modū sântitū* (περί τῶν ἁγίων χειρομυημένων).

V. SECTELE ERETICE

§. 109 PAULICIANI.

Reste degenerate din sectele gnostice și manicheice se conservarā pēnē în secolulū alū 7-lea în Armenia și Siria, unde fusese întreținute și nutrite de Parsismulū vecinū. Unu óre-care Constantin din comuna Mananali aprópe de Samosata în Siria, adunā aceste reste eretice și le reformā. Unū diacon din Siria liberatū din captivitatea Saracenā, 'i dāruī unū exemplarū din N. Testam. ca semnū de mulțumire pentru ospitalitatea ce 'i dase. Constantin se puse cu zelū pe studiulū st. scripturī și cāpētā prin acēstā convicțiunea, cā elū este chie-matū să reformeze și s'ī reînființeze Chrestinismulū apostolicū. Contrastele biblice : D-deū și lumea, lumina și întuneculū, spiritulū și materia le esplica în sensulū dualismulū. Sectatori sēi primirā numele de **Pauliciani**; ei ānsē refusāndū a fi numiți dupē numele vre unei persónei, fie chīar apost. Paulu, se consideraū ca adevērați Chrestini saū Biserica catolicā, în înțelesulū învățaturīi Pauline, și pe ortodoxi 'i numia *Romei*. La superiori lorū da numele discipulilorū Paulini, și la Biserici pe acela alū țārilorū, în cari propagase Paulu Chrestinismulū. Ast-felū Constantin se numia Silvanu.

Pauliciani amestecaū principiile dualismulū gnosticū, demiurgismulū și doketismulū cu elemente din doctrina evangelistulū Ioan și a apost. Paulu. Ei reclamaū de la Biserica ecumenicā libertatea evangelicā pe care ea ar fi sufo-ca'o, sacerdoțiulū generalū alū tuturorū credincioșilorū și

permisiunea de a ceti toți în st. scriptură, spre a se edifica uni pe alți. Pentru dênși lucrul principalu era religiozitatea internă, de aceea desprețuiau multitudinea ceremoniilor, cultul icónelor, reliquilor și alu sântilor, ascesa monachală, spiritul ierarchii și amestecul Statului în afacerile Bisericesci. Morala loră era seriósă, dar nu rigoristă. Căsătoria era fôrte stimată, și apostoli loră cei mai distinsi erau familisti. Postul, legile levitice privitoare la mâncarea carnilor și cele relative la împedizarea căsătorii între rude de aproape erau respinse totalmente ca legi ale demiurgului. Cultul la ei era fôrte simplu și în aversiunea loră către ceremonii meraseră așa de departe, în cât lepădără formele materială ale Botezului și st. cumenecături, și voiau să fie sêvârșite numai într'unu modu spiritual prin cuvinte. Organizațiunea Bisericescă o aveau după tipul celei apostolice, depărtându orî-ce aparințe clericale și ierarchice. Ei recunoceau numai st. scriptură ca normă a învățaturii; tradițiunea o respingeau totalmente. Nu priimiau V. Testam. și din celă Nouă escludeau epistolile apost. Petru. O autoritate absolută pentru dênși constituiau numai scrierile apost. Paulu.

Pauliciani fură lăsați multu timp în pace. Dar cînd secta loră se împrăscia în diferite localități și începu să devie ôre cum periculósă, atunci împăratul Constantin III Pogonatul trimise pe unu funcționar alu Curții, a nume Simeon, spre a aplica mësările cuvenite pentru desființarea ei. Mijlocele teroriste ale persecuțiunii determinară pe mulți să se lepede de Paulicianism; dar Constantin-Silvanu sigilă credința și activitatea sa de 27 de ani pentru propagarea ei prin mórtea de martir; elu fu omorît cu petre (685). Acésta făcu asupra lui Simeon o impresiune atât de puternică, în cât se făcu și elu Paulicianu, primi numele **Tichicu**, fu capul sectei și 'și sfîrși viața ca martir într'o persecuțiune, fiindu ars pe rogu (690). Sucezorul sêu **Gegnesiu**, supranumit Timoteu, a trebuit să vie sub Leone Isaurul la Constantinopole spre a depune unu examen înaintea patriarhului, de la care primi apoi unu atestat pentru ortodoxia credinței sale. Indată se iviră disențuni în sectă. La anul 801 se vede în capul loră unu **Sergiu Tichicu** ca reformator și reînființator alu sectei. Leone Armeanul organiză o expedițiune pentru convertirea loră. Mulți recunoscîndu-și erorile fură primiți în sinul Bisericii, dar mulți arătîndu-se rebeli fură omorîți. O mână de Pauliciani se refugiară pe teritoriul armeano-saracen și fondă la Argaun (Colosse) o colonie militară hotărîtă a face neîncetat incursiuni predătoare în imperiul Bizantin. Imperatricea Teodora ordonă o persecuțiune sângerosă contra loră. Mai multe mii muriră. Carbea, alu căru pîrinte perise în perse-

cuțiuine, fiindu aprinsu de foculă resbunării, adună în juru'i ca la 5 mii de Pauliciani, capabili de a purta armele, și se refugiază cu dênși la Argaun, unde deveni capulă sectei. De mai multe ori Carbea bătut armata imperială și pustii teritoriulă bizantină. Basiliu Macedone nimici înfine după a doa expedițiune totă armata pauliciană (871). În anulă 970 imperatorulă Ioan Tzimishe strămută partea cea mai mare din Pauliciani în Tracia. Alexiu Comnenu se gândi cu serioșitate la convertirea loră. Elă însuși veni la Filipopole, unde era Sionulă loră, dispută mai multe dule cu capi sectei, promise și amenință, recompensă și pedepsi, potrivit cu suculă disputeloră (1115). De atunci nu se mai aude nimic despre Pauliciani.

§ 110. ALTE SECTE ERETICE ÎN SECOLULU ALU 9-LEA.

În Armenia se afla încă de la ivirea Paulicianiloră o sectă ai cării devotați se numiaă **Fii Sorelui** sau Arevurdi, cari amestecase cultulă zoroastricu ală lui Ormuz cu elemente chrestine. Către finele secolului ală 9-lea ună Pauliciană anume Sembat adună restele acestei secte, si le organiză formândă o Biserică specială în comuna Tontrak, de unde primiră numele de **Tontraceni**. Secta căpătă o importanță oarecare către anulă 1002, când metropolitulă Iacob din Hark trecu la dênși. Acestă bărbat de o moralitate seriôsă și stimat de toți limpedi învățatura loră și i dete ună caracteră mai chrestină. Elă cutreeră țara, împreună cu alți de aceeași idee cu dênșulă, predicândă penitență și combatendă pe aceia cari credeau că prin fapte bune ară pute căștiga ertare de păcate. În cleră și între laici găsi mulți partisan. Patriarchulă Bisericii armene pușe mâna pe dênșulă, 'lă înfieră și 'lă aruncă în carceră. Elă scăpă din închisore, dar în curând fu omorît de inamici sâi. Arevurdi se află și pênă astăzi în Mesopotamia. Ei se numescu **Semsie**.

În secolulă ală 9-lea se mai găsește și o sectă judaistă, numită **Atingani**, cari 'și aveau centrulă în orașulă Amoriu din Frigia superiôră. Esceptândă circumcisiunea, ei se credeau obligati a observa totă legea mosaică.

VI. CONVERTIREA BULGARILORU SI A RUSILORU LA CRESTINISMU.

§ 111. CONVERŢIREA BULGARILORU LA CRESTINISMU.

BISERICA BULGARA

Bulgari, părăsindū în secolulū alū 5-lea locuinţele ce avuseseră pênă atunci la marea Caspică şi pornindū spre West, o parte din ei veniră la Dunăre şi se aşezară în Mesia şi Tracia, fondândū unū regatū bulgarū. Aci ei se amestecară aşa de tare cu populaţiunile slave ce se aflaū de multū în aceste părţi, în cât la începutulū secolului alū 8-lea adoptaseră deja limba şi datinile slavilorū, ne mai conservândū de cât numele de Bulgari. Ei se aflaū în resbele continui cu imperiulū romanū de orientū. Clerici şi monachī bizantini, cădëndū captivi în mâinile lorū, le predică cuvântulū evangeliū, dar fără succes. O soră ânsă a regelui Bulgarilorū, Bogoris, fusese luată captivă de Bizantini, dusă la Constantinopole, aci fu botezată şi crescută în învăţătura chrestină. Peste cât-va timpū, înapoindu-se din amêndoe părţile captivi de resbelū, ea fu lăsată a se întorce în patrie. Aci ajutată de unū monachū bizantinū, **Metodiu**, se sili să convertescă pe regele, fratele sêū. Dar indolenţa religioasă şi temere de revoltă din partea supuşilorū paralisară toate silinţile sale. Cu toate acestea 'i veniră în ajutorū ôre-cari împrejurăr. Metodiu era bunū pictorū, şi regele avea o predilecţiune particulară pentru tablourile, cari produceau efectū. Monachulū 'şi propuse dar să se apropie de rege pe acêstă cale. Elū depinse unū tablou, reprezentândū *judcata din urmă*, alū cărui aspectū făcu o mare senzaţiune asupra regelui. Tot de o dată o fomete, care bântuia poporulū, fortifică impresiunile religioase primite deja. În anulū 861 regele Bogoris primi st. botezū şi se numi Michael, după numele imperatorului Michael III., care fusese nasū în absenţă. Bogoris îndemnă acum pe supuşii sêi să'lū imiteze, dar aceştia se revoltară. Doë-sute cinci-deci de nobili (boiari) împreună cu familiile lorū fură omoriţi şi astfel revolta fu înăbuşită şi stinsă cu desêvêrsire. Consideraţiuni politice determinară ânsă îndată pe regile Bulgarilorū (866)

ca să pună Biserica bulgară sub jurisdicțiunea Bisericii occidentale. Papa Nicolau I., pescuitorul de omeni pe țărmurile Tibrului, se grăbi numai de cât ca să răpescă turma bulgară din mâinile colegului său de la Bosforu. El trimise episcopi și clerici, cari să organizeze Biserica bulgară după modelul celei române. În zelul lor fanatic ei desființară din Biserici ritualul și ceremonialul introduse deja. În cele din urmă diplomația bizantină reuși ca să convingă pe Bulgari că Biserica lor după toate drepturile divine și umane trebuie să stea sub jurisdicțiunea patriarhului din Constantinopole. De atunci și pînă astăzi Biserica bulgară a rămas fidelă scaunului patriarhal din Constantinopole. Între acestea **Metodiu** și frațele său **Cirilu**, apostoli speciali ai popoarelor slave, puseră fundamentele unei literatur slave-bisericești prin dotarea limbii cu un alfabet și cu o traducțiune a st. scripturii și a liturgiei. Tzarul Simeon (888—927) a protejat și a încurajat această literatură care în secolul al 10-lea a ajuns la cel mai înalt grad de înflorire. Dar în buna semănătură resări și neghina aruncată de Satan. Către finele secolului se ivi secta Bogomililor, cari împrăștiară doctrina lor perniciosă peste tot imperiul bizantin. Prin cucerirea Bulgariei de către imperatorul Basiliu II (1018) se vesteji cu încetul flăcarea științelor științifice, și mai târziu apăsarea barbariei musulmane sterse cu desăvârșire și cele din urmă semne ale ei.

§. 112 CHRESTINAREA CHAZARILORU.

Chazari, un mic popor încult și putinte, care locuia în secolul al 9-lea de la Volga pînă la marea de Azov și o parte a insulei Crimea, trimiseră la Constantinopole pe timpul lui Michael III. (850) o legățiune cu propunerea de a li se da învățători chrestini. Curtea bizantină primi cu plăcere propunerile făcute și încredință această importantă misiune monachului **Constantin** cu supranumele **filosoful** care deja lua-se numele de **Cirilu**. Constantin justifică pe deplin speranțele puse în el. Peste cât-va timp el converti și boteză o mare

parte din popor. În anul 1016 țara Chazarilor fu coprinsă de Ruși.

§. 113. CONVERTIREA RUSILOR LA CHRESTINISMU BISERICA RUSA.

(866—1054)

Pe la anul 862, când **Rurik** puse fundamentele imperiului rus, populațiunile slave, din a căroră întrunire se formă acestu imperiu, n'aveau încă nici o cunoștință despre Chrestinism. Dar peste patru ani mai târziu, Foțiu vorbesce în enciclica sa (867) cu atâta siguranță despre convertirea Rușilor, în cât trebuie a se admite, că partea cea mai mare din ei îmbrățișase deja Chrestinismul, sau cel puțin era pe cale de a face acesta fără întârziere. În timpul marelui principe **Igor** se afla la Kiev o Biserică catedrală avându de patron pe st. Elie. După mórtea lui Igor luă fratele guvernului **Olga**, soția sa, și le ținu pe timpul minorității fiului ei, **Sveto-slav**, cu energie, prudență și înțelepciune. Aspectul serviciului divin chrestin ce se făcea în Biserica din Kiev, reședința sa, o impresionase încă de multă forțe tare, dar greutatea afacerilor Statului, pōte și considerațiuni politice, o împedica de a se arunca cu devotament în brațele Chrestinismului. După ce încredință însă guvernul în mâinile fiului său (855), ea întreprinse o călătorie la Constantinopol, cu scop de a cunoște mai de aproape Chrestinismul. Aci primi st. Botez de la patriarchul **Teofilact**, dându-i-se numele de **Elena**. Luându bine-cuvântarea patriarchului se întorse în patrie unde și puse toate silințele spre a converti și pe fiul său, dar fără succes. Sveto-slav o lua în derisiune. Olga încetă din viață la 969 fără vre o speranță în realizarea dorințelor sale. Ruși o veneră ca pe o sântă și celebră memoria ei la 11 Iulie.

Svetoslav, care muri la 972, împărți imperiul la cei trei fii ai săi, dar **Wladimir**, cel mai june dintre ei, reuși deja în anul 980 ca să reunescă aceste părți iarăși într'unu totu.

Elu era la începutu foarte devotatu păgânismului. In anul 983 Wladimir, întorcându-se plin de bucurie că a cuceritu Galiția, voi să celebreze triumfulu său printr'unu sacrificiu umanu. Sorfulu cădu asupra unui june chrestinu, ce de curând se întorsese cu părintele său de la Constantinopole. Părintele junelui întrebuinta totă elocința spre a convinge poporul despre atrocitatea și absurditatea credinții loră eronate. Poporul în furia sa fanatică omori pe părinte și pe fiu. Acestia suntu cei d'înteu și cei din urmă martiri chreștini in Rusia, pe cari Biserica rusă 'i serbeză ca sânți pene astă-dî (la 12 Iulie) sub numele de **Teodor** și **Ivan**. Wladimir ajunse cu încetul a se convinge despre caducitatea păgânismului străbun. O tradițiune de unu caracteru romanticu, dar căru nu se pôte nega unu germinu de adevăru istoricu, spune că Bizantini, Latini, Muhamedani și Judei ar fi trimisă fie-care-misiuni din parte-le spre a 'lă câștiga pentru ritulu lor. Representantul cultulu Bisericii bizantine a făcutu cea mai frumoasă impresiune asupra'i, cei-l-alti trei au primitu răspunsu negativu. Cu toate acestea tot nu se decise anchă. Elu voia să examineze mai 'nteu pe fie-care din aceste diferite religii. Pentru acestu finitu trimise dece nobili (boiari) (987). Ei meraseră mai 'nteu la Bulgari de la Volga, dar cultulu moslemicu nu conrespunse gustulu lor. Atunci se duseră la Germani, ânsă nici cultulu Bisericii occidentale nu le făcu mare impresiune. Infine veniră la Constantinopole. Aci asistându la serviciulu divinu în Biserica st. Sofii rămaseră uimiți de splendoră și pompa plină de efectu a cultulu Bisericii bizantine. Referatul loră determină pe marele principe pentru acestu cultu. Wladimir porni de la Kiev cu armata sa putinte la vechiulu orașu chrestinu Cherson, 'lă coprinse și trimise de aci o legățiune la Constantinopole spre a cere pentru densusu mâna principesei imperiale **Ana**. Ea 'i se promise cu condițiunea de a se boteza. Wladimir se declară gata spre acêsta. Principesa veni la Cherson cu o suită numerosă de clerici, și asistă la solemnitatea Botezulu pentru promisulu ei soțu (988). Acum declară Wladimir cu energia sa caracteristică unu resbelu esterminatoru contra păgâni-

smului. Imaginile idolilor se sfărâmau și se ardeau în toate părțile. Statua zeului Perun (zeul tunetului) fu legată de de cînda unui cal, trîntită prin toate stradele, bătută cu măciuca și în cele din urmă aruncată de pe o înălțime în apa Dniprului. Idată apoi se ordonă într'un mod parintesc la locuitori din Kiev, ca toți fără distincțiune de etate și pozițiune să se adune la tîrmul Dniprului spre a primi st. Botez. Ruși se supuseră, convinși fiind că trebuie să fie bună și sîntă credința pe care o îmbrățișase Marele principe și nobili lor. O mulțime pe care nu o putea cuprinde vederea ochiului se afla pe marginea rîului, cînd veni Wladimir cu suita sa. Tot poporul intră în rîu, clerul sta pe plute și 'i boteza, iar Marele principe stîndu în genuchi se ruga lui D-eu mulțumindu-i și laudându-l.

Chrestinismul fu primit fără rezistență și în celelalte orașe și locuri. Se ridicară Biserici, se înființară școli și se introduse în instrucțiunea poporului și a junimei studiul versiunii biblice, făcută de cei doi apostoli ai Slavilor **Cirilu și Metodin**. Wladimir care primise la botezu numele de Basiliu muri la anul 1015. După încredințarea contemporanilor el fusese renăscut prin Chrestinism : mai înainte crud, datat sensualităților și poligamii, devenise după primirea botezului cast, fidel în căsătorie, just și nobil. Numai găsia satisfacțiune în gloria armelor și în eroism, ci în fapte ale păcii și pietății, precum și în propagarea credinței chrestine la care a luat parte și soția sa Ana. Biserica rusă 'i venerază pe amîndoi ca sînți, onorîndu afară de acesta pe Wladimir cu predicatul de **Mare și egal cu Apostoli**.

Între sucesori lui Wladimir se distinse **Iaroslav** (1019—1054), numit Iustinian al Rușilor, prin edificare de Biserici, monastiri, înființare de școli, respîndirea instrucțiunii religioase în popor și instruirea clerului. El încorajă traducerea și respîndirea scrierilor religioase în limba Slavonă. El însuși Iaroslav studia cu un zel infatigabil în scrieri teologice și copiază cu propria sa mînă mai multe cărți. Prin edificare de Biserici mărețe și prin ornarea lor cu imagini sante lucrate în *Mosaicu*, deșteptă la Ruși simțul de artă. Pentru îndreptarea și infru-

mușetarea cântărilor Bisericesci aduse cântăreți greci de la Constantinopole, cari se învețe pe Ruși săi. Chrestinismul și civilizațiunea se respîndeau din ce în ce în imperiul rus, și la mórtea lui Iaroslav Rusia figura în rîndul Statelor chrestine.

PERIOADA II

IN.

ISTORIA MEDIE A BISERICII

(1054—1453)

I. INCERCARILE DE REUNIRE INTRE BISERICA ORIENTALA SI CEA OCIDENTALA

§114. INCERCARILE DE REUNIRE PETIMPULU CRUCEATELORU

(1098—1261)

În timpul cruceatelor, cari au pus în contact imediatu ocidentulu cu orientulu apröpe doë-secole, s'au făcutu adesea ori încercări pentru împăcarea neînțelegerilor și înlăturarea schismei Bisericesci. Dar prin acësta se creară și mai mari des-acorduri în locu de a se desființa cele existente. De la Gregoriu VII papismulu ajunsese la culmea puterii și autorității sale. Recunöscerea erorilor în cari îmbrâncise Biserica ocidentala și docilitate nu se puteau aștepta din parte'i. Elu cerea supunerea și aservirea necondiționată a Bisericii orientale. Scölele teologice ale ocidentulu, cari se aflau în flöre în secolulu alu 12-lea și alu 13-lea, contribuira și ele din parte-le spre a lărgi și mai multu prăpastia despărțitoare dintre amëdoë Bisericile. **Scolastica** nu numai că adoptase doctrina divergintă a Bisericii romane și o incorporase în sistemele ei doctrinale, dar apoi luase și o direcțiune sciințifică cu totul streină de teologia Bisericii orientale. În cele din urmă ferocitatea, aroganța și brutalitatea cruceaților, precum și desprețulu, deriderea și

persecutarea din parte-le a Bisericii orientale umplură cupa aversiunii și a urei Bizantinilor contra Latinilor atât din punctul de vedere al religiunii, cât și al naționalității.

Schisma deveni chiar la începutul cruceatelor obiectul discuțiilor. În Italia de jos, cădută în posesiunea Normanilor, locuiau încă mulți Greci. De aceea papa **Urban II.** (1088—99) convocă la Bari (1098), în ținutul Neapolei, un sinod la care luă parte și ei prin delegați. **Archiepiscopul Anselm** de Canterbury, aflându-se pe atunci în Italia, se însărcină cu lămurirea doctrinei occidentale despre purcederea s. Spirit, pe care o dezvoltă și susține într'un mod așa de convingător pentru occidentali, în cât papa credea, că n'are nimic de făcut mai în grabă, de cât să reînnoască anathema asupra Bisericii orientale. Peste cinci-spre-dece ani papa **Pascale II.** (1099—1118) trimise la imperatorul **Alexis I. Comnen** (1081—1118) pe **archiepiscopul milanez**, **Petru Chrisolanu**, pentru a apăra doctrina latină, dar nu obținut nici un rezultat. Nu peste mult timp iarăși **episcopul Anselm** de Havelberg, trimis de **Lotar II.** la imperatorul **Ioan Comnen** (1118—43), ținu cu **archiepiscopul Niceta** din Nicomedia o discuție, ce se distinge din amândouă părțile prin tăcut, moderație și erudiție. Amândoi conveniră în cele din urmă că spre a se pune capăt schisme, trebuie îndată un sinod general la care să ia parte tot atât de Orientali, cât și Latini (1135). Sub imperatorul **Manuel I Comnen** (1143—80), care dorea multă reunirea Bisericilor, se făcură de mai multe ori încercări în această privință, dar fără succes, pentru că clerul și arată acum neplăcerea pe față contra Latinilor. Ura și aversiunea orientalilor contra occidentalilor fură alimentate într-o măsură exagerată prin înfrângerea imperiului Latin în Constantinopol (1204—61). Cu toate acestea imperatori din Nicea (fiind că restul imperiului bizantin se bifurcase deja într'un imperiu de Nicea sub **Tecdeor I. Lascari** 1222, și într'un imperiu de Trapezuntu sub **Alexiu VI Comnen**) voiau din suflet reunirea sperându că astfel ar putea câștiga în favoarea lor influența papi, pentru reînfrângerea imperiului bizantin. Sub imperatoarele **Ioan II. Duca Bastaze**

(1222 — 55) câți-va Franciscani intrară în relațiuni conciliatōre cu patriarchul de Constantinopole, Germanu II., care atunci reședa în Nicea (1232); consecința fu o corespondență epistolară între patriarchu și papa Gregoriu IX. Papa trimise din parte-i la Nicea doi Franciscani și doi Domenicani (1233). Legați papali ânsă declarară chiar de la început, că Biserica romană nu pōte lăsa nimicū din învățătura privitōre la dogma st. Spiritū, la cultū și constituțiunea sa. Ast-felū încercările de reconciliare nu avură nici unū rezultatū. Pēne aci Bizantini erau determinați în tendințele lorū pentru reunire de considerațiuni și interese mai multū saū mai puțin politice, dar acum se aude și o voce pe care numai interesul religiosū o face să îndemne la restabilirea păcii Bisericesci. Acesta este monachulū **Niceforu Blemide**. Teodor II. Lascari (1255—59) i oferi scaunulū patriarchalū, cuviosulū ânsă nu se putu decide de a-lū primi.

§ 115. INCERCARILE DE REUNIRE SUB MICHAEL PALEOLOGU (1274).

Michael VIII. Paleologu (1259—82) se urcase pe tronulū imperiulū de Nicea prin înlăturarea succesorulū legitimū, Ioan Lascari. Ajutatū de Genovesi, elū coprinse Constantinopole și ast-felū puse finitū imperiulū Latinū. Considerațiuni politice i impuseră să nu se arate indeferentū la propunerile de reunire ce i făcu papa Gregoriu X. (1271—76); dar întimpină dificultăți și rezistență tenace din partea patriarchulū **Iosef** și a bibliotecarulū sēu eruditulū **Ioan Beccu**. Acesta, aruncatū în carceră, declară în cele din urmă că diferențele ce separă amēdoe Bisericile n'aū nimicū în sine esențialū și că reunirea ar fi posibilă. Schimbarea convicțiunii 'lū ridică pe scaunulū patriarchalū. Intre acestea negocierile cu papa Gregoriu X se continuă. Ele avură de rezultatū convocarea unū **conciliu generalū la Lyon** (1274). Delegați imperatorulū recunoscūră aci primatulū papii și snb-semnāră simbolulū credinței după cum era acum în Biserica Romei. În schismbū conciliulū le încu-

viință, în urma unei cereri ce făcuseră, ca să conserve în totă întregimea ritulă și practica Bisericii orientale, precum și în-trebuințarea simbolului credinții fără adaosul : „și de la Fiulă“. Clerulă și poporulă bizantină privia în unirea făcută la Lyon o apostasie. Imperatorulă întrebuință contra adversariloră ei tôte mijlocele de teróre : carceră, exilă, flagelare, scóterea ochiloră, tăerea nasulă și a urechiloră, dar tôte fură inutile. O plóie de invective și scrieri injurióse se vărsă pe capulă patriarhulă Beccu. Elă tăcu multă timpă, căci oră-ce apărare a sa acum ar fi împinsă animositățile pênă la extremitate. Mai târziu Beccu apără unirea prin mai multe scrieri, dar o schimbare pe tronulă imperială lă înlătură și pe dânsulă de la scaunulă patriarchală. Iosef fu reintegrată și unirea făcută la Lyon dispăru ca cum n'ar fi fostă.

§ 116. INCERCARILE DE UNIRE ÎN SECOLULU ALU 14-LEA

În cele d'intăiu trei decenii ale secolulă ală 14-lea puterea și dominațiunea Osmaniloră se întinsese mai peste tótă Asia Mică și amenință chiar de atunci existența imperiulă bizantină. **Andronicu III. Paleologulă** (1328—41) se îngrijă fôrte tare de acăsta. Ajutoră în casă de nevoie părea că nu pôte găsi de cât numai în Ocidentă. De aceea elă se decise (1332) ca să între cu papa în negoțieri pentru unirea Bisericiloră, sperândă că ast-felă va câștiga intervenirea lui către principi ocidentali pentru ajutorulă de care avea necesitate. Papa ceru mai 'nainte de tôte, ca Biserica bizantină să se conforme celei romane în credință, cultă, constituțiune și ierarhie. Dar clerulă și poporulă orientălă nu voi să primescă asemenea condițiuni umilitóre. Monachi așa de numeroși și influenți se opuseră cu o tenacitate pênă la fanatismă, asemenea și patriarchi de Antiochia, Ierasalem și Alexandria, cari erau animați de aceeași ură contra Latiniloră, și afară de acăsta ară fi trebuită să plătescă cu mórtea oră-ce participare la cestiunea unirii Bisericiloră. Cu tôte acestea Andronicu persistă în planulă său, pentru a cărui executare 'i se oferă eruditulă monachă

Barlaam din Constantinopole, care pînă atunci combătuse cu mult zel pretențiunile Latinilor. În anul 1339 Barlaam, împuternicit fiind de imperator, se duse la papa Benedict XII la Avignon, unde resida papi pe atunci. Negocierile n'aură nici un rezultat. Barlaam propusese ca punctele controversate să se discute la un conciliu, compus jumătate de orientali și jumătate de occidentali, și spre a pute face pe Bizantini să cedeze, trebuie să li se trimită mai înainte ajutor contra Turcilor. Papa nu voi să adereze la aceste propuneri. Trimisul Barlaam se întorse în patrie, unde și perdu reputațiunea din cauza misiunii ce luase. Cu toate acestea, pentru a se reabilita în opiniunea publică și spre a debilita influența partitei monachale, întreprinse o luptă contra celor mai bine-văduți din ei și anume contra monachilor din muntele A-tone, pe cari îi persifla din cauza misticismului exagerat și îi acusă de eresie. Elu fu însă învins și constrîns să dea o reparațiune de onoare monachilor (1341).

Ioan V. Paleologul (1341—1391), fiul lui Andronicu III, vedîndu-se amenințat de Osmani, cari se aședaseră în Europa și deja aveau în mâinile lor Galipoli (1355) se adresă la papa, Inocențiu VI. (1352—62), promițendu-i supunerea Bisericii bizantine, dacă va mijloci a îi se da ajutor de principii occidentali. Papa invită ordinea Ioaniților din insula Rodu, pe Genovesi, Venețiani și pe regele din Cipru ca să dea imperatorului ajutor contra Turcilor, dar fără succes. Amurad I. coprinse totă țara de la Elesponte pînă la munți Emu și și fixă reședința la Adrianopole (1361). Imperatorul Ioan, ne căpătînd ajutor din nici o parte, și vedîndu că pericolul creștea din zi în zi, plecă personal în anul 1369 la Roma, și aci trecu formal la Biserica occidentală. Papa Urban V. (1362—70) îi promise ajutor contra Turcilor, și imperatorul trecerea imediată a tuturor supusilor săi la Biserica Latină, dar nici unul nici altul nu fu în stare a 'și împlini promisiunea.

§ 117. UNIREA FACUTA LA CONCILIULU DIN FLORENTA (1439)

Imperatorulă **Ioan VII. Paleologu** (1425—48) trimise în anulă 1430 împuterniciți din parte'i la papa **Martin V.** (1415—31), rugându-lă să facă preparative pentru convocarea unui conciliu generală, care să reunească Bisericile. Papa convocase deja ună conciliuă generală la Basel și de aceea invită pe Bizantină să țiea parte la dănsulă. Dar sucesorulă său , **Eugen IV** (1431—47) se superă pe acestă conciliuă , din causă că cerea o reformare radicală în Biserică. Conciliulă și papa se siliau acum pe întrecere, ca să tragă pe Bizantină fie-care în partea sa. Din amăndoă părțile se trimiseră nave la Constantinopole, pentru ca să aducă pe imperatoră și suita sa. Ele se întâlniră în fața capitalei și era aprăpe să se încaere într'o luptă navală. După mai multe deliberațiuni imperatorulă se decise a lua parte la conciliulă convocată de papa la Ferrara. Bizantini, avăndă pe imperatoră și pe patriarchulă **Ioasaf** în fruntea loră, sosiră la Veneția către finele anului 1437. În mijloculă loră erau și delegați din partea celoră trei patriarchi ai Orientului. La ceremonia de primire papa pretinse ca patriarchulă să'i sărute piciorulă, după cum era usă la Roma ; dar a trebuită să renunțe numai de cât la acesta, temăndu-se ca Bizantini să nu se întărcă înapoi, sau să se unescă cu conciliulă de la Basel. Imperatorulă puse condițiunea, ca la conciliu să țiea parte toți principi occidentali în persăună sau prin delegați. Dar acăsta fiindă imposibilă de realizată din cauza neînțelegerilor dintre papa și conciliulă de la Basel, conveniră cu toți ca să se deschidă de îndată și cu tătă solemnitatea căvenită conciliulă pentru care se adunaseră, punctele de diferență să se țieă în discuțiune prealabilă numai, și peste patru luni să se țină cea d'intăiă ședință plenară. Deschiderea solemnă a conciliuluiă avu locă la Ferrara la 8 Aprilie 1438. Desbaterile și disputațiunile prealabile începură numai de cât. Din partea Bizantinilor erau **Marcu Eugenicu**, metropolită de Efesu, **Ioan Bessarion**, metropolită de Nicea și **Georgiu Scholarius**, ună laică jurisconsultă. Elă țină trei discursuri, în cari

arătă dificultățile, dar și posibilitatea precum și avantajele unirii Bisericii. Din partea Latinilor se distinse cardinalul **Julianu Cesarini**, arhiepiscopul de Rodu, **Andrea**, și arhiepiscopul de Forli, **Ludovicu**. Cea d'întîiu ședință publică se ținu la 8 Octombre, după care urmară cu totă graba încălce alte 15 ședințe. Timpul fu consumat cu desbateri inutile asupra cestiunii, dacă s'ar pute admite în simbolul unu adaos, de exemplu ca **filioque**. Orientali invoca decisiunea conciliului al 3-iea ecumenic de la Efes, prin care se interdice orice adaos; occidentali susțineau, că acel conciliu ar fi interzis numai adaosele alterative, dar nu și pe cele esplanative; și apoi chiar conciliul al 2-lea ecumenic a amplificat în ast-fel de mod simbolul. Unirea nu se putu face. Orientali se decisera ca să se întorcă în patrie, dar lipsa mijloacelor pecuniare i împedica. Afară de acesta pestilența aruncă panica în inimile tuturor, răpind câți-va părinți din membri conciliului. În asemenea împrejurări grele se oferiră **Florentini** ca să primescă la denses conciliul, și să i procure toate necesariile. Orientali înduplecați de imperator primiră strămutarea conciliului la **Florența**. Acesta se întimplă în Februar anul 1439. Până aci se discutasese mai mult asupra admisibilității adaosului în simbol, și prepușin asupra doctrinei în sine. Desbaterile se concentră acum asupra acestui din urmă punct. În această luptă teologică se afla de o parte Marcu Eugenicu, iar de alta domenicianul Ioan Nîger. Cestă din urmă se sili a demonstra, că doctrina latină nu statuază două principii în divinitate, din contra ea admite că Tatăl și Fiul împreună sînt unu și același principiu al St. Spirit. Bessarion trecu îndată pe partea Latinilor, declarînd că termenul grece **prin Fiul** (ὡς τὸν υἱόν, per Filium) însemnă în principiu tot același lucru; pentru că face pe Fiul **causă mediatore** a st. Spirit, însă fiind că Fiul ca consubstanțial cu Tatăl nu pôte fi numai un instrument al Tatălui, de aceea trebuie a se recunosc egalmente amîndou persoanele ca principii st. Spirit. După Bessarion trecu pe partea Latinilor patriarchal Ioasaf și cei-l-alți părinți, numai Marcu Eugenicu refușă cu energie consimțimentul său, declarînd pe Latini de

eretici. Conciliulă permise orientalilor , ca să întrebuințeze în Biserică simbolul credinții și fără adaos. Unirea asupra celor-l-alte puncte nu presentă nici o dificultate, mai ales în învățătura despre **purgatoriu** și **vieța eternă**. Latini, basându-se pe date din cărțile canonice și mai ales apocrife ale st. scriptur (1) susțineau, că cei adormiți s'ar curăți de păcatele lor iertabile într'ună focu curățitor, ușurându-li-se și prescurtându-li-se turmentele prin liturgie, rugăciuni, milostenie și fapte bune sêvêrsite în favôrea lor de către cei vii; iar sufletele acelora cari n'au mai păcătuit după botez ar ajunge imediat după môrte la fericirea eternă și privirea lui D-eu, pe când cei cari au murit nebotezați sau într'ună păcat de môrte sunt condamnați de îndată la pedepsă eternă. Cu tôte acestea la judecata din urmă toți au să fie judecați. Orientali nu voiau să scie de purgatoriu. Ei diceau, că există într'adevăr ună loc, unde sufletele adormiților ar suferi pedepsă pentru peccatele lor ertabile, dar acest loc nu e ună foc, ci o stare de întristare și durere, de cari pot să scape prin sacrificiile, rugăciunile și milosteniile celor vii. Pioși sau drepti se vor bucura de fericirea eternă după înviere și judecata din urmă; asemenea și păcătoși vor fi condamnați tot atunci. După multe și lungi dispuțauni Orientali, îndemnați și siliți de imperator, cedară. Primatulă papii fu recunoscută fără dificultăți; patriarchulă de Constantinopole 'i se recunoscă întâiulă loc după papa. În privința st. eucharistii sau cumenecături se admise și fixă, că ea pôte fi celebrată tot așa de bine cu pâine nedospită, ca și cu pâine dospită, și ast-felă dar fie-care din amendoă Bisericile pôte să conserve sub acest punct de vedere tradițiunea și practica de pênă aci. **La 6 Iulie 1439** în a 26-a ședință se formulă și sub-semnă actulă de unirea Bisericilor. Cu tôte acestea ânsă mai 'nainte de plecarea Orientalilor se iviră nemulțumiri. Patriarchulă Ioasaf murise mai 'nainte de a se fi terminat lucrările conciliului. Papa se temea ca se nu se periclitizeze unirea lipsindă sub-semnătura

(1) 2 Macc. 12,43 sqq.; 1. Cor. 3, 11—15; Mat. 12, 32.

capului Bisericii leortaien, și de aceea pe de o parte propuse să se alégă chiar la Florența unŭ nouŭ patriarchŭ, iar pe de alta să se pedepsescă Marcu Eugenicu care continua de a declara pe Latini de eretici. Imperatorulŭ refusă și una și alta.

§ 118. CADEREA IMPERIULUI BIZANTINU (1453).

Pe când se disputa cu ardore și se stăruia cu serioșitate la Florența pentru realizarea unirii între amândoë Bisericile, monachi lucrau neîncetatŭ spre a descoperi chrestinătății orientale pericolele ce aveau să rezulte de aci pentru învățătura și tradițiunea Bisericii ecumenice. Poporulŭ era deja aprinsŭ de ură contra unirii ce se făcuse. De aceea imperatorulŭ și suita sa, când se întorseră la Constantinopole, fură primiți ca eretici și schismatici. Marcu Eugenicu era centrul opozițiunii, și mulți cari sub-semnaseră la Florența actulŭ de unire se lepădară acum de ea. Imperatorulŭ ânsă persistă cu fidelitate în unirea făcută, asemenea și patriarchulŭ ce se alesese de curând, **Mitrofane**. Dar ura poporului era așa de mare în cât întorse spătele, când patriarchulŭ voi să'lŭ binecuvinteze. Amici și inemici unirii se fulgerau uni pe alți prin scrieri polemice. Între cei d'înteu se distinge cu preferență Bessarion. Elŭ se întorsese la metropolia sa, dar mai târziu găsi de cuviință să emigreze în Italia. Aci fu numitŭ cardinalu și episcopŭ de Tuscoli, aduse servicii însemnate Bisericii romane și a fostŭ de doă ori aprôpe să ocupe scaunulŭ papalŭ (†1472). Mitrofane se silia între acestea ca să menție unirea prin mijlôce de violență, dar nu facu prin asemenea măsuri, de cât a amări și mai multŭ poporulŭ. În anulŭ 1443 cei trei patriarchi orientali ținură la Ierusalem unŭ sinodŭ, care pronunță anatema asupra tuturorŭ amicilorŭ unirii. Imperatorulŭ numai arătă în cele din urmă nici unŭ interesŭ pentru unire, fiind că nu produsese fructele asteptate. După dânsulŭ veni la tronŭ fratele său **Constantin XII** (1449—1453), care a fostŭ demnŭ de unŭ timpŭ mai bunŭ. Fiind fôrte amenințatŭ de puterea armatei enorme a lui Muhamed II, elŭ ceru ajutorŭ

la papa Nicolau V., începându iarăși lucrările pentru reunirea Bisericii. Dar când legatul papii celebră o liturgie în Biserica st. Sofii se revoltă totu poporul din Constantinople. Toți clerici cari luaseră parte la celebrarea acelei liturgii fură escomunicați și Biserica se sânti din nou sub cuvântu că ar fi fostu profanată prin erezia latină. La **21 Maiu 1453** Turci luară Constantinople cu asaltu și Constantin XII, peri ca unu eroi. Scaunul patriarhalu se afla vacantu atunci. Muhamed II. ardonă să se ocupe imediatu. Alegerea unanimă se făcu în persona monachului Georgiu Scholaru, care luase parte în Ferrara și Florența la deliberările pentru unirea Bisericii, dar în urmă combătuse foarte energicu unirea. Elu se sui pe scaunul patriarhalu sub numele de **Genadiu**. Sultanul se lăsa adesea cu dânsul în convorbiri religioase și îi ceru explicațiune asupra dogmelor principale ale Chrestinismului. Genadiu îndeplini cererea prin compunerea unei **Confesiuni** pe care o prezentă sultanului, și prin care acesta ar fi căpătat, se dice, o opiniune mai bună de cum avusese despre religiunea chrestină. După optu ani de la căderea Constantinoplei se supuse si David Comnenu (1461), celū din urmă imperatoru de Trapezuntu.

II. ȘTIINȚA ȘI LITERATURA TEOLOGICĂ.

§ 119. ERUDITIUNEA BIZANTINĂ ÎN INTERVALULUL DE LA SCHISMA ȘI PENE LA CADEREA CONSTANTINOPOLEI.

(1054—1453)

Sub dinastia Comnenilor care a statu pe tronū de la 1057—1185 literatura teologică a avut o adevărată perioadă de splendorē și înflorire științifică. Mai mulți imperatori din această familie fură bărbați foarte erudiți, și chiar câte-va princesse se distinseră ca autōre, precum **Endokia**, fiea lui Isac Comnenu și **Ana Comnena**, fiea imperatorului Alexiu I. Aceea ce a fostu Foțiu în timpul imperatorilor din familia Macedonică, fu sub dinastia Comnenilor **Michael Psellu**. Orașulu Tesalonicu

Începu acum să rivalizeze cu Constantinopole în știința și literatura teologică. Aci se distinse către finele secolului al 12-lea renumitul arhiepiscop **Eustatiu**, ale cărui merite de ierarh și reformator Bisericesc fură eclipsate acum de curând prin gloria sa de comentator al lui Omeru. Dominațiunea de aproape 60 de ani (1204—61) a împăraților latini și ferocitatea cruceaților erau să estermineze mai de tot semănătura Comnenilor. Incendii teribile, cari isbucniseră cu ocasiunea cuceririi Orasului, destruseseră tesaure imense ale artei și literaturii antice. Desprețul și ura ce arătau occidentali către erudițiunea grăcă întreceau mândria Bizantinilor pentru cultura ce mosteniseră, și aceea ce mai cruțaseră incendiile nimici apoi reutatea și usurința cavalerilor occidentali. Împreună cu împărați bizantini se retrăsese la Nicea și erudițiunea bizantină, și, după ce dinastia Paleologilor recuceră Constantinopole și se sui pe tron (1261), luă iarăși ună avântă destulă de mare. Dar cu cât imperiul se apropia de ruina sa totală, cu atât numărul învățaților devenia din ce în ce mai mare, activitatea lor literară mai fertilă și entusiasmul lor pentru literatura clasică din ce în ce mai focos și mai puternic.

§ 120. TEOLOGI MAI INSEMNAȚI ÎN EPOCA COMNENILOR

(1050—1250)

Timpul de la anul 1050—1250 formază relativmente flórea teologii orientale din epoca medie, în care cadă mai multe din prețioasele ei lucrări. Coróna pe arena științei și erudițiunii se cuvine indiscutabilă lui **Michael Psellu**, un scriitor foarte versat și fertil deși ca teolog nu este dintre cei mai distinși. Reputațiunea însă de un bun dogmatic și exegetic o are **Eutimiu Zigabenu**. Ca exegeți se distinseră **Niceta Serroni** și **Teofilactu**, ca dogmatici **Nicolau din Metone** și **Niceta Acominatu**, iar ca oratori Bisericesci **Teofane Crameu** și patriarchul **Germanu II**. (Germanu II este renumit și pentru interpretarea liturgiei). Ca explorator pe terenul geografiei biblice se însemnează **Ioan Foca**. Flórea nobilă a teologii din

acestui timpu ni se presintă în persóna arhiepiscopului de Tesalonicu, **Eustatiu**.

Michael Constantin Psellu — născut la 1020 și încetat din viață la 1106 — și câștigă, fiindu încă june, reputațiunea de unu erudită versat. În calitate de profesor de filosofie în Constantinopole avu sub mai mulți imperatori o influență însemnată asupra afacerilor Statului. Elu a fostu educatorul lui Michael VII., căruia i însuflă unu așa de mare zel pentru studiile științifice, în cât și pe tronul imperialu uita adesea afacerile Statului din cauza preocupățiunilor științifice și literare. După mórtea acestui imperator, Psellu cădu în disgrația Curții, și de aceea se retrase în monastire. Copiositatea erudițiunii sale pune pe ori-si-cine în mirare: elu era filosofu, teologu, istoricu, matematicu, retor și medicu, și în toate ramurile acestea ale științei a obținut suceso splendide ca scriitoru. În cei din urmă ani ai activității sale didactice i se eclipséza stéoa glórii. Elu trebui să cedeze dialecticii însinuante a unui óre-care Ioan Ital, care venise pe atunci la Constantinopole și atrăsese asupra-si atențiunea tuturor prin disputațiuni artificioase.

Niceta Serroni — învățător și diacon în Constantinopole, mai târziu metropolitu de Eraclea (1070) — este autorul a mai multor scrieri întitulate: *explicațiuni ale cărților biblice de către părinți Bisericesci* (catena patrum).

Teoflactu — arhiepiscopu la Achrida în Bulgaria — fu unul din cei mai erudiți teologi ai timpului său. Elu s'a aplicat cu preferență la studiul exegetei și a compus mai multe comentarii: asupra *evangeliiilor*, *săptele apostolilor*, *epistolele lui Paulu*, *epistolele catolice* și asupra *profeților mici*. De la densusu a rămas și 30 de epistole.

Eutimiu Zigabenu (Zigadenu) a trăit pe la începutul secolului al 12-lea într-o monastire aprópe de Constantinopole. Ana Comnena lă laudă pentru vasta lui erudițiune. Imperatorul Alexiu Comnenu, care era foarte preocupat de convertirea ereticilor, însărcinase pe mai mulți teologi învățați, ca să adune din scrierile părinților argumente cu cari se combată pe eretici. Materialul strinsu lă încredință apoi lui Zigabenu, spre a-l prelucra și pune în ordină sistematică. Ast-felú ıea nascere scrierea sa: *Tótă armătura dogmatică a credinței ortodoxe* sau *arsenalul dogmelor* (πανοπλία δογματικῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἤτοι ὀπλοθήκη δογμάτων) în 24 de titule, prin care și a câștigat reputațiunea unui distinsu dogmaticu. Totul este numai o compilațiune dependinte și nu tocmai în ordine. Acolo unde vorbesce de sectele timpului său, lucrarea presintă unu caracteru originalu și o valóre incontestabilă, celú pucin din punctul de vedere alú istorii. Panoplia s'a imprimat în originalu numai o singură dată, și anume la Târgovisti în județul Dambovița la anul 1711. Lucrările exegetice ale lui Zigabenu se coprind în comentariul asupra evangeliilor și a psalmilor și asupra epistolelor ap. Paulu.

Eustatiu din Tesalonicu, născut la Constantinopole, și făcu educațiunea într-o monastire, unde se și călugări. Fiindu diaconu la Biserica st. Sofii, se distinse ca profesor emininte de elocință. Ca fructu alú activității sale didactice a lăsat prețioasele comentarii asupra Odissei Iliadei și a lui Pindar. Dar renumele eruditului comentatoru dispăre în fața demnității morale, a nobiului caracteru, a piețății sincere și a ze-

jului focos pentru prosperarea Bisericeii, cu cari ni se presintă memoria creștinului, a episcopului și a teologului **Eustatiu**. Cu cât sîntu mai rari ni sîc ast-fel de fenomene în asemenea timpuri cu atît este mai mult permisă admirațiunea. În anul 1175 Eustațiu ajunse la scaunul arhiepiscopal din Tesalonicu și începu să desvolte capacitatea și talantele sale cu cuvîntul și cu fapta. Deși devotată cu corpul și cu sufletul ordinii monachale și deși captivată ore-cum de ideile și spiritul timpului său, cu toate acestea recunosc cu durere degenerarea și decandeta monachismului din timpul său și lucră cu mână puternică și cu înțelepciune, pentru ca să „lă-reformeze. Din lucrările sale reformatore aș rezultat mai multe scrieri, din cari facu parte: 1) *Despre îndreptarea vieții monachale*. 2) *Despre făcărnicie*, și altele.

Nicolau, episcopu la Metone în Messenia, este unul din cei mai capaci și geniali teologi din epoca medie a Bisericii. Elu a trăit în a doa jumătate a secolului al 12-lea. Scrierea sa importantă, cunoscută numai de câte-va decenii, poartă titlul: *refutațiunea principiilor dogmatice ale lui Proclu Platoniu*.

Niceta Acominatu, numit și **Choniatul** după numele orașului Chone în Frigia, se trăgea din o familie nobilă și distinsă. Educațiunea științifică o datorcă fratelui său Michael Acominatul, episcopu la Atene. Afară de istoria imperiului bizantin de la 1118—1205, Niceta a lăsat o însemnată operă teologică sub titlul: *Tesaurul ortodoxii* în 27 de cărți.

Teofane Cerameu—episcopu la Tauromeniu în Sicilia este cel mai distins orator Bisericescu, în cea d'înteu jumătate a secolului al 12-lea. Cele 65 de omilii ale sale asupra evangeliilor dominicale și a dîlelor de serbatore se disting de toate cele-l-alte lucrări omiletice ale timpului prin o simplitate plăcută și printr'o popularitate nobilă.

Ioan Foca, monachu din Creta, făcu pe la mijlocul secolului al 12-lea o călătorie la Ierusalēm și la cele-l-alte locuri sante, pe cari le a descris apoi într'o operă importantă pentru geografia biblică.

§ 121 TEOLOGI MAI INSEMNAȚI ÎN EPOCA PALEOLOGILOR

(1250—1450)

Activitatea literară din aceste două secole este determinată principalmente de simpatiile și anatipatiile pentru unirea cu Biserica ocidentală. Nicefor Blemide îndemnă la reconciliare Ioan Beccu, Constantin Meliteniota, archidiaconul său, și diaconul George Metochita sîntu cu totul pentru unire cu Latini; Nilu Cabasila luptă cu pasiune contra lor. Către mijlocul secolului al 14-lea literatura teologică primesce orecare schimbare prin *disputa esichastică*. Barlaam combate pe acești mistici numindu-și eretici; Georgiu Akindinu, Manuel Calea și Constantin Armenopulu continuă lupta, deși Biserica

le a aruncat ō loru blamul ō de eresie. Pe partea misticilor ō se afla ō Gregoriu Palama, Nicolau Cabasila, Filoteu ō Simeon din Tesalonicu. In secolul ō al ō 14-lea se ōnsemn ōz ō Andronicu Comnenu, Teofane din Nicea ō Ioan Cantacuzenu, ca apolege ōi contra judaismului ō ō islamismului. In secolul ō al ō 15-lea se reōnoeſce lupta ōntre unioniſti ō antiunioniſti. Din aceſti din urm ō fac ō parte Marcu Eugenicu, Silvester Sguro-pulu ō Genadiu. Ce ō d'ōnt ōiu ōunt ō reprezenta ōi prin Demetriu Kidoniu, Ioſef din Metone, Ioan Argiropulu, George din Trapezuntu ō Bessarion. In cele din urm ō se ōnclin ō c ōtre uniune ō Gemistu Pletone, care prin st ōruin ōele ōale de a ōnl ōtura din teologie filosofia lui Aristotele ō ō introduce pe aceea a lui Platone a deschis ō pentru ōcriitori teologi o no ō aren ō de lupt ō.

Nicefor Blemide — un ō monach ō pios ō erudit ō — a tr ōit ō cam in mijlocul secolului al ō 13-lea la Constantinopole. Modestia cu care refuſ ō scaunul patriarhal ō ce 'i oferise imperatorul ō, serioſitatea moral ō ō ō sentimentele ōale de pace 'l ō disting ō de to ōi contemporani.

Ioan Beccu , bibliotecar ō ō apoi patriarch ō in Constantinopole. (†1298) a comb ōtut ō la ōnceput ō unirea , dar mai t ōrdu ō s'a f ōcut ō ap ōr ōtorul ō ei cel ō mai zelos ō. Archidiaconul ō s ōu Meliteniota, care a luptat ō prin ōrieri pentru unire ō ō sf ōrſi vie ōa in exil ō persecutat ō fiind ō de adversari. Aceea ōi s ōrt ō lovi ō pe Georgiu Metochita, diaconul ō lui Beccu.

Nilu Cabasila, arhiepiscop ō de Tesalonicu c ōtre anul ō 1340, un ō adversar ō pasionat ō contra papismului ō ō unirii. Din ōrierile ōale s'a imprimat ō for ōe pucin p ōn ō acum.

Gregoriu Palama — monach ō in ōr ō monastire din muntele Atone — ap ōr ō cu zel ō pe monachi acestui munte contra lui Barlaam, care 'i luase in derisiune, ō comb ōtu unirea. In anul ō 1347 imperatorul ō Cantacuzenu 'l ō numi metropolit ō la Tesalonicu.

Nicolau Cabasila, arhiepiscop ō de Tesalonicu, fu un ō adversar ō puternic ō contra papismului , amic ō ō protector ō al ō monachilor din Atone, dar tot de o dat ō un ō b ōrbat ō versat ō in studiile clasice ō filosofice , ō un ō scriitor ō for ōe productiv ō. Caracterul ō principal ō al ō teologii ōale este misticismul ō lui Areopagitul ō. Aceea ce 'i face ōns ō ō mult ō on ōre este elementul reformator ō in mistica ōa, in care combate superficialitatea faptelor ō, pun ōnd ō meritul ō virtu ōi in inten ōiune.

Simeon, arhiepiscop ō de Tesalonicu, a scris ō o oper ō voluminos ō ō for ōe Pre ōioſ ō : *De credin ō , riturile ō misterile bisericesci*. Originalul ō a fost ō im-Primat ō complet ō la Iaſi 1683 in fol. de I. Molibdu. Traduc ōiuni exist ō do ō in limba Rom ōn ō , din care cea veche este mai complet ō.

Georgiu Gemistu Pletone, restauratorul ō filosofii platonice, s'a n ōscut ō in Constantinopole la 1370. El ō ō c ōſtigase for ōe de timpuriu prin talen-

tele sale renumele de erudit și filosof. Cea mai mare parte a vieții sale a petrecut-o în Peloponesu. Imperatorul, I. Paleologul, cerându-i părerea asupra încercărilor ce proiectase pentru unirea Bisericii, primi răspunsul de a părăsi un asemenea plan. Cu toate acestea imperatorul lă luă cu sine la conciliul de la Florența, dar și aci trecu pe partea Antilatinilor. Prin talentele, erudițiunea și cunoștințele sale filosofice Plotone și atrase în Italia atențiunea tuturor în așa grad în cât Cosmu Medici întrebuință toate mijlocele spre a-l ține în Florența. Aci fondă o academie platonice pe care o frecenta discipuli din toate părțile. Scrierea sa teologică poartă titlul: *despre st. spiritul contra Latinilor*, imprimată la Jași 1698.

III. STAREA INTERNA A BISERICII

§ 122. SCHISMA LUI ARSENIU ÎN SECOLUL ALU 13-LEA

(1262—1312).

Nicefor Blemide refusase din modestie scaunul patriarhal, pe care i lă oferise Teodor II. Lascari (1255—59, dar un altă cuviosă, anume Arseniu, lă primi foarte bucuros. Imperatorul puse în patriarchul său o așa de mare încredere, în cât la mörte-i lă lăsă tutor al fiului său Ioan, în etate numai de 6 ani. Ambițiosul Michael Paleologul (1259—80), ânsă puse mâna pe tutelă și făcu ca senatul să lă proclame și să lă recunoscă de coimperator. Patriarchul Arseniu se înduplecă a recunoscă această stare de lucruri, fiind ca Paleologul lă încredințase printr'ună jurământ solemn, că va depune frînele guvernului în mâinele junelui principe, îndată ce va deveni major. Michael și călcă jurământul și Arseniu părăsind Nicea se retrase plin de superare într'o monastire, unde peste pucin abdică la scaunul patriarhal. Metropolitul Nicefor din Efesă ocupă acum vacantul loc de patriarch. Mai mulți episcopi protestară contra noului ales și în popor se formă o partită de Arseniani. Nicefor pedepsi pe nemulțumiți cu escomunicare și destituire, dar muri în curând. Pentru ca schisma să nu ıea proporțiuni neplăcute, Michael întră în tratări de învoire cu Arseniu, în urma căroră acesta primi scaunul patriarhal și se înduplecă chıar a încorona pe Michael. Îndată ânsă patriarchul pronunță anatema

asupra imperatorului, pentru că el îl ordonase să se scotoască ochi principelui, spre a-l face incapace de a conduce Statul. Michael întrebuintă toate mijlocele de a face pe Arseniu să 'și ridice anatema, dar nu reuși; în urmă convocă un sinod, care condamnă pe patriarchă și el îl exilă în insula Proconesu, unde și muri 1267. În locul său veni Germanu III. din Adrianopole, care, fiindu rău vădit de toți, fu silit să abdice. După dânsul urmă un monach bătrân și ignorant, anume Iosef. Partita lui Arseniu nu voi să îl recunoscă și se lepădă de Biserica Statului. Schisma arseniană dură pînă ce viitorul patriarchă Nifon (1312) aduse rămașițele lui Arseniu și le aședă în Biserica St. Sofii, suspendându pentru 40 de zile pe toți clerici, cari fuseseră contra lui.

§ 123. MONACHISMULU

Monachismul începuse încă din periôda precedentă ca să uie din ce în ce mai multă santitatea vocațiunii sale. În periôda presentă însă petrunse și se încuibă o corupțiune înspăimântătoare în lăcașurile cuvioșilor. Eustatiu descrie pe un monach, că nu erau de la cap și pînă la picior de cât ipocrisia personificată (πεπλασμένους ὄλους ἐκ ποδῶν ἕως κεφαλῆς). Prin tot felul de amăgiri făcea pe lumea incultă să credă, că ei sînt sînți și au darul de a face minuni; dar înfine înșelătoria fu descoperită, și miracalele încetară. Partea cea mai mare de monachi erau feroci și ignoranți, urîndu sciința, cultura, studiile și erudițiunea. Bibliotecile monastirilor steteau neutilizate, sau erau vîndute și risipite. Aversiunea acêsta a monachismului contra sciinței și a erudițiunii a fost provocată în parte și de renascerea studiilor clasice ale păgânismului în timpul Comnenilor, dar mai mult provine de acolo, că partea cea mai mare de cuvioși erau din cele mai de jos clase ale societății, și nu atît pietatea, cît motivele material' i adunase în monastiri. Cu toate acestea, dacă caută cineva în acele timpuri degenerate exemple de fidelitate, tărie de caracter, sinceritate și serioșitate morală, apoi de sigur le va găsi

multă mai lesne în monastiri, de cât în ori-ce altă parte. Spiritul lui Teodor Studitulă a avut tot d'a-una epigoni sâi. Unul din cei mai nobili și distinși din ei este Nicefor Blemide. Stilitismulă avu și acum numeroși reprezentanți, și Eustatiu, reformatorul monachismului, laudă și admiră pe aceia la cari nu vede ipocrisie și îngânfare spirituală. Dar tocmai în secolulă ală 12-lea se înmulțescă într'ună numără estraordinară forme ascesei escentrice în monachismă. Mulți 'și petreceau vieața pe arbori înalți, saū în suterane; uni pe colonne ne avên l nici ună acoperemântă, saū sub chioșcuri, alți se obligau a tăce în tótă vieața; în fine mulți purtau o cămașă de feră etc. Mistica 'și găsi multitudine de adepți în monastirile din muntele Atone, unde era loculă pricipală ală *quietismului* (esiachasti).

§ 124. CULTULU

În privința cultului nu e nimică de observatū în acēsta periódă. Serviciulă divină, arhitectură Bisericească, pictura religiósă și imnologia se află în aceeași stare, în cari le am vëdută în periódă precedentă.

Totă ce pôte atrage atențiunea este că numărulă misteriloră se amplifică. Monachulă Iob, care a trăitū în secolulă ală 13-lea (1270), este celă d'intēiu care numeră șapte mistere (1), și anume : *Botezulă, chrisma, cumenecătura, preoția, nunta, schima saū sântirea monachiloră și ungerea cu unt-de-lemnă sântitū saū penitența*. Caracteristică este ânsă că Iob idențifică penitența cu ungerea cu untu-de-lemnă sântitū. Oricine pôte recunósce cu înlesnire, că în catalogulă acesta se resimte o influență incontestabilă a Bisericii occidentale, care fixase dejă de ună secolă numărulă de șapte mistere saū sacramente, pe când Biserica orientală se află asupra acestui punctū în incertitudine, după cum constată exemplulă lui Iob. Pe la finele secolului ală 14-lea saū la începutulă secolului

(1) Leo Allat. de eccles. orient. et occid. perpetua consens. lib. III. c. 16. § 4.

ală 15-lea vine Simeon din Tesalonicu cu acelaşu numără de mistere, ânsă modificată şi în ordinea urmatore : botezulă , chrisma, cumenecătura, chirotonia, nunta, penitenţa şi unge-re-a cu unt-de-lemnă sântitū (1).

IV. ERESII SI CONTROVERSE DOCTRINALE

§ 125. EUCHITI SAU ENTUSIASTI SI BOGOMILI

La începutulă secoluluiă ală 11-lea Euchiti saă Entusiasti , respîndindu-se peste tótă Tracia, atraseră asupră-le atenţiune-a guvernului. Doctrina loră despre doi Fii ai lui D-deă , Satanael şi Christū reamintesc dualismulă persă, care admite că cele doă principii opuse Ormuz şi Ariman emană dintr'o singură fiinţă primordială şi eternă. Sămênţa acestei eresii a fostă respîndită pôte cu ocasiunea transmutării Paulicianiloră în Tracia de către imperatorulă Tzemiske. Guvernulă bizantină trimise ună legtă, pe Michael Psellu (a căruî scriere : *dialogu despre puterea demoniloră* este unica sorginte despre Euchiti) , spre a lua măsuri pentru apăsarea şi desfiinţarea sectei.

În secolulă ală 12-lea se găsescă principiile loră la **Bogomili** în Bulgaria desvoltate într'o sistemă multă mai avută şi în opoziţiune cu totulă diametrală cu Biserica. Imperatorulă Alexiu Comnenu aduse la Constantinopole pe capulă loră Basiliu , şi Prefăcându-se că are mare dorinţă de a se face proselitulă sectei loră, se lăsă cu dînsulă în convorbiri presupuse secrete , punîndu-'lă ast-felă în poziţiune să descopere tôte absurdităţile eresii bogomile; în acestă timpă se afla după perde-a ună tribunală ad-hoc care protocolă tôte cele audite. După acestă întăiu actă ală comedii urmă ună ală doilea. Toţi adeptii lui Basiliu, căţi s'aă putută prinde vii, fură condamnaţi la môrte. Se pregătiră doă mari rogori, dintre cari unulă avea semnulă

(1). Leo Allat. l. c.

crucii. Imperatorul 'i sfătuî ca să móră ca chrestini celū pucîn, alegēdu-’și loculū de mórte, unde era pusū semnulū crucii. Aceia cari ascultară fuseră grațiați, iar cei-lalți condamnați. la închisóre pe tótă vieața. Basiliu ânsē fu arsū de viu (1119) Dar cu acēsta secta nu era nici de cum estermīnată. Bogomili se ascunseră în monastiri și de aci propagaū în secretū învățătura lorū. Bulgaria fu ânehē multū timpū focarulū eresii manicheice, care se răspīdi și peste ocidentulū latinū. Scrierea principală asupra Bogomililorū este Panoplia lui Eutimiu Zigabenu.

§ 126 CONTROVERSELE DOCTRINALE ÎN SECOLULU ALU XII. SI ALU XIV.

În mișcarea literară și sciințifică din timpulū Comnenilor se deșteptă și plăcerea pentru discuțiunī și dispute teologice. Sub imperatorul Manuel Comnenu (1143—80) se născu o dispută asupra cestiunii, *daca Christū a adusū sacrificiulū sēū pentru pēcatele lumii numai Tatălū și St. Spiritū, saū în acelașū timpū și Cuvēntulū, adecă sieși ênsuși*. Unū sinodū ținutū la Constantinopole în anulū 1156 legitimă opiniunea din urmă.

Peste dece ani mai târdiū se ivi o noă dispută asupra cestiunii, *daca vorbele lui Christu : «Tatălū este mai mare de cât mine»* — se reducū la natura sa divină, saū la cea umană, saū înfine la unirea ambelorū naturi. Controversa se discuta în tôte clasele societății cu atâta vivacitate și pasiune, în cât reamintea luptele teologice din secolulū alū 4-lea. Părerea imperatorului, că vorbele acestea se reducū la amēdoē naturile, unite în persōna lui Christū, fu șanționată la unū sinodū în Constantinopole (1166). Renitenți fură pedepsiți cu confiscarea averilorū și exilū.

O a treia dispută o provocă imperatorul Manuel prin aceea că propuse stergerea din cărțile rituale a formulei de abrenunțiere pentru muhamedani, cari doriaū a se chrestina. În acea formulă se afla și vorbele: «Anatema D-șeulū lui Muhamed» Imperatorul susținea că în anatema pronunțată asupra D-șeu-

lui lui Muhamed se coprinde o blasfemie contra lui D-zeu și de aceea dete părerea sa în desbaterea unui sinodă endemică. Sinodulă declară, că D-zeulă lui Muhamed nu este adevăratulă D-zeu. Dar imperatorulă persistă în părerea sa, și formularulă trebui să fie schimbatulă în cele din urmă ast-felulă : *«Anatema Muhamed și totă doctrina lui și toți urmași lui.»* Peste două sute de ani se născu o noă dispută : *disputa quietistă* în care era vorba de existență și realitatea unei lumină divine necreate.

Disputa quietistă 1341—51 (esichastică). Misticismulă lui Dionisiu-Areopagitulă găsi o mulțime de adepți zeloși în monastirile din muntele Ato-ne. Urmândulă instrucțiunile date de superiorulă monastiriiă Mama din Constantinopole, anume **Simeon**, monachi se puneau prin diferite procedări în starea de a contempla prin uimire flința lui Deu, faptulă pe care Areopagitulă îl recomandase ca celulă mai înaltulă idealulă ală străduințiloră mistice. Monachi punându-se pe vine într'unulă unghiu ală chilii, apăsându barba în peptulă, fixându ochi asupra buriculă și împedicându pe cât se putea respirația că-deau mai înteu într'o turburare a minții și simțiau o întunecare a ochiului, dar dacă persistau mai multulă timpulă în acea pozițiune atunci turburarea minții dispărea, înlocuindu-se cu o plăcere inespimabilă, dupe care apoi se redetesteptau înconjurați de rațele unei lumină splendide. Ei se numiau pe sine **quietisti** (ἡσυχασταί) și pretindeau că rațele splendide ce-i înconjurau este lumina divină necreată, de care a fostulă înconjuraț Christulă pe muntele Taborului. Barlaam acusală de eresie diteistică pe acesti monachi pe cari-i numia în derisiune *privitori de buriculă sau suflelele buriculă* (δυσκολόψυχοι), precum și pe apărătorulă loră Gregoriu Palama. Dar unulă conciliulă ținutulă la Constantinopole în 1341 aprobă teoria despre o lumină divină necreată, carenelindulă de cât o manifestare (ἐνέργεια) divină trebuie distinsă de flința (οὐσία) lui Deu. Barlaam amenințatulă de anatema se decise ca să retracteze cele ce dusesse în sarcina monachiloră, însă fugi îndată în Italia unde trecu la Biserica romană. Discipululă sêu Gregoriu Acindinu și istoriografulă Nicefor Gregora continuara cu toate acestea lupta contra quietistiloră până ce în anulă 1353 se ținură anche trei sinode, cari se pronunțară în favoarea monachiloră.

V. BISERICILE ERETICE IN ORIENTU

§ 127. BISERICA NESTORIANA.

Biserica nestoriană se afla în Persia într'o stare prosperă sub dominațiunea Califiloră, pentru că, lepădându termenulă de *Născetore de D-nedeu* și desființându cultulă sântiloră, i-

cóneloră și reliquiiloră, precum și celibatulă cleruluiă presenta după idealulă moslemicū unū chrestinismū mai raționalū. Scólele nestoriane din Edessa, Nisibe, Seleucia etc. 'și căpătaseră unū renume mare. Literatura vastă, produsă de ele, s'a perdută în cea mai mare parte. Dintre scriitori nestoriani posteriori celū mai cunoscutū este Ebed-Iesu, metropolitū la Nisibe (†1318). Scrierile sale se estindū peste tótă câmpia sciinții teologice. Nestoriani aū fostū misionari zeloși pênē în secolulă alū 13-lea. Țările principalī, pe unde misionau, aū fostū China și Indiile. În secolulă alū 11-lea aū convertitū pe principele tribuluiă tartarū alū Keraitiloră, aședăți spre Sud de laculă Baical, precum și o mare parte din poporulă său. Ca vasalū alū imperiului Chinesū purta titlulă de *Ovang-chan*. După ce mongolulă Gînghischan desființă dominațiunea Califiloră (1202), se vesteji și flórea Bisericii nestoriane. Sălbătăcia lui Tamerlan (1369—1405) o făcu să nu 'și găsescă existența de cât în munți și în pesterile provincii Curdistan.

§. 128 BISERICA MONOFISITICA.

Între Bisericile monofisitiiloră cea mai însemnată a fostū **Biserica armeană**. Ea s'a bucuratū, celū pucîn cât-va timpū și în unele locuri, de o independență politică avendū principī naționali. Patriarchulă armeanū a avutū de la secolulă 12-lea scaunulă său în monastirea Ecîmiagin la piciorulă muntelui Ararat. Miscarea literară în traducțiunea scrieriloră clasice și patristice, precum și în producțiuni proprii a avutū splendórea sa în secolulă alū 8-lea și alū 12-lea. În secolulă alū 8-lea s'a distinsū patriarchulă **Ioan Ozniense** și metropolitulă **Stefan** din Sunik. În secolulă alū 12-lea s'a ilustratū patriarchulă **Nerse Claiense**, a căruī epopee «Iesu Fiulū» este coróna poesii armenie. Tot așa de celebru este și metropolitulă **Nerse** din Lâmprona. Acești doi capi ai Bisericii armenie puseră multă bună-voință, pentru a se uni cu Biserica bizantină, dar confusiunea timpuriloră paralisă nobilele lorū silințe. Încercările de unire cu Biserica occidentală, ce se făcură în secolulă alū

13-lea nu putură ave nici un rezultat favorabil, din cauză că poporul armeanu avea o aversiune pre pronunțată contra ritului occidental.

Studiile teologice fură cultivate cu mare zel și în Biserica Siro-Jacobită. Luceafărul acestei Biserici a fost **Gregoriu Abulfaragiu**, fiul unui judeu convertit (de aceea numit și **Barebreu**), metropolit la Guba, iar mai târziu Mafrian la Mosul († 1286). Sentimentele sale nobile și filantropice, talentele distinse, erudițiunea extraordinară și abilitatea sa în arta medicală lă făcură să fie obiectul admirațiunii generale la Chreștini, Muhamedani și Judei. Intre scrierile sale cea mai prețioasă este *chronica siriacă* (chronicon syriacum).

În Egipt Biserica Iacobită se afla într'o stare deplorabilă. dar în Abisinia ce-va mai bine.

§ 129. MARONITII.

Manoteleți, cari se adunaseră la începutul secolului al 7-lea în muntele Liban împrejurul monastirii st. Marone, și cari recunoscuseră de cap al lor pe superiorul acestei monastiri, pe Ioan Marone, se fortificară aci devenind un popor belicos, iubitor de independență și curat în datinele și obiceiurile sale. În privința politică guvernul lor era patriarchal. În capul afacerilor bisericesci era superiorul monastirii st. Marone, intitulându-se patriarch al Antiochii. În timpul cruceatelor veni în contact cu occidentali. În anul 1182 patriarchul și câți-va episcopi Maroniți abjură eresia monoteletică și recunoscă primatul papii. Cu toate acestea unirea pare că n'a fost primită de toți Maroniți. Un fundament solid căpăta unire cu Biserica romană în anul 1584, când se înființă sub Gregoriu XIII, colegiul Maroniților, în care se forma clerici pentru Biserica lor.

TABEL ADE ERATE

PAGINA	RONDUL DE SUS IN JOS	SA SE CITESCA	IN LOC DE
1	4	<i>aproprieze</i>	<i>apropieze</i>
6	31	teoriile	teoriile
7	42	splendidu	splenditü
13	23	<i>transfiguratü</i>	<i>trausfiguratü</i>
32	5	determinatü	derminatü
34	21	Cartagina	Catargina
34	23	Cartagina	Catargina
37	41	didacticü	didactiticü
41	3	dispărură	dipărură
45	28	<i>ἀναγνώσται</i>	<i>ἀνασνώγται</i>
46	11	delibereze	delibeze
46	12	Cartagina	Catargina
54	32	emancipa	emanacipa
58	15	luŭ	lrŭ
58	20	<i>Felicitissimu</i>	<i>Feliciisimu</i>
58	22	Cartagina	Catargina
58	5	Meliŭin	Melentiin
58	7	chirotoniŭ	chironiŭ
59	13	persistarä	persisatä
59	13	schismaticä	schimaticä
59	13	trecurä	trecu
60	28	sistemele	sitemele
63	15	preceptorü	perceptorü
64	16	<i>controversele</i>	<i>controversale</i>
75	30	monachale	momachale
78	27	clericală	clericială
79	6	episcopuluŭ	episcopiluŭ
82	24	<i>ἡ σὺ μακαρίότης</i>	<i>ἡ σὴ μακαρίότης</i>
86	19	scrierile	scriele
90	1	<i>institutulü</i>	<i>institutü</i>
94	23	Samosata	Samssata
97	29	Nicom-dea	Nicodemia
103	1	Origenistilorü	Orinistilorü
110	29	§ 62 Controversa mon-fisitică și conciliulü alü 4-lea ecumenicü.	Controversa monofisitică
113	21	neamestecatü	nemestecatü
138	35	XL	LX
140	21	începe	începu
160	38	alungatü	aungatü
140		Pe de o parte	De de o parte

VERIFICAT
2017

1987
VERIFICAT